Szellem és Tudomány

A Miskolci Egyetem Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete folyóirata

2018/2-3.

Szerkesztőbizottság

Szepessy Péter (elnök)

Szabó-Tóth Kinga

Urbán Anna

Horváth Zita

Kotics József

Graholy Éva (olvasószerkesztő)

Kiadó

Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar
ATTI Szociológiai Intézeti Tanszék

A szerkesztőség címe:

Miskolci Egyetem BTK
Alkalmazott Társadalomtudományok Intézet

3515 Miskolc-Egyetemváros

Graholy Éva

Telefon: (46) – 565111/2185

E-mail: boleva@uni-miskolc.hu

ISSN 2062-204X

A lap megrendelhető a szerkesztőség címén, vagy a megadott email címen.

Jelen kötetünkben

„Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban”

EFOP-3.6.2- 16-2017- 00007

pályázatunk keretében született tanulmányok is megjelennek

Miskolc-Egyetemváros

2018. december

2018/2-3. szám

Tartalom

Kitérők - Módszertani kalandozások

Gréczi-Zsoldos Enikő: A hátrányos nyelvi helyzet szociolingvisztikai tényezői 5

Fazekas Csaba: Az abaúji kistérség községei politikai arculatának alakulása az országgyűlési és Európa parlamenti álasztások tükrében, 1990–2018 16

Gulyás Klára: Pedagógus nézetek vizsgálata a roma származású gyermekek oktatásának-nevelésének kérdéskörében 51

Szabó-Tóth Kinga: „Egy társadalmat annak alapján kell megítélni, hogy hogyan bánik leggyengébb tagjaival" – Társadalmi szerepvállalás és történelemi egyházak 63

Birgenstok Vanda Alexandra – Szűcsné Markovics Klára: A börtönfoglalkoztatás szerepe és jelenlegi helyzete Magyarországon 77

Kunos Nóra: Az idő halad, az iskola marad 105

Rongyszőnyeg

Fekete Sándor: Ébredés után: a multikulturalizmus tündöklése és bukása 119

Gyukits György: Bükkszentkereszti konfliktus-kaleidoszkóp 128

Kasznár Attila: Gondolatok a terrorizmus jelentette társadalmi veszélyekről 164

Siskáné Dr. Szilasi Beáta – Vadnai Péter - Mihályi Helga: A társadalmi konfliktusok statisztikai alátámasztása és térbeli megjelenítése 177

Elmélkedő

Csepeli György: A közelítő szingularitás 193

Csizmadia Ervin: Pártok, kormányzati ciklusok és ciklusváltások- A négy évenkénti váltógazdálkodásból az „örök kormányzás" felé: az 1990-2010 közötti Magyarország példája összehasonlító perspektívában 199

Gréczi-Zsoldos Enikő

A hátrányos nyelvi helyzet szociolingvisztikai tényezői[1]

I. A nyelvi hátrány

A nyelvi hátrány jelensége több diszciplína kutatóit foglalkoztató, különböző társadalomtudományi módszerekkel vizsgálható, több szemléletmódot egyesítő értelmezéssel leírható fogalom. A téma sokoldalú közelíthetősége miatt nem tudunk egyetlen érvényes, egzakt definíciót alkotni a fogalom értelmezésére, s mivel a jelenség nem homogén, hiszen különböző okokból bekövetkező, változatos jellemzőket mutató hátránytípusokat ismerünk, ezért egyetlen meghatározása sem lehetséges a fogalomnak. Foglalkozik a jelenséggel a szociológia, a nyelvtudomány, a kommunikációelmélet, a pedagógia, de a logopédia és a jogtudomány is. Jelenthet beszédbeli diszfunkciót, kommunikációs problémát, alapvetően azonban a társadalmi-kulturális, szocializációs, gazdasági okokból levezethető szubjektív nyelvi korlátozottsággal azonosítják. Általános megközelítésben a hátrányos helyzet bizonyos élethelyzetekben jelentkező esélyegyenlőtlenség negatív oldala, egyfajta nyelvi deficit. Az előnyös és a hátrányos nyelvi helyzet a szociális körülményeknek, a mindenkori történelmi-társadalmi kontextusból eredő sajátos elrendeződésnek, a társadalmi hierarchiának, gyakran az etnikai identitás szerkezetének, a többségi és a kisebbségi csoporthoz tartozás függvénye. A hátrányos helyzet ebből adódóan társadalmi probléma. Kialakulásában több tényező is közrejátszhat: a szociális helyzet, az etnikai hovatartozás, a nyelvi és a kulturális közeg, a szocioökonómiai státus, az életmódbeli és az egészségi állapot. E tényezők között koegzisztenciát tapasztalunk, a jelenségek sokszor együttesen fennállnak.

[1] A tanulmányban ismertetett kutatómunka az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

A tudományspecifikus elméleti megközelítések a gyakorlati vonatkozásokból indulnak ki. A lingvisztikai értelemben használt *nyelvi hátrány* fogalom értelmezéséhez nem hagyhatjuk figyelmen kívül a külső nyelvi tényezőket, a hátrányos helyzetű egyén vagy közösség szocializációs közegének és a nyelvi szocializáció folyamatának a hatását. A nyelvi hátrányos helyzet mögött szinte minden esetben feltárhatók azok a szociális viszonyok, amelyek szinte generálják, determinálják a nyelvi hátrány kialakulását. Éppen ezért a nyelvi hátrány grammatikai, szókincsbeli, kommunikációs, pragmatikai sajátságainak eredőjeként érdemes számba vennünk az egyén vagy a közösség szociológiai jellemzőit, amely kiterjed a lakásviszonyokra, a vagyonra, a lakóhelyre, sőt a pozíciókhoz való jutás esélyeire is. A szociológiai kutatások jelentős részében a hátrányos helyzetet az anyagi hátrányhoz kapcsolják (Szabó-Tóth 2014: 20). A hátrányos helyzetű egyének vagy csoportok gyenge kommunikatív kompetenciája és készsége sokszor az alacsony iskolai végzettségben gyökerezik. A szakirodalomban gyakran találkozunk a nyelvi hátrányos helyzet és az oktatás kapcsolatának az elemzésével. A hátrány pedagógiai szempontból kedvezőtlen helyzetet, lemaradást, egyfajta deprivációt, valamitől való megfosztottságot és szegénységet is jelent. A szegénység ebben az esetben nem csupán jövedelmi, hanem más jellegű hátrányra, pl. szegényes életkörülményekre, ingerszegény környezetre, a magányra stb. is vonatkozhat.

A nyelvi hátrány általában nem önálló tényező. Következhet a domináns hovatartozásától eltérő etnikai helyzetből, vagy fakadhat a domináns közösség kultúrájától való eltérésből. S mivel a nyelv a kultúra része, ezért a kifejezőkészség, a beszélő nyelvhasználati jellemzői (pl. a szókincs gazdagsága-szegénysége, a grammatikai elemek, a standard és a nem standard formák közti választás) összefüggést mutatnak annak a közösségnek a kulturális jegyeivel, amelyben az illető a nyelvi magatartásmintákat elsajátítja.

Bartha Csilla a nyelvi hátrányt olyan lemaradások összességének tartja, melyek a személyiségfejlődésben, a társadalmi kapcsolatokban és a társadalmi érvényesülést biztosító kommunikációban jelentkeznek (Bartha 2002).

Tanulmányomban abból a nyelvtudományi nézőpontból indulok ki, hogy a beszéd szociokommunikatív folyamat: társalgásunk, kommunikációnk nyelvi jegyeit egyfelől az adott közösség konvenciói, szokásai, hagyományai, másfelől az egyén szocializációjában és kultúrájában gyökerező eltanult viselkedési elemek, nyelvi magatartásformák határozzák meg. Azt, hogy mi jellemzi nyelvhasználatunkat, nagyban meghatározza környezetünk nyelve: a szüleinké, a rokonainké. Az egyén beszédfejlődésének azok a személyek a mintái, akiktől a vernakuláris nyelvváltozatukat elsajátítják. A nyelvvel való

ismerkedést a nyelvhasználó társas környezete alakítja, az a szociális közeg, amely az egyén számára közvetíti a kulturális javakat. A kodifikált nyelvek legmagasabb presztízsű nyelvváltozata az irodalmi nyelvi regiszter, a társadalom művelt rétegének nyelvhasználatát jellemző standard nyelvváltozat. Egy nyelv kodifikált változatát tekintik eszménynek, amelynek ismerete nyelvi előnyt biztosít. Ronald Wardhaugh utal arra, hogy a nyelv standard változata társadalmi előnyöket biztosít használóinak és javítja életkilátásaikat, a nem standard változatok általában épp ellenkezőleg hatnak (Wardhaugh 1995: 294–311). A társadalmi rétegződés a beszélők attitűdjén alapuló nyelvi hierarchiának is meghatározójává válik. Ha a társadalom egy rétegét, csoportját alacsony presztízsűnek tartja a beszélőközösség, akkor hasonlóképpen értékelik az adott réteg vagy csoport által képviselt nyelvváltozatot is.

II. Vizsgálatok, elméletek

II.1. Edward Sapir és Benjamin Lee Whorf elmélete

Sapir a nyelv és a kultúra szoros összefüggését igyekezett bizonyítani (Sapir 2002: 62–72). Arra jutott, hogy a kultúra számos elemét annak a környezetnek a befolyása hozza létre, amelyben a birtokosai élnek. A környezet főként azokat a fizikai eredetű hatásokat jelenti, amelyek az emberi akarattól függetlenek. A környezet fogalma a nyelv esetében a fizikai és a társadalmi tényezők együttesét jelenti. A társadalmi környezethez tartoznak mindazok az erők, amelyek az emberek életét irányítják, s mindezek a beszélőközösség tagjainak nyelvhasználatát is befolyásolják. A nyelvi hatások egy része tartalmi, szókészleti, de a hangrendszer és a grammatikai, formális eljárások, a logikai, pszichológiai tartalmak egyaránt részei a kultúra hatásaitól függő nyelvi rendszernek.

Whorf, Sapir tanítványa nyelvi relativitáselvében a nyelvi rendszer és a kultúra szoros összefüggésének hipotézisét fogalmazta meg. Véleménye szerint a kultúra az a „know-how", amit az embernek tudnia kell ahhoz, hogy megoldja a mindennapi élet feladatait. Elmélete szerint a népcsoport kultúrája tükröződik nyelvében, a kulturális követelmények befolyásolják a nyelv használatát. Sapir és Whorf elmélete szerint a hatásmechanizmus úgy működik, hogy a környezeti tényezők befolyásolják a nyelv beszélőit, ezek hatással vannak a nyelvhasználatra (Wardhaugh idézi 1995: 192).

II 2. Basil Bernstein és Denis Lawton vizsgálata

Basil Bernstein londoni oktatásszociológus az 1950-es évektől megjelenő tanulmányaiban tette közzé a nyelvi hátránnyal összefüggő szocializáció-elméletét. Elméleti kiindulását arra a megfigyelésre alapozta, hogy a fizikai dolgozók gyermekei általában nem érik el azokat az eredményeket az iskolában, amelyeket az értelmiségi szülők gyermekei. Mivel a beszédtevékenység része a társadalmi magatartásnak, s ezt a családi nevelés közvetíti a gyermeknek, s mivel a családot determinálja a társadalmi osztályba tartozás, ezért a nyelvhasználat szociokulturálisan meghatározott jelenség. Bernsteint a szocializációs folyamat érdekelte, az, hogy miképpen sajátítja el a gyermek a nyelvet és vele együtt azt a kulturális identitást, amely a nyelvnek szoros velejárója. Az angol kutató hipotézisének kiindulópontja a családban folyó elsődleges szocializáció volt. Véleménye szerint a szocializáció jellegét,

azaz a kultúra átadásának a módját a családi kommunikációs rendszer határozza meg. A gyermekek számára a családi nevelés közvetíti a társadalmi magatartást, amelynek fontos része a beszédtevékenység. Első osztályos általános iskolások körében végzett felmérése különböző nyelvi szintekre terjedt ki: vizsgálta a szóhasználatot, a szintaxist, a szövegalkotást. Eredményei alapján két kódot körvonalazott: az alsó munkásosztályból származó, zárt családi szerepviszonyokkal jellemezhető családok gyermekeinek nyelvhasználatát az ún. korlátozott kóddal, míg a nyílt családi szerepviszonyú értelmiségi családok gyermekeinek beszédproduktumait a kidolgozott kóddal írta le. Megállapította, hogy míg az értelmiségi szülők gyermekeinek nyelvhasználatát választékosabb szóhasználat, melléknév- és kötőszóhasználat jellemi, több alárendelő összetett mondatot alkotnak szövegeikben, addig az alsó munkásosztályból származó gyermekek jóval kevesebb szinonimát és melléknevet ismernek és használnak, inkább egyszerű mondatokat fogalmaznak, összetett mondataik között előnyben részesítik az egyszerűbb szerkesztést igénylő mellérendelő szerkezetet, és ehhez igazodnak a mondatalkotás során használt kötőszavak is. Bernstein a megfigyelései alapján megfogalmazta, hogy a nyelvhasználati különbségek a szocializáció eltérő módjából következnek, s hogy a beszélők mindenkori kulturális környezete befolyásolja a nyelvhasználatot. (Bernstein 1975)

Denis Lawton az 1960-as években Bernstein hatására középosztálybeli és munkásosztálybeli fiúk beszédének és írásának vizsgálatát végezte el. Megállapította például, hogy azok a tanulók, akiknek a szülei kétkezi munkások, beszédproduktumaikban kevesebb alárendelő mellékmondatot használnak. Mind a személyes névmások használatából, mind az aktivitás-passzivitás kifejezéseinek számából, mind a tartalomelemzés vizsgálatából azt a következtetést vonta le, hogy a munkásosztálybeli tanulók megfogalmazásai többször konkrétak és személyesek, míg a középosztályból származó tanulókra inkább jellemző az absztrakció. A szókincset vizsgálva Lawton azt állapította meg, hogy a munkás környezetből származó gyerekek gyakran használnak közhelyeket. (Lawton 1974)

II 3. Magyarországi vizsgálatok

Az angol kutatásokat követően Magyarországon, budapesti iskolákban hazai kutatók is elvégezték a bernsteini hipotézisen alapuló vizsgálatot. Pap Mária és Pléh Csaba arra volt kíváncsi, hogy az 1970-es évek magyar viszonyai között vajon kitapinthatók-e az egyes társadalmi csoportok nyelvi szocializációjának a londoni eredményekhez hasonló jellegzetes vonásai, s hogy vajon hazánkban is összefüggésbe hozható-e a hátrányos helyzet a nyelvhasználati különbségekkel A két kutató öt fővárosi iskola 65 első osztályos tanulójának nyelvi viselkedését tanulmányozta. A kutatók egybevetették a gyermekek szociális helyzetére vonatkozó információkat (a szülők iskolai végzettségére, foglalkozására és a család jövedelmére vonatkozó szociológiai mutatókat) a nyelvi adatokkal. A szülők iskolai végzettségét – Bernstein két kategóriáját bővítve – négy kategóriára osztották: a) a nyolc általános iskolai osztálynál kevesebb osztályt végzett szülők; b) a nyolc általános osztállyal vagy szakmunkásképzővel rendelkezők; c) az érettségizettek; d) főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkezők. Kutatási eredményeik alátámasztották és megerősítették Bernstein hipotézisét. Az általuk használt mutatókkal azonosítani lehetett a bernsteini korlátozott kód kategóriáját. Kiderül az is, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők gyermekeinek nyelvhasználatát bonyolultabb szerkesztésű, fölösleges kötőszavaktól és terjengős kifejezésektől mentes mondatalkotás, a szituációtól való elvonatkoztatás, absztrakt verbalizáció és gazdag szókincs jellemzi, míg az a) és a b) kategóriába sorolt gyermekek nyelvhasználatára a bernsteini korlátozott kód jellemző.

Réger Zita antropológiai nyelvészeti, gyermeknyelvi, pszicho- és szociolingvisztikai kutatásokat végzett: a magyar-lovári kétnyelvű gyerekek nyelvelsajátítása, nyelvfejlődése érdekelte, tanulmányaiban a cigány gyermekek nyelvi problémáiról és iskolai esélyeiről értekezett, a nyelvi szocializáció réteg- és közösségspecifikus sajátosságaival foglalkozott. A nyelvi hátrány értelmezését az etnográfiai nyelvészet szemszögéből vizsgálta. Felismerte, hogy a nyelvi hátrányként ismert jelenségcsoport oka nem az eltérő anyanyelv, hanem a többségitől eltérő nyelvi szocializáció és normarendszer. A nyelvelsajátításban meghatározó a társadalmi környezet, döntőek a társas kapcsolatok, a családban kapott nyelvi minta. Nem egyetemes törvényszerűségek, hanem a közösségi, ill. a családi minta, azaz kulturális-társadalmi szempontok határozzák meg a beszédfejlődést, a kultúraátadást, a szocializációs folyamatot. (Réger 2002)

III. Szociolingvisztikai vizsgálat

Vizsgálatomat hátrányos szociális helyzetű adatközlőkkel készült interjúszövegek alapján végeztem. Gyukits György budapesti és borsodi szegénynegyedekben élő romák körében végzett vizsgálatainak hangfelvételei és azok lejegyzett szövegei adják nyelvi korpuszomat (Gyukits 2003, 2016)[2]. A beszélgetések témaköre jellemzően a fiatalkorú terhesség és a párkapcsolatok felbomlása. Az adatközlők életszínvonalára, szociális státusára jellemző, hogy többségüknek nincs munkája vagy alkalmi munkából él, sokan közülük szociális támogatást kapnak. Többnyire alacsony jövedelem, a lakásviszonyok rendezetlensége, alacsony iskolai végzettség jellemzi a szegénynegyedekben élőket: sokan a nyolc általános iskolai osztályt sem végezték el, többen kisegítő iskolába jártak. Ennek a társadalmi csoportnak a férfi tagjai körében gyakori a bűnözés, a kábítószer-használat. Az interjúalanyok között van olyan, akinek az élettársa börtönben volt. Jellemzően nem házastársi, hanem élettársi viszonyban élnek a párok. Előfordul a gyermekét egyedül nevelő anya, aki ráadásul gyakran fiatalkorú (Gyukits 2016: 66–68).

Az interjúk szövegét lexikális, grammatikai, kommunikációs, pragmatikai szempontok alapján vizsgáltam meg. Ezeket a nyelvhasználati-kommunikációs jellegzetességeket veszem sorra az interjúszövegekből vett adatokkal bizonyítva.

Az interjúalanyok beszédében gyakoriak a **töltelékszók**, pl. *hát; igazság szerint; ugye; ugyi; na, mondom; ilyen* (*pl. egy ilyen tanácsadóba*). Ezek olyan nyelvi elemek, amelyek tartalmi funkció, jelentés nélküli közlést eredményeznek, csupán kommunikációs funkciójuk van. A nyelvi kompetencia hiányára, a **gyér szókincs**re utalnak a mondatközi **pragmatikai** jellegű **megjegyzések**, amelyeknek bizonyos esetei **beszédtöltelék**ek (pl. *megmondom az őszintét*). A **túlzó nyelvi formák** is tekinthetők töltelékelemeknek, azoknak sajátos válfaját képezik (pl. *ország-világ előtt mondom; soha nem kaptam semmit; Isten az Atyám, nem hazudok*). A beszédtöltelékekkel teli közlések logikailag rosszul épített mondatszerkezetet eredményeznek: *Hát de végül is úgy éreztem…*

Mivel a beszédet mindig megelőzi a gondolat, s a beszéd minősége olyan, amilyen a gondolat minősége, ezért az értelmetlen, logikailag nem jól épített mondatok fogalmazása a tanultság és a tudás hiányával magyarázható. Ehhez közel álló pszicholingvisztikai jelenség az, amikor a tagmondatok és a szövegalkotó mondatok között nincs koherencia, vagy amikor értelmetlen,

[2] Köszönöm Gyukits Györgynek, hogy rendelkezésemre bocsátotta gyűjteseit.

fölösleges szavak halmozásából áll egy közlés, pl. *...hogy na, most már ez így lesz, neki menjünk a világnak, kész, nem érdekel semmi...; hogy mondjam magának, hogy nahát most akkor...* Sokat beszél, de nem mond semmit – ez a jellemzője a fent idézett szövegeknek.

A társalgás végén, mondandójuk befejezésének érzékeltetésére gyakran használnak társalgáslezáró pragmatikai elemeket: pl. *ennyi; haljak meg*.

Általában jellemzik az adatközlők beszédét a **nem standard nyelvhasználati elemek** (pl. *segéjtet, észkor* 'ősszel'). Az inessivusi (hol? kérdésre válaszoló) *-ban, -ben* rag gyakran *-ba, -be* alakban realizálódik (*nem vagyok jóba; mindenbe benne van; az ügybe is keresik; 18 éves koromba; minden hónapba; minden évbe; itt lakom a kerületbe; állapotba van; tervbe van; következő félévbe; kerestek a borozóba*). A toldalékolás nem normatív az alábbi szóalakokban sem: *tud védni; mosogatni kelletett volna; aztat, eztet e*. Ugyanide tartozik a köznyelvi normatív alaktól eltérő, rövidült alakváltozatú szavak ejtése (pl. *má*, *mer, azér*). Nem az igényes nyelvváltozat része a határozói igeneves szerkezet: *el van végezve az érettségi.* A szlengszavak, a trágárságok az igénytelen nyelvváltozat részei, melyekből szintén találunk bőven szövegeikben.

A **suksükölés** az a nyelvi jelenség, amikor a beszélő a -t végű igék ragozásakor nem különbözteti meg a kijelentő és a felszólító módot. Ilyen ragozási móddal is találkozunk az alacsony iskolai végzettségű adatközlők nyelvhasználatában (*mondhassa, nem vetessük el, kiforgassák*). Az ún. **csukcsükölés** hasonló, nem standard grammatikai jelenség: a beszélő az *-ít* és a mássalhangzó + *-t* végű igék kijelentő módját felszólító alakban használja (*tanítsa*).

Bizonyos nyelvjárásinak ható elemek is feltűnnek az interjúalanyok nyelvi produktumaiban, amelyek egy része valóban a származásból adódó **regionális nyelvi jegy** lehet, másik része – mint nem standard forma – alacsony iskolai végzettségük nyelvi következménye (pl. *tűlem, ehun, vóna, hölgyektül, mán, nevin, szemivel*). A suksükölés ugyanúgy tekinthető bizonyos esetekben nyelvjárási jelenségnek, ugyanis a keleti dialektusoknak része ez a grammatikai jelenség. Csak köznyelvi használatát kifogásolják a nyelvművelők.

A határozott névelő használata tulajdonnév előtt szintén nem normatív nyelvi jelenség (pl. *az Erikának*). Regionális nyelvi jegynek és budapesti szleng sajátosságnak is minősíthető. A határozott névelő olyan köznév előtt viszont hiányzik, ahová a normatív grammatika a határozottság jelölésére megkívánja, pl. *Pályázatot meg nem tudom beadni.*

A vonzat kötött bővítmény. Az igei állítmányhoz társuló **vonzat**határozó olykor nem az irodalmi nyelvi normát követi az adatközlők beszédében, pl. *kimos rólam, elintéztem a gyámhatósághoz; mi közük van bele...*

Az **inkongruencia** olyan szintaktikai jelenség, amikor a mondatrészeket nem egyezteti a beszélő. A korpuszból adatolt számbeli inkongruencia: *kioszt egy három-négy üres lakást*, grammatikai inkongruencia: *mer azt ugye elmegy a boltba, meg tudja venni az ember*, de a korpuszban feltűnik olyan eset is, amikor a rag nem illeszkedik (pl. *amibó*). Mivel a szövegalkotásban ragozatlanul marad, azaz grammatikai kohéziót teremtő eszközök nélkül épül fel a nyelvi szerkezet, a szöveg kohéziója nem teremtődik meg az alábbi esetben: *Hát én beszélgettem vele, a képviselőnő, aki ide szokott járni.*

Pontatlanul megfogalmazott információk: *Igen, van itt most egy fiatal lány, az is most hét hónapos, ő is tizenhat éves.*

A kérdésekre gyakran **rövid**, sokszor **egyszavas válaszok**at adnak, a közléseiket sokszor **vázlatos**an fogalmazzák meg. Pl. *Itt jobb a béke. Szia-szia.; Sunyik, nem lehet.; …köszönök, szia, szia, ennyi. …az ilyen, az.; Ez ilyen… hogy lemégy.*

Gyakran előfordulnak **befejezetlen, hiányos mondatok**. Pl. *meg azt kettőnk között a férjemmel tudom csak.; Az óvszer, ez a…; Akartam a picit, csak hát.; Szóval egy unalmas dologgá.; A tévében, amit láttam.; Ha el akar az ember dolgozni.; …hogy azon kívül abba mit raknak, azt én úgy nem,…; Hogy ő nyújtson segítséget, azt nem.; A szomszédok meg olyanok, hogy.; Mer itt a barát csak akkor barát, mikor.*

A tagmondatokat a legtöbbször mellérendeléssel kötik össze, gyakran használt kötőszavak: *és, meg, oszt, aszt, és akkor*. Van, amikor a beszélő az összetett mondat tagmondatait vagy a szövegalkotó mondatokat nem köti össze sem logikailag, sem grammatikai jelölővel.

Gyakran használnak olyan kifejezéseket, amelyek jelentéstapadással jönnek létre, egyszerűsödnek: a jelzős kifejezések összevonásakor az egyik tag főnévi minőségben hordozza a szintagma egészének jelentését, pl. *munkanélkülin van* (*munkanélküli segély* > *munkanélküli*); *intézetis* (*nevelőintézet* > *intézet*); *itt van az állandó bejelentettem* (*bejelentett lakcím* > *bejelentett*); *záróba benne van* (*zárójelentés* > *záró*); *…-be jártam általánosba (általános iskola* > *általános); Utána a Szondi utca negyvenegybe jártam, ez egy kereskedelmi eladó volt (kereskedelmi eladói képzés* > *kereskedelmi eladó); elintéztem (…), hogy kapjam a családit meg akkor a gyest (családi pótlék* > *családi).*

Jellemzőek az **ismétlések**, pl.: *Én mondtam neki, hogy a legromosabbat is elfogadnám, ami a legromosabb állapotba van;…olyanoknak osztotta ki, fiúknak, akiknek se gyerekük, se feleségük nincsen. (...) azoknak akar lakást*

osztogatni, akik most jöttek föl vidékről, és nincsen se gyerekük, senkijük.; Pályázatot meg nem tudom beadni. Hát most már a következő félévbe be tudom adni.; már nem játék babával játszol, hanem ez az igazi baba, amivel…, a sajátod, amivel nem úgy kell bánni, mint egy játék babával, hanem ez egy élő ember.; *…el is szállították ilyen otthonba. Elvitték.; …ennek mind az ellentéte volt meg. Mind az ellentéte.; …rokonaim nincsenek. Nincsenek.; A sógornőm van itt egyedül, (…) ő van itt egyedül.*

A következő válasz minden mondatában ismétlődő elemek fordulnak elő: *Mondtam neki, hogy vetessük el, mivel megy a börtönbe. (…) Csak ő mondta, aztat nem vetessük el, mert hátha kisfiú lesz. Ha fiú lesz, már több nem kell neki. Nem hagyta így elvetetni, széttépte a papírokat. Szét, azt mondta, nem lehet elvetetni. Mert őt az Isten megveri, ha én tőle elvetetem a gyereket.* Grammatikai elem, mondatrész fölösleges ismétlése is előfordul (pl. *a gyógyszert azt*…).

Rosszul szerkesztett közlés, **helytelen grammatikájú mondatszerkezet** sokszor előfordul az interjúszövegekben, pl. *Most már köztük is hál'Istennek nincs itten*. Van, amikor a magyarázat leegyszerűsített, rossz logikájú: *megcsinálom azt, ami nekik kéne, mer kell*. A rosszul szerkesztett, ismételt közlésekből álló mondatok között a mondatátszövődéses jelenség is előfordul: *hallottam olyat most, hogy a WC-pucoláshoz a WC-s nőnek, a WC-takarításhoz, mert ugye azt is ő takarítja, érettségi bizonyítvány kell az újságba.*

Általában jellemző, hogy **szókincsük gyér**. Sokszor a beszélő nem találja a megfelelő szót: *meg nem tudom én, mi az*; *hogy mondjam; hogy fejezzem ki magam; hogyhívjákot; érted; mondjad má; segíts má kimondani; izé; hogyhíják*. A szavak jelentését olykor nem ismerik, nem megfelelő szót használnak, pl.: *rossz jelt hallottam; tudatlanul (…) jött*.

Az igekötőnek a magyar nyelvben fontos, jelentésmódosító szerepe van. Az igekötő nélküli ige jelentése nem azonos az igekötős ige jelentésével. Az adatközlő szövegében pontatlan megfogalmazáshoz vezet ennek hiánya: *Én még sajnos nem vetettem gyereket. Nem vetettem.*

A lawtoni vizsgálat is bizonyította, hogy az alacsony társadalmi státusú csoportok tagjainak nyelvhasználatában gyakrabban fordulnak elő **személyes** közlések, **konkrét**umokra utaló kifejezések, s nem jellemző az absztrakt gondolkodásból fakadó nyelviség. A vizsgált interjúszövegekben is megfigyelhető az *én* középpontba állítása. Ez gyakran idéz elő olyan megfogalmazásokat, amelyekben a személyes névmás hangsúlyos, pl. *ennek nem bírtam én ellenállni*; *én ezt nem így gondoltam*; *Én inkább így leélem az életem, amit én érzek, azt én majd elviszem*. Szemben áll ez a jelenség a magyar nyelv azon jellemző tulajdonságával, hogy mivel az igealak (a mondat

állítmányának) ragja kifejezi a cselekvő személyét és számát, ezért nem szükséges a személyes névmás kitétele a mondatban.

Gyakran fordulnak elő beszámolóikban érzelemjelölő pragmatikai elemek, pl. *aj, anyám*.

Előfordul, hogy az interjúalany nehezen érti meg a köznyelven megfogalmazott kérdést, tehát nemcsak a **beszédproduktum**, hanem a **beszédpercepció** is **hiányos** a korlátozott kódú nyelvhasználónál.

A vizsgált szövegkorpusz elemzése mutatja, hogy a szegénynegyedekben élő, alacsony iskolai végzettségű beszélők nyelvi kompetenciája gyenge, nyelvhasználatukat a bernsteini korlátozott kóddal jellemezhetjük. Jól látszik az elméleti bevezetőben vázolt összefüggés a szociális helyzet és a nyelvhasználat között: a hátrányos szociális helyzetben lévők nyelvi hátrányos helyzete és az ebből fakadó kommunikációs problémák.

Irodalom

BALÁZS Géza (2002.): *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Budapest, CORVINA KIADÓ.

Bartha Csilla (2002.): Nyelvi hátrány és iskola. In: *Iskolakultúra* 12: 6–7. sz. 84–93.

Bernstein, B. (1975.): Nyelvi szocializáció és oktathatóság. In: PAP Mária–SZÉPE György (szerk.): *Társadalom és nyelv*. Budapest, GONDOLAT KIADÓ, 393–435.

Gréczi-Zsoldos Enikő 2012. *A nyelvi hátrányos helyzet – hídépítés könyvtárosokkal*. In: FRANCZ Magdolna (főszerk.): Korszerű könyvtár. F 3.8. 1–11.

Gyukits György (2003.): Gyermekvállalás a nagyvárosi szegénynegyedben élő fiatalkorú roma nők körében. In: *Szociológiai Szemle* 2: 59–83.

2016. *Párkapcsolatok felbomlása a miskolci nyomornegyedekben I. Riport a családokról*. Kapocs Könyvek 15. Család-, Ifjúság-, és Népesedéspolitikai Intézet. Budapest, L'HARMATTAN, 23–350.

KISS Jenő 1995. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, NEMZETI TANKÖNYVKIADÓ.

LAWTON, Denis 1974. *Társadalmi osztály, nyelv és oktatás*. Budapest , GONDOLAT KIADÓ.

Pap Mária–Pléh Csaba (1972a.): A szociális helyzet és a beszéd összefüggései az iskoláskor kezdetén. In: *Valóság* 1: 52–58.

Pap Mária–Pléh Csaba (1972b.): Nyelvhasználat és társadalmi helyzet. Szociolingvisztikai vizsgálat hatévesfővárosi gyermekek körében. In: *Szociológia* 1: 211–34.

PAP Mária–SZÉPE György (1975.): *Társadalom és nyelv*. Budapest, GONDOLAT.

RÉGER Zita (2002[2)]:. *Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció–nyelvi hátrány*. AKADÉMIAI KIADÓ, Budapest.

Sapir, Edward (2002.): *Nyelv és környezet*. In: A. JÁSZÓ Anna–BÓDI Zoltán: *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény*. Budapest, TINTA KIADÓ. 62–71.

Szabó-Tóth Kinga (2014.): Hátrányos helyzet és esélyegyenlőség a felsőoktatásban. In: *Szellem és Tudomány*.1: 20–35.

WARDHAUGH, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest, OSIRIS.

Fazekas Csaba

Az abaúji kistérség községei politikai arculatának alakulása az országgyűlési és Európa parlamenti választások tükrében, 1990–2018[1]

I. Bevezetés

Az elemzett abaúji kistérségben 23 önálló település vizsgálható a politikai preferenciák változása szempontjából. (Időszakunkban Abaújdevecser már Encs részét képezte, ezért adatait nem vettük figyelembe.) Az alábbi módszert követtük: Kigyűjtöttük a rendszerváltás óta rendezett valamennyi parlamenti választás községsoros adatait,[2] mind az egyéni képviselőjelöltek, mind a pártlistákra adott szavazatok számát és azok arányait. Értelemszerűen minden alkalommal figyelembe vettük a választójogosultak számát és a

[1] A dolgozatban „abaúji térségnek, „abaúji kistérségnek" a ME FIKP „Creative Region" kutatási projektjében meghatározott 24 településből álló térséget neveztük. Ez nem hivatalos elnevezés (például a 2013. évi jogszabályi változások a korábbi hivatalos kistérségeket járásokra módosították stb.), a térségbe tartozó községek gyakran eltérő közigazgatási vagy egyéb területi egységekhez tartoztak. Minderről, a történelmi háttérről, valamint a térség fejlesztéspolitikai tudnivalóiról legutóbb: Jeney László – Varga Ágnes: A felzárkóztatás eredményei és kudarcai az Encsi járásban. In: *Területi Statisztika*, 2016. 2. sz. 183–208. p. Esetünkben egyik térségi elnevezés (Dél-Cserehát, Kegyetlen stb.) nem fedné a 24 község mindegyikét, ezért használjuk az „abaúji (kis)térség" terminust.

[2] Forrás: Nemzeti Választási Iroda honlapja: www.valasztas.hu – 2018. június. A letöltés időpontjában a 2018. évi országgyűlési választások adatai a honlap Választások, népszavazások / Országgyűlési választások / 2018 menüpontból, az összes további választás adatai a Nyilvántartások / Választástörténet / Országgyűlési választások, illetve Európai parlamenti választások menüpontok alól volt elérhető. A dolgozatban valamennyi internetes letöltés időpontja: 2018. június. A tanulmányhoz készült statisztikai adattár (a választási eredmények községsoros táblázatai, grafikonok stb.) elérhetők az interneten: REAL – az MTA Könyvtárának Repozitóriuma: http://real.mtak.hu/id/eprint/88089; illetve: https://www.academia.edu/37883860 (https://uni-miskolc.academia.edu/CsabaFazekas / Papers.)

leadott érvényes szavazatokat.[3] Az egyes települések adatait érdemes önmagában is megvizsgálni, milyen volt a kistérség községeinek politikai irányultsága, illetve az hogyan változott a rendszerváltás óta. További szempontként összevetettük a kapott adatokat a községeket magába foglaló választókerület, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, illetve Magyarország teljes adataival – ahol ezt az aktuális választások lebonyolításának rendszere lehetővé tette.[4]

[3] Elemzésünkben nem foglalkoztunk az érvénytelen szavazatok számával és arányával, tekintettel arra, hogy a viszonylag kis lélekszámú településeknél rendszerint nem hoz releváns, összehasonlítható eredményt. Minden esetben csak a választójogosultak számát és a leadott érvényes szavazatokat vettük figyelembe.

[4] A választói magatartás-változásokat egy választókerület vagy térség esetén több tanulmány is elemezte, ezek közül ld. pl.: Kunszt Márta: A Baranya megyei l-es országgyűlési választókerület országgyűlési választási eredményeinek elemzése 1990–2002 között. In: Pécsi politikai tanulmányok. I. Szerk.: S. Szabó Péter. Pécs, 2003. Online: www.tankonyvtar.hu

II. Választójogosultak száma általában

Az elemzést érdekessé tette, hogy a térségen belül is eltérő nagyságrendű településekről van szó. (Ld. 1. sz. táblázat.) Vannak jelentősebb lélekszámú községek (kiemelkedik Baktakék, Hernádvécse, Szalaszend és különösen Forró), illetve valódi törpefalvak is, ahol a választópolgárok száma alig néhány tucatra tehető. Amennyiben az időszak első és utolsó parlamenti választása (1990. I. forduló, illetve 2018) esetében megnézzük a választójogosultak számát, összességében a térségben bekövetkezett 147 fős csökkenés önmagában nem tűnik jelentősnek. Ugyanakkor rendkívül eltérőek a belső arányok. Egy-két kivételtől eltekintve minden községben csökkenés következett be, amelyet ellensúlyoz a Hernádpetri esetében 61, Csenyéte esetében 77, illetve különösen a Forró esetében megfigyelhető 349 fős növekedés. Különösen drasztikus a választópolgárok számának csökkenése Büttös, Szászfa, illetve Detek községeknél (–112, –80 és –79), de más esetben is jelentősek az arányok, például Litka, Pamlény és Perecse esetében, ahol már 1990-ben is eleve alacsony volt a választójogosultak aránya.[5]

Ha a 23 települést választópolgárok száma szerint sorba állítjuk, akkor az tapasztalható, hogy míg 1990-ben 5, 2018-ban már 7 községben volt kevesebb a választójogosultak száma 100 főnél. A 4 „nagy" település megőrizte pozícióját, a falvak többsége azonban visszacsúszott a választópolgár-szám alapján felállított kategóriák szerint. Ha egy térségként kezeljük a 23 elemzett abaúji községet, akkor 1990-ben mintegy 22 %-uk lakott Forrón, 2018-ban ugyanez az arány már több, mint 27 %. A másik három jelentősebb község, Baktakék, Hernádvécse és Szalaszend arányai kevésbé változtak (8, 9 illetve

[5] Megjegyzés: A táblázatban szereplő népszámlálási adatok hasonló folyamatokra világítanak rá. A népesség számával és összetételével kapcsolatos adatok forrása: Az Encsi Járás területi felosztása. In: Jeney László honlapja: jeney.web.elte.hu / Encsi járás – BCE partnerségi program honlapja / Anyagok, információs források. A térség rendszerváltás utáni népességmozgásairól, a települések lélekszámának, migrációs tényezőinek, a roma népesség számarányának változásaira ld. részletesen: G.Fekete Éva: Cigányok a Cserehát-Hernád-Bódva vidéken. Tájegységi elemzés. In: Roma szegregációs folyamatok a csereháti és dél-baranyai kistérségekben. Szerk.: Baranyi Béla. Bp., 2005. (Magyarországi cigány népesség helyzete) 53–83. p. Korábban ugyanerről ld.: Uő: Aprófalvak az ezredfordulón. A Cserehát–Hernád–Bódva vidék. In: A földrajz eredményei az új évezred küszöbén. Szerk.: Dormány Gábor – Kovács Ferenc – Péti Márton – Rakonczai János. A Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei. Szeged, 2001. október 25-27. Szeged, 2001. 15–21. p. Az egyik fontos, térségről készült összefoglaló kötet szerint az itteni falvak demográfiai szempontból három jellemzővel írhatók le: elöregedés miatti népességfogyás, elvándorlás miatti népességfogyás, népességnövekedés. Ld.: Sándor Róbert: Encsi kistérség. Őzd, 2005. (Lehetőségek települései) 30. p.

11 % körül), amiből az is következik, hogy 1990-ben a 19 aprófaluban és kisközségben még a térség választóinak mintegy fele, 2018-ban már csak mintegy 45 %-a élt. Ez önmagában azt jelenti, hogy a rendszerváltástól folyamatosan erősödött fel a pártpreferencia-vizsgálatokban a nagyobb települések, elsősorban Forró szerepe.[6] Ld. erről:

1. táblázat. Választópolgárok száma szerinti településrangsor

	1990. I. forduló	2018
0–100 között:	Gagyapáti, Keresztéte, Perecse, Litka, Pamlény	Gagyapáti, Keresztéte, Perecse, Pamlény, Litka, Kány, Szászfa
100–200 között:	Kány, Felsőgagy, Fáj, Szászfa, Csenyéte, Pusztaradvány, Hernádpetri	Felsőgagy, Pusztaradvány, Hernádpetri, Büttös
200–300 között:	Beret, Fulókércs, Büttös, Detek	Beret, Detek, Csenyéte, Fulókércs, Fáj, Szemere, Fancsal
300–400 között:	Fancsal, Szemere, Krasznokvajda	Krasznokvajda
400 felett:	Baktakék, Hernádvécse, Szalaszend, Forró	Baktakék, Hernádvécse, Szalaszend, Forró

[6] Megjegyezzük, minden község egy szavazókörzetet jelentett időszakunkban, kivéve Forrót (ott végig két szavazókörzetben voksolhattak a helyiek) és Szalaszendet, ahol 2006-ig két körzet volt, ezt követően azonban ezeket egy körzetbe vonták össze. Mindkét nagyobb település esetén összeadtuk a szavazókörzeteket, csak település-szintű adatokkal számoltunk.

III. Választói magatartásminták a 89-es alkotmány időszakában (1990–2010)

A rendszerváltáskor megalkotott politikai rendszer részeként létrejött demokratikus parlament egykamarás rendszerben működött, összesen 386 képviselővel. (A jogszabályi hátteret az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1989. évi XXXIV. tv. teremtette meg.) Ebből 176-ot egyéni választókerületekben választottak meg, a polgárok továbbá a pártok által állított területi (megyei, illetve fővárosi) listákra is szavazhattak, ez 152 mandátumot eredményezett, a továbbiakat az országos pártlistákról bekerült képviselők alkották. A választási rendszer kétfordulós volt, első fordulóban az egyéni jelöltekre, illetve a területi listákra lehetet voksolni. A második választási fordulóba az első forduló három legtöbb szavazatot szerző egyéni jelöltje került, kivéve, ha az első fordulóban a győztes megszerezte a leadott szavazatok 50 %-át, plusz egy szavazatot. (Ilyen esetben nem tartottak az adott kerületben második fordulót.) A választási rendszer sokszínűsége, viszonylagos arányossága és demokratikus jellege sokféleképpen hatott vissza a pártrendszerre, és a társadalom politikai érték- illetve pártválasztására.[7]

Az elemzett abaúji kistérség a rendszerváltást követő 20 év választásain Borsod-Abaúj-Zemplén megye 9. sz. (encsi székhelyű) választókerületéhez tartozott. A választókerület lakosságának (választójogosult polgárainak) mintegy 15 %-a lakott ezen a 23 településen, vagyis jó lehetőség nyílik arra, hogy megnézzük: mennyiben tért el egyéni képviselőválasztáson a térség politikai arculata a választókerület egészétől. A térség választópolgárai által pártlistákra adott voksokat Borsod-Abaúj-Zemplén megye egészével, vagyis megyei listájával tudjuk összevetni, s ebben az esetben az országos pártpreferencia-adatokkal való összehasonlítás is érdekes következtetésekre ad lehetőséget. A 89-es alkotmány keretei között 6 parlamenti választást tartottak Magyarországon, az encsi választókerület esetében az első három alkalommal (1990, 1994, 1998) került sor második fordulóra, a 2000-es évek három választásán már az első fordulóban megszerezte egy jelölt a leadott szavazatok több mint felét.[8]

---

[7] A témáról ld. többek között: Szoboszlai György: Pártrendszer és választások a rendszerváltás után. In: Magyarország politikai évtizedkönyve. Szerk.: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Bp., 1998. 302–324. p.

[8] Általánosságban ld.: Angelusz Róbert – Tardos Róbert: Választási részvétel és politikai aktivitás. In: Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon. Szerk.: Angelusz Róbert – Tardos Róbert. Bp., 2005. 323–384. p.; küln. 344–347. p.

A mellékelt adattárban az 1990–2010 közötti választások eredményeit a 2. sz. táblázatokban, a 2014–2018-as voksolásokét a 3. sz. táblázatokban foglaltuk össze.

III.1. Parlamenti választások, 1990.

Az első demokratikus választás első fordulójában a térség választópolgárainak mintegy 60 %-a vett részt, amely valamivel jobb, mint az encsi választókerület egészéé (58 %), viszont elmarad az országos választói aktivitás arányától (65 %). A rendszerváltás időszakában létrejött pártok közül 8 állított egyéni jelöltet, mellettük 2 független jelölt is indult. Az erőviszonyok kiegyensúlyozottságát mutatja, hogy az elemzett abaúji kistérségben 6 jelölt is a hozzávetőlegesen 9-15 % közötti arányban tudta megszólítani a polgárokat, amellett, hogy a mintegy 26 %-os eredményével a térségben egyértelműen a Kereszténydemokrata Néppárt jelöltje, Tóth András szerepelt a legjobban. Utóbbi az első fordulóból a választókerület egészében is győztesen került ki, bár összességében kevésbé volt népszerű, mint az abaúji falvakban (19 %). Elemzett térségünkben az encsi kerület egészéhez képest meglepően rosszabbul szerepelt az MDF jelöltje (G.Nagyné Maczó Ágnes) és a kisgazdapárt által delegált Kiss Gyula. A másik jelentős rendszerváltó párt, az SZDSZ egyéni jelöltje mind térségünkben, mind a választókerület egészében kiegyensúlyozott, 12–13 % körüli eredményt mondhatott magáénak. Feltűnően népszerűbb volt viszont a térségben a Magyar Néppárt által delegált Bodnár István, valamivel kevésbé az Agrárszövetség jelöltje, Tirpák István. Feltűnő még az első szabad választáson általában gyengén szereplő MSZP jelöltjének 10 %-os támogatottsága. Hasonló folyamatok figyelhetők meg a pártlistákra leadott szavazatok esetében. A KDNP a leadott voksok negyedével az abaúji kistérség legnépszerűbb pártjának tekinthető, míg Borsod-Abaúj-Zemplén megye egészében ez az arány nem érte el a 10 %-ot, és a párt országosan 6 % körüli eredményével éppen átlépte a parlamentbe kerülés – ekkor még 4 %-os – küszöbét. Az abaúji falvakban az országosan legnépszerűbb MDF-et alig 8 % támogatta (mind a megyében, mind országosan ugyanez az arány 25 % körül mozgott), a liberális pártok (SZDSZ, FIDESZ) gyengébbek voltak itt, mint a megyében, illetve országos eredményüket tekintve. Az FKGP Abaújban az országos átlagnak megfelelő eredményt hozott, a megyében ugyanakkor kevesebbet. Feltűnő, a térség lakosságának összetételével, foglalkozási szerkezetével és egyéni jelöltjeinek beágyazottságával függött össze például az Agrárszövetség vagy a Magyar Néppárt helyi népszerűsége, utóbbiak sem a megyében, sem országosan nem

értek el jó, parlamenti mandátumot hozó eredményt. Az MSZP-re is igaz, hogy ugyanolyan arányban volt népszerű az abaúji kistérségben, mint országosan, ugyanakkor Borsod-Abaúj-Zemplén megyében nagyobb volt a támogatottságuk.

Az első fordulóban három jobboldali párt jelöltje kapta a legtöbb voksot: G.Nagyné Maczó Ágnes (MDF), Kiss Gyula (FKGP) és Tóth András (KDNP). Érdekes, hogy míg az FKGP jelöltjét ugyanúgy a választópolgárok 33 %-a támogatta az abaúji falvakban, mint az encsi kerület egészében, a másik két jelölt fordított eredményt produkált. A 23 községben egyértelműen Tóth András volt a legnépszerűbb, majdnem 37 %-os arányban, a kerület egészében azonban csak 30 % körül kapott, míg a mandátumot végül elnyerő MDF-es G.Nagyné Maczó Ágnes az abaúji falvakban a legkevésbé volt népszerű, a kerületben azonban sokkal inkább, így 37 % körüli eredményével ő győzött. Tóth András például a térség legnagyobb településén, Forrón valósággal tarolt (57 %), máshol azonban kisebb volt a támogatottsága. Meg kell jegyezni, hogy a választói aktivitás jóval alacsonyabb volt a második fordulóban, mint az elsőben, a helyi polgárok alig 36 %-a szavazott, mely jobb arány a választókerületnél (34 %), de elmarad a megyei és az országos részvételtől (39 illetve 45 %).

Az első választások kialakulatlan, kiforratlan pártpreferenciát tükröznek a térségben, a szimpátia azonban egyértelműen a konzervatív, jobboldali formációk népszerűségét mutatják, az eredményeket az MDF, az FKGP és a KDNP közötti versengés határozta meg, utóbbi egyértelműen kiemelt népszerűségével.

III.2. Parlamenti választások, 1994.

Az 1994-es választáson a rendszerváltás utáni társadalmi kiábrándultság az MSZP, illetve az Antall József, majd Boross Péter vezette MDF-FKGP-KDNP-kormányok legnagyobb ellenzéki pártja, az SZDSZ felé tolta a magyarországi választók szimpátiáját.[9] Ez a tendencia az abaúji kistérségben is megfigyelhető, azonban a megyei és országos folyamatoktól kimutatható néhány szignifikáns eltérés. Az első fordulóban 13 egyéni képviselőjelölt tudta összegyűjteni a jelöltállításhoz szükséges támogatásokat. Érdekes, hogy köztük 3 kisgazdapárt is volt (a rendszerváltás utáni FKGP különböző pártszakadásainak eredményeként), amelyek jelöltjei Abaújban egymással is versenyeztek, 4, 6 illetve 8 % körüli eredményt mutatva fel. Utóbbi az MDF frakciójából az FKGP-hez átigazoló, a pártba is belépett G.Nagyné Maczó Ágnes nevéhez fűződik.[10] A politikusnő, a 9-es választókörzet képviselője 1991-ben lépett ki az MDF frakcióból, 1993-ban csatlakozott az FKGP-hez, és ismert, népszerű személyiségnek számított. Választókörzetében (beleértve az abaúji falvakat is) azonban ez nem volt elmondható, kis részét tudta csak megtartani 1990-es eredményeinek.

A térség továbbra is az 1990-eshez hasonló megosztottságot mutatott, azonban jelentős átrendeződések is megfigyelhetők voltak. Az MSZP-t képviselő Vadász István 22 %-os támogatottsága jelentette a legnagyobb népszerűséget, ez azonban elmarad a választókerület egészében mért 27 %-os támogatottságtól. Meg tudta őrizni korábbi pozícióit az Agrárszövetség által delegált Pataki László, az abaúji községekben összességében majdnem 10 %-ot szerzett, 12 % körüli eredményt értek el a KDNP, illetve a FIDESZ jelöltjei. (Előbbi Farkasné Biczó Erzsébet, utóbbi az ekkor a helyi politika színpadára lépő, később abban évtizedekig meghatározó szerepet játszó Ódor Ferenc voltak.) A szétaprózódott választói magatartás az abaúji térségben megfelelt a választókerület egészének, figyelemreméltó például az SZDSZ-es jelölt 8,63 %-os támogatottsága (csak valamivel volt gyengébb, mint a választókerület egészében).

---

[9] A választásokról szóló elemzések közül ld. pl.: Angelusz Róbert – Tardos Róbert: Választási részvétel Magyarországon, 1990–1994. In: *Politikatudományi Szemle,* 2006. 4. sz. 7–33. p.

[10] Az 1990-es választáson G.Nagyné Maczó Ágnes az MDF támogatásával indult, de a pártnak nem volt tagja, ekkoriban úgy határozta meg magát, hogy „az MDF szellemiségét elfogadja, a népi-nemzeti, keresztény értékek képviselőjének tekinti magát". Ld.: Beosztottak forradalma. Politikusok, képviselők, választások B.-A.-Z. megyében. Szerk.: Mezei István. Miskolc, 1990. 83. p. (Megjegyezzük, az első szabad választás kapcsán készült tartalmas kiadványt később sajnálatos módon nem követte hasonló, összefoglaló kötet.)

A pártlistákra leadott szavazatok arányai hozzávetőlegesen megfelelnek a pártok által delegált egyéni jelöltek arányainak, vagyis összességében úgy tűnik, az abaúji térség falvai a pártszimpátia alapján választottak az egyéni kerületi jelöltek között is. Az MSZP ugyan pártlistán jobb eredményt ért el elemzett községeinkben, mint egyéni jelöltje (29 %), ami érdekes módon közel áll a párt mintegy 33 %-os országos eredményéhez, viszont a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei adatnál (40 %) jóval kevesebb. Vagyis összességében igaz, hogy a megye a baloldal egyik „fellegvárának" számított 1994-ben, azonban az abaúji kistérség falvaiban a pártot kevesebben támogatták, mint a megyében máshol, például az ipari centrumokban, Miskolcon vagy Kazincbarcikán. Az abaúji kistérség sajátossága a Kereszténydemokrata Néppárt kiemelkedő népszerűsége (14 %), ami jóval magasabb arány, mint a megyei vagy országos adat (hozzávetőlegesen 9 illetve 7 %). Elképzelhető, hogy Ódor Ferenc népszerűsége „húzta" a FIDESZ-t, ami az abaúji falvakban jóval támogatottabb volt, mint a megyében, illetve az országban. (10 %, szemben 7-7 %-kal.) A FIDESZ jobboldali-konzervatív fordulata ekkor még épp csak megkezdődött, a helyi választók mégis inkább támogatták. A liberalizmus mellett megmaradó nagyobb pártot, az SZDSZ-t viszont mintegy feleakkora arányban támogatták itt, mint országosan (10, illetve 19 %), és mintegy 6 %-kal kevesebben, mint általában Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. A vezető kormánypárt, az MDF népszerűségvesztése is nagyobbnak tűnik valamivel az abaúji falvakban, mint megyei, illetve országos szinten. (8,3, 9,6 illetve 11,7 % körül.) Feltűnő még helyben az Agrárszövetség iránti nagyobb szimpátia és a kisgazdapártok is valamivel jobb eredményt értek el a térségben, mint a megye és az ország egészében.

Az első választási fordulóban egyébként a 69 %-os részvétel az egyik legnagyobb volt a rendszerváltást követő választásokon, hozzávetőlegesen megfelelt mind a megyei, mind az országos részvételi adatoknak.

A második választási fordulóba a három legjobb egyéni eredményt elérő jelölt került: az MSZP-s Vadász István 27 %-os választókerületi támogatottsága után nagyobb „szakadék" alakult ki, a Vadászt követő KDNP-s Farkasné Biczó Erzsébet kevesebb, mint 12 %-ot ért el. A harmadik pozícióért nagy volt a küzdelem, az FKGP-s G.Nagyné Maczó Ágnes néhány tucat szavazattal kapott csak többet a fideszes Ódor Ferencnél, akit hasonló arányban követett az SZDSZ jelöltje. Mint említettük, G.Nagyné Maczó Ágnes az abaúji térségben kevésbé volt támogatott, mint az encsi kerület egészében, ezért érdekes, hogy elemzett községeink, illetve a 9-es választókerület egésze a második fordulóban szinte ugyanazokat az arányokat mutatja. Az MSZP-s jelölt mintegy 56, a KDNP-s 26, az FKGP-s 17 % körüli eredményt ért el. Vagyis míg az első fordulóban a választókerület egészétől eltérő arányokat

mérhettünk az abaúji kistérségben a jelöltek között, a két héttel későbbi második fordulóban kiegyenlítődtek az arányok, ugyanolyan arányban szóródott a választói szimpátia. (A második fordulós választási részvétel sem tér el jelentősen a megyei, illetve országos 53–55 % közötti adattól.)

III.3. Parlamenti választások, 1998.

1994–1998 között Horn Gyula vezetésével, az MSZP és az SZDSZ koalíciós kormánya irányította az országot, jelentős parlamenti támogatottsággal. A kormányzó pártok azonban sokat veszítettek népszerűségükből, a jobboldalon pedig jelentős átrendeződés következett be.[11] Az MDF visszaszorulása (sőt, pártszakadása) mellett a Torgyán József vezette FKGP megőrizte pozícióit az ellenzékben töltött időszakban, emellett az Orbán Viktor vezette, egyre radikálisabban jobbra pozicionálódó FIDESZ (1995-től hivatalosan: Fidesz – Magyar Polgári Párt) támogatottsága olyannyira megnőtt, hogy a ciklus végére már ez a párt számított a jobboldal meghatározó, gyűjtőpártjának. A pártrendszer további jelentős változása a szélsőjobboldali szavazókat megszólító Magyar Igazság és Élet Pártja megerősödése.[12]

A korábbi első fordulókhoz képest alacsonyabb volt a választói aktivitás, mintegy 55 % érezte úgy, hogy szavazatával beleszólhat az ország sorsának alakulásába. (Az abaúji falvakban egy kicsit még magasabb is volt az átlag, mint a megyében és az országban.)

Még mindig magas volt az egyéni képviselőjelöltek száma (11), az encsi választókerületben ennyien gyűjtötték össze a szükséges számú (750) kopogtatócédulákat. A KDNP jelöltjeként ezúttal is próbálkozó Farkasné Biczó Erzsébet mintegy 10 %-os eredménye továbbra is figyelemre méltó, valamivel nála is jobban szerepelt az FKGP-s Nádler Miklós. (Megjegyezzük, egyes településeken kiemelkedő volt a támogatottsága, a későbbiek ismeretében különösen Csenyéte érdekes, amely a 2000-es években már baloldali szimpátiájáról vált ismertté, 1998-ban azonban még az itt szavazók 45 %-a a kisgazdapárti jelöltet támogatta.) Mindkét említett jelölt támogatottsága megfelel a 9-es választókerület összesített arányainak. Érdekes módon ugyanez a helyzet a választásoknak a térség országgyűlési képviselőjeként nekivágó Vadász István MSZP-s jelölttel is, aki szinte pontosan ugyanolyan (23

[11] A folyamatról többek között ld.: Bihari Mihály: Politikai libikóka, avagy kormányzati váltógazdálkodás, 1990–1998. In: Magyarország politikai évkönyve 1998-ról. Szerk.: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Bp., 1999. 265–271. p.

[12] A választásokra vonatkozó elemzések közül ld. pl.: Csizmadia Ervin: Az 1998-as választások értelmezése. In: Magyarország politikai évkönyve 1998-ról. Szerk.: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Bp., 1999. 61–69. p.

% körüli) támogatottságot tud felmutatni az abaúji falvakban, mint a választókerület egészében. 1994-ben az első fordulóban – mint láttuk – a választókerület egészében népszerűbb volt, mint elemzett térségünkben, 1998-ban viszont elmondható, hogy előbbiben veszített mintegy 4 %-ot, utóbbiban (elemzett 23 községünkben) viszont megőrizte ugyanolyan arányú támogatottságát. Jelentősen növelte viszont a fideszes (pontosabban ekkor már Fidesz-MDF összefogás által delegált) Ódor Ferenc, amely az abaúji falvakban jelentős (35 %-os) támogatottságra tett szert, ez meghaladja a választókerületben mért (egyébként így is jelentős, és első helyet érő) 29 %-ot. Az Orbán Viktor vezette jobboldali párt tehát a térség lakóiban a párt ellenzéki időszakában is növelni tudta népszerűségét, megalapozva ezzel későbbi pozícióit. Figyelemre méltó továbbá, hogy az abaúji községekben két jelölt eredményei feltűnően kisebbek, mint az encsi választókerület egészében: az SZDSZ és a MIÉP jelöltjeié. Előbbi nyilvánvalóan a liberális párt vidéki alacsonyabb ismertségével és támogatottságával, utóbbi a térség roma lakosságának nagyobb arányával függ össze. A többi jelölt hozzávetőlegesen ugyanolyan arányt tudott felmutatni az abaúji térségben, mint a választókerület egészében.

Érdekes módon, 1998 esetében – a korábbi tapasztalatoktól eltérően – a pártlistákra leadott szavazatok arányaival kapcsolatosan más helyzet figyelhető meg. Az MSZP területi listájára ugyanis mintegy 33 % voksolt az abaúji falvakban is, amely elmarad a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei listára összességében adott mintegy 35 %-tól, viszont szinte pontosan megfelel a baloldali párt országosan mért adatainak. Részben fordított a helyzet a második helyet elfoglaló Fidesz-MPP listájával, melynek esetében az abaúji községek 29 % körüli adata az országos támogatottságot tükrözi, viszont a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei ettől mintegy 3 %-kal elmarad. Az FKGP 13 % körüli eredménye szintén tükrözi a megyei és országos támogatottságot. Elmondható továbbá, hogy ha az abaúji kistérségen múlt volna, parlamentbe jutott volna a KDNP (7 %, a megyében és országosan 5 % alatt), viszont nem jutott volna be az SZDSZ és a MIÉP, utóbbiak elemzett községeinkben nem tudták átlépni az 5 %-ot, országosan azonban igen. (A MIÉP-nek a megyei listájára is kevesebb, mint 5 % szavazott.)

Az 1998. évi parlamenti választásokat a Fidesz-MPP nyerte, annak ellenére, hogy az első fordulóban az MSZP listájára leadott szavazatok száma meghaladta a jobboldali pártét. Ennek oka pedig az volt, hogy a második fordulóban jóval több egyéni mandátumot tudott szerezni. A siker kulcsa a Fidesz-MPP mozgósítása, kormányváltó propagandája mellett az volt, hogy a Torgyán József vezette FKGP visszaléptette a második választási fordulóba jutott jelöltjeit, és a Fidesz-MPP-s jelöltek támogatása mellett kampányolt. Így

volt ez a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei 9. választókerületben is, ahol a kisgazdapárti visszalépést követően csak az MSZP és a Fidesz-MPP jelöltjei álltak szemben egymással. Érdekes, hogy a versengés mozgósító hatású volt, mert hozzávetőlegesen ugyanolyan volt a választói részvétel, mint az első fordulóban (választókerületi és országos szinten egyaránt), és mindkét jelölt jelentősen tudta növelni támogatottságát. Hiába gyűjtött azonban az MSZP-s Vadász István az abaúji falvakban 780-nal, a fideszes Ódor Ferenc pedig 695-tel több támogatót, mint az első fordulóban, utóbbi mintegy 10 %-kal győzte le baloldali ellenfelét. A hozzávetőlegesen 55–45 %-os támogatottság egyébként az abaúji kistérségben pontosan megfelelt a választókerület egészében mért arányoknak. Az egyéni mandátumot így Ódor Ferenc hódította el, s a jobboldali párt ezt követően meg is tartotta a térségben támogatottságát. Vagyis míg a korábbi választásokon a térség pártszimpátiája lényegében követte az országos trendeket (az egyéni jelölt mindig kormánypárti volt), az 1998–2002 közötti ciklust követően a jobboldali jellege felerősödött, dominánssá vált, és nem is változott napjainkig.

A folyamat összefüggött azzal, hogy az 1998-as választást követően jelentősen átalakult az ország pártrendszere.[13] Két „nagy" versengése vált meghatározóvá, a baloldali MSZP-é, és az egyre inkább jobboldali gyűjtőpárttá váló Fidesz-MPP-é. Utóbbi első kormányzati ciklusa alatt tulajdonképp kisajátította a jobboldali politikai térfelet, az FKGP lényegében felmorzsolódott, a belső válságokkal küzdő nagyobb jobboldali formációk pedig megindultak abba az irányba, amely később az Orbán Viktor vezette párttól függő helyzetbe hozta őket. (Az MDF, illetve a keresztény demokraták más-más utat jártak be.) A liberális SZDSZ meg tudta tartani országosan erős pozícióit, az Orbán-kormány szélsőjobboldali ellenzékét képviselő MIÉP azonban 2002-re veszített népszerűségéből. 1998-ban még tagolt, sokszínű pártstruktúra vett részt a választásokon, mely 2002-re jelentősen egyszerűbb lett. Ezt mutatja az abaúji községek példája is, ahol a 23 településből 1998-ban még 18 olyan volt, amelyben egyik párt sem tudta a szavazók felét megszólítani.

[13] A folyamat értelmezésére ld. pl.: Fricz Tamás: Kétpártrendszer vagy két fő pártrendszer Magyarországon? A politikai tagolódás iránya az 1998-as választásokat követően. In: Magyarország politikai évkönyve 1998-ról. Szerk.: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László. Bp., 1999. 70–77. p.

2. táblázat. Domináns pártok az 1998. évi választás pártlistákra leadott szavazatai tükrében az egyes községekben

Több, mint 50 %-ban MSZP-listára szavazó községek	Több, mint 50 %-ban Fidesz-listára szavazó községek	Egyik nagy párt listája sem érte el az 50 %-ot
Beret, Fáj, Fulókércs	Hernádvécse, Pusztaradvány	Baktakék, Büttös, Csenyéte, Detek, Fancsal, Felsőgagy, Forró, Gagyapáti, Hernádpetri, Kány, Keresztéte, Krasznokvajda, Litka, Pamlény, Perecse, Szalaszend, Szászfa, Szemere
3	2	18

Három olyan település volt, amelyben egyértelmű volt az 1998-ig kormányzó MSZP iránti szimpátia (itt különösen érdekes Fáj esete, amely később az ellenkező irányba fordult), kettőben pedig a Fidesz-MPP szerzett több, mint 50 %-ot. Utóbbiak között Hernádvécse érdekes, tekintettel arra, hogy a nagyobb települések közé számított, a másik három jelentősebb községben (Forró, Szalaszend, Baktakék) még differenciált pártszimpátiát regisztrálhatunk.

III.4. Parlamenti választások, 2002.

A 2002-es választások felfokozott légkörben, mindkét politikai oldal részéről erőteljes kampányok keretében zajlottak.[14] Ennek megfelelően magas választói részvétel mellett tartották az első választási fordulót, az abaúji községekben ugyan a megyei és az országos átlagnál valamivel kevesebben vettek részt a szavazáson (66 %, szemben a mintegy 68 %-os megyei, 70 %-os országos adattal), mégis jelentős aktivitásról beszélhetünk.

[14] A választások értelmezésére vonatkozó irodalomból felhasználtuk: Szoboszlai György: Polarizálódó pártstruktúra a választási rendszer tükrében. In: Parlamenti választások, 2002. Politikai szociológiai körkép. Szerk.: Bőhm Antal – Gazsó Ferenc – Stumpf István – Szoboszlai György. Bp., 2003. 26–49. p.

9 egyéni jelölt indult ugyan az encsi 9. sz. kerületben, a szavazatok több, mint 80 %-a azonban megoszlott az MSZP és a Fidesz-MPP jelöltjei között. A többi induló közül egyedül a Munkáspárt által delegált Szádváry Gyula ért el jelentős eredményt, aki az abaúji kistérségben népszerűbbnek számított, mint a választókerület egészében (8,5 illetve 3,3 %), a többiek egyike sem ért el elemzett községeinkben 3 %-nál jobb eredményt, a választókerületben is csak esetenként valamivel jobbat.

A Fidesz-MPP és az MDF közös jelöltjeként induló Ódor Ferenc az abaúji községekben 55 %-ot kapott (a választókerületben is csak alig 2 %-kal kevesebbet), az MSZP-t képviselő Vadász István ezúttal jóval rosszabbul teljesített, mint 4 évvel korábban. A választókerületben 31 %-os eredményt ért el, az abaúji falvakban ennél jóval kisebb volt a népszerűsége, mintegy 26 %-os. Ódor Ferenc eredménye azt is jelentette, hogy itt nem került sor második választási fordulóra.

A pártlistákra leadott voksok tekintetében az abaúji kistérség elszakadt a megyében, illetve az ország egészében tapasztalható folyamatoktól. Bár a Fidesz-MPP népszerűsége a kormányzati ciklus végére nemcsak megmaradt, hanem erősödött is, a kormányváltó hangulat már az első forduló eredményei alapján előrevetítette Orbán Viktor első kabinetjének leváltását, a baloldali és liberális pártok újbóli kormányalakításának lehetőségét. Az abaúji kistérség lakói ugyanakkor inkább kitartottak az 1998–2002 között kormányzó jobboldal meghatározó pártja mellett. Nemcsak Ódor Ferenc első fordulóban elnyert mandátuma alapján jelenthető ez ki, hanem a pártlistás voksok százalékos eredményei alapján is. A Fidesz-MPP–MDF közös lista térségünkben mért 52 %-os eredménye mintegy 15 %-kal (!) magasabb, mint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, és 11 %-kal nagyobb, mint a pártszövetség országosan mért mintegy 41 %-os eredménye. Az MSZP hasonló arányokat mutat – csak éppen fordítva. Az abaúji kistérség falvaiban 36 % körüli támogatottság jelentősen elmarad a megyei MSZP-listán mért majdnem 49 %-tól, és az országosan is – jórészt fő- és nagyvárosi szavazatokkal – élre ugró baloldali párt 42 %-ától. Az abaúji kistérség falvairól így elmondható, hogy sokkal kevésbé volt baloldali, mint Borsod-Abaúj-Zemplén megye más régiói, a Fidesz-MPP képviselte jobboldal pedig jelentősen népszerűbb volt itt ekkor, mint a megyében, illetve általában az országban.[15] (A többi párt eredményei a korábban megfigyelt trendek folytatását jelentették. Az SZDSZ és a MIÉP – eltérő okokból – jóval kevésbé volt támogatott az abaúji falvakban, mint

[15] Vö. pl.: Hubai László: A baloldal a parlamenti választásokon, 1990–2002. In: Útkeresések. A magyar szociáldemokrácia tegnap és ma. Szerk.: Feitl István – Földes György – Hubai László. Bp., 2005. 196–211. p.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, illetve különösen az ország egészében.) Azt feltételezhetjük, hogy a hátrányos helyzetű térség lakói határozottan az 1998–2002 közötti, vezető kormánypártba vetették bizalmukat. Jól mutatja ezt, hogy a két nagy párt versengése egyre inkább a falvakon belüli pártszimpátiákban is kifejeződött.[16]

3. táblázat. Domináns pártok a 2002. évi választás pártlistákra leadott szavazatai tükrében az egyes községekben

Több, mint 50 %-ban MSZP-listára szavazó községek	**Több, mint 50 %-ban Fidesz-MDF-listára szavazó községek**	**Egyik nagy párt listája sem érte el az 50 %-ot**
Beret, Büttös, Csenyéte, Fancsal, Szászfa	Detek, Fáj, Felsőgagy, Forró, Gagyapáti, Hernádpetri, Hernádvécse, Keresztéte, Krasznokvajda, Litka, Perecse, Pusztaradvány, Szalaszend, Szemere	Baktakék, Fulókércs, Kány, Pamlény
5	14	4

A korábbi voksoláshoz képest már nem 18, hanem csak 4 község számított megosztottnak abból a szempontból, hogy egyik párt listája sem tudta a választók felét megszólítani. Lettek új, az ellenzék baloldali gyűjtőpártja felé forduló községek (5, a korábbi 3 helyett), viszont 14 településen már a Fidesz-MPP besöpörte a helyi voksok több, mint felét. Érdekes a szimpátiát váltó Fáj esete. Mindez arra is rávilágít, hogy a kilátástalan szegénységben élő, zömmel roma lakosságú települések szociális helyzete eltérő pártpolitikai preferenciákban csapódott le. A falvak többsége Orbán Viktor pártja felé fordult, más, kisebb számú esetekben (Beret, Büttös, Csenyéte stb.) azonban a baloldali ellenzéktől várták sorsuk jobbra fordulását a helyiek. A Fidesz helyi sikereit erősítette, hogy a nagyobb lélekszámú községek lakossága (Forró, Hernádvécse, Szalaszend) is több mint 50 %-ban erre a pártlistára voksolt. (Baktakéken 43 % körüli MSZP-s eredmény előzte a Fidesz 40 %-át.) Forró esetében például több mint kétszer nagyobb volt a jobboldali, mint a baloldali párt szimpatizánsainak tábora (61 % – 30 %), és

[16] A falvakon belüli pártszimpátia-adatokat ld. térképen az 5. sz. mellékletben.

megjegyzésre érdemes, hogy az MSZP Csenyétén rendkívül népszerű volt, a párt listájára a helyiek 60 %-a szavazott.

III.5. Parlamenti választások, 2006.

A 2002–2006 közötti, MSZP–SZDSZ koalíció által irányított ciklus belpolitikai folyamatai nem erodálták annyira a kormánypártok támogatottságát, hogy ne tudták volna megnyerni a következő parlamenti választást. Pedig miniszterelnök-váltásra is sor került (2004-ben Medgyessy Péter helyét Gyurcsány Ferenc foglalta el), és erős jobboldali ellenzékkel vívták a politikai csatákat. A ciklus közepén a baloldali és liberális pártok esélyei mérsékeltek voltak a jobboldallal szemben, sőt kifejezetten kormányváltó hangulat volt regisztrálható (ezt fejezték ki a 2004. évi Európa parlamenti választások is, ld. alább), a ciklus végére és a kampányra azonban a kormánypártok megerősödtek, és a magyar társadalom újból bizalmat szavazott számukra.[17]

2006-ban a választási részvétel elmaradt ugyan a 2002. évitől, de pontosan megfelelt az encsi választókerület egészében mért mintegy 65 %-nak, ez valamivel (1 %-kal) magasabb volt a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei átlagnál, mintegy 2 %-kal kevesebb az országos részvételi mutatónál – ez a tendencia más választásokon is megfigyelhető volt.

Az encsi 9. sz. választókerületben – tükrözve a „két nagy" küzdelmére egyszerűsödő pártszerkezeti folyamatokat – már csak 5 egyéni induló került fel a szavazólapra, és jellemző, hogy közülük három párt (SZDSZ, Munkáspárt, Centrum) egyike sem tudott az abaúji kistérségben 2 %-ot elérő eredményt produkálni. (A három kisebb támogatottságú párt jelöltje hasonlóan kevés szavazatot kapott a választókerület egészében.) A korábbi, mintegy 80 % helyett 2006-ban már a szavazatok több mint 94 %-a oszlott meg az MSZP-t ekkor képviselő Nyakó István, illetve a térség országgyűlési képviselője, a fideszes (a Fidesz–KDNP közös jelöltjeként induló) Ódor Ferenc között.[18] (A Fidesz-MPP 2003-ban hivatalos nevét Fidesz – Magyar Polgári Szövetségre módosította. Az Orbán-párt korábbi szövetségese, az MDF 2006-ban önállóan indult, és utoljára próbálkozott – a parlamentbe jutás szempontjából – sikeresen a Fidesztől független jobboldali alternatíva felmutatásával. A belső válságain túllépő, megújult KDNP ekkor kötelezte el magát a Fidesz-MPSZ-hez kötődő szövetség mellett, lényegében lemondva az önálló arculatú

[17] A 2002–2006 közötti időszak jellemzéséhez felhasználtuk: Fábián György Két választás Európában. A magyar választási rendszer a 2006-os magyar és olasz választás tükrében. In: *Politikatudományi Szemle,* 2006. 2. sz. 109–131. p., 110. p. Stb.

[18] Vö. Így szavazott a megye. In: *Észak-Magyarország,* 2006. április 13. 5. p.

politizálásról.) Mind a választókerület egészében, mind az abaúji kistérségben szoros verseny bontakozott ki Nyakó és Ódor között, amely utóbbi győzelmével végződött. Ódor Ferenc a választókerület egészében 54 %-ot kapott Nyakó István mintegy 42 %-ával szemben. Az abaúji kistérségben Ódor Ferenc előnye mérsékeltebb volt (mintegy 48,6 % – 46,6 %), ami érdekes következtetések megfogalmazására ad alkalmat. Elsősorban arra, hogy bár a fideszes politikus megőrizte népszerűségét, beágyazottságát, a baloldali kormány melletti – országosan regisztrálható – kitartás attitűdje ugyanakkor ebben a térségben is jelentősen megnövelte az MSZP iránti szimpátiát. Ez azonban csak Ódor Ferenc „megszorongatásához" bizonyult elegendőnek, a térség „balra fordulásához", arculatváltásához azonban nem. Az abaúji térségben a baloldali előretörés azonban ahhoz elegendőnek bizonyult, hogy 50 % alá szorítsa Ódor Ferenc támogatottságát, vagyis, ha az itteni falvakban mért arányokat követte volna az encsi választókerület egésze, második választási fordulót is tartani kellett volna. Azt is mondhatjuk, hogy míg 2002-ben az abaúji falvak lakói sokkal „fideszesebbnek", 2006-ban pedig valamelyest „MSZP-sebbnek" bizonyultak az encsi 9. sz. választókerület egészénél, amellett, hogy Ódor Ferenc elsősége és mandátumszerzése egyik esetben sem volt kérdéses. Az éppen hivatalban lévő kormányhoz húzás tendenciája tehát a 2002-es és a 2006-os választások esetében is megfigyelhető az abaúji falvakban, előbbi esetben jelentősebb, utóbbi esetben sokkal mérsékeltebb formában.

Ezt erősíti a pártlistás szavazatok arányaiból levonható következtetés. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 7 párt állított területi listát, ebből 5 az abaúji kistérségben nem érte el a 2 %-ot (2 párt az 1-et sem), a korábbiak ismétlődő tendenciájának tekinthető, hogy itt az 1–2 % közötti sávban található SZDSZ és MDF a megyében valamivel népszerűbb volt (mindkettő 3 % körül), országosan pedig meghatározó szerepet játszottak, hiszen 5 % feletti eredményüknek köszönhetően bekerültek az országgyűlésbe. (Utóbbi nem volt elmondható a térségben a megyei és országos 2,2 % körüli támogatottságtól is elmaradó MIÉP-Jobbik listáról. A MIÉP 2002-ben nem jutott be a parlamentbe, a Jobbik 2002–2006 között még kialakulásának „hőskorát" élte, a szélsőjobboldal pártjai a 2000-es évek közepén ezért már, illetve még a pártrendszer marginális formációi közé számítottak.) A „két nagy" az abaúji kistérségben fej-fej mellett végzett (47,6 %, illetve 46,6 % körüli eredménnyel), a Fidesz-KDNP listára szavaztak többen. Borsod-Abaúj-Zemplén megye egésze ezzel szemben nagyon is az MSZP felé billent (hozzávetőlegesen 51 % MSZP-támogatottság 38 % Fidesz-KDNP-vel szemben), az ország egészében mintegy 1 %-kal haladta meg az MSZP a 42 %-ot elérő Fidesz-KDNP-t. Vagyis az abaúji falvakban a pártlistákra adott

szavazatok alapján is erősödött a baloldal, de nem tudta megváltoztatni a megye egészénél sokkalta „fideszesebb” arculatát.

4. táblázat. Domináns pártok a 2006. évi választás pártlistákra leadott szavazatai tükrében az egyes községekben

Több, mint 50 %-ban MSZP-listára szavazó községek	**Több, mint 50 %-ban Fidesz-KDNP-listára szavazó községek**	**Egyik nagy párt listája sem érte el az 50 %-ot**
Baktakék, Beret, Büttös, Csenyéte, Detek, Fancsal, Fulókércs, Gagyapáti, Krasznokvajda, Pamlény, Perecse, Szalaszend, Szászfa, Szemere	Fáj, Felsőgagy, Forró, Hernádpetri, Hernádvécse, Keresztéte, Litka, Pusztaradvány	Kány
14	8	1

Már csak egy község volt (Kány), amelyben a lakosság megosztottnak bizonyult, vagyis egyik nagy párt sem tudta a helyi választók több mint felét maga mögé állítani. A falvak jelentős részében az MSZP iránti szimpátia erősödése állapítható meg. A 14 ilyen település közül 6 „oldalváltó” községnek bizonyult (Detek, Gagyapáti, Krasznokvajda, Perecse, Szalaszend, Szemere), vagyis 2002-ben a lakosság többsége még fideszes, 2006-ban már MSZP-s volt. Figyelemre méltó, hogy közöttük nemcsak aprófalvak, hanem nagyobb települések is akadtak (Szalaszend), míg a legtöbb választót felvonultató Forrón (illetve a szintén nagynak számító Hernádvécsén) a Fidesz-MPSZ megőrizte dominanciáját, jelentősen hozzájárulva ahhoz, hogy a térség összességében megőrizte jobboldali szimpatizáns arculatát.[19] A kisebb, romák

[19] A folyamat elemzésénél figyelembe kell venni, hogy 2002 után a térség kiemelt fejlesztési forrásokhoz és programokhoz jutott, amelyről azonban azt lehetett megállapítani, hogy pont a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei aprófalvak profitáltak belőle kevésbé más régiókhoz képest. („A megyei területfejlesztési koncepció az aprófalvakra csakis mint üdülőfaluvá alakítható, illetve komoly szolgáltatási deficittel bíró településkategóriára tekint.” G. Fekete Éva: Aprófalvak fejlesztői „szemüveggel” és a pályázati lehetőségek tükrében 2002 és 2006 között. In: Hátrányban vidéken. Szerk.: Kovács Kálmán – Váradi Monika Mária. Bp., 2013. 296–314. p., 302., 307–308. p.) Fontos megfigyelés, hogy a fejlesztési források nagysága és elosztási mechanizmusa is a politikai polarizáció forrásává vált. A kormánypárti politikusok „sikerként értékelték a 2002 és 2006

lakta falvakban az MSZP iránti szimpátia növekedése és meghatározóvá válása azt mutatta, hogy 2002 után ismét elindult egy, az éppen fennálló kormányzatban való bizalmat kifejező folyamat, azonban 2006-ig ez nem volt elegendő egy baloldali áttöréshez, a jobboldal bázisának számító térség teljes fordulatához.[20] (Csenyéte ekkor arról vált ismertté, hogy a helyben voksolók 1 kivételével – több mint 99 %-ban – az MSZP-listát támogatták. A gazdasági felmérések, elsősorban a vásárlóerő-térkép szerint az ország legszegényebb településének[21] számító, kizárólag romák lakta, hátrányos helyzetű Csenyéte ekkor került az országos média figyelmébe, sokan ismertették és elemezték a kilátástalan szegénységben élő falu és sajátos pártszimpátiája viszonyait.[22])

III.6. Parlamenti választás, 2010.

A 2006-os választást követő ciklus alapvető átrendeződést hozott a magyarországi pártrendszerben. Bár Gyurcsány Ferenc miniszterelnök biztos parlamenti többségű MSZP-SZDSZ-koalíció élén kezdhette újabb miniszterelnökségét, az ún. „őszödi beszéd" nyilvánosságra kerülésének, valamint a kormány reform-elképzeléseinek belpolitikai következményei jelentősen aláásták a baloldali és liberális pártok népszerűségét. Az SZDSZ 2010-re lényegében felmorzsolódott, az MSZP támogatóinak tábora rohamosan csökkent, a politikai válságokra való reagálásaik nem találkoztak a választók bizalmával. A 2006. őszi zavargások, illetve a 2008. évi gazdasági világválság belpolitikai következményei a jobboldal kizárólagos pártjaként fellépő Fidesz-MPSZ (és az ahhoz ekkor már hozzátartozó, szatellitpárti szerepet játszó KDNP) iránti szimpátia rohamos növekedését eredményezték. Jól mutatták ezt a 2008. márciusi „szociális" népszavazás, illetve 2009. évi Európa parlamenti választások (ld. alább) eredményei. A 2010. évi választások előtt nem volt nehéz megjósolni, hogy a Fidesz-KDNP jelöltjei és

közötti évek fejlesztéseit, a siker okaként az önkormányzatok érdekérvényesítő képességének erősödését, valamint a tudatos stratégiai tervezést, a pályázatokra való megfelelő felkészülést azonosították". A jobboldali ellenzék azonban kevesellte a fejlesztési összegeket, arról beszélt, hogy nem érzékelhetőek érdemi változások, a pályázati döntéseket pedig elhibázottnak minősítette. Uo., 305. p.

[20] Az országos választói magatartás elemzéséhez felhasználtuk: Karácsony Gergely: Árkok és légvárak. A választói viselkedés stabilizálódása Magyarországon. In: Parlamenti választás, 2006. Elemzések és adatok. Szerk.: Karácsony Gergely. Bp., 2006. 59–103. p.

[21] Ld. erről pl. egykorúan: Változatlanul az utolsók között. In: *Észak-Magyarország,* 2008. szeptember 19. 3. p.

[22] Ld. pl.: Szegő Iván Miklós: Fideszes utcák, MSZP-s házak, jobbikos negyedek. In: *hvg.hu,* 2010. április 15. Online: www.hvg.hu; további – *Magyar Nemzet*ben, *Népszabadság*ban stb. megjelent – írások ismertetésével: Csenyéte: a legszegényebb falu. In: *mandiner.blog.hu,* 2008. szeptember 19. Online: mandiner.blog.hu

listái földcsuszamlásszerű győzelmet aratnak majd, és a párt nagy tekintélyű vezetője a magyar politikai rendszer átalakítására készül. (Erről egyébként az abaúji térség országgyűlési képviselője is beszélt.[23]) A pártrendszer átrendeződésének másik fontos eleme a Jobbik Magyarországért Mozgalom népszerűségének rohamos növekedése volt. A 2006–2010 közötti ciklusban nemcsak sikeresen lovagolták meg az MSZP és az SZDSZ sikertelen hatású válságkormányzását, hanem a korábban jelentős baloldali térségek szavazóit is el tudták csábítani. Az 1990 utáni magyar pártrendszer (egyes pártok szerepének változásával, a Fidesz konzervatív átpozicionálásával stb. együtt) alapvetően három, kiegyensúlyozott pólussal volt meghatározható (baloldali, jobboldali, liberális),[24] amelyben a szélsőséges pártok nem játszottak számottevő szerepet. (A MIÉP 1998–2002 közötti időszakát leszámítva nem is jutottak be a parlamentbe.) 2008–2010 között ez a pártrendszer alapvetően átrendeződött: egy erős, önállóan a parlament túlnyomó többségét biztosítani képes, a „nemzeti érdekeket" megtestesíteni hivatott párt (Fidesz-MPSZ) mellett a hatalom befolyásolására képtelen, önmagában egyaránt gyenge baloldal és szélsőjobboldal jelenti az ellenzéki szerepet. Orbán Viktor 2010 utáni miniszterelnök ezt ekkoriban a „centrális erőtér" megteremtésére irányuló törekvésnek nevezte – és várakozásait a parlamenti választások vissza is igazolták. Az MSZP népszerűségvesztése és az SZDSZ eltűnése mellett a kiábrándult szavazók megszólítására létrejött új politikai formáció is, a Lehet Más a Politika (LMP).

Az abaúji kistérség falvaiban a pártrendszer átrendeződésének két vonatkozása volt figyelemre méltó még a döntő jelentőségű, 2010. évi voksolás előtt. Egyrészt kérdéses volt a korábban is meglévő fideszes orientáció növekedésének mértéke és jellege. Másrészt a Jobbik üstökös-szerű feltűnése kétfajta következményt vetített előre: a jelentős roma lakosság nyilván ellenségesen viszonyult a – közvélemény szemében elsősorban cigányellenességével fellépő – Jobbikhoz, viszont utóbbi sikeresen megszólíthatta a térség nem roma lakosságát, akik az MSZP visszaesésével a szélsőjobboldalban találhatták meg új politikai otthonukat.[25] A roma lakosság körében pedig sejthető volt, hogy a Jobbik fellépése miatt inkább a rendet,

[23] Ld. pl.: Interjú dr. Ódor Ferenccel, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közgyűlés elnökével. In: *Borsod Online,* 2009. december 26. Online: www.boon.hu (Szaniszló Bálint riportja.)

[24] A választási és pártrendszer összefüggéseire a 89-es alkotmány időszakában általában felhasználtuk: Tábori Ferenc: Az 1990 és 2010 között megtartott általános országgyűlési választásokon alkalmazott választási rendszer hatásai a magyar többpártrendszerre. In: *Politikatudományi tanulmányok,* 2014. 33–53. p. (További irodalommal.)

[25] Ld. erről egykorúan pl.: –HJ–: Hol volt eddig a 400 ezer Jobbik-szavazó? In: *index.hu,* 2009. június 9. Online: www.index.hu Stb.

stabilitást sugalló Orbán-párthoz fognak húzni. (A Fidesz ugyan ellenzékben is hangot adott radikális politikai programoknak, ugyanakkor elhatárolódott a Jobbik cigányellenes retorikájától.) Érdemes megemlíteni továbbá, hogy a 2006 után megkezdődött, a hátrányos helyzetű térségekre irányuló fejlesztéspolitikai elképzelések nem eredményezték a kormányzat, illetve a kormánypártok iránti szimpátia mérhető növekedését, a népszerűségvesztés folyamatát nem tudták számottevő módon fékezni.[26]

A 2010. évi parlamenti választások első fordulójában kisebb volt a választási részvétel, mint korábban.[27] (Alig több mint 61 %, ez valamivel elmarad a választókerületi és a megyei adatoktól, jó 3 %-kal az országos arányszámtól.)

Az encsi választókerületben ezúttal 6 egyéni képviselőjelölt indult, s bár az MSZP és a Fidesz-KDNP részéről ugyanazok voltak a jelöltek, mint 2006-ban (Nyakó István és Ódor Ferenc), a választás tétje és hangulata teljesen megváltozott. Az új politikai formációk jelöltjei közül jól szerepelt a Jobbik által delegált Baksy Rezső András, bár a térség etnikai összetételére jellemző, hogy az abaúji falvakban kapott 17 %-os eredménye 6 %-kal maradt el a választókerület egészétől. Az LMP, az MDF és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében létrehozott Összefogás Párt jelöltjei a térségben és a választókerületben egyaránt minimális (3 % alatti) támogatót tudtak mozgósítani. Az országos tendenciának megfelelően (miszerint számos vidéki választókerületben taroltak a fideszes jelöltek) az encsi 9. sz. kerületben is fölényesen győzött Ódor Ferenc, mintegy 59,5 %-ot szerezve. (Így értelemszerűen itt sem került sor második fordulóra.) Az abaúji kistérség falvaiban azonban még ennél is nagyobb, mintegy 65 %-os volt a támogatottsága! Érdekesség továbbá, hogy a jobbikos jelölt mögött harmadik helyre szoruló MSZP-s is valamelyest támogatottabb volt az abaúji falvakban, mint a választókerület egészében (14 illetve 12 % körül), vagyis nemcsak a fideszes jelölt volt népszerűbb, hanem az MSZP-s is, nyilván összefüggésben a jobbikos induló rosszabb eredményével.

---

[26] Ld. erről részletesen: Kullman Ádám – Janza Frigyes – Herczeg Béla: A leghátrányosabb helyzetű kistérségek célzott támogatásának kísérlete, és első tapasztalatai Észak-Magyarországon. In: *Észak-magyarországi stratégiai füzetek,* 2010. 2. sz. 3–20. p. A kormányzati programok mellett például a Demján Sándor Alapítvány is kiemelten támogatta a térséget, ld. pl.: Encsi kistérség: havi 12 millió. In: *Észak-Magyarország,* 2008. november 12. 5. p.

[27] A választások elemzéseiből ld. pl.: Tardos Róbert: Konszolidált szavazóközönség eróziós tendenciákkal. A 2010-es választások a részvételi aktivitás és szavazói motívumok fényében. In: Új képlet. Választások Magyarországon, 2010. Szerk.: Enyedi Zsolt – Szabó Andrea – Tardos Róbert. Bp., 2011. 273–374. p.

Mindez azonban nem volt pontosan igaz a pártlisták esetében. A Jobbikra az abaúji falvakban adott mintegy 21 %, illetve az MSZP-re adott mintegy 13,5 % jelentősen elmaradt a Borsod-Abaúj-Zemplén megye egészében mért hozzávetőlegesen 27 illetve 19 %-os támogatottságoktól. Az LMP abaúji térségbeli, illetve össz-megyei adatai között is van 3 % eltérés (értelemszerűen utóbbiban magasabb), a különbözetet egyértelműen a Fidesz-KDNP lista fölénye adja: elemzett abaúji falvainkban mintegy 62 % szavazott a jobboldali pártra, ez az arány megyei szinten „csak" 46 % volt. Ez azt jelenti, hogy a Fidesz támogatottsága a 2006–2010 közötti ciklusban növekedett, a helyi választók szimpátiája – a korábbiakkal ellentétben – nem az éppen kormányzó párt vagy pártok felé fordult, az amúgy is jelentős Fidesz-támogatottságot a Gyurcsány-Bajnai-kormányokkal szembeni országos elégedetlenség helyi szinten még tovább hevítette. (Érdekességként megemlítjük, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a Jobbik lett a második legnépszerűbb párt, mintegy 27 %-kal, országos szinten azonban kevésbé volt népszerű – 17 % körüli eredmény –, az MSZP megyei adata nagyjából megfelelt az országos 19 %-nak. Vagyis az MSZP korábbi szavazóinak egy jelentős része bizonyosan a Jobbik felé fordult.)

A korábbi választásokon releváns, településekre lebontott pártszimpátia-besorolást a 2010-es választás esetében más tényezők figyelembevételével kell elemezni, mint korábban, tekintettel a „két nagy" által dominált pártrendszert ekkor már felváltó új struktúrára.

5. táblázat. Domináns pártok a 2010. évi választás pártlistákra leadott szavazatai tükrében az egyes községekben

Több, mint 50 %-ban MSZP-listára szavazó községek	**Több, mint 50 %-ban Fidesz-KDNP-listára szavazó községek**	**Egyik nagy párt listája sem érte el az 50 %-ot**
Csenyéte	Baktakék, Beret, Detek, Fáj, Felsőgagy, Forró, Fulókércs, Hernádpetri, Hernádvécse, Keresztéte, Litka, Pusztaradvány, Szalaszend, Szászfa, Szemere	Büttös, Fancsal, Gagyapáti, Kány, Krasznokvajda, Pamlény, Perecse
1	15	7

Az MSZP mellett kitartó kategóriában egyedül Csenyéte szerepel, azonban meg kell jegyezni, miszerint itt is éppen, hogy 50 % fölé ment az eredményük, a Fidesz-KDNP-re adott mintegy 47 % pedig azt mutatja, hogy a korábban szinte teljesen MSZP-s szimpátiájú, szegény roma közösség is egyre jobban a Fidesz-KDNP felé fordult. A térség településeinek többsége egyértelműen a Fidesz-KDNP mellett kötelezte el magát, 15 községben is meghaladta támogatottságuk az 50 %-ot, köztük a legnagyobb lélekszámúak (Baktakék, Hernádvécse, Forró és Szalaszend). Meg kell továbbá jegyezni, hogy a fennmaradó 7 településen a Fidesz-KDNP támogatottsága szintén nagyon jelentős volt, és csak azért szorult 50 % alá, mert ezekben nem az MSZP, hanem a Jobbik szerepelt az átlagosnál jobban. Nemcsak a törpefalvakról volt szó (például Gagyapáti esetében a mindössze 19 leadott szavazat belső százalékos arányai torzító hatásúak), hanem a jelentősebbek közé sorolható Fancsal vagy Krasznokvajda esetéről is. Utóbbi 2006-ban még MSZP-s szimpátiájú volt, 2010-ben 45 % szavazott a Fidesz-KDNP-re, 36 % a Jobbikra (alig 15 % körülire olvadt az MSZP támogatottsága), Fancsal esetében pedig a Jobbik még a Fidesz-KDNP-t is megelőzte, vagyis e két település nyilvánvalóan és erőteljesen „jobbra váltott”, ahogyan a térség egészéről is ez mondható el.

IV. Választói magatartásminták a 2011-es alkotmány időszakában (2014–2018)

A Fidesz-KDNP 2010-ben – megszerezve a parlamenti mandátumok több mint kétharmadát – új politikai rendszert hozott létre, melynek legfontosabb mérföldköve a 89-es alkotmány rendszerét felváltó 2011. évi Alaptörvény volt. A 2010–2011-ben indult rendszerváltó folyamat fontos részeként teljesen átalakult a parlament szerkezete és a választások menete, amely teljesen új keretet szab a választásokon tapasztalható pártpreferencia-vizsgálatoknak is. A jogszabályi hátteret „az országgyűlési képviselők választásáról" szóló 2011. évi CCIII. tv. illetve „a választási eljárásról" szóló 2013. évi XXXVI. tv. alkotta. Az új rendszerben jelentősen csökkent a parlamenti képviselők száma (386 helyett 199), és míg korábban többségben voltak a listás mandátumok, 2010 után 106 egyéni választókerületből került ki a honatyák több mint fele. Nagyon fontos újdonság volt, hogy eltörölték a második választási fordulót (vagyis az egyéni jelöltek közül az egyszerű többséget szerző jelölt jut a parlamentbe), illetve megszüntették a területi listákat, a polgárok ezentúl csak egy azonos, országos pártlistán fejezhették ki, mely párttal szimpatizálnak.

Jelen dolgozatunk szempontjából a számos újítás (határon túli magyarok szavazati joga, kampánycsend eltörlése stb.) közül a legfontosabb a választókerületek átszabása volt.[28] A korábbi választási rendszerben Borsod-Abaúj-Zemplén megyét 13 választókerületre osztották, az új rendszerben csak 7-et alakítottak ki, így egy-egy kerület nagyon is különböző adottságú, társadalmi összetételű stb., viszont jóval nagyobb lélekszámú településcsoportot foglalt magába. Encs elveszítette választókerületi központszerepét, ráadásul elemzett abaúji térségünket az új kerülethatárok kettévágták: a térség 6 keletre eső települése (Fulókércs, Hernádpetri, Hernádvécse, Pusztaradvány, Szalaszend és Szemere) az 5. sz. (sátoraljaújhelyi székhelyű), míg a többi 17 települése a 4. sz. (kazincbarcikai) választókerülethez került.[29] Az óriási választókerületekben mintegy „feloldódnak" az abaúji községek adatai, ezért csak utóbbi esetben vetettük

[28] Az új választási rendszer összefoglalására ld. pl.: Tóth Csaba: Választási rendszer. In: A magyar politikai rendszer – negyedszázad után. Szerk.: Körösényi András. Bp., 2015. 231–248. p. stb., az új szisztéma kritikájára: László Róbert: Választási térkép Fidesz-módra: az abszurd módon újrarajzolt ország. In: *Választásirendszer.hu,* 2011. november 25. Online: www.valasztasirendszer.hu Stb.

[29] Ld. pl.: Kovács András: Vajon mi fog történni április 6-án Borsodban? In: *Magyar Nemzet Online,* 2014. március 21. Online: www.mno.hu

össze a térségbeli településeket a választókerület egészével az egyéni képviselőjelöltek esetén. (17 községünkben a kerületi választópolgárok mintegy 5–6 %-a lakott.) Az 5. sz. kerület esetében ennek nem lett volna értelme, tekintettel arra, hogy a választókerülethez nagyon sok, 98 település tartozik. A pártlistákra leadott voksok alapján ugyanakkor megismerhető a települések pártpreferenciája és összevethető az országos listás szavazatarányokkal.

Általában megállapítható, hogy az új választókerületek felállításával a térség falvai nem jártak, nem járhattak jól. A korábbi, encsi székhelyű választókerületben jobban oda lehetett figyelni az abaúji községek sajátos viszonyaira, a térség parlamenti képviselője számára feltűnőbbek voltak a speciális helyzetű települések gondjai. Az új választókerület-határ nemcsak kettészelte a térséget, hanem a két – korábbinál jóval nagyobb – választókerületben az abaúji falvakat marginális helyzetbe is hozta.

Az új választási rendszer újítása volt, hogy rendkívüli módon megkönnyítette az egyéni képviselőjelölt-állítást (az azzal kapcsolatos visszaélések lehetőségét is), valamint az országos pártlista-állítást szintén.[30] Ezért elemzésünkben nem volt érdemes foglalkozni valamennyi képviselőjelölttel, a töredékes adatokat egy összegben, „egyéb jelöltek", illetve „egyéb pártok" alatt összegeztük. Csak azokat vettük figyelembe, amelyek országosan ismert, tényleges kampányt folytató, mérhető támogatottságú szervezetek jelöltjei voltak, továbbá, ha releváns térségbeli beágyazottsággal rendelkeztek, ugyanígy jártunk el a pártok esetében is.

IV.1. Parlamenti választás, 2014.

Nyilvánvaló volt, hogy az Orbán-rendszer alapvetését hozó 2010–2014 közötti időszak átrajzolja az ország pártszerkezetét, s arra a minden elemében új választási rendszer is komoly hatással lesz.[31] (Csak egy példa: az egyfordulós rendszer a jelöltállítás fázisában egyezkedésre kényszeríti a kisebb, ellenzéki pártokat.) Az egységes vezetésű, jelentős támogatottságú, belső vitáktól nem tagolt Fidesz (hivatalosan a KDNP-vel alkotott pártszövetsége) számára az új

[30] Ezeket a kizárólag a választási időszakra létrehozott, semmiféle kampányt nem folytató, a jelentős kampánytámogatásokat ugyanakkor igénybe vevő, és azokkal el nem számoló szervezeteket a sajtóban és a közvéleményben elterjedt kifejezéssel rendszerint „kamupártoknak", „bizniszpártoknak" nevezik.

[31] Ld. erről pl.: Sebők Miklós: Kapunyitási pánik. A választási rendszer reformjának hatása a pártok piacára, 1990 és 2014 között. In: *Politikatudományi Szemle*, 2014. 3. sz. 21–48. p.; Vida György–Kovács Zoltán: Magyarország átalakuló választási földrajza a 2010-es és a 2014-es parlamenti választások tükrében. In: *Földrajzi Közlemények,* 2017. 2. sz. 125–138. p. Stb.

választási rendszer minden elemében kedvezőbb volt, mint a kisebb, ellenzéki pártok számára, ami valószínűsítette az amúgy is rendkívül népszerű, Orbán Viktor vezette kormánypárt választási győzelmét.[32]

A 4. sz. választókerülethez tartozó 17 községben a választói aktivitás mintegy 58 %-os volt, ez nagyjából megfelelt Borsod-Abaúj-Zemplén megye egészének, és a korábbi választásoknál megszokott mértékben (mintegy 3 %-kal) kevesebb az országos választói részvételi adatnál. A választásokon a baloldali és liberális ellenzéki pártok (MSZP, Együtt, Demokratikus Koalíció, Párbeszéd, Magyar Liberális Párt) közösen állítottak jelölteket és országos listát. Az összefogás által delegált egyéni jelölt az abaúji kistérségben sokkal rosszabbul szerepelt, mint a választókerület egészében (mintegy 18 illetve 28 %), a Jobbikot képviselő Miklós Árpád esetében valamivel jobbak ezek a számok (24 illetve 28 % körül). A Fidesz-KDNP által a körzetben indított Demeter Zoltán nem tudta megismételni Ódor Ferenc korábbi sikerét, de így is magabiztosan nyerte választókerületét, az abaúji kistérségben elért támogatottsága valamivel magasabb volt, mint az összesített adata. (39 illetve 37 %.) A térség sajátossága volt a 2014-es választáson, hogy a Magyarországi Cigány Párt jelöltje, Lakatos Krisztián majdnem 15 %-ot ért el (a választókerület egészében azonban támogatottsága alig haladta meg az 1 %-ot). Szavazatainak túlnyomó többségét Forrón szerezte (az ottani voksolók majdnem egyharmada őt támogatta!), vagyis egy helyi népszerű roma politikus viszonylagos sikeréről beszélhetünk.[33]

Az 5. sz. választókerülethez került 6 településen is a Fidesz-KDNP jelöltje, Hörcsik Richárd volt a legnépszerűbb. Minden községben ő nyert, 50 % körüli vagy annál nagyobb eredménnyel, kivéve Szalaszendet, ahol a Jobbik jelöltje tudott szavazatokat elhódítani tőle, de így is a legnépszerűbb jelöltnek bizonyult.[34]

A pártlistákra leadott szavazatok tekintetében a 23 település elemezhető együttesen, és összehasonlítható az országos pártlistákra adott voksokkal. (18 párt állított listát, ebből 5-öt elemeztünk külön, a többi pártlista, és a

[32] Ld. erről pl.: Haász János: Így lesz meg simán az újabb kétharmad. In: *index.hu,* 2014. március 10. Online: www.index.hu A választási elemzések közül felhasználtuk: Választás '14. A Republikon Intézet választási elemzése. H.n., é.n. [Bp., 2014.] Online: www.republikon.hu

[33] A roma etnikai pártokra és politikusokra vonatkozó számos elemzés közül ld. pl.: Dobos Balázs: Roma pártok és választási mobilizáció Magyarországon. In: *Magyar Kisebbség,* 2016. 3–4. sz. 91–119. p.

[34] Megjegyezzük, a 4. sz. kerület esetében 5 jelölt adatait elemeztük, a 16 többi jelölt együttesen is csak százalékban alig mérhető töredékszavazatot kapott. Az 5. sz. választókerületben regisztrált 29 jelöltből 6 adatait vettük figyelembe. Az „egyéb pártok" közül „A Válasz" nevű formáció jelöltjére Hernádvécsén 33-an, a „Szociáldemokratákéra" 14-en szavaztak, ezek tekinthetők a legnagyobb, „bizniszpártok" körében mérhető támogatásoknak.

nemzetiségi lista csak töredékszázalékokat szerzett.) Ebből az állapítható meg, hogy a Fidesz-KDNP százalékos támogatottsága ugyan visszaesett 2010-hez képest, de ez is elég volt a rendkívül magabiztos, fölényes sikerhez. Kuriózumnak tekinthető, hogy az abaúji kistérség falvaiban ezúttal valamivel kisebb arányban nyert a Fidesz-KDNP, mint országosan (kb. 42,6 illetve 44,9 %), s mivel országos mértékben jelentős (mintegy 560 ezer fős) csökkenés volt regisztrálható a Fidesz-KDNP-listára adott szavazatok 2010-es adatokhoz viszonyított számában, megállapíthatjuk, hogy az abaúji falvakban ez a csökkenés az átlagosnál kisebb volt, a térségben jobban ragaszkodtak Orbán Viktor pártjához, mint az ország egészében. (A bő félmilliós szavazatcsökkenés sem veszélyeztette a Fidesz-KDNP elsöprő, kétharmados győzelmét.) Viszont a térségben valamivel népszerűbb volt a Jobbik az átlagosnál (23 illetve 20 % körül), ami arra utal, hogy a falvak nem roma lakossága körében nőtt a szélsőjobboldal iránti szimpátia. Nem meglepő ugyanakkor, hogy a baloldali-liberális összefogás ugyanúgy rosszabbul szerepelt e térség falvaiban, mint országosan (18,5 illetve 25,5 %), ahogy az a korábbi választásokon is megfigyelhető volt. (A baloldali összefogás listájára 2014-ben 705-en, 2010-ben csak az MSZP-re 579-en szavaztak, vagyis a több pártot átfogó együttműködés ebben a kistérségben is alig 126 plusz támogatót tudott megszólítani.) Jellemző lehet a politikai és különösen a pártrendszer egészére, hogy bár a térségben rendkívül népszerű kormánypárt mintegy 1000-rel kevesebb szavazatot kapott, mint 4 évvel korábban, vezető pozícióját (országos szinten a kétharmados parlamenti támogatottságot) semmi nem veszélyeztette 2014-ben sem. A pártlistákra leadott voksok arányát a térségben befolyásolja, hogy a Magyarországi Cigány Párt itt (különösen Forrón) nagyon népszerű volt, 10 % körüli listás szavazatot tudott szerezni az egyébként országos szinten nem jelentős formáció. Az LMP ezúttal sem tudta megszólítani a térség lakóit. 2010 illetve 2014 között érzékelhetünk összességében az ellenzék részéről egyfajta mérsékelt erősödést. A Fidesz-KDNP listája minden községben rendkívül népszerű volt, ugyanakkor 8 településen más pártok tudtak több listás szavazatot szerezni: Bereten, Csenyétén és Felsőgagyon az MSZP, Baktakéken, Büttösön, Fancsalon, Felsőgagyon, Gagyapátiban és Pamlényben pedig a Jobbik lett a legnépszerűbb, jellemzően 40 % körüli eredménnyel. A zömében kis lélekszámú aprófalvakban persze ez olykor csak néhány szavazatot jelent, de jellemző, hogy például Baktakéken és Fancsalon is a Jobbik volt a legnépszerűbb.

2014-ben a kormánypárt őrizte kiemelkedő támogatottságát, s bár érzékelhető volt a rendkívül tagolt ellenzék kisebb fajta térnyerése, a térség stabilan őrizte fideszes arculatát, a rendszer iránti elkötelezettségét.

IV.2. Parlamenti választás, 2018.

A 2014-es győzelem után átmenetileg mérsékelt népszerűségvesztést elszenvedő kormánypárt 2015-től visszanyerte erejét és magabiztosságát, folytatta az ország politikai rendszerének határozott átalakítását, fokozta egypárti irányítását. A markánsan „rendpárti", radikális politikai lépések, illetve ezzel összefüggő hangnem új típusú propagandakampánnyal egészült ki, melynek bázisát az Európát 2015-ben sokkoló migrációs krízis alkotta.

A kormány szociális intézkedéseinek (közmunka stb.) propagandája, valamint különösen a migránsoktól való félelem erőteljes tematizálása nemcsak jelentős mozgósító erővel bírt, hanem a kormánypárt felé orientálta a politikailag aktív, illetve aktivizálódó választókat. A választási részvétel ugyan az abaúji kistérségben alacsonyabb volt, és ezúttal jelentősebben elmaradt az országos tendenciától (az abaúji térségben és a választókerületben egyaránt 63 % körüli, szemben az országos 70 % körüli eredménnyel), de itt is meghaladta a 2014-es adatokat.

A Fidesz-KDNP ismét Demeter Zoltánt jelölte a 4. sz. választókerületben. Az abaúji térség 17 településén a 2014-es szinthez képest jelentősen nőtt a támogatottsága. Az abaúji 17 községben majdnem a választók kétharmada (63 %-a) mellette húzta be az x-et, a választókerület egészében elért (egyébként kiemelkedő) 44 %-os támogatottságánál ez jóval nagyobbnak bizonyult. A baloldali ellenzék pártjai koordinált jelöltállítással kísérleteztek, ezért itt csak az MSZP-Párbeszéd jelöltje, Gúr Nándor indult, aki az abaúji falvakban az addigi választásokhoz képest legrosszabb eredményt tudta csak elérni, mintegy 7 % szavazott rá. Ugyan a 4. sz. választókerület egészében mintegy 10 %-kal jobban teljesített, azonban nyomába sem ért a fideszes jelölt népszerűségének. A Jobbik jelöltje, Egyed Zsolt esetében is a korábbi tendencia erősödése figyelhető meg. Az abaúji térségben jóval kevésbé volt népszerű, mint a választókerület egészében (17 illetve 30 % körüli eredmény), a többi, országosan ismert párt (Momentum, LMP) jelöltjeinek támogatottsága a térségben és a választókerületben egyaránt minimálisnak mondható. A Magyarországi Cigány Párt jelöltje, Glonczi Anita sem tudta megismételni a korábbi jelölt 2014-es eredményét, bár az abaúji falvakban elért 5 %-os támogatottsága azt mutatja, hogy még mindig sokan voltak, akik a helyben, a roma lakosság körében ismert személyiséget favorizálták. (A választókerület egészében ugyanakkor alig voksoltak rá.) Mindez azt jelentette, hogy a nagyobb ellenzéki pártok a térségben visszaestek, ebből pedig egyértelműen a kormánypárt jelöltje profitált.

Az 5. sz. választókerülethez került 6 településen (alacsonyabb, jellemzően 50 % körüli részvétel mellett, Pusztaradvány kivételével, ahol a helyi választásra jogosultak 67 %-a jelent meg az urnáknál) hasonló tendencia figyelhető meg. A fideszes Hörcsik Richárd valósággal tarolt, mind a 6 településen megszerezte a szavazatok több mint felét, volt, ahol (Pusztaradványban) több mint 80 %-ot gyűjtött. Egyedül Szalaszenden ért el 50 %-nál rosszabb eredményt, ahol a jobbikos Mikola Gergely tudott majdnem hasonló támogatottságot felmutatni (45 % illetve 43 körüli eredmény). A baloldal pártjainak (Együtt, DK) jelöltjei rendkívül népszerűtlenek voltak, a DK-s Záveczki Tibor Hernádpetriben mért 10 % körüli eredménye kimagaslónak számít, ahogy az LMP-s Köteles László Szemerén szerzett 7 %-a is. Hasonló mondható el – az említett szalaszendi eset kivételével – a Jobbik jelöltjéről is. Az „egyéb pártok" jelöltjei között egyedül az „Európai Roma Keresztények Jobblétéért Demokratikus Párt" jelöltje, Horváth Jenő, és a Munkáspárt által delegált Horváth Dezső ért el valamennyire mérhető támogatottságot.

A pártlistákra adott szavazatok tekintetében a 23 településen a Fidesz-KDNP sokkal népszerűbb volt, mint a kormánypárt országosan mért több mint 49 %-os, elsöprő győzelmet jelentő támogatottsága. Az abaúji községekben 62 % támogatta a Fidesz-KDNP listát, ami egyértelművé tette a hátrányos helyzetű falvak kormánypárt melletti kiállását. A baloldal pártjai közül az MSZP-Párbeszéd lista mintegy 4 %-kal ért el rosszabb eredményt itt, mint országosan (8 illetve 12 %), a DK hasonlóan (1 illetve 5 %-ot valamelyest meghaladó adat), az LMP szintén rosszabbul teljesített térségünkben (2 illetve 7 %), egyedül a Jobbikról mondható el, hogy majdnem „hozta" az abaúji falvakban is országos támogatottsági szintjét (18 illetve 19 % körüli eredmények). A Momentum lényegében ismeretlennek mondható (23 településen összesen 19 szavazat), a roma lakosságot megszólítani akaró Magyarországi Cigány Párt viszont 2,5 % körüli adata jelentősen jobb az országosnál. Az egyéb pártok összesen hasonló eredményt értek el térségünkben, mint országosan, és említésre érdemes, hogy 2014-hez képest valamelyest nőtt az új választási rendszerben bevezetett nemzetiségi lista iránti érdeklődés. (Utóbbiak – 1 db. Szászfán szerb listára adott szavazat kivételével – minden esetben a cigány nemzetiségi listára adott voksokat jelentenek.)

A 23 faluból 20-ban (!) a Fidesz-KDNP a pártlistás szavazatok több mint 50 %-át megszerezte, a többiben (Fancsal, Kány, Szalaszend) is 43–47 % között szereztek, vagyis minden község lakosságának többsége a kormánypárt mellett kötelezte el magát.

A térség etnikai és szociális összetételéből egyértelműen levonható a következtetés, miszerint a roma lakosság számára Orbán Viktor kormánypártja jelentette az egyetlen alternatívát. Az új politikai rendszer stabilitása iránti igény mellett ennek mozgatórugója a valamivel jobb életlehetőségekkel kapcsolatos vágyakozás, és – különösen – a migrációtól való félelem volt. Az országosan erőteljes migránsellenes- és Soros-kampány az abaúji térségben egyértelműen az általánosan mérhető kormány-szimpátiánál is jóval erősebb bizalmat hozott a Fidesz-KDNP-nek. A tendencia egyébként a választások előtt is sejthető volt,[35] a választási eredmények ismeretében pedig az országos média figyelmét is felkeltette az aprófalvas térség hátrányos helyzete és erőteljes kormányzati elkötelezettsége közötti összefüggés.[36] Különösen Fáj esete volt érdekes, ahol a Fidesz-KDNP támogatottsága teljes körűnek (99 % körülinek) volt mondható. Bár az életszínvonal, a közmunkát meghaladó foglalkoztatási lehetőségek érzékelhetően nem javultak Orbán Viktor harmadik kormánya időszakában, a kormányzati propaganda, a rendszerépítés hatásainak helyi szintű lecsapódása egyértelműen az ország egyik „legfideszesebb" térségévé tette az abaúji falvakat.

[35] Ld. pl.: Presinszky Judit: 100 százalék Fidesz: van, ahol már megvalósult Orbán álma. In: *index.hu,* 2018. március 13. Online: www.index.hu; Becker András: A szegregátumokban működik a kormánypropaganda: a vidéki romák többsége a Fideszre fog szavazni. In: *orszagszerte.atlatszo.hu,* 2018. április 6. Online: atlatszo.hu

[36] Ld. pl.: Fabók Bálint: A legszegényebb magyarok között több mint 80 százalékot szerzett a Fidesz. In: *g7.24.hu,* 2018. április 9. Online: g7.24.hu; Zalavári Noémi – Bárdi Bálint: A nyomorgó falu, ahol mindenki a Fideszre szavazott. In: *24.hu,* 2018. április 19. Online: www.24.hu

V. Európa parlamenti választások, 2004–2014.

Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozását követően három EU-parlamenti választást tartottak. (Az abaúji térség adatainak összefoglalására ld. a 4. sz. táblázatokat.)

Az Európai parlament magyarországi képviselőit országos listás rendszerben választják, vagyis az abaúji kistérség 23 településének adatait mindenkor az országos pártpreferencia-vizsgálatokkal vethetjük össze. Megállapítható, hogy mindhárom EP-szavazás a Fidesz(-KDNP) számára kedvező politikai légkörben zajlott. 2004-ben az MSZP–SZDSZ koalíció népszerűsége jelentősen visszaesett (ha ekkor tartották volna az országgyűlési választásokat, valószínűleg veszítenek), bár ezt 2006-ra vissza tudták szerezni. 2009-ben a gazdasági válság hatásai tovább rontották a 2006 után rohamosan népszerűtlenné váló MSZP esélyeit, ekkor már nyilvánvalóvá vált a bukásszerű visszaesésük, küszöbön állt a kormányváltás. 2014-ben pedig a Fidesz-KDNP számára sikert hozó országgyűlési választást nem sokkal követően tartották az EP-választást, vagyis sejthető volt, hogy az amúgy is népszerű Orbán-pártot a „győzteshez vonzódás" tendenciája is segíti.

2004-ben a Fidesz-MPSZ listája – alacsony, alig 33 %-os helyi részvétel mellett – az országos átlagot meghaladó mértékben került támogatásra: az abaúji falvakban több, mint 54 %, országosan ez 47 % volt. Ekkor még viszonylag jól tartotta magát a térségben az MSZP is (32 %-os eredménye 2 %-kal marad el az országos szinttől). A parlamenti választások kapcsán megfigyelt tendenciának megfelelően ezúttal is alacsony volt az MDF és az SZDSZ népszerűsége az abaúji térségben (országosan meghaladták az 5 %-os küszöböt, itt nem), valamint érdekesség, hogy e pártokhoz hasonló eredményt ért el a Munkáspárt listája is. (Utóbbi országosan viszont nem érte el a 2 %-ot, így nem szerzett mandátumot.)

2009-ben – az előzőnél valamivel magasabb, 35 %-os részvétel mellett – a Fidesz-KDNP jelentős előretörése figyelhető meg, országos szinten ez meghaladta az 56 %-ot. Az abaúji kistérség ekkor is jóval „fideszesebbnek" bizonyult az országos átlagnál (61 % körüli támogatottság). Az MSZP EP-listája feleakkora támogatást kapott, mint 5 évvel korábban, ezúttal is nagyjából az országos adatoknak megfelelően (16–17 %). A baloldal jelentős visszaeséséből az ekkor felemelkedő Jobbik profitált, a szélsőjobboldali párt az abaúji térségben szerzett valamivel kevesebb, mint 15 %-a pontosan

leképezte a párt országos szintű támogatottságát. Az ekkor már a felbomlás jeleit mutató SZDSZ térségbeli támogatottsága alig marad el az országos – mandátumot nem eredményező – minimális eredménytől. Népszerűtlen volt a térségben továbbra is az MDF, illetve az ekkor az országos politika színpadára lépő LMP (előbbi országos szinten átlépte az 5 %-ot, utóbbi nem), a Munkáspárt ekkor már nem tudott számottevő eredményt elérni, a térség sajátosságait tükrözi továbbá a roma etnikai párt mintegy 2 %-os népszerűsége.

2014-ben néhány héttel a parlamenti választás után került sor az EP-választásra, ami részben magyarázatot adhat a különösen alacsony részvételre: az abaúji térségben alig 21 %-os, ami ezúttal jobban elmarad az országos átlagtól (mintegy 29 %), vagyis e 23 településen nagyobb érdektelenség volt regisztrálható. Bár a parlamenti választáson viszonylag kisebb volt a Fidesz-KDNP támogatottsága (ld. fentebb), a kormánypárt EP-listája az abaúji térségben elért 56 %-ot, ami ismét jelentősen nagyobb az országos szinten szerzett 51 %-nál. A Fidesz-KDNP tarolása (több mint 50 %-a a szavazatoknak) a korábbi folyamatok ismeretében nem meglepő. Az új politikai rendszer első négy éve a kormánypárt stabilitásának, az ellenzék visszaszorulásának, illetve átrendeződésének tendenciáját erősítette. Az MSZP mintegy 13 %-ot ért el, ami valamelyest jobb, mint az országos eredmény. Ha ehhez hozzáadjuk a további baloldali formációk (DK, Együtt) adatait, akkor az valamivel jobb, mint az MSZP egyedüli 2009-es eredménye. A DK és az Együtt jóval népszerűtlenebb volt a térségben, mint országos szinten, hasonlóan az LMP-hez. A Jobbik esetében a párt lényegében megismételte országosan a 2009-es, 15 % körüli eredményét, az abaúji falvakban azonban jóval magasabb (mintegy 22) százalékot ért el. Ez utóbbi azt is jelenti, hogy a párt 2010 utáni éveiben a térségben nemcsak a baloldaltól, hanem a kormánypárttól is tudott kisebb mértékben szimpatizánsokat átcsábítani.

A három eddigi EP-választás mindegyikén a Fidesz(-KDNP) listája győzött, követve a parlamenti választásokon megfigyelhető tendenciákat. A baloldal visszaszorulása a térségben e választásokon is nyomon követhető, a Jobbik felemelkedésének folyamatával, valamint az országosan ismertebb és népszerűbb egyéb pártok (SZDSZ, MDF, LMP) stabilan alacsony támogatottságával.

VI. Konklúziók

A rendszerváltás óta 2018 tavaszáig eltelt időszakban az abaúji kistérség falvainak politikai preferenciái az alábbi jellemzőkkel foglalható össze:

– Az 1990-es évek elején a térség legnépszerűbb pártjai a jobboldali, történelmi tradíciókhoz kötődő pártok (KDNP, FKGP) voltak, szerepüket 1998-tól egyértelműen a jobboldalra pozicionálódó Fidesz vette át.

– A baloldal egy alkalommal, az országos előretörést hozó 1994-es választások idején tudott igazán népszerű lenni, a térségben is választást nyerni, ezt követően a térség egészének szimpátiája egyértelműen a jobboldali gyűjtőpárttá váló Fidesz(-MPP majd -MPSZ) felé fordult, és ez változó intenzitással, de napjainkig fennmaradt, 2018-ra egyértelműen dominánssá vált.

– Baloldali irányú kormányváltást (2002) követően felerősödött ugyan az MSZP népszerűsége, azonban a térség egészének fideszes szimpátiáját nem tudta áttörni. (A folyamatot jól illusztrálja a legnagyobb jobboldali és baloldali párt szavazatarányainak grafikonra vetített összehasonlítása, ld. 6. sz. táblázatot.)

– Az országos szinten népszerű, de inkább városi lakossághoz kötődő politikai csoportok (SZDSZ, LMP) mindvégig a térségben kevéssé támogatott pártok voltak.

– A Fidesz 2010-es elsöprő választási győzelme a már korábban is domináns jobboldali szimpátiát erősítette fel. A szegény sorsú közösségeket így jellemezhetjük akként is, miszerint a választások többségében a térség egésze az országos, illetve Borsod-Abaúj-Zemplén megyei átlagoknál is „fideszesebbnek" bizonyult.

– A térség lakosságának etnikai összetételéből (magas roma lakosság aránya), foglalkozási szerkezetéből (magas munkanélküliség, közmunkaprogram által kínált lehetőségek) következően a szélsőjobboldal csak 2010 után tudta a nem roma lakosság jelentősebb csoportjait megszólítani, az áttörés esélye nélkül.

– A roma lakosság magas arányával függ össze, hogy – különösen 2010 után – az etnikai pártok meg tudtak jelenni a térség egyes községeiben, de a roma lakosság is sokkal inkább a Fidesz(-KDNP) kormányzati politikájába helyezte a bizalmát.

– A térség választói magatartását több alkalommal is jellemezte az éppen kormányzati pozícióban lévő domináns párt iránti szimpátia, vagyis a választópolgárok kisebb-nagyobb csoportjai a regnáló kormányzat

stabilitásától, kontinuitásától várta sorsa jobbra fordulását, a kiszámíthatóság felé vonzódott.[37] Ebből az attitűdből a baloldal csak szavazatnövelést tudott elérni (2002–2006 között), áttörést nem, míg a jobboldal számára ez a jellemző a győzelmet erősítő, fokozó tényezővé vált.

– A 2010 utáni új politikai rendszerben az Orbán Viktor vezette kormánypárt pozíciói gyengülhettek valamelyest a korábbiakhoz képest (2014-es választás), azonban elsöprő sikerük távolról sem került veszélybe. 2018-ra a kormánypárt iránti bizalom kizárólagosnak nevezhető, amiben elsősorban a térség hangulatát, pártpreferenciáit a végletekig erősítő kormánypropaganda (menekültválság stb.) hatásai kereshetők.

– A választói magatartások alakulását a térségbe irányuló fejlesztési források, a konkrét politikai, cselekvési tervek kevésbé befolyásolták, mint a propaganda-hatások.

– Ha nem a térség egészét, hanem egyes községeit nézzük, gyakran tapasztalhattuk, hogy egy-egy falu lakosságának többsége változtatta szimpátiáját a jobb- és baloldal között,[38] akkor is, ha a térség egészének dominanciáját ez nem érintette. Az aprófalvakra ez különösen igaz, s egy helyi közösség akár hektikus pártszimpátia-váltásait részben megmagyarázza a

[37] A 2006-os választás kapcsán érdemes felidézni egy egykorú elemzés ide vonatkozó, az abaúji kistérség által is megerősített megfigyelését: „A politikai versengés élessége szempontjából alighanem a fluktuáló (aktuálisan a balra váltó) körzetek érdemelnek leginkább figyelmet. […] Esetünkben az ilyen típusú szavazókörzetek egészében a mérsékelt részvételi aktivitást tanúsító csoportot képeznek, hanem azt is, hogy ebben az esztendőben itt figyelhető meg a választási részvétel legkisebb csökkenése. Ami az első jellegzetességet illeti, ez nagyrészt az előzőleg már érintett összetételi hatásra vezethetjük vissza: akár a népesség iskolázottságát, akár a foglalkoztatottsági problémák mértékét tekintjük, a többi csoportokhoz képest alacsonyabb szintű, illetve nagyobb gondoktól sújtott körzetekről van szó, s a roma származásúak részaránya is magasabb itt, mint akár a stabilan bal-, akár a jobboldali települések esetében. (További kategorizálások arra hívják fel a figyelmet, hogy nagy többségében falusias jellegű körzetekről van szó, ezek részaránya itt magasabb, mint a politikai színezet változatlan mintájával jellemezhető körzettípusok esetében.)" Angelusz Róbert – Tardos Róbert: Választási részvétel, 2006. In: Társadalmi riport, 2006. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György. Bp., 2006. 390–416. p., 399. p.

[38] A témára vonatkozó elemzések közül releváns megállapítás: „A választói magatartás nem abszolút módon stabil az egyes ember életében sem, s mint Magyarországon 1990-tól kiderült, a választók együttesét választói magatartás tekintve különösen nem az. A választó maga is sajátos életpályát, s azon belül egy szocializációs és politikai viszonyulási pályát él meg; a biológiai és szociális adottságok miatt folyamatosan cserélődő összes választóra pedig még inkább igaz ez a megállapítás. Az új demokráciákban, így nálunk is, különösen magas a »szavazatváltók« száma és aránya, és a bizonytalanok között jelentős számú a szélső politikai erők között mozgó szavazat." Hajdú Zoltán: A 20. századi magyar parlamenti választások választási földrajzi kérdései. In: *Múltunk,* 2006. 1. sz. 137–169. p., 139–140. p. Vö.: Hubai László: A választói magatartás kontinuitása. In: Politikatudományi válaszok a XXI. század kihívásaira. VII. Politológus Vándorgyűlés. Szerk.: Kunszt Márta – Laczkóné Tuka Ágnes. Pécs, 2001. 212–230. p. Stb.

településeken belüli szoros családi kapcsolatok rendszere. A jelentős roma lakosságú falvakban gyakori, hogy néhány család rokonsága alkotja a teljes közösséget, amelyekben így egy-egy meghatározó személyiség a település jelentős részében véleményformáló hatást tud kifejteni.[39]

[39] Beret és Fulókércs esetében például a korábbi szakirodalom is rögzítette, hogy a település roma lakosságának 80–90 %-át 2–3 rokonság képviselte. Ld. erről: G.Fekete Éva, i.m. (2005) 60–61. p. (Más településeken is hasonló a helyzet, nem is beszélve a néhány fős lakosságú törpefalvakról.)

Gulyás Klára

Pedagógus nézetek vizsgálata a roma származású gyermekek oktatásának-nevelésének kérdéskörében

I. A kutatás elméleti, gyakorlati és oktatáspolitikai jelentősége

Ma minden második roma fiatal végzettség nélkül kerül ki (lemorzsolódik) a magyar oktatási rendszerből. Akik befejezik a középiskolát, azok több mint a fele szakiskolát, és mindössze ötöde gimnáziumot végez. A nem roma fiatalok között ezek az arányok fordítottak, így a két csoport között nőnek a különbségek (Kertesi–Kézdi 2016:3).

A főiskolákon és egyetemeken még ma is nagyon kevés roma fiatalt találunk, de míg korábban 1%, napjainkban egy roma születési évjárat 4-5%-a iratkozik be valamilyen felsőoktatási intézménybe. Ez az abszolút számokban mért komoly progresszió sem feledtetheti el, hogy a roma fiatalok lemaradása a többségi társadalom gyermekeihez képest éppen ezen a téren nőtt meg a leginkább az elmúlt két-három évtizedben.[1]

A roma fiatalok beiskolázása ma Magyarországon alapvetően biztosított, a fő problémát napjainkban a nagyarányú lemorzsolódás, és az jelenti, hogy továbbtanulási esélyeik évek óta

nem javulnak. A roma fiatalok oktatása többségében olyan szegregált osztályokban folyik, ahol nagyon nehéz minőségi oktatást biztosítani (Kertesi–Kézdi 2016).

A különböző pedagógiai kutatások egyik fontos és időszerű feladata a roma/cigány gyermekek iskolai lemorzsolódásának csökkentése céljából, hogy hiteles képet adjon a pedagógusok erre vonatkozó nézeteivel kapcsolatban (Szivák 2002, Sántha 2004, Németh-Papp Z. 2005, Rajnai, 2012).

[1]http://old.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b334.pdf 266. oldal

A hátrányos helyzetű és roma/cigány tanulók iskolai lemorzsolódásának mérséklése céljából számos kezdeményezés indult az utóbbi néhány évben. A Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia 19 oktatási intézkedést tartalmaz, melyek a minőségi oktatáshoz való egyenlő esélyű hozzáférést, a hátrányos helyzetű tanulók iskolai előmenetelének támogatását és a fejlesztési programok nyomon követési rendszerének kidolgozását tűzik ki célul.

Az MNTFS nevesített intézkedésein kívül további intézkedések is szolgálják e célokat. (Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. Nyomonkövetési jelentés 2017.)

Az iskolai lemorzsolódás kezelése az Európai Unió 2020-ig kidolgozott gazdasági-társadalmi stratégiájában az öt célérték egyike - uniós szinten 10%-kal csökkenteni a végzettség nélküli iskolaelhagyók arányát. Magyarország szintén 10%-ot vállalt 2020-ig (Csapó 2014:11). A statisztikai adatok szerint ez az arány Magyarországon 2005-től (12,5%) 2010-ig (10,5%) folyamatosan csökkent, 2013-ra azonban nőtt (11,8 %) a lemorzsolódás Mihályi 2015:12). A lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya a 2017/2018-as tanév II. félévében 13%-ot mutatott.[2]

Az egyes kezdeményezések tapasztalataival kapcsolatban több kutatási beszámolóval, esettanulmánnyal találkozhatunk, amelyek elsősorban a programba bevont gyermekek sikeres iskolai eredményességének bemutatásra fókuszálnak. Azonban a pedagógusok nézeteivel, vélekedésével kapcsolatban kevés tudományos elemzéssel találkozhatunk, különös tekintettel a pedagógusok roma gyermekekkel kapcsolatos vélekedéseivel kapcsolatban (Bereczky-Fejes 2010, Cserné 1997, Dudás 2006, Fejes 2005, Fejes-Balázs 2007, Géczi et alii, Hanák 2014, Kende A. 2005. Liskó 2001, Liskó 2007) .

A kutatás eredményei hasznosíthatóak lehetnek különböző felzárkóztató programok kidolgozásában, a tanárképzésben és a tanár továbbképzésben egyaránt. (Bereczky-Fejes 2010, Csapó 2005, Dudás 2006, Fülöpné 2009, Hercz 2005, Kállai 2009, Liskó-Fehérváry 2008, Mogyorósi 2009, Rajnai 2012).

[2]https://www.kir.hu/kir2esl/Kimutatas/VeszelyeztetettTanulokMegoszlasa

II. A kutatás célja

Kutatásom elsődleges célja az volt, hogy feltárja a hátrányos helyzetű és roma diákok nevelésével kapcsolatos pedagógusi nézeteket. Ennek vizsgálata kulcsfontosságú tényező, hiszen több pedagógiai kutatási beszámolóból kiderül, hogy a pedagógiai cselekvés kialakulásában a nézeteknek jelentős szerepük van. A nézetek és a gondolatok mozgatják a cselekvést, ugyanakkor a cselekvéssel kapcsolatos reflexiók megváltoztatják és/vagy kiegészítik a nézeteket.

Hipotézisem szerint a vizsgálatba vont pedagógusok részéről a roma tanulók nem roma diáktársaiktól eltérő kulturális különbségeinek hangsúlyozása jelentős mértékben jelenik meg, mely vélekedés akadályává válhat az integrációs, deszegregációs programok sikerességének.

II.1. A kutatás kérdései

A kutatás során az alábbi kérdésekre kerestem választ: Milyen szerepet tulajdonítanak a hátrányos helyzetű és roma gyerekek iskolai kudarcainak, illetve motiválatlanságuk kialakulásában a tanárok a családi háttérnek? Elfogadhatónak tartják-e vizsgálatba vont pedagógusok a hátrányos helyzetű és roma diákok kisegítő iskolába irányítását iskolai problémák esetén? A hátrányos helyzetű és roma tanulók oktatási kudarcában tulajdonítanak-e jelentőséget a genetikai tényezőknek? Kimutatható-e összefüggés a tanárok roma kisebbséggel kapcsolatos attitűdje és a kérdezett pedagógus osztályába járó roma tanulók aránya között? Hogyan vélekednek a pedagógusok a multikulturális nevelés közoktatásban való emeléséről? Támogatják-e az integrált oktatást vagy a szegregált oktatást gondolják eredményesebbnek? Miben látják a hátrányos helyzetű gyerekek iskolai sikertelenségének okát? Milyen képet formálnak a magyarországi roma kultúráról?

II.2. A kutatás tudományelméleti háttere

A pedagógusok gondolkodásmódjára vonatkozó vizsgálatok meghatározó irányultsága a tanári nézetek feltárására irányul (Szivák 2002, lásd Bereczky-Fejes 2010). A neveléstudományi szakirodalomban a nézetek fogalma sokféle jelentéstartalommal fordul elő (Dudás 2006:151, Fejes-Bereczky 2010:330). A divergens felfogások közös értelmezési pontja az, hogy azt a kutatók mindegyike olyan pszichikus konstrukciónak értelmezi, amelyek a

tapasztalatokból származnak. A felfogásbeli különbségek abban ragadhatók meg, hogy az ugyancsak társadalmi konstrukcióként értelmezett tudás és attitűd fogalmaktól milyen módon különítik el a nézeteket (Dudás 2006:151, Nahalka 1997, Nahalka 2009).

A nézetek és az attitűdök összehasonító vizsgálata során Richardson(2006) azt emeli ki, hogy a két konstrukció szorosan összefonódik egymással, ami nehézzé teszi az egyes fogalmakhoz tartozó jelentéstartalmak pontos megkülönböztetését. Richardson úgy véli, hogy a két fogalmi konstrukció tartalmának elkülönítése az alapján lehetséges, hogy a nézetek természete inkább kognitív, míg az attitűdöké inkább affektív (Richardson 2006 lásd Dudás 2006:151).

Richardson meghatározása szerint: „a nézetek olyan feltételezések, feltevések, propozíciók a világról, amelyeket igaznak vélünk, s amelyek befolyásolják ítéleteinket, mások megítélését, s amelyeket felhasználunk döntéseink során" (Richardson, 1996: 103.). A tanári nézetekre vonatkozó szerteágazó kutatási eredményekben közös az a felfogás, hogy hogy a nézeteket minden esetben a személyes és iskolai tapasztalat formálja.

Ugyancsak hangsúlyosan említik a kutatások a nézetek és a cselekvés minden esetben tetten érhető kölcsönhatását. (Richardson 1996:104, Dudás 2006: 151).

A kutatók öt területet találtak, ahol a tanárok jelentős nézetekkel rendelkeztek: a tanulókról és a tanulásról, a tanításról, a tantárgyról, a tanítás tanulásáról, önmagukról és a tanári szerepről.

A nézetekkel kapcsolatos kutatások megjelenéséről, azok kérdésfeltevéseiről és a kutatási eredményekről Falus Iván tanulmányai adnak részletes és összehasonlító áttekintést (Falus 2001/a, Falus 2001/b, Falus 2006). Falus szerint a tanári nézetekre vonatkozó kutatásokban közös az a felismerés, hogy „a tanárok rendelkeznek egy többé vagy kevésbé koherens nézetrendszerrel, amely segíti őket a bonyolult jelenségek strukturálásában, megértésében és befolyásolja gyakorlati tevékenységüket"(Dudás 2006).

Miután a tanári nézetek egy stabil és koherens rendszert tükröznek az új pedagógiai módszerek bevezetése során döntő jelentőségre tesz szert a korábbi tudás megváltoztatása. Miután a tanárok nézetei döntően befolyásolják a tényleges pedagógiai tevékenységüket, ezért a tanulókról vallott elgondolásainak és elvárásainak megváltoztatása elengedhetetlen feltételévé válik az új ismeretek és beállítódások kialakításának.

„A legújabb értelmezések szerint a nézetek és a tevékenység közötti kapcsolat interaktív. A nézetek és a gondolatok mozgatják a cselekvést, ugyanakkor a cselekvéssel kapcsolatos reflexiók megváltoztatják és/vagy kiegészítik a nézeteket. (Falus 2006)" A tanári nézetek és a praxis szoros kapcsolata azt jelenti, hogy a nézetekre vonatkozó átfogó ismeretek nélkül nincs esélye a tanítási módszerekben történő változás elindításának.

II.3. A kutatás módszerei

A vizsgálat kérdőíves módszerrel történt és összehasonlító jellegű. A kutatásba egy vidéki nagyváros két középiskolájának 30-30 pedagógust vontam be. Az összehasonlíthatóság érdekében a kiválasztásnál szempont volt, hogy az egyik intézményben jelentős számú roma hallgató legyen, a másikban pedig a roma tanulók aránya ne legyen meghatározó. A mintába került személyek kiválasztásánál egy-egy az adott iskolában dolgozó pedagógus volt a segítségemre. A kutatási eredmények kiértékelésénél fontos figyelembe vennünk, hogy több pedagógus elutasította a vizsgálatban való részvételt. A vizsgálat ennek következtében az adott pedagógusi kollektíva vonatkozásában sem reprezentatív.

II.3. A kutatás főbb eredményei

A hátrányos helyzet és a tanulók etnikai hovatartozását vizsgáló kérdésre a beérkezett válaszok fele mindkét intézményben arra vonatkozott, hogy az nem az etnikumhoz tartozás következménye, hanem a szegénységé. Ugyanakkor a válaszadók több mint egyharmada a hátrányos helyzetű gyerekeket a roma tanulókkal azonosítja. Minimális arányban válaszolták azt, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek jelentékeny része nem cigány. A kérdés megítélésben a roma gyerekeket nagyobb arányban oktató és a kevés számú roma tanulóval dolgozó két középiskola tanárai között nem volt eltérés.

A jelen helyzetre vonatkozó kérdésre, hogy a roma tanulók osztályokban való megjelenése jelent-e pedagógusként gondot a válaszadók kétharmada egyértelműen nemmel válaszolt. Itt jelentős különbség mutatkozik a vizsgálatba bevont két iskola pedagógusainak válaszában. A roma gyermekeket nagy számban tanító iskola tanárai közül senki sem említette, hogy ez a jelenség nagy gondot jelentene, míg a másik iskolában az erre vonatkozó válaszok, ha nem is nagy arányban, de megjelentek.

Azokra a kérdésekre, amelyek a jelenséghez való viszonyukra kérdeztek rá abban a feltételezett esetben, ha az osztályokban a roma tanulók aránya 30-50 százalék közötti, vagy meghaladja az ötven százalékot a válaszok egészen más jellegzetességet mutatnak. Megfigyelhető, hogy ebben az esetben már jelentősen lecsökken a nem jelent gondot választ adók száma. Minél nagyobb a romák aránya az osztályban, annál kevesebb a nem jelent gondot választ adók aránya és nő a megoldható gondot jelent, valamint a nagy gondot jelent válaszok száma. A két iskola között ebben az esetben is jelentős eltérés tapasztalható a roma tanulókat ma is nagy arányban tanító iskolában ebben az esetben is nagy arányban vannak azok, akik szerint megoldható gondot jelent azokban az osztályokban tanítani, ahol jelentős számban vagy már többségben vannak a roma tanulók. A másik intézményben, ahol ma kevés roma gyerek tanul a pedagógusok láthatóan jóval nehezebb feladatnak látják ezt. Erre utal, hogy körükben a válaszadók több mint egyharmada azt gondolja, hogy ez a helyzet már számára pedagógiailag nagy gondot okozna, míg a másik iskolában ezt csak a tanárok egyötöde válaszolta. Az eddig működtetett pedagógiai ismereteiket és módszertani eszköztárukat ezek a pedagógusok alkalmasnak gondolják az új helyzetben való alkalmazásra is, míg a másik iskola tanárai ilyen tapasztalatokkal és módszertani ismeretekkel nem rendelkezve tartanak az új helyzet bekövetkeztétől.

Azonos módon ítélik meg a két iskola pedagógusai azt a kérdést, hogy képes-e kompenzálni a hazai iskolarendszer a hátrányos helyzetű tanulók lemaradását.

Csak a tanárok egyötöde látja úgy, hogy a mai magyar iskolarendszer képes a hátránykompenzációra. Arra a kérdésre, hogy a családi hátrányok csökkentése elvárható-e az iskolától és a pedagógusoktól ugyancsak a tanárok egyötöde adott igenlő választ. Túlnyomó részük úgy gondolja, hogy a jelenlegi iskolai körülmények azt nem teszik lehetővé.

Arra a kérdésre, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek koncentrált jelenléte egy osztályban tanulással szembehelyezkedő magatartást eredményez-e, a roma gyermekeket kis számban tanító iskola pedagógusainak a fele igennel válaszolt, míg ezzel a megállapítással a hátrányos helyzetű gyermekeket nagy számban tanító iskola pedagógusai csak igen kis mértékben értenek egyet. Ez a különbség a pedagógusok nézeteit illetően abban is tetten érhető, ahogyan a képességek szerinti heterogén vagy homogén csoportok összeállításához viszonyulnak. Az A. iskola tanárai fele-fele arányban oszlanak meg a homogén vagy heterogén csoportbeosztást illetően, míg a B. iskola pedagógusainak kétharmada a heterogén csoportokban való tanítást gondolja preferálhatónak.

Egyértelmű összefüggést találunk az erre a kérdésre adott pedagógusi válaszok, valamint a roma gyerekek adott osztályban való aránya, és a tanulással szembehelyezkedő magatartás megítélése vonatkozásában, és a gyerekek integrált vagy szegregált módon való tanításának megítélésében. Az A. iskola tanárainak kétharmada gondolja úgy, hogy ma a gyerekek elkülönített oktatása célravezetőbb pedagógiai szempontból, mint az integrált osztályokban való oktatás. Még a vegyes osztályokban tanító B. iskola tanárainak fele is ugyanezt gondolja.

Ugyancsak releváns különbség figyelhető meg annak megítélésben, hogy a hátrányos helyzetű diákokkal szemben azonos követelményeket kell-e támasztani. Míg az A. iskola tanárainak egynegyede azt mondja, hogy igen, fele pedig azt állítja, hogy ma Magyarországon a pedagógiai módszertan nem alkalmas a hátránykompenzáció csökkentésére, addig a B. iskola tanárai kevésbé értenek egyet az állítással, közülük 35 százalék gondolja úgy, hogy ezt nem szabad érvényre juttatni, ugyanolyan követelményeket kell támasztani minden tanulóval szemben.

A fentebbi kérdésekre adott válaszokkal szorosan összefügg annak megítélése is, hogy milyen szerepet tulajdonítanak a multikulturális szemlélet és a roma kultúra erőteljesebb megjelenítésének a közoktatásban. Az A. iskolában a tanárok csupán egy nyolcada híve a multikulturális szemléletű oktatás bevezetésének, és a B. iskolában is mindössze egyötöde. Mindkét intézményben csak akkor tartják nagyszámban indokoltnak, ha nagyobb a romák aránya az iskolában, vagy kialakultak etnikai alapú konfliktusok az adott intézményben.

A roma kultúráról vallott nézeteikkel kapcsolatban megállapítható, hogy a „ki a cigány" kérdésére adott válaszok egyértelműen az önidentifikációt nevezik meg (aki annak tartja magát). Az A. iskolában szórványosan találunk olyan válaszokat is, amelyek sztereotip megközelítésre utalnak (cigányosan öltözködnek, cigánysoron laknak) A B. iskolában ilyen válaszok egyáltalán nem fordultak elő.

A romákról formált véleményüket mindkét iskola pedagógusai személyes tapasztalatukra alapozzák.

A hátrányos helyzetű gyerekek iskolai sikertelenségének okait vizsgálva azt találjuk, hogy abban legnagyobb szerepet a szociális hátránynak tulajdonítanak, ötfokozatú skálán 4,25-ös értéket. Ugyancsak hangsúlyosan jelenik meg a tanárok nézeteiben az, hogy a kulturális különbségeknek is döntő jelentősége van a gyerekek iskolai kudarcában ez az érték 3,48. A hátrányos megkülönböztetésnek és a genetikai adottságoknak egyaránt 2,46-os értéket tulajdonítanak. A genetikai adottságokra vonatkozó értékek

mindkét iskola tanárainál azonos módon oszlanak meg, és magas értéket mutatnak. Ez szoros összefüggést mutat azokkal a válaszokkal, amelyek a romák megítélésével kapcsolatos állításokra vonatkoztak. Ezek erősen sztereotipizált elképzeléseket mutatnak mindkét iskola tanárai esetében. Ötfokú skálán 4,63-s értéket kapott az az állítás, hogy a romák körében sok a bűnöző, 4,5 –ös értéket kapott, hogy a cigányok nem tesznek erőfeszítéseket és az állam tartja el őket. A vizsgálatba vont pedagógusok nagy része ért egyet azzal, hogy a cigányok csak magukat okolhatják, mert nem tesznek erőfeszítéseket, hogy másként éljenek. Ugyanakkor magas értéket kapott az az állítás is, hogy a romák családcentrikusak, összetartóak, sok zenei tehetség van közöttük, őrzik a hagyományaikat. Ezek a nézetek is sztereotip felfogásra utalnak.

A kutatási eredmények alapján szinte egységesnek mondható a pedagógusok azon véleménye, hogy a gyerekek iskolához és tanuláshoz fűződő viszonyát, és ez által a felnőtt életben elérhető lehetőségeiket a családok társadalmi helyzete határozza meg. Az iskolát alapvetően tehetetlennek látják ezekkel a körülményekkel szemben. A roma tanulók családjainak szociális, egzisztenciális problémáit a pedagógusok „etnikai" problémaként tematizálják.

A kutatás hipotézise a vizsgálati populáció esetében igazolást nyert. A pedagógusok az iskolai hátrányok kialakulásában nagy szerepet tulajdonítanak a románnak tekintett kulturális sajátosságoknak. A szociális hátrányt etnicizálják. Nézeteik kulturális fundamentalizmust tükröznek, és jelentékenyen befolyásolják a roma gyermekek iskolai integrációjának sikerességét.

A helyzet csak abban az esetben javulhat, még új pedagógiai módszerek bevezetése esetén is, ha a pedagógusok nézeteinek megváltoztatására irányuló törekvések összekapcsolódnak a hátránykompenzációs pedagógiai módszerekkel.

III. Néhány következtetés

A kutatási eredmények megerősítik azt a szakirodalomban általánosan hangoztatott tételt, hogy a tanároknak döntő szerepe van a hátrányok csökkentésében és az esélyek növekedésében. Azonban a tanári nézetek természete alapvetően befolyásolja, hogy azok nem lesznek-e akadályai ennek a szerepnek a betöltésében. A vizsgálat arra utal, hogy a roma tanulókkal kapcsolatos nézetek és a tanári attitűdök korlátozóak a hatékony beavatkozást illetően.

A kutatási eredmények arra is utalnak, hogy a két középiskolában tanító tanárok zöme nem rendelkezik világos képpel arról, hogy a szegregált oktatás milyen módon vezet a hátrányok felerősödéséhez, az oktatás minőségének csökkenéséhez, az esélyegyenlőség sérüléséhez. Nem pusztán arról van szó, hogy a roma/hátrányos helyzetű gyerekről formált képük akadályozza a hátránykompenzáció sikerességét, hanem arról is, hogy hiányos ismeretekkel bírnak a szegregált oktatással kapcsolatban. Ezen nézetek megváltozása nélkül nincs esélye annak, hogy megnyerhetők legyenek deszegrációs oktatási folyamatokban való részvételre, miután pedagógiai nézeteik nem teszik lehetővé, hogy az övéktől eltérő értékrendű kulturális közösséghez elfogadó, esélyt biztosító módon viszonyuljanak.

Jelen vizsgálat alátámasztja Kende Ágnes azon megállapítását, amely szerint a tanárok a roma/cigány diákokról szóló vélekedésükben akár a genetikai érvelésről, akár a szociális vagy kulturális leértékelésről van szó ezzel a cigányok másságát hangsúlyozzák, amely a különbségtétel legitimizálását szolgálja. (Kende 2013)

Irodalom

Bereczky Krisztina - Fejes József Balázs (2010): *Pedagógusok nézeteinek és tapasztalatainak vizsgálata egy deszegregációs intézkedéssel összefüggésben.* Magyar Pedagógia, 110 (4). 329-354.

Bordács Margit (2001): A pedagógusok előítéletességének vizsgálata roma gyerekeket is tanító pedagógusok körében. Új Pedagógiai Szemle, 51. 2. sz. 70–90.

Csapó Benő (2015): A magyar közoktatás problémái az adatok tükrében. Értékek és viszonyítási keretek. In. Iskolakultúra, 25. évfolyam, 2015/7–8. szám. 12. oldal. http://real.mtak.hu/34819/1/02.pdf

Cserné Adermann, Gizella (1997): A tanári elvárások hatása a tanulók teljesítményére. Iskolakultúra, 7 (10). http://real.mtak.hu/58423/1/13_EPA00011_iskolakultura_1997-10.pdf

Dudás Margit (2006): A belépő nézetek feltárása – bevezetés a „saját pedagógiába". In: Bárdossy Ildikó – Forray R. Katalin – Kéri Katalin (szerk.): Tananyagok a pedagógia szakos alapképzéshez. PTE BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs, 150-170. http://nti.btk.pte.hu/dogitamas/BHF_FILES/html/28Keri/html/

Falus Iván (2001a): A gyakorlat pedagógiája. In: Golnhofer Erzsébet és Nahalka István (szerk.): A pedagógusok pedagógiája. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 15–27.

Falus Iván (2001b): Pedagógus mesterség – pedagógiai tudás. Iskolakultúra, 11. 2. sz. 21–28.

Falus Iván (2006): A tanári tevékenység és a pedagógusképzés új útjai. Gondolat kiadó. Budapest.

Fejes József Balázs (2005): Roma tanulók motivációját befolyásoló tényezők. Iskolakultúra, 15. 11. sz. 3–13.

Fejes József Balázs és Józsa Krisztián (2007): Az iskolai eredményesség és a tanulási motiváció kulturális jellemzői. Roma és többségi tanulók összehasonlítása. Iskolakultúra, 17. 6–7. sz. 83–96.

Forray R. Katalin és Hegedűs T. András (1998): Cigány gyermekek szocializációja. Aula, Budapest.

Fülöpné Erdő Mária: Befogadás vagy kirekesztés? Pedagógusjelöltek értékorientációja egy empirikus vizsgálat tükrében. In: Kállai Ernő-Kiss László szerk.: megismerés és elfogadáspedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009. pp. 119-132.

Géczi János, Huszár Zsuzsanna, Sramó András és Mrázik Julianna (2002): A romákkal kapcsolatos beállítódás vizsgálata tanárjelöltek körében. Magyar Pedagógia, 102. 1. sz. 31–62.

Hanák Zsuzsanna (2014): Hátrányos helyzetű, roma tanulók a magyar közoktatásban In.: Sokszínű pedagógiai kultúra szerk. Torgyik Judit International Research Institute s.r.o.

Hercz Mária (2005): Pedagógusok szakember- és gyermekképe (Gondolatok a kognitív fejlődésről vallott nézetek megismerése közben). Magyar Pedagógia, 105. 2. sz. 153–185.

Hercz Mária és Sántha Kálmán (2009): Pedagógiai terek iskolai implementációja. Az architektúra és a funkci-onális terek hatása a mindennapok pedagógiai világára. Iskolakultúra, 19. 9. sz. 78–94.

Józsa Krisztián és Fejes József Balázs (2010): A szociális környezet szerepe a tanulási motiváció alakulásában: a család, az iskola és a kultúra hatása. In: Zsolnai Anikó és Kasik László (szerk.): A szociális kompetencia fejlesztésének elméleti és gyakorlati alapjai. Tankönyvkiadó, Budapest. 134–162.

Kállai Gabriella: Romológia és multikulturális nevelés témájú kurzusok hatása a felsőoktatásban tanulók cigányságképére. Beszámoló egy empirikus vizsgálat tapasztalatairól. In: Kállai Ernő-Kiss László szerk.: megismerés és elfogadáspedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2009. pp. 222-263.

Kende Ágnes (2013): Normál gyerek, cigány gyerek. Általános iskolai pedagógusok percepciója cigány gyerekekről, többségi-kisebbségi viszonyokról, együtt tanulásról. Esély 2. szám, 70-83.

Kende Anna (2005): „Én nem akarom elkülöníteni semmi szín alatt." Iskolakultúra, 15. 4. sz. 52–64.

Kertesi Gábor és Kézdi Gábor (2009): Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. Közgazdasági Szemle, 56. 11. sz. 959–1000.

Kertesi Gábor–Kézdi Gábor (2016): A roma fiatalok esélyei és az iskolarendszer egyenlőtlensége. MTA KTI

Liskó Ilona (2001): A cigány tanulók és a pedagógusok. Iskolakultúra, 11. 12. sz. 3–14.

Liskó Ilona (2007): "Ki utálja jobban a másikat?" - Roma tanulók pedagógus szemmel. Educatio, 1. szám 115-124.

Liskó Ilona és Fehérvári Anikó (2008): Hatásvizsgálat – a HEFOP által támogatott integrációs program keretében szervezett pedagógus-továbbképzésekről. Kutatás közben 281. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.

Magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia II. Nyomonkövetési jelentés 2017. Budapest.

Mihályi Krisztina (2014): A korai iskolaelhagyás európa iuniós és hazai kontextusa. In: Szegedi Eszter (szerk.) (2014): Végzettséget mindenkinek! Tempus Közalapítvány. Budapest

Mogyorói Zsolt (2010): Hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikerességét célzó pedagógiai gyakorlatok és pedagógusi gondolkodás vizsgálata. Doktori (PhD) disszertáció. http://ppkteszt.elte.hu/file/Mogyorosi_Zsolt_dissz.pdf

Molnár Mária A cigányokkal kapcsolatos beállítódás vizsgálata általános iskolai tanárok körében. Új pedagógiai szemle60. évf. 3-4. sz. 2010.

Nagy Mária (2002): Cigány tanulók az iskolában. A tanárok beszélnek. Magyar Pedagógia, 102. 3. sz. 301–331.

Nahalka István (1997): Konstruktív pedagógia - egy új paradigma a láthatáron (I.). Iskolakultúra, 7. 2. sz. 21–33.

Nahalka István (2009): A roma gyermekek kognitív fejlődése. In: Boreczky Ágnes (szerk.): Cigányokról – másképpen. Gondolat Kiadó, Budapest. 185–238.

Németh Szilvia és Papp Z. Attila (2005): Nevelés – konfliktus – integráció. Az esettanulmányok során felvett tanári kérdőívek adatainak elemzése. In: Mayer József és Németh Szilvia (szerk.): Fókuszban a roma többségű iskolák. Országos

Közoktatási Intézet, Budapest. http://www.ofi.hu/tudastar/fokuszban-roma-tobbsegu/nemeth-szilvia-papp. Letöltés ideje: 2018. 11.09.

Rajnai Judit: Lehet másképp?! – avagy pedagógiai alternatívák a hátrányos helyzetű roma fiatalok nevelésében. Új Pedagógiai Szemle 62. évfolyam 11-12. sz. (2012)

Rayman Julianna (2015): Diverzitás az iskolában – pedagógusok és iskolaigazgatók különböző szociokulturális hátterű tanulókról való gondolkodásának vizsgálata. In: Autonómia és Felelősség 2015/2.

Richardson, V. (1996): The Role of Attitudes and Beliefs in Learning to Teach. In: Sikula, J. ed.: Handbook of Research on Teacher Education. Second Edition, MacMillan, New York, 102-119.

Sántha Kálmán (2004): A pedagógiai tudáselemek és nézetek kölcsönhatása a pedagógusok tevékenységében. In: Bábosik István és Széchy Éva (szerk.): Új Pedagógiai Közlemények. A kutatás menetében IV. ELTE Neveléstudományi Intézet, Budapest. 159–180.

Széll Krisztián (2015): Szegregáció és hátránykompenzáció – Pedagógusattitűdök. . In: Fehérvári Anikó és Tomasz Gábor (szerk.): Kudarcok és megoldások. OFI, Budapest

Szivák Judit (2002): A pedagógusok gondolkodásának kutatási módszerei. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.

Szabó-Tóth Kinga

„Egy társadalmat annak alapján kell megítélni, hogy hogyan bánik leggyengébb tagjaival”[1] – **Társadalmi szerepvállalás és történelemi egyházak**

I. Bevezető

A Miskolci Egyetem BTK Alkalmazott Társadalomtudományok Intézete, az Éltető Lélek Alapítvány, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola valamint a Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Területi Bizottságának Szociológiai Munkabizottsága közös kutatást végzett 2016-2018 között történelmi egyházak társadalmi szerepvállalása témakörében.

A kutatást Borsod-Abaúj-Zemplén megyében és Kárpátalja magyar lakta területein folyattuk le, 13 kutató bevonásával, kérdőíves felmérés (papok, lelkészek, egyházi személyek és előjárók) és több tucat interjú segítségével. Az elsődleges adatgyűjtések mellett minden, a téma szempontjából releváns dokumentumot, jogszabályt, forrást elemeztünk, illetve az egyes tanulmányok elkészítésében korábbi kutatásokat valamint a szakirodalomban fellelhető megállapításokat figyelembe vettünk. Építettünk ezek mellett meglévő statisztikai adatok másodelemzésére is. Több terepet, intézményt bejártunk és ott mintegy “terepszemlét” tartva benyomásokat szereztünk az egyes intézmények, gyakorlatok, szolgáltatások, programok működéséről.

A kutatás a történelmi egyházakra (római katolikus, a református, a görög katolikus és evangélikus), felekezetekre, egyházi személyekre és intézményekre terjedt ki.

[1] II. János Pál Pápa. Beszéd a Szentszék új-zélandi nagykövetéhez, 2000. 05. 25.

Kutatásunk fő célkitűzése a történelmi egyházak „közjó” érdekében kifejtett, a szociális, gyermekvédelem, az oktatás, nevelés, missziós és roma pasztorációs területeken végzett tevékenységeinek feltérképezése volt.

Kutatásunk hátterét az a tény adta, hogy a történelmi egyházak hagyományos hitéleti tevékenységük mellett számos, a társadalom számára kiemelten fontos szerepet is vállalnak. Ez a karitatív, szociál- és társadalompolitikai tevékenység mindig is jellemezte az egyházat. Hipotézisünk szerint ezek a tevékenységek sokszor nem látszanak a társadalom tagjai számára, nem jelennek meg a különféle médiumokban, nem kapnak megfelelő publicitást. Az emberek jelentős része az egyházakat (ha egyáltalában, akkor) elvont hitéleti területnek tekinti és nincsenek tisztában azzal, hogy milyen kiterjedt tevékenységeket látnak el a közjó érdekében.

Emellett a vizsgálatunk kiterjedt a papok, lelkészek szocio-demográfiai adatainak összegyűjtésére, anyagi, szociális és egyéb körülményeinek felmérésére, hiszen azt is fontosnak tartottuk megismerni, hogy kik, milyen feltételek, körülmények között végzik szolgálatukat, mennyire érzik saját tevékenységüket társadalmi szinten elismertnek, megbecsültnek, fontosnak, és eredményesnek.

A kutatás adatgyűjtése 2016-2017 évben zajlott, 2018-ban folytatódott és fejeződött be - kiegészítésekkel és további kutatásokkal gazdagodott.

Az elkészült tanulmányokat nemzetközi tudományos konferenciákon és különböző helyszíneken - határon innen és határon túl - tartott előadásokon mutattuk be. A tanulmányok megjelentek a Szellem és Tudomány c. folyóiratban illetve sorozatként a Miskolci Keresztény Szemle c. folyóiratban.

Összefoglaló kötetünk a kutatásról megjelenés alatt áll. Ebben kitértünk a vallásosság és hitélet hazai és nemzetközi mintázatainak és trendjeinek bemutatására, a hazai többpólusú vallási mező kialakulásának és jellegzetességeinek leírására, a vallással, egyházakkal kapcsolatos attitűdök elemzésére, azok társadalomtörténeti és társadalompolitikai aspektusokból való elemzésére.

Ezek mellett azt a dilemmát a bemutattuk, hogy az úgynevezett népegyházi vagy hitvalló egyházi jellegnek milyen következményei vannak a közösségre, a közösség kiterjedtségére, sajátosságaira, az egyházak lehetséges társadalmi szerepvállalására vonatkozóan. Kutatási eredményeinket bemutattuk mind megyénk, mind Kárpátalja magyarlakta területei vonatkozásában. A társadalmi szerepvállalás fontos szegmenseinek részletes

bemutatását is megtettük a korábban említett területeken (szociális, gyerekjólét, családvédelem, roma pasztoráció, missziós munka, oktatási és nevelési).

Jelent tanulmányban röviden ismertetjük a kutatás elméleti és módszertani keretét illetve ízelítőt adunk annak legfontosabb megállapításairól.

II. A kutatás elméleti és módszertani kerete

Az egyházak szerepéhez, társadalmi feladatvállalásához a hétköznapi ember általában a vallás terjesztését, egyfajta erkölcsi értékrend hirdetését társítja. Néhol megjelenhet bizonyos fontos társadalmi kérdésekben való megszólalás, máskor pedig inkább annak a posztulátuma, hogy az államot és egyházat szétválasztva, arra kellene az utóbbinak törekednie, hogy maradjon meg a hit terjesztésénél, a vallásos íratok tanulmányozásánál. Megint máshol és máskor elismerően vagy éppen akár bosszankodva nyilatkozunk egy-egy vallási vezető aktuálpolitikai ügyekben, súlyos társadalmi, kisebbségi kérdésekben való megnyilvánulásai kapcsán.

Néha meg egyenesen elvárjuk - vallásos beállítottságra való tekintet nélkül - hogy a különféle egyházak oldjanak meg olyan szociális és egyéb problémákat, melyek megoldására sem az állam, sem az önkormányzatok, sem más szervezetek nem képesek.[2]

Szociológiai értelemben[3] a vallás vizsgálata jelenti egyrészt a vallási közösségek, csoportok tagozódásának, a társadalomra, közösségekre és egyénekre gyakorolt hatásának vizsgálatát, másrészt az egyes társadalmi alrendszerek és a vallás összefonódásának, kapcsolatának vizsgálatát, illetve jelenti a vallási csoportok összetételének, az összetételben bekövetkező változások vizsgálatát (mint ahogyan azt Havasi Virág tanulmányából láthattuk).[4]

Az egyházak társadalmi szerepvállalása tehát sokrétű. Ezt a sokrétűséget és sokszínűséget próbáltuk a következő modellben megragadni. Az ábra alapján látható, hogy ez a sokrétűség legalább hét területen jelenik meg, melyből kutatásunk során kettőt vizsgáltuk különösen (karitatív tevékenység és lelkipásztori munka) és egyet (oktatásügy) érintőlegesen.

[2] Tomka, 1998.
[3] Tomka, 1986.
[4] Havasi,2017.

1. ábra. Az egyházak társadalmi szerepvállalása

A kutatás ütemezését és az egyes munkafolyamatokat a következő táblázatban foglaltuk össze.

2. ábra. A kutatás ütemterve

TEVÉKENYSÉGEK	1-2. hó	3-4. hó	4-5. hó	6-7. hó	8-9. hó	10-11. hó	12-13. hó	14-15. hó
A kutatási terv véglegesítése								
Kapcsolatfelvétel és együttműködés kialakítása az egyházakkal								
Szükséges statisztikák, elemzések összegyűjtése								
Minta összeállítása a kérdőíves kutatáshoz								
Kérdőívek megszerkesztése, sokszorosításuk								
Kérdezőbiztosok felkészítése								
Kérdőívek lekérdezése								
SPSS program vezérlőfile elkészítése a kérdőívhez								
A kérdőívek kódolása, az adatok rögzítése SPSS programba								
Kérdőíves adatok feldolgozása, táblák készítése								
A rendelkezésre álló adatok, elemzések rendszerezése, csoportosítása, feldolgozása								
Interjús kutatás előkészítése								
Mintavétel az interjús kutatáshoz								
Interjúk lebonyolítása								
Interjúk feldolgozása								
Konferencia								
Tanulmány írása								
Kötetszerkesztés								

III. Kutatási eredmények

- Ha a nemzetközi trendeket figyelembe vesszük, kijelenthetjük, hogy a szekularizációs folyamat nem minden országban érhető tetten és ahol zajlik, ott sem visszafordíthatatlan.
- A nemzetközi értékkutatások eredményei azt sugallják, hogy nincsenek általános fejlődési irányok a vallásosság alakulásában, különböző mintázatok vannak inkább. Több helyen a modernizációt követően következett be szekularizáció, más helyen a szekularizáció előzte meg a modernizációt, megint máshol a modernizációt nem vagy csak kevéssé követte szekularizáció. Arra is láttunk példákat, hogy a vallási megújulás képes modernizációt elindítani.
- Létezik egyfajta "vallási állandó", melynek oka az emberek szükséglete egyfajta koherens világkép iránt. A világban és a személyes életvilágban tapasztalható bizonytalanságok, változások életre hívják az új vallási és a vallási megújulási mozgalmakat is.
- Ezzel összefüggésben a népszámlálások eredményei arról tájékoztatnak bennünket, hogy a történelmi egyházakhoz tartozók aránya csökken, miközben a kisegyházak tagsága nő. Ráadásul a népesség egyre növekvő része számára a vallás „kulturvallás" és nő a „maga módján vallásosok" aránya is.
- Így Magyarországon a korábban kétpólusú (vallásos-nem vallásos) világnézeti mezőny helyett ma már két típusú vallásosság (egyházias és maga módján vallásos), valamint a sokak által evilági humanizmusnak nevezett világlátás figyelhető meg.
- A különféle forrásból és kutatásból származó adatok megerősítik, hogy Magyarországon jelenleg a magasabb iskolai végzettség kedvez a vallásgyakorlás intenzitásának. Megfordult tehát az állampárt idején kialakuló mintázat, amikor az vált jellemzővé, hogy a vallásos népesség leginkább az alacsony iskolai végzettségűek köréből tevődött ki.
- Ha az egyházpolitika oldaláról vizsgáljuk azt a kérdést, hogy mi az egyház társadalmi szerepe, akkor elmondhatjuk, hogy az egyház története során újra és újra szemben találta magát az úgynevezett népegyházi vallás versus a hitvalló egyház modelljével. Kérdésként merül fel a 21. században, hogy ma milyen mértékben használható a népegyházi modell valamint hogy a hitvalló és népegyházi modellek keverhetőek-e - és ha igen, milyen mértékben.
- Az egyház minden nemzetközi szervezetben jelen van, az ENSZ-ben is, mint megfigyelő, és az összes nemzetközi szinten törekszik arra, hogy a saját látásmódját, saját meglátásait továbbadja az emberek számára. Érdemes a

katolikus egyháznak a nemzetközi szervezetekhez eljuttatott dokumentumait a társadalom szociális helyzetének elemzése és a megoldások keresése szempontjából is elővenni, tanulmányozni - ideértve a pápai enciklikákat is és külön

II. János Pál ún. kompendiumát is - annak érdekében, hogy tisztább és komplexebb képet kapjunk az egyház úgynevezett közjó érdekében végzett erőfeszítéseiről illetve a tevékenységek kívánatos tartalmáról, módjairól.

- Kutatásaink során láthattuk, hogy a közjó fogalmának a kibontása sem egyszerű, illetve, hogy az egyházak különféle elvárások keresztüzében végzik ilyen irányú tevékenységüket - mely a szélesebb társadalmi nyilvánosság számára hol, mint kívánatos és támogatott, hol, mint saját autonóm működésébe való egyfajta beavatkozásként jelenik meg. Maguk az egyházi személyek, egyházi vezetők sem egységesek abban, hogy a társadalmi szerepvállalás milyen mértékű és milyen irányú kellene, hogy legyen - legyen-e egyáltalában.
- Ha a társadalom, a közvélekedés oldaláról vizsgáljuk a kérdést elmondható, hogy a közvélemény negyede-harmada az állam és egyházak közös feladatának látja az oktatás és szociális ellátás területeit - legkevésbé az óvodák, a várandósok és kismamák segítése és a környezetvédelem területén, leginkább az idős- és szegényellátásban, menekültek felkarolásában, valamint az alkohol - és kábítószerbetegek gondozásában értelmezik ezt a szerepvállalást.
- Kutatásunkban úgy találtuk, hogy a megszólított egyházak általában véve fontosnak tartják a hívek lelki pasztorációja mellett közösségformáló, jószolgálati tevékenységüket és eléggé otthonosan mozognak az úgynevezett „projektvilágban" is.
- Interjúink tanulságai szerint az egyházi fenntartású, illetve kötődésű intézmények létrejötte a legtöbb esetben valamilyen ellátatlan szükségletre való válaszadás eredménye.
- Általános jelenség, hogy az egyházközségek, gyülekezetek karitatív munkát végeznek. Ennek tartalma változatos: természetbeni, pénzbeni adománygyűjtés a hajléktalanoknak, a hátrányos helyzetűeknek, a nagy családosok részére, határon túli honfitársak vagy természeti katasztrófa sújtotta területen élők részére. Arra is láttunk példákat, hogy szegény sorsú tehetséges fiatalok részére biztosítanak ösztöndíjakat. Az egyházi személyek sokszor saját jövedelmük egy részét karitatív célra használják fel.
- Papokkal, lelkészekkel, atyákkal, egyházi előjárókkal végzett kérdőíves kutatásunk alapján elmondható, hogy az egyházi személyek szolgálati helye és ezáltal életkörülménye, a településtípusától függően alakul.

- A szolgálati hely megváltoztatása ugyan nem kifejezett cél, mint az államszocializmus idején, de mégis sok esetben megtörténik. Kívánatos lenne, hogy minél hosszabb ideig szolgáljon egy lelkipásztor azonos helyen a feladatok folyamatossága, a közösségépítés, a hívekkel való együttműködés elmélyítése érdekében.
- Az életkörülmények összefüggésben vannak a településszerkezettel, a lakosság összetételével és anyagi helyzetével, a szolgálatot teljesítő egyházi személy szükségleteivel. A katolikus papok kivételével az egyházi személyek (általában) házasságban élnek. A családról, a gyermekek ellátásáról, taníttatásáról, a megfelelő lakásviszonyokról gondoskodniuk kell.
- Az egyházi személyek összességében szerény életkörülmények között élnek. Általában az egyházközség, illetve a gyülekezet mérete, aktivitása határozza meg a fizetésüket. Sok olyan település van, ahol az egyházközség, gyülekezet néhány főből, sok esetben idős emberekből áll, akik nem képesek a minimális jövedelmek biztosítására sem. Nagy segítséget jelen az állami hozzájárulás.
- A családok lelki gondozása nehéz feladat, sokszor tapasztalható egyfajta elzárkózás a részükről az egyház ilyen irányú tevékenysége iránt – annak ellenére, hogy egyébként misén, istentiszteleten megjelennek.
- Nincs utánpótlás a lelkészi, papi, szerzetesi hivatásban, a fiatalok, nehezen vállalják ezt a küldetést, egyre több idős lelkész szolgál, napirenden van a nyugdíjkorhatár emelése. Ilyen esetekben több úgynevezett “civil”, “laikus” segítőt kellene a munkába bevonni – természetesen azokon a területeken, ahol erre lehetőség mutatkozik a feladatok jellege miatt. Ez serkenthetné azt a folyamatot is, hogy az imaközösségek mellett valódi, élő és cselekvő közösségek jöjjenek létre, melyek a szolidaritás, az egymásért érzett felelősségvállalás valódi színtereivé válhatnának.
- Fontos lenne, hogy az egyház képviselői megfelelő finanszírozási formát találjanak az államtól átvett közösségépítő folyamatokra.
- Az egyházi személy hivatása gyakorlásában az egyedülléttel találkozik. Olyan terheket cipel, melyeket nem tud megosztani - önmagában kell ezeket hordoznia és emellett hordozza mások súlyos terheit is. A túlterhelés, a hívek létszámának csökkenése sem hat buzdítóan az egyházi személyekre. Segítséget jelent, ha mélységeket tud megélni az Istenkapcsolatában, amikor az imádsága alkalmával Isten elé tudja vinni a vele történteket. Fontos lehet emellett a sport, a mozgás, zene. A motiváció esetleges csökkenése hosszútávon súlyos egészségkárosodáshoz vezethet.
- A Magyar Országgyűlés által alkotott törvény szerint az egyháztól, 1948. január 1-je után kártalanítás nélkül állami tulajdonba vett ingatlanokat - az egyháznak vissza kellett adni, vagy pénzbeni kártérítést kell biztosítani. Az egyházak a templomaikat és a hozzátartozó épületeket visszakapták, de

működtetésre, karbantartásra állami forrás nem áll rendelkezésre. Kis településeken nincs semmi fedezet a templom karbantartási munkáinak elvégzésére.

Az önkormányzat segítséget nyújt - de ez nagyon esetleges. Ez a kérdés mindenképpen rendezésre vár.

- A szociális és köznevelési szférában feszültséget teremt a kiegészítő egyházi normatíva kérdése. A Vatikánnal kötött megállapodás értelmében, - mivel az egyházak teljes körű kártalanítása nem történt meg - a normatív támogatáson kívül 71,4% kiegészítő támogatásra jogosultak a szociális és oktatási területen működő intézményeik. Ennek következtében az egyházi fenntartású intézmények színvonalasabb ellátást tudnak nyújtani, jobb infrastrukturális feltételekkel rendelkeznek, mint az állami intézmények. Ugyanakkor, még a megemelt normatíva is csak arra elég, hogy ne legyenek mínuszban az intézmények. Több vezető elmondta, hogy pl. szupervízióra, munkatársak szakmai tovább képzésére, tanulmányútra már nem jut a pénzből.
- Kutatásunk során olyan vélekedéssel is találkoztunk, hogy a normatív támogatásnak káros következménye is van: elkényelmesít, visszafogja az adományozást.

  Talán szerencsésebb lett volna, ha valamennyi egyházi ingatlan visszakerült volna az egyházak tulajdonába és azok végezhetnének gazdasági tevékenységet. Ha az egyházak nem is, a mellettük működő, hozzájuk kötődő vállalkozások létrejöhetnek, és bár nem túl gyakran, de létre is jönnek.
- Kutatásaink során fontos területünk volt a hitoktatás kérdése. A hittanoktatás ma már általában nem a templom falai között történik döntő részben, hanem az iskolai órarend keretébe iktatva zajlik. Az oktatásban a papok, lelkészek és hittanoktatók vesznek részt. Sok osztályban eltérő korcsoportokban tanulnak hittant és kevés hozzá a szolgálattevő, akik minőségi képzést tudnának biztosítani. Emellett sokszor az utolsó órában történik a hitoktatás, ami kedvezőtlenül befolyásolhatja a befogadókészséget. Problémát jelent továbbá, hogy osztályzatra végződik, így sok esetben elvész "örömjellege". Az iskolai hitoktatás több esetben a helyi egyházi közösségeket is szétzilálja, a fiatalokat, gyerekeket és családokat "eltérítve" a helyi közösségektől. Így üresedik ki a helyi vallási-közösségi élet, így lehetetlenedik el a közösségek megújulása – mely kedvezőtlen folyamatokat tovább erősítik az elöregedő társadalomból és magas elvándorlásból fakadó problémák.
- Az egyházi oktatási, nevelési intézmények körében kedvező tapasztalatokat gyűjtöttünk - mind az óvodai, általános iskolai és középfokú oktatás területén. A megyében 63 intézmény van felekezeti kezelésben. A fiataloknak a világba való eligazodáshoz és boldoguláshoz beilleszkedő képességre, konfliktusmegoldó képességre, szociális kompetenciákra is szükségük van: a

megváltozott társadalmi viszonyok a diákok holisztikus szemléletű nevelését igényli. Ezeket kutatásaink alapján az egyházi intézmények jól tudják biztosítani.

- A felekezeti oktatási intézmények jelenleg népszerűek, a továbbtanulási arány 80-90 %-os.
- Kutatásunk során hangsúlyos szerepet kapott a romák körében végzett pasztorációs tevékenység feltérképezése, összegző bemutatása. A történelmi egyházak hozzáállása Európában a vándorló cigány törzsekhez sokáig ellentmondásos volt – mint ahogyan arra Havasi Virág tanulmánya rámutat. Többnyire távolságtartás jellemezte az egyházakat, olykor akadályozták a cigányok vallásgyakorlását, ugyanakkor elítélték őket, mint nem vallásos embereket. Ez a helyzet a 19. századtól kezdett megváltozni, majd a 20. századtól megindult az egyházak kifejezett cigány missziós tevékenysége is.
- A cigányok Magyarországon sem voltak tagjai élő egyházi közösségeknek és kimaradtak a hitoktatásból is. A kisegyházak, szekták és gyülekezetek (pl. jehovák, pünkösdisták, szabad keresztények) nagy sikerrel végeztek (és végeznek) missziós tevékenységet a körükben tekintettel arra, hogy a karizmatikus jellegű kisegyházak temperamentumuk miatt is közel állnak a cigánysághoz.
- Jelenleg azt látjuk azonban, hogy ha és ahol a történelmi egyház képviselői megszólítják, meghívják a cigányságot, ugyanazzal a nyitottsággal találkoznak a cigányság részéről, mint a kisegyházak. A történelmi egyházon belüli bázisközösségi, illetve lelkiségi mozgalmak érzelmesebb, intenzívebb légkört képesek nyújtani a kisegyházaknál.
- B-A-Z megye 360 településéből elég kevés helyen, az intézményekkel együtt körülbelül 40 településen zajlik cigány misszió.
- A cigány pasztorációs tevékenység szép eredményekkel kecsegtet, de nagy nehézségekkel is jár. Sok helyszínen a cigány misszió első lépése az ifjúság pasztorációja, a felnőttekhez a gyerekeken keresztül történő eljutás. Ehhez járul szinte mindenhol a családlátogatás és házszentelés, amit nagyon szeretnek a cigány emberek, valamint a templomba való behívásuk, a szertartások megismertetése, a templomi viselkedés elsajátítása.
- A romák templomba való behívása ugyanakkor a nem cigány hívők értetlenségét szüli sok esetben – ez idővel és kitartó munkával eloszlatható. Több helyen tartanak külön cigány istentiszteletet is, aminek kicsit más a hangulata, interaktívabbak, „cigányosabb” a zenei világa és ezáltal jobban igazodik a romák igényeihez.

- A cigány missziós tevékenységhez szinte mindenhol hozzákapcsolódnak a tanulás segítés különböző formái (köznevelési intézmény fenntartás, tanoda vagy tanoda jellegű tevékenységek, stb.).
- A megtért cigány családok, közösségek közös jellemzője, hogy csökken a harag, erőszak, bűncselekmények száma, csökkennek a függőségek, elkezdenek tanulni (a felnőttek is), aminek révén eredményesebben tudnak kapcsolódni a munkaerőpiachoz.
- A cigány közösség nem hívő tagjai gyakran jelentenek visszatartó erőt a roma pasztorációs munkában. Tovább nehezítik a folyamatokat azok a tényezők, melyek a mélyszegénységben élők általános jellemzői.
- A római katolikus cigány missziós tevékenységben a szerzetesrendek szerepe kiemelkedő a megyében.
- A legtudatosabban központilag szervezett és vezetett cigány missziója a görögkatolikus egyháznak van, amely gyermekvédelmi intézményeken keresztül, valamint egyes településeken a helyi parókus vagy diakónusok által végzett missziós tevékenység keretében zajlik.
- A magyarországi kutatásokat mintegy összegezve elmondhatjuk, hogy további vizsgálatokat igényel, hogy a társadalmi szerepvállalás bizonyos szegmenseinek (pld. iskolai hittan) milyen funkciói vannak és esetenként milyen (korábban vázolt) nem kívánt hatásokkal járnak.
- További nagyon izgalmas terület annak kutatása, hogy vajon a humán erőforrások mennyire állnak rendelkezésre bizonyos szociális és gyermekvédelmi területeken az egyházak által működtetett intézményekben - és ugyanez a kérdés feltehető természetesen a nem egyházi intézményekben is.
- Hasonlóan érdekes és a történelmi egyházak számára a további működésüket is érintő kérdés az, hogy vajon milyen útjai és módjai vannak a hit terjesztésének a 21. századi társadalmi-gazdasági-politikai körülmények között, hogyan lehet vonzóvá tenni az egyházakat ebben az újfajta közösségi-társadalmi térben.
- Kárpátalja magyarlakta területein a hitélet szabad megélése mellett lehetővé vált és jelentősen nőtt az egyházak társadalmi szerepvállalása, mely az elmúlt két évtizedben meghatározóvá vált. Az egyházak által létrehozott és működtetett intézmények, szervezetek tucatjai folytatnak széleskörű tevékenységet a társadalmi élet számos területén.
- A Beregszászi Magyar Esperesi Kerület széles körű tevékenységet végez, melyet interjúk és kérdőíves felmérés segítségével mutattunk be. Az egyházi feladatok közül a parókiák fenntartása meglehetősen nehéz feladat állami források hiányában. Ennélfogva érthető, hogy a magyarországi kormányzati

támogatások döntő fontosságúaknak bizonyulnak a kárpátaljai magyar görögkatolikus egyház működése szempontjából.

- A beregszászi esperesség egyházi és oktatási vezetőivel készített interjúk, illetve a parókusok által kitöltött kérdőívek a magyar ajkú görögkatolikus hívek körében jelentkező demográfiai problémákra is ráirányítják a figyelmet. A magas halálozási ráta melletti alacsony keresztelési arány hosszú távú rögzülése negatív következményeket sejtet - mely kedvezőtlen tendenciákról a római katolikus egyház vezetővel és papjaival készített felmérésünk eredményei alapján is beszámolhatunk. E negatív tendenciát tovább rontja az egyre szélesebb társadalmi rétegeket érintő elvándorlás.
- Az oktatási intézmények támogatásával és fejlesztésével a görögkatolikus egyház lehetőséget teremt a kárpátaljai magyar ajkú közösség szülőföldön maradására.
- Kritikus paphiányról ugyan nem beszélhetünk de az adatokból kitűnik, hogy minden pap több helyen is szolgálatot teljesít. Ez megnehezíti valódi, élő közösségek kialakulását illetve a közösségek folyamatos gondozását, működtetését.
- A körülmények között a külföldi alapítványok, civil szervezetek, egyházak, magán-adakozók segítsége nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a megkezdett, karitatív tevékenységet folytathassák. Kiemelten fontosak ezen a területen is az anyaországi támogatások, amelyek stabilitást jelentenek az itteni bizonytalan helyzetben.
- Kérdőíves kutatásunk Kárpátalján is megerősítette, hogy a papok, lelkészek, atyák szeretik a munkájukat és motiváltak annak elvégzésében.
- A legszívesebben végzett szolgálatok közé tartoznak a gyóntatás, a beteglátogatás, a mise, a prédikáció, a hittan-oktatás és a keresztelés. Leginkább megterhelőnek az adminisztrációs tevékenységet és az ezzel járó papírmunkát tartják.
- Jellemzően a következő idősek körében végzett szolgálatokról számolnak be a megkérdezettek: bibliaóra, beteglátogatás, karitatív szolgálat, látogatások, zarándoklat, kirándulások, imakörök. A gyerekkel és a családokkal végzett munkát nagyra értékelik, de ugyanakkor a családok szétesettsége, sok esetben rendezetlen működése miatt nehéznek is tartják.
- A kárpátaljai kérdőíves válaszadók (papok, lelkészek) többsége kapcsolatban áll valamilyen szociális, gyermekvédelmi, egészségügyi, karitatív intézménnyel – valamint a hitoktatásain keresztül oktatási intézményekkel.
- A különböző felekezetek között Kárpátalján lehetne az együttműködést javítani. A kérdőíves válaszadók általi javaslatok az együttműködés lehetséges területeire és irányaira: keresztény értékek átadása, rászorultak segítése, közös részvétel nemzeti ünnepeinken, hit, erkölcs erősítése, szociális

együttműködés, közös imádság az egységért, békéért Ukrajnában, együttes fellépés az életvédelem terén.

- Jellemző problémaként a kérdőívekben is megemlítik a válaszadók az elvándorlást, a magas halálozási arányt, az általános szegénységet és a szociális védtelenséget - ez utóbbi kettő súlyosabb és hatványozottabb formában jelenik meg, mint Magyarországon.

Irodalom

Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma. Budapest, SZENT ISTVÁN TÁRSULAT, 2007

DR. FÁBIÁN Árpád (szerk.) (1992.): II. *Vatikáni zsinat tanítása*. Budapest, SZENT ISTVÁN TÁRSULAT.

HAVASI VIRÁG: A történelmi egyházak szerepvállalása a gyermekvédelem és szociális ellátás területén Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. SZELLEM ÉS TUDOMÁNY. 2017. különszám.

KÓNYA István (1979): *Kálvinizmus és társadalomelmélet.* Budapest, AKADÉMIAI KIADÓ.

Rerum Novarum. XIII. Leó pápa enciklikája a munkáskérdésről (az első pápai szociális körlevél) Róma, 1891 https://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=125

TAMÁS Pál (1996): Egyházi mozgásterek a társadalomban, VIGILIA 1996/5.

TOMKA Miklós (1986): *Vallásszociológia. Szöveggyűjtemény.* Budapest, TANKÖNYVKIADÓ VÁLLALAT.

TOMKA Miklós (1996): Mely rétegekkel kommunikál a magyar egyház? EURÓPAI SZEMMEL. 1996/4.

TOMKA Miklós (1995): *Csak katolikusoknak*. Budapest, CORVINUS.

TOMKA Miklós (1998): Egyház és "civil társadalom". VIGILIA. 1998/5.

VALUCH Tibor (2001): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében.* Budapest, OSIRIS KIADÓ.

ZSÁKAI Róbert–HORVÁTH László (2013): Az egyház és társadalom kapcsolata. *HADMÉRNÖK*, VIII. évfolyam, 4. szám.

Birgenstok Vanda Alexandra –
Szűcsné Dr. Markovics Klára

A börtönfoglalkoztatás szerepe és jelenlegi helyzete Magyarországon

I. Bevezetés

A börtönfoglalkoztatás a jelenkori társadalmi-gazdasági helyzetben egyre nagyobb jelentőséget kap. Egyaránt jogos elvárás a többségi társadalom és kormányzati részről is az az igény, miszerint a devián viselkedésű személyek elzárása a költségvetésből minél kisebb részt emésszen el, és az elzárásra ítéltek a lehető legnagyobb mértékben járuljanak hozzá fogva tartásuk költségeihez. Ezen kívül egyre inkább teret nyernek egyes alternatív igazságszolgáltatási módszerek is, melyek a munkáltatást alapvető feladatként kezelik.

A 2010-2017-es időszakban ugyan az összes ismert bűncselekmény, és a bűnelkövetők száma is egyaránt nagymértékben csökkent, a visszaeső bűnözésre azonban ez nem igaz.

1. táblázat. Elítéltek visszaesés szerinti száma

	Bűncselekmények száma	Összes bűnelkövető	Visszaeső, különös visszaeső	Erőszakos többszörös visszaeső	Többszörös visszaeső	Visszaeső összesen
2010	447186	122528	3133	n.a.	2505	**5638**
2011	451371	112894	3722	n.a.	2937	**6659**
2012	472225	100238	3914	n.a.	2899	**6813**
2013	377829	103615	4114	n.a.	3087	**7201**
2014	329575	105584	4205	251	2851	**7307**
2015	280113	99018	4073	311	2770	**7154**
2016	290779	98136	3428	362	2578	**6368**
2017	226452	90369	3742	419	2992	**7153**

Forrás: Saját szerkesztés a Központi Statisztikai Hivatal és a Börtönstatisztikai Szemle adatai alapján

A fenti táblázat megmutatja, hogy 2010 után a visszaeső, különös visszaeső, az erőszakos többszörös visszaeső, illetve a többszörös visszaeső bűnözők száma folyamatosan nőtt 2013-ig. Ekkortól csökkenés figyelhető meg, habár a számok még nem érték el a 2010-es értéket: 2010-ben a visszaeső bűnözők 4,6%-ot, 2013-ban 6,9%-ot, 2016-ban %-6,4 %-ot, 2017-ben pedig 7,9 %-ot tettek ki az összes bűnelkövetőhöz képest.

Ezek alapján elmondhatjuk, hogy bár csökkent a bűnelkövetések száma, a bűnismétlés veszélye mégis növekedett az elmúlt években, amely hatással van

a fogvatartottak létszámának alakulására. (A fogvatartottak létszámának alakulását a 2005-2017 közötti időszakra vonatkozóan az 1. ábra szemlélteti.)

1. ábra. A Fogvatartotti létszám alakulása 2005-2017 között

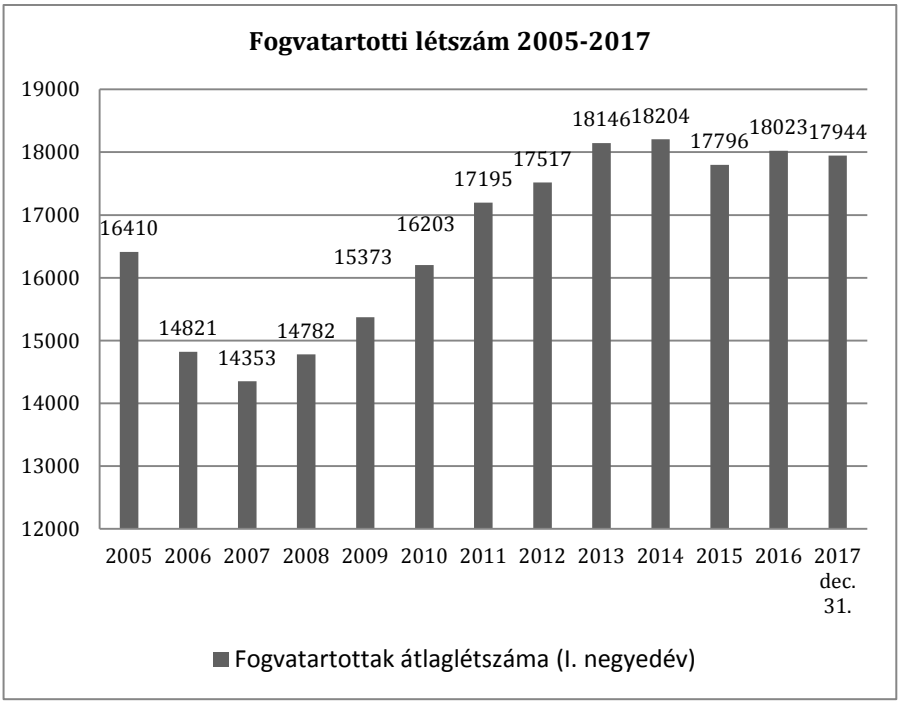

Forrás: Saját szerkesztés a Börtönstatisztikai Szemle és a Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyvei alapján

A fenti diagram adatai szerint 2007-ig csökkent a fogvatartottak létszáma, majd 2008-tól kezdve egészen 2014-ig ismét növekedés figyelhető meg az adatokban. 2015-ben 18 ezer alá csökkent a fogvatartottak létszáma, de ezt 2016-ban ismét növekedés követte. 2017 végén megint kevéssel 18 ezer fő alatti fogvatartotti létszámot mutatnak az adatok.

2015. január 1-jétől egy törvénymódosítás következtében kötelező az elítéltek munkáltatása, valamint az elzárt személyek hozzájárulása fogva

tartásuk költségeihez. Mindez azt jelenti, hogy közel ennyi, vagyis 18 ezer fogvatartott foglalkoztatását kell megoldaniuk a büntetésvégrehajtási intézeteknek. Jelen cikkünk célja, hogy a börtönfoglalkoztatás szerepéről szóló rövid elméleti összefoglalót, valamint a fogvatartottak foglalkoztatására vonatkozó rövid jogszabályi ismertetést követően a nyilvánosan elérhető adatokra építve bemutassuk a börtönfoglalkoztatás jelenlegi helyzetét hazánkban.

II. A börtönfoglalkoztatás szerepe, kihívásai és pozitív hatásai

II.1. A börtönfoglalkoztatás szerepe

A kirekesztés a társadalom egyfajta válaszreakciója az egyén normasértő magatartására. A deviáns viselkedésű személyeket a történelem során mindig is felelősségre vonták tettükért, bűnükért pedig büntetést kaptak. A büntetés célja többrétű. Elsődleges célja az elrettentés, az újabb bűnelkövetések megelőzése, tehát a prevenció. Másodlagos célja a hatalmon lévők tekintélyének rehabilitálása és ezzel párhuzamosan a társadalom elégedettségének, biztonságérzetének visszaállítása. A harmadlagos cél körülbelül a 16-17. században jelent meg az állami büntetőjogban. Ekkor fogalmazták meg először az elzárással kapcsolatos azon elvárásokat, amik az elítéltek foglalkoztatásán keresztül javító-nevelő hatást érnek el[1].

A szabadságvesztés végrehajtásában egyre inkább teret nyernek az alternatív igazságszolgáltatási technikák. Az úgynevezett resztoratív, azaz helyreállító technikák alkalmazásának lényege nem az elrettentés, hanem a büntetés kiszabása, a büntetés-végrehajtási intézetekbe való bekerülés ugyanis együtt jár az egyén hagyományos társadalmi kapcsolatrendszereinek felbomlásával, aminek egyfajta kísérőjelensége az identitásváltozás és a hagyományos életvezetési rendszereinek radikális átstrukturálása. Walgrave úgy fogalmaz, hogy *„A resztoratív igazságszolgáltatás lehetőséget ad a bűnelkövetés utáni jóvátételre, mely elsősorban a bűncselekmény elkövetése által okozott egyéni, családi, szociális (társadalmi) károk helyreállítására irányul.*"[2] Ezen alternatív módszer célja, hogy minél hatékonyabb legyen az egyén a kapcsolatai, valamint a közössége közötti károk helyreállításában. A resztoratív módszerek főbb elemei a konfliktuskezelési, mediációs, illetve jóvátételi technikák elsajátítása, valamint belső és külső feladatellátás, a közösség érdekében végzett tevékenység.[3] Ennek értelmében a resztoratív igazságszolgáltatás és a börtönfoglalkoztatás nagyon jól kiegészítik egymást.

A resztoratív módszerek sikere érdekében a büntetés-végrehajtási intézetek oldaláról fontos a jó kapcsolat a helyi közösséggel, ami magába foglalja a börtön és a közösség egyfajta integrációját, a börtönszemélyzet és a

[1] Csiszér B. (2011)
[2] L. Walgrave (2008)
[3] Budai I. (2014)

helyi közösség aktív részvételét, valamint utóbbiak felé a tényleges jóvátételt. Ezek a programok segítik a büntetésvégrehajtási intézetek elfogadottságát, gördülékenyebbé teszik az elítéltek reintegrációját a társadalomba, valamint nincsenek pályázati ciklushoz kötve, tehát ismételt pályázati konstrukciót általában nem igényelnek.[4] Ezen kitétel a társadalom normakövető egyénei számára fontos elvárás, hiszen az adófizetők adóforintjai csak bizonyos mértékig fordíthatók a deviáns viselkedésű személyek kezelésére. Éppen ezért logikus elvárás, hogy a társadalomból szegregált egyének büntetésük letöltése idején is végezzenek olyan tevékenységet, amivel előmozdítják, de legalábbis nem károsítják tovább a nemzetgazdasági érdekeket, ha már csak azt nézzük, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek falain belül több ezer (jelenleg hazánkban közel 18 ezer) kihasználatlan munkaerő lakozik a büntetésüket letöltők személyében.

A foglalkoztatás a modern büntetésvégrehajtási elvek egyik alappillére a nevelés és a reintegráció mellett. Az intézetek nevelő szándéka abban az esetben mehet végbe, ha az elítéltek elfogadják és alkalmazkodnak az intézetek norma- és szabályrendszeréhez, a foglalkoztatás pedig elsősorban ennek az eszköze, ezen kívül az elítélt testi és szellemi erejének fenntartása és a szaktudás megszerzése is megjelenik, amivel a szabadulás után könnyebben visszailleszkedhet a társadalomba. Kőszegi Szilvia a foglalkoztatás fogalmát még tágabban értelmezi, szerinte a munkáltatáson kívül ide tartozik "*az alapfokú iskolai oktatás, a szakirányú képzés, a terápiás foglalkoztatás, a művelődési, szabadidős, sport-, személyiségfejlesztő, gyógyító, rehabilitációs programokon való részvétel is. A foglalkoztatás a testi és mentális egészség fenntartásán túl a „kinti" társadalomban is felhasználható alap- és szaktudás megszerzését is biztosítja, normális életvitelhez szoktat, segít elkerülni a kényszerű semmittevés okozta agressziót vagy depressziót*".[5]

A börtönviseltek foglalkoztatása három csoportra osztható. Az első csoport az oktatás, melynek során a fogvatartottak a munkaerőpiacon alkalmazható tudást szereznek. A második csoport a munkáltatás, amely a tényleges munkavégzést jelenti. A harmadik csoport különböző személyiségfejlesztő szervezett tevékenységeket foglal magába.

Gazdasági szempontból fontos szerepe a börtönfoglalkoztatásnak, azon belül is főként a munkáltatásnak, hogy a fogvatartottak tevékenységükkel hozzájárulnak ellátási költségeikhez. A szabadságvesztés kiszabása az egyik legdrágább büntetési forma. Az intézetek fenntartása és működtetése, az elítéltek ellátása, bizonyos jogaiknak a biztosítása, de még a munkáltatása is

[4] Budai I. (2014)
[5] Kőszegi Sz. (2010), p. 55.

költségvonzattal jár. A költségnövelő tényezők tehát több oldalról jelentkezhetnek, némelyik jelenléte egyértelmű, másik kevésbé. A 2. táblázat a büntetésvégrehajtási intézetek költségeinek megoszlását mutatja a 2014-es évre vonatkozóan.

2. ábra. Büntetésvégrehajtási intézetek költségtételeinek évenkénti megoszlása

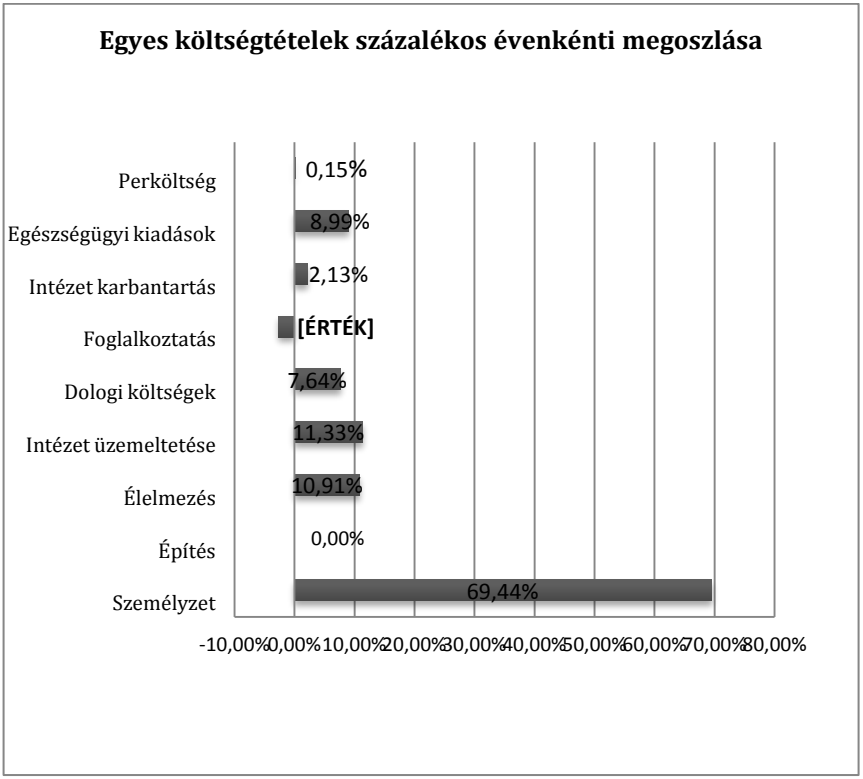

Forrás: Magyar Helsinki Bizottság:
A fogvatartás ára című tanulmány (2014)

A fenti kimutatás az előtt a 2015-ös törvényi szabályozás előtt készült, ami kötelezővé tette a fogvatartotti munkáltatást. Láthatjuk, hogy a legnagyobb arányt a személyzeti költségek jelentették 61,35%-kal, 10,01%-ot tettek ki az

üzemeltetési és 9,64%-ot az élelmezési költségek. Az egészségügyi kiadások 7,94%-ban, a dologi költségek pedig 6,75%-ban jelentkeztek éves szinten. Az intézetek karbantartási költségei és a perköltségek viszonylag kis arányt tettek ki, előbbi 1,88%-ot, utóbbi 0,13%-ot. Tekintve, hogy az elítéltek foglalkoztatása költségcsökkentő hatású, ez a tétel negatív előjellel szerepel a diagramon és mintegy 2,6%-ot tesz ki.

II.2. A börtönfoglalkoztatás kihívásai

A börtönviseltek foglalkoztatása, főként a kutatás által középpontba helyezett fogvatartotti munkáltatás megvalósítása önmagában is sok kihívásba, valamint erkölcsi-etikai kérdésbe ütközik, arról nem is beszélve, hogy mindezt lehetőleg úgy kell megvalósítani, hogy ennek révén az elítéltek járuljanak hozzá a fogvatartásuk költségeinek csökkentéséhez.

Ami a kötelezően végeztetett tevékenység erkölcsi-etikai kérdését illeti, elsősorban az Európai Börtönszabályok által megfogalmazott, az elítéltek foglalkoztatása felé támasztott elvárást szeretnénk kiemelni. Ennek értelmében a munkáltatás elsődleges céljának az elítéltek társadalmi- és munkaerőpiaci reintegrációját, valamint munkához szoktatását kell tekinteni, és csak ezután várhatjuk el a költségvetési kiadások normalizálódásának követelményét. Ezen kívül kiemelt fontosságú, hogy a munkára fogást nem érzékelheti az elítélt büntetésként, mert az az elsődleges célokat hátráltathatja.

Ahogy a későbbiekben szerepelni fog, a hazai szabályozások is fontosnak tartják az elítéltek életkörülményeinek a szabad élet körülményeihez lehető legnagyobb mértékű igazítását. Ebbe az is beletartozik, hogy a Börtönszabályok állásfoglalása szerint az elvégzett munka után méltányos összegű munkabér is társul, ami a munkáltatás egyik költségtényezőjét jelenti. Tehát, még ha csekély összegű fizetést is kapnak az elítéltek, a kereset a teljes ellátás és reintegrációs foglalkozások mellett is megilleti őket, amit megtarthatnak, a családjuk számára odaadhatnak, vagy az intézetek szabályzata által megengedett termékekre elkölthetnek.

A következő probléma az intézetekben elhelyezett elítéltek számában rejlik. Ezt objektív akadálynak nevezzük. A büntetésvégrehajtási intézetek részéről igen komoly erőfeszítést igényel, hogy annyi munkahelyet teremtsenek, ahány fogvatartott él az intézetekben, ezen kívül a vállalkozások megrendelései csökkenő tendenciát mutatnak, nem állami vállalkozások pedig a jelentős kedvezmények ellenére sem szívesen foglalkoztatnak börtönviselteket, a külső foglalkoztatásra pedig a legtöbb térségben nincs

lehetőség. Szintén objektív akadálynak tekinthető a büntetésvégrehajtási intézetek és a hozzájuk tartozó gazdasági társaságok (jellemzően kft-k) elavult infrastruktúrája.[6] A helyzetet tovább súlyosbíthatja, hogy az intézetek területén kívül eső foglalkoztatás esetén az elítéltek szállítását és őrzését is meg kell oldani, ami tovább növeli a költségeket.

Az objektív akadályok mellett szubjektív gátak is jelen vannak. Ez alatt a börtönviseltek körében az átlagos képzettségi szint alacsony voltát érthetjük, jelentős részük szakképzetlen, iskolázatlan, ezért maximum betanított munkára alkalmas. Szubjektív nehézség továbbá az elítéltek egészségügyi állapotának az átlagnépességtől rosszabb volta, valamint a megváltozott munkaképességű elítéltek foglalkoztatása, mely esetekben állapotukra különös tekintettel kell lenni a munka típusának kiválasztásakor[7].

A fentiek alapján látható, hogy a büntetésvégrehajtási intézeteknek számos nehézséggel és plusz költségekkel kell szembenézniük a fogvatartottak foglalkoztatását illetően. Ezek – a teljesség igénye nélkül – az alábbiak:

- A börtönviseltek magas száma, ugyanis minden egyes plusz elítélttel egy újabb munkahely szükségeltetik (tekintettel arra, hogy az elítéltek foglalkoztatása a jelenlegi jogszabályok szerint kötelező). A büntetés-végrehajtási intézetek falain belüli foglalkoztatás mértéke véges, ezért rákényszerülnek arra, hogy a gazdasági szféra szereplőivel együttműködjenek, ám ez további költségeket róhat az intézetekre.
- A munkáltatás további nehézsége az elavult, fejlesztésre szoruló infrastruktúra az intézetekben. Emellett, ha valamely „külső szereplővel", például önkormányzattal, gazdasági társasággal köt szerződést az intézet a foglalkoztatás bővítése érdekében, akkor az ottani infrastruktúrát is alkalmassá kell tenni arra, hogy megfeleljenek az elítélek foglalkoztatására vonatkozó szigorú szabályoknak.
- További nehezítő körülmény a börtönviseltek átlagos képzettségi szintje, ugyanis a büntetésüket töltők jelentős része aluliskolázott. A képesítés nélküli elítéltek csakis egyszerű betanított munkára alkalmasak.
- Az elítéltek általános egészségügyi állapota tovább súlyosbítja a munkáltatás helyzetét. A költségek ugyanis ugyanolyan mértékben oszlanak el azon elítéltek között, akik képesek munkába állni, és azon

[6] Budai I. (2009)
[7] Budai I. (2009)

fogvatartottak között, akik egészségi okok miatt képtelenek dolgozni, de az utóbbi csoport tagjai nem tudnak hozzájárulni a fenntartási költségekhez.

II.3. A börtönfoglalkoztatás pozitív hatásai

Az elítéltek foglalkoztatása amellett, hogy kötelező, számos pozitív hatása van. Ezek közül szeretnénk néhányat – szintén a teljesség igénye nélkül – kiemelni:

- Elsődlegesen pozitívként ható eredménye az elítéltek munkaerőpiaci és társadalmi reintegrációjának elősegítése, a munkára szoktatás és az esetleges betanítás, szakképzés által. A büntetés-végrehajtási szervezetek ezen cél elérése, illetve feladatuk hatékonyságának javítása érdekében TÁMOP és EFOP uniós központi pályázatok keretében a szakképzéseket tartott.
- Ezen kívül egyes tevékenységek a resztoratív igazságszolgáltatási kategóriába is illeszkednek, mely által egyrészt a társadalom is befogadóbbá válhat a szubkultúra tagjainak befogadására, másrészt az elítélt is a társadalom hasznos tagjának érezheti magát, törvényszegő magatartásának következményeit enyhítheti, bizonyos mértékig jóvá is teheti azt.
- Nem elhanyagolható pozitív hatása a munkáltatásnak a börtönök fenntartási költségeihez való hozzájárulás, legyen szó akár költségvetési, akár gazdasági társaságoknál végzett munkáról. Noha csak a gazdasági társaságoknál végzett tevékenység eredményez tényleges bevételnövekedést, a költségvetési szerveknél történő munkáltatás költségcsökkentő hatással bír, ezáltal pedig közvetetten hozzájárul a fenntartási költségekhez.
- A büntetésvégrehajtási intézetekkel együttműködő gazdasági társaságok tevékenységükkel közreműködnek a fogvatartottak szabadulás utáni sikeres társadalmi reintegrációjában, elősegítik a büntetés-végrehajtási intézetek költségeinek csökkentését, mindezek által pedig hozzájárulnak a társadalom egyre nagyobb elvárásához, miszerint a börtönviseltek saját maguk termeljék ki fogva tartásuk költségét, az intézetek pedig minél közelebb kerüljenek az önfenntartás rendszeréhez.

III. A börtönfoglalkoztatás nemzetközi és hazai szabályai

A következőkben a hazánkban is érvényes nemzetközi szabályozásoktól indulva a hazai szabályozásokig bezáróan röviden bemutatjuk, hogy az elítéltek munkáltatásának milyen előírásoknak kell megfelelnie, amelyek annak érdekében születtek, hogy a fogvatartottak méltósága és alapvető emberi jogai ne sérüljenek.

III.1. Nemzetközi szabályozások

A börtönfoglalkoztatás kereteit számos szervezet szabályozza nemzetközi és hazai szinten egyaránt. A terjedelmi korlátokra való tekintettel ezek közül kettőt szeretnénk kiemelni.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye tiltja a rabszolgaságot, szolgaságot, a kényszer- és kötelezőmunkát, viszont elismeri a büntetésvégrehajtáson belüli, illetve a feltételes szabadságra bocsájtás ideje alatti munkakötelezettséget, valamint a közérdekű munka büntetésként való alkalmazását.

Az Európai Börtönszabályok előírják az elítéltek hasznos munkáltatását. Hasznosság alatt a fogvatartott érdekeit, valamint képességeinek és (szabadulás utáni) elhelyezkedési lehetőségeinek növelését érti. Hangsúlyozza az elítéltek tulajdonhoz való jogát, mely alapján a munkáért kapott fizetéssel mindenki szabadon rendelkezhet. Engedélyezi az intézményen kívüli munkavégzést, bár ez a külvilágtól elkülönített esetekben lehetséges. A dokumentum ezen felül kilátásba helyezi a börtönviseltek választási lehetőségét a börtönmunka típusának kiválasztására a börtön feltételrendszerének megfelelően. A munkáltató személyét illetően megengedi az intézményt, mint gazdasági társaságot, vagy a magánvállalkozót, illetve a társas vállalkozót egyaránt.[8]

[8] Juhász Zs. (2006)

III.2. Hazai szabályozások

Az európai szabályozások bemutatása után a hazai irányvonalak bemutatásával folytatjuk. Először is az Alkotmányjog ide vágó pontjait szeretnénk felidézni:

- *„Valljuk, hogy a közösség erejének és minden ember becsületének alapja a munka, az emberi szellem teljesítménye."*[9]
- *„Magyarország gazdasága az értékteremtő munkán és a vállalkozás szabadságán alapszik."*[10]
- *„Mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához, valamint a vállalkozáshoz. Képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel mindenki köteles hozzájárulni a közösség gyarapodásához. Magyarország törekszik megteremteni annak feltételeit, hogy minden munkaképes ember, aki dolgozni akar, dolgozhasson."* [11]

Ez alapján tudjuk, hogy a munkához való jog minden ember egyik legalapvetőbb joga. Az elzárásra ítélés azonban az egyén izolációjával, cselekvéseinek kontrollálásával alapvetően megfosztja ezen (és más) jogától az elítélteket. A 2013. évi CCXL. a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló törvény a fogvatartottak munkáltatását a következőképpen határozza meg. „*A munkáltatás a reintegrációs tevékenység azon formája, amikor az elítéltek vagy a kényszerintézkedés hatálya alatt álló személy és a szabálysértési elzárásra kötelezett elkövető munkavégzése szervezetten, rendszeresen, haszon- vagy bevételszerzési céllal, a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény által szabályozott munkaviszonytól eltérő, jogszabályban meghatározott feltételekkel és díjazás ellenében történik, az így létrejövő munkáltatási jogviszony alanyai munkáltatóként a bv. intézet, a fogvatartottak kötelező foglalkoztatására létrehozott gazdasági társaság vagy a bv. szerv szerződése és az elítéltek vagy a kényszerintézkedés hatálya alatt álló személy és a szabálysértési elzárásra kötelezett elkövető hozzájárulása alapján más gazdálkodó szervezet, valamint munkavégzőként az elítélt, a kényszerintézkedés hatálya alatt álló személy vagy a szabálysértési elzárásra kötelezett elkövető.*"[12]

A büntetés-végrehajtási szervezet részéről a büntetés-végrehajtásért felelős miniszter vezetése, irányítása vagy felügyelete alá tartozó szervek irányában fennálló ellátási kötelezettségről, a fogvatartottak kötelező foglalkoztatása

[9] Nemzeti Hitvallás; Magyarország Alaptörvényének negyedik módosítása 21. cikk (1) a
[10] (M) cikk (1)
[11] XII. cikk
[12] 2013. évi CCXL. törvény

keretében előállított termékekről és szolgáltatásokról, azok átadás-átvételéről és az ellentételezés rendjéről szóló 9/2011. (III. 23.) BM rendelet meghatározta a kötelező foglalkoztatás keretében előállított termékek és szolgáltatások, illetve az ellátandó szervek körét. Ezen kívül fontos rendelkezése a termékek és szolgáltatások ellentételezésének törvényi hatály alá rendelése.[13]

A 2013. évi CCXL. törvény tehát garantálja, 2015. január 1- jétől pedig kötelezővé teszi az elítéltek foglalkoztatását. A törvény megfogalmazza, hogy a büntetés-végrehajtási szerveknek az elítélt személyéhez igazodva meg kell szervezniük az elítéltek munkáltatását, munkaterápiás foglalkoztatását, illetve segíteniük kell őket a tanulmányaikban. Eközben törekediük kell arra, hogy a fogvatartottak életkörülményeit a szabad élet általános életkörülményeihez igazítsák. [14]

A Munka Törvénykönyve, bár nem kifejezetten a börtönmunka szabályozásának céljából íródott és az adott munkáltatás nem értelmezhető munkajogviszonyként, sokkal inkább jogszabályon alapuló, büntetés-végrehajtási jogviszony keretein belül szabályozott, elítéltet terhelő kötelező munkavégzésként[15], bizonyos részei mégis vonatkoznak rá. Eszerint a börtönfoglalkoztatásra is hatályosak a diszkriminációt tiltó, a munka- és pihenőidőre, a munkavédelemre, valamint a munkáltatói kártérítési felelősségre vonatkozó rendelkezések.

A szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának rendjéről szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 73-78. paragrafusa – hatályon kívül helyezése előtt – a meghatározta az elítéltek foglalkoztatásának két formáját. Eszerint a börtönviseltek foglalkoztatása két módon valósulhat meg: oktatás vagy munkáltatás által. A munkáltatáson belül szintén két kategóriát különböztetett meg: a gazdasági társaságnál megvalósuló munkáltatást és a költségvetési munkáltatást. Előbbi esetben egy gazdálkodó szervezetnél, külső munkahelyen foglalkoztatják az elítélteket, az utóbbi során az elítéltek az intézet fenntartásában (úgy mint karbantartás, felújítás), illetve a működtetésében (úgy mint takarítás, konyhai- és könyvtári munkák) vesznek részt. Ehhez kapcsolódóan a már említett 2013. évi CCXL. törvény szerint az intézet fenntartásával kapcsolatosan felmerülő, alkalomszerűen végzett munkák nem minősülnek munkáltatásnak, tehát díjazás nélkül végzett takarítási, karbantartási és ellátási tevékenységnek minősülnek. [16]

[13] 9/2011. (III. 23.) BM rendelet
[14] 2013. évi CCXL. törvény
[15] Palló J. (2010)
[16] 2013. évi CCXL. törvény

III.3. Az új törvényi előírásoknak való megfelelés érdekében tett lépések

A büntetésvégrehajtási intézeteknek meglehetősen nagy kihívást jelent, hogy 2015-től kötelező az elítéltek foglalkoztatása, tekintve, hogy az intézeteken belüli foglalkoztatás lehetőségei végesek. Az intézetek felismerve ezt a „kényszerhelyzetet" több gazdasági társasággal is szerződést kötöttek. A magyarországi büntetésvégrehajtási intézetek mögött a jelenlegi adatok szerint 12 kft. áll. A hvg.hu értesülései szerint a társaságok árbevétele 10 milliárd forint, foglalkoztatottjaik közül 1600 fő civil és 3500 fő fogvatartott.[17] Sokrétű tevékenységük során állami és hazai magánvállalkozásokkal is együttműködnek, melyek nemzetközi minőségbiztosítási rendszereken is megfelelnek magas technológia színvonaluknak köszönhetően.

A gazdasági társaságok tulajdonosi jogainak képviselője, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BVOP), a leghatékonyabb tevékenység érdekében Állami Partner néven tanúsító védjegyet alapított, mely által a büntetésvégrehajtási gazdasági szervezetek is hatékonyan részt vehetnek a versenypiaci szférában. Az Állami Partner rendszer résztvevői jelenleg csak büntetésvégrehajtási gazdasági társaságok, de a tervek szerint további állami gazdasági társaságok is követni fogják őket.

A büntetésvégrehajtási gazdasági társaságok tanúsító védjegy alatt való felsorakoztatása azzal a céllal történt, hogy az állami megrendelések kiszámíthatók, hatékonyak, átláthatók legyenek, a társadalomban pedig bizalmat és elismerést ébresszenek. A társaságok működésükkel a fogvatartottak munkáltatását szolgálják értékteremtő, és társadalmilag hasznos tevékenységek jegyében. Annak érdekében, hogy a társaságok minőségi termékeket tudjanak előállítani, szakképzett munkaerőt foglalkoztatnak, és képeznek ki, illetve különféle minőségirányítási rendszereket alkalmaznak. Az Állami Partner Balassagyarmaton, Sátoraljaújhelyen és Kalocsán kiskereskedelmi mintaboltokat is üzemeltet a társaságok által előállított termékek bemutatása és értékesítése érdekében.

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy a büntetésvégrehajtási intézetek rövid időn belül komoly lépéseket tettek annak érdekében, hogy megoldják a fogvatartottak teljes körű foglalkoztatását.

[17] HVG

IV. A kutatás módszertana és hipotézisei

A kutatás a vonatkozó irodalmi háttér feldolgozásával és rendszerezésével kezdődött. Az elméleti irodalom és a jogszabályi háttér szintetizálását követően a börtönfoglalkoztatás témaköréhez kapcsolódóan három hipotézist fogalmaztunk meg:

H1 hipotézis: Tekintve, hogy 2015-től az elítélteknek kötelező a fogvatartásuk költségeihez hozzájáruló munkát végezniük, az ilyen jellegű munkáltatás országos szinten a 100%-hoz közelít.

H2 hipotézis: Tekintve, hogy a büntetésvégrehajtási intézetek költségvetési munkáltatási lehetőségei korlátozottak, a büntetésüket töltő elítéltek munkahelyének bővítési lehetősége elsősorban a büntetés-végrehajtási gazdasági társaságok, vagy külső gazdálkodó szervezetek (továbbiakban: partner intézmények) által biztosított munkavégzésre van lehetőség, ezért 2015-től jelentősen megemelkedett a gazdasági társaságoknál foglalkoztatott elítéltek száma.

H3 hipotézis: Tekintettel arra, hogy kötelező az elítéltek foglalkoztatása, a büntetésvégrehajtási intézetek éves nettó árbevétele ugrásszerűen megnőtt a 2015-ös évet követően.

A hipotézisek megfogalmazását a megfelelő kutatási módszer kiválasztása követte. A hipotézisek igazolása érdekében szekunder kutatást végeztünk, melynek első lépése az adatgyűjtés volt. Elsősorban a Büntetésvégrehajtási Szervezet által kiadott publikációkban, szakmai folyóiratokban és a civil szervezetek által készített vizsgálatok eredményeit bemutató jelentésekben fellelhető adatokra támaszkodtunk. Az információgyűjtést az adatok rendszerezése és elemzése követte. A szekunder adatok alapján a mérhető változások több évet átfogó vizsgálatát végeztük el, melyek alapján megfogalmaztuk a téziseinket.

V. A börtönfoglalkoztatás jelenlegi helyzete hazánkban – a hipotézisek igazolása

V.1. A fogvatartottak munkáltatási arányának változása

Ahogy korábban már említésre került, 2015. január 1-jétől a büntetésvégrehajtási intézeteknek meg kell oldaniuk az elítéltek munkáltatását. Természetesen egyik napról a másikra ez nem lehetséges, ám az elmúlt években jelentős erőfeszítéseket tettek ezek az intézmények annak érdekében, hogy az elítéltek minél magasabb arányát foglalkoztassák.

A fogvatartottak munkáltatásának többféle formája is létezik: büntetés-végrehajtási gazdasági társaságoknál történő munkáltatás, költségvetési munkáltatás és a PPP konstrukciós munkáltatás. (Ezen munkáltatási formákra vonatkozó ismeretek bemutatását a terjedelmi korlátok miatt jelen cikkben nem, vagy csak nagyon korlátozottan tudjuk megtenni). A költségvetési munkáltatásban dolgozó fogvatartottak száma véges, elsősorban az intézmény keretei szabják meg, hány főt tudnak foglalkoztatni az intézmény fenntartási munkálataira, úgy, mint például takarító, konyhai kisegítő, könyvtáros, karbantartó munkákra. Épületfelújítási munkálatoknál a létszám ideiglenesen megnőhet, például szobafestés, és egyéb kőművesmunkálatok esetén, azonban ez a tevékenység nem állandó jellegű, és a 2013. évi CCXL. törvény értelmében nem munkáltatásnak minősül, hanem alkalomszerűen végzett munkálatnak. A PPP munkáltatás az úgynevezett Public Service Partnership konstrukcióban épült, privatizált büntetésvégrehajtási intézetek által végeztetett kötelező munkavégzést takarja. Ennek sajátossága, hogy a PPP szerződések értelmében a magánvállalkozás a fogvatartottak bizonyos százalékát köteles munkára fogni, a megállapított létszám felett azonban nem szükséges munkahelyeket teremtenie. Figyelembe véve, hogy a vállalkozó nem részesül a munkáltatás bevételeiből, nem fordít erőforrásokat ezen tevékenységre, a PPP munkáltatásban résztvevő fogvatartottak létszáma közel állandó.

A H1 hipotézisben azt feltételeztük, hogy mivel 2015-től az elítélteknek kötelező a fogvatartásuk költségeihez hozzájáruló munkát végezniük, a büntetésvégrehajtási intézetek pedig komoly erőfeszítéseket tettek ennek érdekében, az ilyen jellegű munkáltatás országos szinten a 100%-hoz közelít.

A hipotézis igazolása érdekében a Börtönstatisztikai Szemle adatait használtuk fel. Az 1. táblázat a büntetés-végrehajtás foglalkoztatási- és munkáltatási helyzetét szemlélteti 2012 és 2017 között.

2. táblázat.

Börtönviseltek foglalkoztatásának és munkáltatásának százalékos változása

		2012	2013	2014	2015	Vál-tozás előző idő-szak-hoz ké-pest	2016	Vál-tozás előző idő-szak-hoz ké-pest	2017	Vál-tozás előző idő-szak-hoz ké-pest
Fogvatar-tottak átlaglétszám a		17.517	18.146	18.204	17.796	-	18.023	-	17.944	
Munkára kötelezett fogvatartot-tak átlag létszáma		n.a.	n.a.	11.746	11.933	+1,59 %	10.166	-14,81%	10.027	-1,37%
Munkálta-tott		6.781	7.241	7.562	8.040	+6,32 %	8.631	+7,35%	8.794	+1,89 %
eb-ből	**gaz-da-sági tár-sa-sá-gok által**	3.570	3.753	4.137	4.405	+6,48 %	4.548	+3,25%	4.678	+2,86 %

		2012	2013	2014	2015	Vál-tozás előző idő-szak-hoz ké-pest	2016	Vál-tozás előző idő-szak-hoz ké-pest	2017	Vál-tozás előző idő-szak-hoz ké-pest
	bv. inté-zetek által	2.430	2.765	2.741	2.963	+8,10	3.334	+12,52 %	3.483	+4,47 %
	PPP ke-reté-ben	781	723	684	672	-1,79%	749	+11,46 %	633	-15,49 %
Egyéb foglalkozta-tott		n.a.	n.a.	1.819	1.654	-	2.059	-	2.139	
Foglalkoz-tatott összesen		n.a.	n.a.	9.381	9.694	-	10.690	-	10.933	

Forrás: Saját szerkesztés a Börtönstatisztikai Szemle adatai alapján

A BVOP közleménye szerint a foglalkoztatási ráta 2015-ben (vagyis a kötelező foglalkoztatás első évében) 87%-os volt a büntetésvégrehajtási intézetekben, ami nagyon kedvező aránynak számít, a teljeskörű foglalkoztatást pedig 2017-ben érték el a közlemények szerint.

A táblázat adatai hasonló értékeket mutatnak 2015-ben, ha az összes foglalkoztatotti létszámot viszonyítjuk a munkára kötelezett fogvatartotti átlaglétszámmal, mely alapján a foglalkoztatási rátára 81,24%-ot kapunk (a minimális eltérés oka az átlaglétszám használatában lehet). 2014-ben ez az érték még „csak" 79,87%-ot tett ki, amihez képest a 2015-ös adat még ugyan csekély emelkedést mutat, ám a közzétett adatok alapján 2016-ban és 2017-ben 100% fölé emelkedett a foglalkoztatásban résztvevők száma. A kiemelkedő százalékok azt sejtetik, hogy számításaink azért eredményezhettek 100% feletti értékeket, mert a felhasznált adatbázis két helyen szerepeltette azon elítélteket, akik egyaránt részt vettek a foglalkoztatásban és a munkáltatásban is, így ők a létszámot mindkét helyen növelték.

Azonban ezek csupán a foglalkoztatási adatok, amelybe beletartoznak az egyéb foglalkozásokon (hitélet, színjátszás, szervezett testmozgás, kézműves foglalkozások, stb.) és oktatáson részt vevő elítéltek is. Ahhoz, hogy az elítéltek fogva tartásuk költségeihez hozzájáruló munkavégzésének arányát megvizsgálhassuk, a kutatásunk keretein belül más arányszámokkal kell dolgoznunk. E kérdéskörben az egyéb foglalkoztatásban részt vevő elítéltek számba vétele nem indokolt annak ellenére sem, hogy törvényi szabályozás által meghatározott börtönfoglalkoztatási kategória, hisz ezen jellegű tevékenységeik esetenként akár költségnövelő, de semmiképp sem költségcsökkentő hatásúak. A szakma számításaihoz hasonlóan jelen esetben sem megalapozott a teljes börtönpopulációhoz való viszonyítás, mivel az elítéltek között vannak olyanok is, akik valamilyen oknál fogva nem kötelezhetők munkára, mint például a súlyos egészségügyi problémával küzdők, vagy a kiskorúak.

A táblázat adatai alapján a költségekhez hozzájáruló munkavégzés 2014-ben 64,38 %-ot tett ki, a törvénymódosítás évében pedig 67,38%-ot ért el, tehát ekkor még szignifikáns változásról nem beszélhetünk. Kiemelkedő változást a 2016-os adatok alapján mérhetünk, ekkor a munkáltatás aránya 84,9%-ra emelkedett. 2017-ben a 87,7 %-os kötelező munkavégzés azt mutatja, a tendencia lassan növekvő.

A H1 hipotézis, miszerint a 2015-ös törvénymódosítás következtében a kötelező munkáltatás mértéke a 100%-hoz közelít, a 2016-os és 2017-es adatok alapján beigazolódni látszik, így megfogalmazhatjuk a következő tézist:

T1 tézis: Az elítéltek fogva tartásuk költségeihez hozzájáruló munkavégzésében a 2015-ös törvénymódosítást követő évben jelentős növekedés volt tapasztalható, és az azóta bekövetkező növekedésnek köszönhetően az arány a 100%-hoz közelít.

V.2. A partner intézmények által foglalkoztatottak létszámának alakulása

A H2 hipotézis szerint a büntetésüket töltő elítéltek munkahelyének bővítése elsősorban a partner intézmények által biztosított munkaterületeken lehetséges, ami történhet a partner intézmény területén, külső helyszíneken, vagy megfelelő hely, és infrastruktúra esetén akár az bv. intézetek területén is. Feltevésünket főként a büntetésvégrehajtási intézetek korlátolt lehetőségeire alapoztuk. A hipotézis igazolásához a Börtönstatisztikai Szemle és a Büntetés-végrehajtási Szervezet 2016-os Évkönyvének adatait használtuk fel, melyeket a 2. számú táblázat és 3. számú ábra mutat be.

A korábbiakban szerepeltetett 2. számú táblázat a 2014-2015-ös, a 2015-2016-os, valamint a 2016-2017-es évek fogvatartotti dolgozói létszámváltozását is tartalmazza. Látható, hogy bár a legtöbb elítéltet a gazdasági társaságok foglalkoztatják, a 2015. január 1-jei határozat a foglalkoztatás ezen ágát módosította a legkevésbé: 2014-ről 2015-re 6,48%-os növekedést, 2015-ről 2016-ra 3,25%-os növekedést 2016-ról 2017-re pedig 2,86%-os növekedést figyelhetünk meg. Ezzel szemben az általunk véges lehetőségekkel rendelkezőnek vélt büntetésvégrehajtási intézetek a vizsgált időszakban előbb 8,1%-os, 12,52%-os, illetve 4,47%-os növekedést értek el a munkáltatottak számában. A PPP munkáltatás 2015-re 1,79%-os csökkenést mutat, majd 2016-ra 11,46%-kal növelte a munkahelyek számát, végül azonban 15,49%-os visszaesés mutatkozott a 2017-es évben. A 3. ábra a büntetésvégrehajtási intézetekkel együttműködő vállalkozásoknál foglalkoztatott elítéltek számát mutatja a 2016-os évre vonatkozóan.

3. ábra. Gazdasági társaságok munkáltatási átlaglétszámának alakulása (2016).

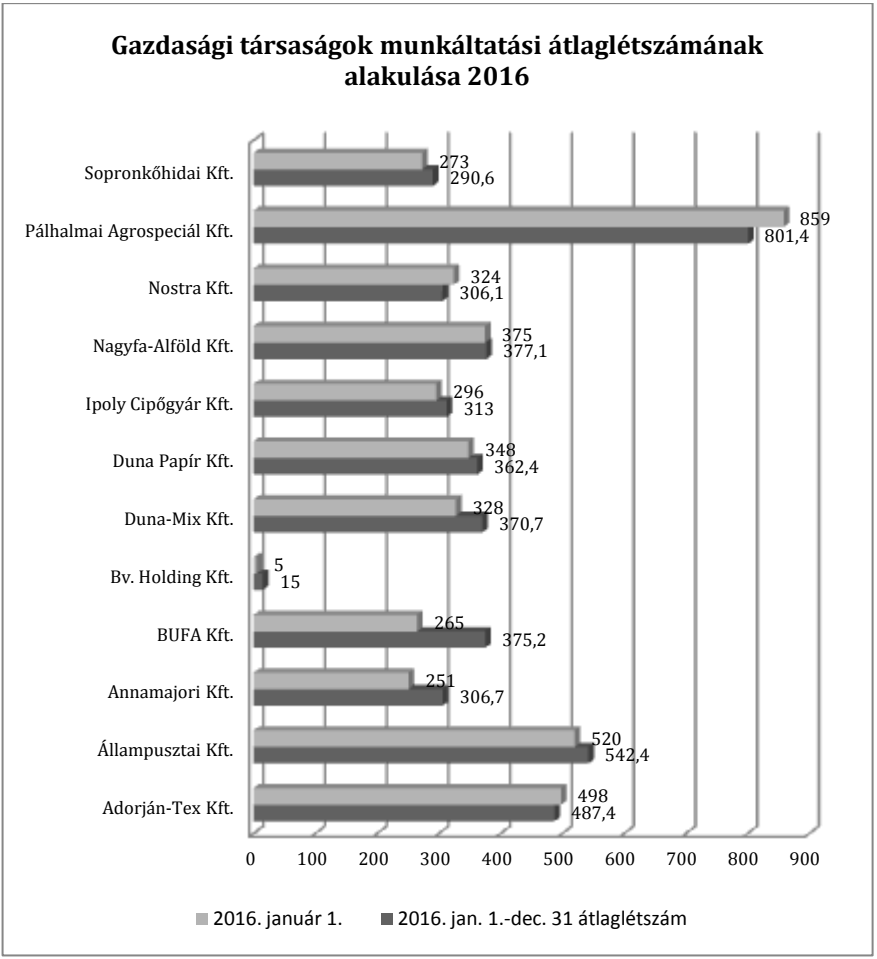

Forrás: Büntetésvégrehajtási Szervezet Évkönyve, 2016

A Büntetésvégrehajtási Szervezet Évkönyvében található gazdasági társaságok szerinti lebontás alapján is megállapíthatjuk, hogy a 2016 nyitó állományához képest a 2016-os munkáltatási átlaglétszám összességében nem mutat érdemi különbséget a külső foglalkoztatásban. 2017-re vonatkozó

pontos adatok még nem lelhetők fel, de a korábbiakban láthattuk, hogy a teljes foglalkoztatotti létszámhoz képest csak csekély, 2,48%- os növekedést értek el. Az adatok alapján a H2 hipotézis nem igazolódott be, ám lehetővé vált a következő tézis megfogalmazása:

T2 tézis: Az elítéltek 2015-től kötelező foglalkoztatása ellenére a partner intézmények által foglalkoztatottak létszámában nem tapasztalható jelentős mértékű emelkedés.

V.3. A foglalkoztatás hatása a büntetésvégrehajtási intézetek bevételére

Több publikáció is felhívja a figyelmet arra, hogy a fogvatartás költségei folyamatosan emelkednek és egyre nagyobb anyagi terhet rónak a társadalomra. A 2015-ös törvényi módosításnak épp az volt az egyik célja, hogy a fogvatartottak bevételszerző tevékenységet folytassanak, vagyis járuljanak hozzá a fogva tartásukhoz kapcsolódó költségek csökkentéséhez. Ehhez kapcsolódóan a H3 hipotézisben azt felételeztük, hogy a kötelező foglalkoztatásnak köszönhetően a büntetésvégrehajtási intézetek éves nettó árbevétele ugrásszerűen megemelkedett a 2015-ös évet követően.

3. táblázat. A büntetésvégrehajtási gazdasági társaságok főbb gazdálkodási adatai, millió forintban (2013-2016)

	2013	2014	Változás előző időszak-hoz képest	2015	Változás előző időszak-hoz képest	2016	Változás előző időszak-hoz képest
Értékesítés nettó árbevétele	**12.525**	**17.034**	**+15,03%**	**19.594**	**+14,15%**	**22.367**	**+14,15%**
Értékesítés közvetlen költségei	**10.423**	**14.255**	**+36,48%**	**17.081**	**+19,82%**	**19.450**	**+13,87%**
Értékesítés közvetett költségei	**1.986**	**2.320**	**+16,82%**	**3.269**	**+40,91%**	**4.275**	**+30,77%**
Bruttó eredmény	**n.a**	**2.780**	**-**	**2.513**	**-9,6%**	**2.917**	**+16,08%**
Egyéb bevétel	**n.a**	**n.a**	**-**	**2.352**	**-**	**9.271**	**+394,18%**
Egyéb ráfordítás	**n.a**	**n.a**	**-**	**835**	**-**	**7.613**	**+911,74%**
Üzemi tevékenység eredménye	**n.a**	**n.a**	**-**	**761**	**-**	**300**	**-60,58%**
Mérleg szerinti/Adózott eredmény	**1.231**	**1.259**	**+2,27%**	**726**	**-42,34%**	**277**	**-61,85%**

Forrás: Büntetésvégrehajtási Szervezet Évkönyvei (2013-2016)

A fenti táblázat a 2017-es adatok nélkül készültek el. Azelmúlt évek gyakorlata ellenére a kérdéses év adatai a BVOP kiadványaiban jobbára jelzés értékűen kerültek nyilvánosságra. Mindezek alapján annyit tudhatunk meg, hogy az árbevétel alakulása az eddigi tendenciának megfelelően alakult, a beruházások aktivált értéke 2,2 milliárd Forint. A társaságok összesített adózott értéke az elvárt összeget meghaladta, a Központi Ellátó Szerv 3074 megkeresést kapott a társaságok termékeinek igénybevételére, az ellátási igények kapcsán nettó 9,192 milliárd Forint értékben történt meg a teljesítésre képes gazdasági társaság kijelölése, ami az eddig fennállás

legmagasabb összege, valamint a megkötött szerződések értéke nettó 7,2 milliárd Forint volt. Ezen ismeretek azonban alkalmatlanok az eddig közzétett adatokkal való összevetésére, így az elemzést 2016-ot bezáróan végeztük.

A büntetés-végrehajtási intézetek nettó árbevétele 2013-hoz képest 2016-ra közel megduplázódott, azonban a H3 hipotézisben megfogalmazott feltételezéssel ellentétben 2015-öt követően nem figyelhető meg ugrásszerű emelkedés. A növekedés mértéke mintegy 14,15%-ot tett ki 2015-ről 2016-ra, amely jelentős mértékű ugyan, de ugrásszerűnek nem tekinthető.

Az elemzett adatok tehát nem támasztották alá a H3 hipotézisben feltételezett ugrásszerű növekedést, inkább egy folyamatos emelkedést mutatnak 2013 óta. A H3 hipotézis ezért nem igazolódott be teljes mértékben. A fentiek alapján a következő tézist fogalmazzuk meg:

T3 Tézis: A büntetésvégrehajtási intézetek éves nettó árbevétele – a 2013. évi CCXL. törvénynek köszönhetően – 2013 óta folyamatos emelkedést mutat.

VI. Összegzés

A szabadságvesztés kiszabása az egyik legdrágább büntetési formának tekinthető. A büntetésvégrehajtási intézetek fenntartása és működtetése, a fogvatartottak ellátása, bizonyos jogaiknak a biztosítása, de még az elítéltek munkáltatása is költségekkel jár, amelyek évről évre folyamatosan emelkednek, ezáltal egyre nagyobb anyagi terhet rónak a társadalomra. A 2013. évi CCXL. a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló törvény garantálja, 2015. január 1-jétől pedig kötelezővé teszi az elítéltek foglalkoztatását.

Kutatásunk célja a törvény ezen módosulásának hatására bekövetkező – elsősorban gazdasági – változások felmérése volt. A kutatómunkát az elítéltek foglalkoztatására vonatkozó elméleti szakirodalom feltérképezésével kezdtük, ezért cikkünk elején a börtönfoglalkoztatás szerepéről, kihívásairól és pozitív hatásairól írtunk. Ezt követően nagyon röviden a vizsgálatunk kiindulópontját jelentő törvényi és jogszabályi hátteret ismertettük. Ezt követően a börtönfoglalkoztatás jelenlegi helyzetét mutattuk be három kérdéskörhöz kapcsolódva: a 2015-ös törvénymódosítást követően megvalósul-e a fogvatartottak teljes körű foglalkoztatása, bővült-e a büntetésvégrehajtási intézetekkel együttműködő gazdasági társaságoknál az elítéltek létszáma, illetve emelkedett-e a büntetésvégrehajtási intézetek bevétele a kötelező foglalkoztatásnak köszönhetően.

Az eredmények alapján elmondható, hogy az a hipotézis, miszerint az elítéltek fogvatartásuk költségeihez hozzájáruló munkavégzése a 100%-hoz közelít, helytállónak bizonyult, hiszen az adatok szerint 2016-ban és 2017-ben a munkára kötelezett elítéltek körén túl is megvalósult a foglalkoztatás. Az a feltételezésünk viszont nem igazolódott be, hogy a gazdasági társaságoknál foglalkoztatott elítéltek száma jelentősen emelkedett 2015 után. A rendelkezésünkre álló adatok szerint a büntetésvégrehajtási intézetekben történő foglalkoztatás arányait tekintve jóval nagyobb mértékben nőtt, mint a gazdaság társaságoknál való foglalkoztatás. Megvizsgáltuk a büntetésvégrehajtási intézetek törvénymódosítást követő bevételeinek változását is, amely a feltételezett ugrásszerű növekedés helyett inkább folyamatos emelkedést mutat.

Köszönetnyilvánítás

A cikkben ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése" projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Irodalom

2011. évi CXCV. törvény az államháztartásról; https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100195.TV; (Letöltés dátuma: 2017.10. 07. 07)

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról; https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1300240.TV; (Letöltés dátuma: 2017. 10. 08.)

6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól;https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99600006.IM&txtreferer=A0300030.IM; (Letöltés dátuma: 2017. 09. 20.)

9/2011. (III. 23.) BM rendelet a büntetés-végrehajtási szervezet részéről a büntetés-végrehajtásért felelős miniszter vezetése, irányítása vagy felügyelete alá tartozó szervek irányában fennálló ellátási kötelezettségről, a fogvatartottak kötelező foglalkoztatása keretében előállított termékekről és szolgáltatásokról, azok átadás-átvételéről és az ellentételezés rendjéről;

https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100009.bm (Letöltés dátuma: 2018.09.16.)

A Büntetésvégrehajtási Szervezet Évkönyve 2008, szerkesztette Szalai Tímea és Deák Ferenc, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Sajtó Irodája, Budapest

A Büntetésvégrehajtási Szervezet Évkönyve 2009, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Sajtó Irodája, Budapest (2010)

A Büntetésvégrehajtási Szervezet Évkönyve 2010, főszerk. Szalai Tímea, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Sajtó Irodája, Budapest (2011)

A Büntetésvégrehajtási Szervezet Évkönyve 2011, főszerk. Szalai Tímea, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Sajtó Irodája, Budapest (2012)

A Büntetésvégrehajtási Szervezet Évkönyve 2012, főszerk. Szalai Tímea, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Budapest (2013)

A Büntetésvégrehajtási Szervezet Évkönyve 2013, főszerk. Szalai Tímea, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Sajtó Irodája, Budapest (2014)

A Büntetésvégrehajtási Szervezet Évkönyve 2014, főszerk. Szalai Tímea, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Kommunikációs Főosztály, Budapest (2015)
A Büntetésvégrehajtási Szervezet Évkönyve 2015, főszerk. Szalai Tímea bv. ezredes, főosztályvezető Kommunikációs Főosztály, Budapest (2016)
A Büntetésvégrehajtási Szervezet Évkönyve 2016, főszerk. VÁRKONYI Zsolt Kristóf főosztályvezető BVOP Hivatal, Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály, Budapest (2017)
A Büntetésvégrehajtási Szervezet Évkönyve 2017, főszerk. VÁRKONYI Zsolt Kristóf főosztályvezető BVOP Hivatal, Stratégiai, Elemzési és Tervezési Főosztály, Budapest (2018)
Állami Partner Honlapja; http://www.allamipartner.hu/allami+partnerseg/koszonto+2.html (Letöltés dátuma: 2017.10.12.)

Budai István (2009): Az elítéltek költségvetési foglalkoztatása; In.: *Börtönügyi Szemle* 28. évf. 2. szám 13-16. oldal
BUDAI István (2009): A Balassagyarmati Fegyház és Börtönben alkalmazott reintegrációs módszerek az intézményi együttműködések tükrében; http://www.kimisz.gov.hu/data/cms19468/Budai_Istvan_2009_09_24.pdf; (Letöltés dátuma: 2017.10.09.)

Burik Mónika (2010): A magyar és külföldi Büntetés- végrehajtási intézetek pénzügyi és gazdasági tevékenységének összehasonlítása; PhD értekezés, Sopron
Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (2016): 5 éves a központi ellátás; http://bv.gov.hu/download/5/a4/91000/5%20%C3%A9ves%20a%20k%C3%B6zponti%20ell%C3%A1t%C3%A1s.pdf; (Letöltés dátuma: 2017.10.09.)

Büntetésvégrehajtási Szervezet: Börtönstatisztikai Szemle 2015- 2017-es számok
Büntetésvégrehajtási Szervezet: *Bv. Hírlevél* 2016/1. szám
Büntetésvégrehajtási Szervezet Oktatási Központja (2015): Büntetés-végrehajtási Szolgálati ismeretek jegyzet Bv. Holding Kft. honlapja; http://www.bvholdingkft.hu/; (Letöltés dátuma: 2017.10.09.)
Cséri Zoltán- Hirják András Péter (2009): A fogvatartottak foglalkoztatása és a kapcsolódó gyakorlati problémák a Közép-Dunántúli Országos Bv. Intézetben és az Annamajori Kft.-nél; In.: *Börtönügyi Szemle* 28. évf. 2. szám 17-24. oldal
Csiszér Balázs (2011): Elítélt munkáltatás múltja jelene és jövője Magyarországon Szakdolgozat, Budapest
Dr. Hágelmayer Istvánné (1989) A fogvatartottak munkáltatásával összefüggő kérdések; In: *Módszertani füzetek*, 1989, 3. szám 12- 16. oldal
Dr. Varga Judit (2016): A partnerség (PPP) szerepének változása a közpénzügyek jogábanDoktori (PhD) értekezés, Debrecen
Emberi Jogok Európai Egyezménye; https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_HUN.pdf; (Letöltés dátuma: 2017. 10. 06.)

HVG honlapja; http://hvg.hu/kkv/20131022_Indul_a_borton_franchise_bolthalozat; (Letöltés dátuma: 2017. 10. 06.)

Juhász Zsuzsanna (2006): A megújult Európai Börtönszabályok ismertetésehttp://acta.bibl.u-szeged.hu/7298/1/juridpol_068_fasc_012_001-028.pdf; (Letöltés dátuma: 2017. 10. 02.)

Központi Statisztikai Hivatal (2008): Az ismertté vált bűncselekmények és elkövetőik Magyarországon; *Központi Statisztikai Hivatal*, 2008

Kőszegi Szilvia(2010) A fogvatartottak oktatása és képzése; In.: *Börtönügyi Szemle*, 2010, 3. szám, 55- 62. oldal

Lode Walgrave (2008) Restorative Justice, Self- interest and Responsible Citizenship;

https://books.google.hu/books?hl=hu&lr=&id=pzCZuWJG2z4C&oi=fnd&pg=PR1&dq=walgrave+2008+restorative+justice&ots=IhD26qym1Q&sig=x3CnBbGlymU2Yxitgvfc-Xl-iua0&redir_esc=y#v=onepage&q=walgrave%202008%20restorative%20justice&f=false; (Letöltés dátuma: 2017. 09. 20)

Magyar Hírlap honlapja:http://magyarhirlap.hu/cikk/13472/Kotelezo_munkavegzes_a_bortonben; (Letöltés dátuma: 2017. 10. 12.)

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100425.ATV#lbj0id2098 (Letöltés dátuma: 2017. 10. 08)

Márk Lili - Váradi Balázs (2014): A fogvatartás ára című tanulmány a Magyar Helsinki Bizottság megbízásából, 2014

Pallo József (2010): Az elítéltek foglalkoztatása az európai büntetés-végrehajtási gyakorlatban; In *Börtönügyi Szemle* 29. évf. 4. sz 35-58. oldal

Tikász Sándor (2009): A PPP-munkáltatás tapasztalatai a Tiszalöki Országos Bv. Intézetben In.: Börtönügyi Szemle 28. évf. 2. szám 25- 28. oldal

Tóth Ferenc (2002): Innováció a bv. munkáltatásban; Szakdolgozat, Budapest

Tóth László (2009): A gazdasági társaságok jelene, a gazdasági működés jövőbeni tervei; In.: *Börtönügyi Szemle* 28. évf. 2. szám 1-12. oldal

Tóth Viktória (2013): Az elítéltek foglalkoztatásának (munkáltatás, oktatás, szakképzés, közművelődési tevékenység stb.) aktuális kérdései; Szakdolgozat, Miskolc

Varga Valéria (2013): Önfenntartó börtönök – realitás vagy utópia?; In.: *Börtönügyi Szemle* 32. évf. 1. szám 17-32. oldal

Veerle Hennebel, Richard Simper, Marijn Verschelde (2015): *European Journal of Operational Research*

Végh Marianna (2002): A fogvatartottak foglalkoztatásáról; In: *Börtönügyi Szemle* 21. évf. 4. szám 9- 24. oldal

Zoltán Mezei-Ákos Guban (2017): Modeling Economic Processes of Hungarian Prison Service; http:// doi.org.10.20849/abr.v2il.131; (Letöltés dátuma: 2017. 08. 26)

Kunos Nóra

Az idő halad, az iskola marad

I. Bevezetés

Iskolai tanítási gyakorlatom során bukkantam arra a felismerésre, hogy diákjaink többsége már középiskolás korában megtapasztalja a kiégés jelenségét. Nem ismeretlen ez az állapot a pedagógusok körében[1], és számtalan tanulmány szól a munkahelyi kiégésről általában[2]. Az iskola valójában munkahely, a gyerekek több aktív időt töltenek a tanév során az iskolában, mint bárhol máshol, akár otthonukban is[3]. A nyolc óra munka számukra sokszor hosszabb idő is, otthoni tanulással, különórákkal, tanfolyamokkal sokasodik a feladat, hogy vizsgákra, dolgozatokra, felelésekre, beszámolókra készüljenek. Egy középiskolás diáknak 35-40 tanórája van. Igaz, ebben benne van a heti öt testnevelés, művészeti, osztályfőnöki óra, szabadon választott fakultáció. De mégiscsak munka ez, meg kell felelni, vigyázzban kell állni, oda kell figyelni, s a szünetek sem gondtalan csevegéssel telnek általában, hanem futással egyik tanteremből a másikba, gyors leckeismétléssel, idegeskedéssel, ügyintézéssel. Vagyis nyugodtan állíthatjuk, hogy a diákok felnőtt munkarend szerint dolgoznak, és szabad idejük egy részéről sem önállóan döntenek. Akkor miért ne fogadhatnánk el, hogy ez bizony érzelmileg is megterhelő, s egy idő után súlyos következményekkel jár?

[1] (Lubinszki, 2012)
[2] (Bordás, 2010)
[3] (Szénay, 2009)

II. Az iskolai kiégés

Az iskolai kiégés (school-related burnout) nem ismeretlen fogalom a nemzetközi szakirodalomban[4]. Finn kutatócsoport[5] mutatott rá első ízben arra, hogy a túlzott iskolai követelmények, a megfelelési kényszer, a külső és belső elvárások kialakítják a fiatalokban a kiégés Freudenberger[6] és később Maslach[7] által leírt dimenzióit: a munkahelyi megterhelés miatt létrejövő érzelmi kifáradást, az elvárások iránti szkeptikus, cinikus attitűdöt és a sikertelenség okozta csalódottságot, azaz a hatékonyság érzésének hiányát. E három elem okozza együttesen a kiégés jelenségét, de külön-külön is elég nehéz megbirkózni velük. Saját reprezentatív kutatásunk bizonyítja[8], hogy a gimnazista diákok 3,4 %-a[9] egyáltalán nem képes már kezelni a problémát, s előbb-utóbb akár pszichiátriai kezelésre is szorul. 21,4 % eljut a kiégésnek a közelébe, ahonnan még terápia, szemléletváltás, jó célok kitűzése, sok-sok szülői, baráti, pedagógusi segítséggel visszafordítható a folyamat. A gyerekek 48 %-a a középiskolai évei alatt legalább a kiégés egyik dimenziójában kritikus állapotba jut, s nehezen küzd meg a helyzettel.

Pedagógusként rendkívül érdekel az, hogyan alakulhatott ez így, mi az oka annak, hogy a diákoknak ilyen fiatal korban meg kell élniük súlyos érzelmi zavarokat az iskolában. Kutatásaim középpontjában a tanár-diák kiégés közötti lehetséges összefüggések állnak[10], S így logikusan vezet az út a pedagógus-kiégés okainak vizsgálatához. A rendelkezésre álló szakirodalom bőséges, felmérések mind hazai, mind nemzetközi szinten folynak, így ezeket sikeresen tudom háttérként beépíteni kutatásaimba.

Próbálok magyarázatot találni arra, mi vezetett ahhoz, hogy a magyar iskolarendszer rendkívüli megterhelést jelent pedagógusnak és diáknak egyaránt. Finnországban 10 % körül van a kiégésben veszélyeztetett tanulók aránya – nálunk ez 27 %, s ekkor még csak a gimnazistákról beszélünk, szakgimnáziumi, szakiskolai kutatások nincsenek napirenden. Honnan a különbség, mi az előzmény?

[4] (Walburg, 2014)
[5] (Salmela-Aro & Näätänen, Short School Burnout Scale, 2006)
[6] (Freudenberger H. , 1974)
[7] (Maslach, Schaufeli, B, & Leiter, 2001)
[8] (Kunos N. , 2017)
[9] 180 000 gimnazistával számolva ez a szám meghaladja a 6000 főt.
[10] (Kunos N. , 2015)

Iskolai kiégés-kutatások főként a legjobb PISA-mutatókkal rendelkező országokban zajlanak, Skandináviában, Távol-Keleten, illetve a feltörekvő, oktatási reformokat sürgető államokban, mint pl. Oroszország, Kína, Törökország. Egyetemi kutatócsoportok vizsgálják a jelenség okait, hátterét[11]. Saját kutatásaim során én, pedagógusként, az iskola és a tanár felelősségére koncentrálok, feltételezve, hogy az általunk állított teljesítménykényszer, valamint a pedagógusok kiégett állapota erős összefüggést mutat a diákok kiégésével. Az előbbi állítást alátámasztják finn[12] és török[13] kutatások, az utóbbi állításom azonban még megerősítésre vár – feltételezésemet további kutatásokkal igyekszem bizonyítani. Reprezentatív kutatásommal már megtettem az első lépéseket, vizsgálva a diákok által érzékelt tanári attitűdöket[14]. Ennek alapján biztosan állíthatom: minél inkább fáradtnak, cinikusnak, csalódottnak érzi egy diák tanárát, annál inkább fáradt, cinikus, csalódott ő maga is.

De miért állítjuk szinte teljesíthetetlen követelmények elé diákjainkat?

Többnyire érthetetlen az a követelmény, amit az általános és középiskolák állítanak a gyermekek elé. A Főnix Akadémián tartott előadásomra elvittem ötödikes unokahúgomat, aki egy kérdéssort állított össze tankönyvei alapján. A kis tanító néni pár perc alatt bebizonyította, hogy az egyetemi oktatókból, hallgatókból, pedagógusokból, zömében tehát gyakorló értelmiségiekből álló közönség megbukna ötödikben. Az első kérdésre például, hogy melyik növénynek van ikerkaszat-termése, senki nem tudott válaszolni…

[11] (Walburg, 2014)
[12] (Salmela-Aro K. K.-E., 2009)
[13] (Çakıra, Akçab, Kodazc, & Tulgarerd, 2014)
[14] (Kunos N. , 2017)

III. Okok a múltból

Jelen tanulmányomban az iskolai kiégés problémájának egy merőben új megközelítését szeretném ismertetni. Történelemtanárként nagyon érdekel, mi miért alakul ki, mire vezethető vissza. Vajon a magyar iskolarendszer története igazolja-e feltételezésemet, miszerint az iskolai kiégés egyik lehetséges oka nálunk az a poroszos módszertan, ami meggyökeresedett a magyar közoktatásban?[15] Honnan erednek a magas elvárások, a beláthatatlan tananyag-mennyiség, a szigorú számonkérési rendszer? Mindannyian Herbart köpönyegéből bújunk elő?

III.1. Az iskola iránti elvárások Nyugat- és Kelet-Európában

A gyermekek oktatása-nevelése egészen a XIX. századig egyházi vagy magán kezdeményezéseken alapult egész Európában, így Magyarországon is. A nemes ifjak mellé magántanítókat fogadtak, majd fiatal felnőttként, ha volt tehetségük, vagyonuk és kellő elszántságuk, valamelyik nyugati egyetemen folytattak tanulmányokat. Ugyanígy a papnak nevelt, kevésbé tehetős ifjak számára is nyitva álltak a szerzetesi iskolák, illetve a káptalani és plébániai iskolák, ahonnan a szerencsés nemteleneknek is megnyílt az út a tanulás felé. Nem volt azonban általános a tankötelezettség, vidéken egészen esetleges volt, hogy megtanulnak-e írni-olvasni a gyerekek, sokszor még a köznemesek körében sem volt elvárás a tudományokban való jártasság.[16] A városokban a XI-XII. századtól elterjedtek a céhek, az ide felvett inasok, később legények viszont már kénytelenek voltak elsajátítani legalább alapszinten az általános műveltséget, ha egyszer mesterré, céhtulajdonossá akartak válni.

Nyugat-Európában a városok lakossága a feudalizmus végére elérte a 20-25 %-ot. Magyarországon még a legvirágzóbb középkori években, az Anjou-k és Mátyás korában sem volt több, mint 10 %. A céhek száma meg sem közelítette a nyugati szintet, s a városlakók jórészt hospesek, idegen bevándorlók voltak, csehek, németek, olaszok, zsidók. A magyar nemesség váraiba, kúriáiba visszavonulva élt, ritkán mozdult, világlátása lényegesen szűkebb volt, mint például az angliai nemességé. A XVI. században aztán végleg kettévált a fejlődés: Nyugat-Európa megindult a tőkés átalakulás útján,

[15] (Sáska, 2006/1)
[16] (Mészáros, Németh, & Pukánszky, 2003)

míg „az Elbától keletre” megmerevedett a feudalizmus. A kapitalizmus nemcsak a gazdaságban hozott döntő változásokat, hanem az oktatás területén is: a hajózás, a kereskedelem, a manufaktúra szervezése olyan fokú tudást igényelt, és olyan tömegekben, ami magával hozta az iskolarendszer átalakítását is. Még mindig nem beszélhetünk állami reformokról, sőt! Ami alapvetően megkülönbözteti, véleményem szerint, a nyugati és magyarországi iskoláztatás rendszerét, hogy ott, a „centrum” országaiban[17] alulról jövő igénnyé vált, egyfajta intrinsic indíttatássá a tanulás. Ha helyt akarsz állni a versenyben, nemcsak a fizikai erődre, hanem az eszedre is támaszkodni kell. Angliában a helyi közösségek létesítettek iskolákat, s ha ezek még mindig egyházi felügyelet alatt álltak is, ki kellett szolgálniuk a polgárság igényeit. Tömegessé vált az oktatás, előtérbe kerültek a praktikus ismeretek, a gyakorlatias módszertan.

Ugyanekkor Magyarországon részben török megszállás, részben Habsburg-uralom állt fenn, csak a török vazallus Erdély őrizte úgy-ahogy belső függetlenségét, s a törekvő fejedelmek, például Bethlen Gábor alatt itt is lendületet vett a korai iparosodás, városfejlődés – messze elmaradva a nyugati országoktól. A reformáció során iskolák, könyvtárak, szellemi központok jöttek létre, s a kisszámú polgárság, a feltörekvő köznemesség számára itt is lehetőség nyílt a gyermekek taníttatására. A Hódoltság területén is kialakultak ezek a kulturális centrumok, jelentőségük kiemelkedő a magyar művelődéstörténetben – de ezek a köznép számára szinte elérhetetlenek voltak.[18] Magyarországon az egyetemes felvilágosodás korában a lakosság alig 10 %-a volt képes írás-olvasásra. Ugyanekkor Angliában az írástudók aránya a felnőtt férfiak körében 60 %-ra emelkedett[19]! A parasztok számára egyenesen veszélyesnek tartotta az „úri nép” a betűvetést: „Az írás és olvasás a falusi népnek véleményem szerint itt nem szükséges... A tapasztalat azt mutatja, hogy a paraszt, ha írni és olvasni megtanult, ... nem annyira a neki való gazdasági munkával, hanem újságok, könyvek és röpiratok olvasásával vesződik.” –írta 1805-ben Sándor Lipót nádor a császárnak. [20]

Pedig ekkor már túl voltunk a korszak egyik legkiemelkedőbb oktatási reformján, a Ratio Educationis-on, amely 1777-ben született, Mária Terézia

[17] Centrum országoknak a gazdasági-társadalmi fejlődés élén álló országokat, perifériának az őket követő országokat nevezzük. http://www.agr.unideb.hu/ebook/logisztika/ wallerstein__fle_centrumperifria_ modell.html

[18] (Mészáros, Németh, & Pukánszky, Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe, 2003)

[19] (Melton, 2001)

[20] Idézi (Dr. Endrefi, é.n.)

utasítására.[21] S amely extrinsic módon, kívülről, vagy ahogyan a felvilágosult abszolutizmus esetén a történészek használják: felülről hozott törvényt a közoktatásról. A korabeli európai tendenciákkal tökéletes összhangban lévő rendelkezés első ízben kísérelte meg állami irányítás alá vonni az oktatást. A rendelet nem tette általánossá a tankötelezettséget, nem gondoskodott pedagógusképzésről, az állam továbbra sem vett részt az oktatás finanszírozásában, viszont egységesítette az iskolaszerkezetet, „hasznos" tantárgyakat tett kötelezővé – pl. a történelmet, a testnevelést – a közjó érdekében jó állampolgárok nevelését célozta meg. Eközben persze az első magyarországi közoktatási rendelet említést sem tett a magyar nyelv tanításáról, így elemi ellenállásba ütközött végrehajtása, akárcsak később II. József oktatási reformja.

Az első, de különösen a második ipari forradalom Nyugat-Európában a XVIII-XIX. században döntő változásokat hozott az oktatásban is. Az erőteljes polgárosodás, a technikai-technológiai ismeretek bővülése megkívánta az egyre bővülő tudásanyag elsajátíttatását egyre szélesedő társadalmi rétegek körében, a gépesítés és a szakszervezeti érdekvédelem megjelenése pedig az emberi munkaerőt vette körül nagyobb tisztelettel: megjelent a szabad idő, radikálisan csökkent – a fejlett nyugaton – a gyermekmunka, előtérbe került az iskoláztatás igénye.

S megjelent egy új nagyhatalom is a színen: Poroszország, majd vezetésével 1871-ben, a versailles-i palota tükörtermében az egységes Németország. Bismarck innen üzent a világnak: a német hegemónia kora következik![22]

Poroszos nevelés. Ma inkább negatív kicsengése van ennek: a katedrán előadást tartó tanár, a szűk padokban szorongó, megfegyelmezett tanuló, a szigorúan előírt tanterv, a fenyegető tanfelügyelet jut eszünkbe róla. Legtöbbünknek, legalábbis az idősebb korosztályból, saját élményként is… Vagy nemcsak az idősebb korosztályból?

A poroszos nevelésnek volt ideje, volt aktualitása, legalábbis a XVIII. századi Poroszországot minden bizonnyal segítette kiemelkedni a német fejedelemségek közül, legyőzni az örök vetélytársat, Ausztriát és elindulni Európa és a világ meghódítására, méghozzá igen rövid idő, alig 100 év alatt.[23] Nem forradalmakkal, nem liberalizmussal, „nem határozatokkal, hanem vassal és vérrel". A porosz nevelési elvek az oktatásban megjelenve egy nagyon szigorúan szervezett iskolarendszert kívántak meg, mindenki számára

[21] (Albert B., 2011)
[22] (Roberts, 1992)
[23] (Sáska, 2006/1)

elérhető, sőt, kötelező általános műveltséggel, fizikai erőnléttel, hasznos tudással. Lényegében ehhez ad útmutatást Herbart pedagógiai nézetrendszere.

III.2. Herbart köpönyege

Érdekes módon a porosz filozófus nem életében, hanem utódai révén vált érzésem szerint a mai napig meghatározó személyiséggé a pedagógiában. Herbart a nevelés első feladatának a gyermek erkölcsi lénnyé formálását tekintette: ezt pedig kemény fegyelmezéssel, akár testi fenyítéssel, kérlelhetetlen szigorral kell véghezvinni. S ha ez sikerült, következhetnek a kifinomultabb módszerek: a nevelő oktatás, az érdeklődés felkeltése és az általános műveltségi elemek tanítása. S végül a személyes példamutatás útján való nevelés, a gyermeki érdeklődés tiszteletben tartása, jó kedéllyel, szeretettel. A nevelés célja tehát: fiatal korban betörni a gyereket, megtörni akaratosságát, majd erre építeni egy öntudatos, céltudatos felnőttet.

„A nevelésnek ez a szakasza a porosz kaszárnyák ridegségét, lélektelen fegyelmét idézi."[24] Ami kiválóan működik ez a masszívan feltörekvő Poroszországban. A porosz militarizmus szelleme a Német Lovagrend óta él, s Poroszországot ez teszi a német egység vezetőjévé. A jó katona engedelmeskedik, hűségesen szolgálja a rendszert, nem vitatkozik a paranccsal, hanem végrehajtja. A jó diák nem kérdőjelezi meg tanítója tekintélyét, megtanulja, amit kijelölnek neki, ha nem érti, bemagolja, ha elfelejti, mert sose használta, újra megtanulja.

Herbart[25] német nyelvterületen óriási hatással volt a pedagógiára. Nemcsak azért, mert didaktikája és tantervelmélete rendszerezte az eddig felhalmozott neveléselméleti tudást, hanem azért is, mert – abban a korban, abban az országban, abban a helyzetben – pontosan felismerte az oktatás célját: az engedelmes alattvalóvá nevelést. Herbart sok követője egész iskolát – s a poroszos állam egész iskolarendszert épített a szigorú és következetes elméleti alapokra.[26] A frissen szerveződő pedagógusképzésben a XIX. század második felében egyértelműen uralkodó a herbartiánus szellemiség, és ez nagy hatással van az Osztrák-Magyar Monarchia iskoláira is[27].

[24] (Pukánszky & Németh, 1996)
[25] (Herbart, 1932)
[26] (Pukánszky & Németh, 1996)
[27] (Albert B., 2011)

„… gondolatai rendkívül mélyen ivódtak be a klasszikus középiskolák pedagógiai gyakorlatába." írta Pukánszky a XIX. századi Herbart-hatásról[28]. A szövegkörnyezetből önkényesen kiemelve, az évszázad jelölését elkerülve is van, sajnos, létjogosultsága a kijelentésnek.

„ *A végzős év jellemzői a mindennapos számonkérés, így folytonos stressz és izgulás, rengeteg házi feladat. Ebből adódóan kimerültség, kevés szabadidő és a nagy szigor, „kemény" osztályzások, óriási fegyelem/félelem órán. Tanáraim tanításával meg voltam elégedve, érthetően magyaráztak és, ha nem értettünk valamit, újra elmondták, a nagy szigor mellett a jó kapcsolat is jellemezte a tanár-diák viszonyunkat*." Jó nevű nagyvárosi iskola 13. osztályos kitűnő tanulója iskolai karriertörténetében[29] emlékezett vissza ilyen módon végzős napjaira.

III.3. De miért ragadtunk le a herbarti poroszos szellem mellett?

A trianoni Magyarországon kísértetiesen hasonló volt a helyzet, mint a feltörekvő Poroszországban. A kultúra fegyver, *„… harc a nemzetek között. Nemcsak együttműködés, hanem verseny és harc is."*[30] Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatási miniszter a XIX. században keletkezett kultúrfölény-elméletet az oktatásra is kiterjesztette, minek eredményeképpen Magyarország valóban felzárkózott a legfejlettebb nemzetek közé az oktatás területén.[31] Az általános tankötelezettséget már 1868-ban bevezették hazánkban, sőt, ezzel Európában az elsők között voltunk. A klebelsbergi oktatáspolitika rendkívül szigorú előírásokkal, feszes tantervekkel, jelentős, és igen korszerű tananyaggal szolgálta a kisemmizett országot. A humán műveltség mellett modern tudományokat, élő idegen nyelveket oktattak – és oktatnak azóta is - a középiskolákban, nagy óraszámban, magas követelményekkel. A cél a környező nemzetek feletti szellemi fölény bizonyítása, „…*most elsősorban a szellem, a művelődés fegyvereivel kell védeni hazánkat, és ezekkel az eszközökkel kell mindig újból és újból bizonyítani a világ nemzetei előtt, hogy a magyar viszontagságos életének második ezer esztendejében is életképes, erős és bántani nagy történelmi igazságtalanság*." Nagy a tét, ennek megfelelően nagyok az elvárások is. De hát ez természetes, magyarázható, indokolható.

[28] (Mészáros, Németh, & Pukánszky, Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe, 2003)
[29] Az iskolai karriertörténetek elemzése képezi kutatásom egyik kvalitatív irányát. Végzős diákok emlékeznek vissza iskolás éveikre
[30] (Gróf Klebelsberg, 1926)
[31] (Gróf Klebelsberg Kunó politikai hitvallása, 1935)

Középiskolába még mindig csak kevesebb, mint a népesség 10 %-a jutott el a korszakban,[32] s a leginkább elkötelezettek motivációja ennek a szellemi fölénynek a megszerzése volt. Az érettségi belépő volt az „úri középosztályba”[33] szinte az egyetlen esély az alsóbb osztályok tagjainak a felemelkedésre. Belátható életpálya, elérhető jövedelem – 200 pengő fix, az álom – társadalmi megbecsültség várta azokat, akik sikeres érettségi vizsga után állami alkalmazottak lettek. S előttük nyíltak meg az értelmiségi pályák is. Egyetemekre jelentkezni csak ennek a dokumentumnak a birtokában lehetett, és az egyetemeken az ösztöndíjakért, ingyenes helyekért óriási verseny folyt. S mi más dönthetné el a versenyt, mint a tanulás, a tudás, a magas elvárások teljesítése?

III.4. Teher alatt nő a pálma?

„*Próbálok sokat aludni, kipihenni magam, de sosem sikerül, tényleg sokat kell tanulni, és ha az érettségire gondolok, máris görcsben áll a gyomrom. Néha elgondolkozok azon, hogyha már az érettségi miatt ennyire félek, akkor mi lesz egyetemen egy-egy vizsga előtt? Mostanában nagyon "kiégtem", semmi motivációm nincs. Nem tudom, mit tehetnék, hogy megjöjjön a kedvem*.” Írta egy 12. osztályos, fővárosi elitgimnazista a kérdőív megjegyzés rovatába 2016-ban. Az iskolai karriertörténetekben sorra visszaköszönt, mennyire tartanak a gyerekek ettől a megmérettetéstől, s ez milyen mértékben hat közérzetükre.

Lehetséges, hogy merész a párhuzam a klebelsbergi iskolapolitika és a jelenlegi oktatási rendszer között. Annál is inkább, hogy a két világháború között a népesség mindössze 5,9 %-a rendelkezett érettségivel, ma ez az arány 58 %.[34] A II. világháború után, a szocializmus alatt tömegessé vált a középfokú oktatás, elvárás lett az érettségi, de legalábbis a szakmunkás-bizonyítvány. A ’30-as években a 18-24 éves korosztály 1,2 %-a jutott el egyetemre, ma a továbbtanulási arány az elitgimnáziumokban akár 95-100 %.[35] Tehát lényegesen megnőtt az esélyegyenlőség, gyakorlatilag bárki bekerülhet a számára vonzó felsőoktatási intézménybe, ha másképp nem, önköltséges formában, akár diákhitellel vagy esti és levelező tagozatokon. Az államilag finanszírozott helyekért, ösztöndíjakért persze ma is nagy a verseny, de ennek feltétlenül a diákok túlterhelése, indokolatlan mennyiségű

[32] (Dobrovits, 1945)
[33] (Romsics, 2010)
[34] http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_nepesseg_iskolazottsaga
[35] (A legjobb 100 középiskola rangsora, 2017)

tananyaggal való elárasztása, szigorú és gyakori számonkérésekkel való stresszelése az ára?

Pedagógus kolléga dicsekedett azzal, hogy egy nemzetközi projektben részt vevő tanítványai milyen szépen helyt álltak német, finn, lengyel és olasz társaik között. A projektvezetők kiemelték, hogy ugyan a vitákban kevéssé tudtak részt venni, a csoportmunka is nehezen ment, nem mertek kezdeményezni és inkább háttérbe vonultak a szerepléstől – de a lexikális tudásuk kiváló volt! Nyugat-európai egyetemeken tanuló diákjaink is arról számolnak be, hogy ott az egyetemi oktatásban tanulják a matematikát olyan szinten, mint itt a gimnáziumban. Elitiskolás, 9. osztályos diák-ismerősöm mutatta történelem füzetét, Assur-ban-apli uralkodásáról kérdezett, mikor is uralkodott pontosan. Én rég elfelejtettem, az asszírokról annyit kell tudni a NAT és a kerettanterv szerint, hogy hódítók voltak, vasfegyvereket használtak és a zsidókat elhurcolták a babiloni fogságba. De a vizsgakövetelményekben már Asszíria nem is szerepel.[36] Ők viszont három oldalt jegyzeteltek egy órán erről, majd a többi ókori államról, igaz, volt ppt. De nem volt beszélgetés, vita, véleményformálás, netán valami játékos forma, hogy emlékezetes maradjon a téma – csak szigorú számonkérés a végén, öt évszám, öt fogalom, öt esemény… A többi tantárgyból ugyanez.

„Úgy gondolom, hogy ha kevesebb tananyag lenne, akkor azt a tudást sokkal könnyebben el lehetne mélyíteni, mint amit most tanul az ember. Ennyi dolgot képtelenség belepréselni az ember agyába, arról nem is beszélve, hogy ilyen mélységekben teljesen felesleges is. Nem utolsó sorban a tanároknak is jobb lenne, hiszen a diák is sokkal szívesebben figyel oda egy olyan tanárra, akin látszik, hogy nem kapkod a tananyaggal és nem muszájból hadar el mindent, hanem azért, mert tényleg meg akarja értetni azt a diákokkal. Sajnos a fáradtságon és kimerültségen nem nagyon tudja az ember magát túltenni, esetleg szünetekben, de még akkor sem teljesen, hiszen akkor is tanulni kell. Következménye is rengeteg féle lehet a túlterheltségnek. Lehet az akár egészségügyi probléma, pszichés probléma. Így csak az érdeklődést ölik ki az emberből." 11. osztályos kitűnő tanuló okos-komoly helyzetértékelése a mai oktatási rendszerről.

[36] https://www.oktatas.hu/kozneveles/erettsegi/altalanos_tajekoztatas/vizsgakovetelmenyek2017

III.5. De miért nem változik a módszer évtizedek óta?

A felvidéki tanítói könyvtárak kutatója, Mizera Tamás hívta fel a figyelmemet arra, hogy a korabeli könyvtárakból hiányzik Apáczai munkássága.[37] Apáczai korának kiemelkedő didaktikusa volt, merőben új szellemiséget képviselt a módszertanban. De saját hazájában nem lett próféta.

A reformpedagógiai irányzatok megjelenése Magyarországon szinte keletkezésükkel egy időben történt.[38] Az első Waldorf-iskola 1926-ban nyílt Budán, 7 évvel a stuttgarti iskola alapítása után. Az 1920-as években sorra nyíltak alternatív óvodák és iskolák, többnyire a nagy alapítók, Steiner, Montessori saját tanítványai révén. De a nagy lendületet csendes apály követte a ’30-as években, majd teljes tiltás a kommunista diktatúra alatt. Győzött a központi tanterv és utasítás, a felügyelt tankönyvkiadás, a tanfelügyeleti rendszer, amely megörökölte a klebelsbergi maximalizmust, de sem szabadságot, sem elismertséget nem hozott a pedagógusoknak. Az 1970-es évek reformpróbálkozása az általános iskolákban hozott módszertani váltást, a frontális oktatás háttérbe szorult, bár a mai napig makacsul tartja magát, főleg a középiskolákban. A pedagógusképzésben nagy hangsúlyt kapnak a különböző módszerek, magam is hallgattam nagyszerű előadást drámapedagógiáról, csoportmunkáról, KIP-ről – ahogyan a hallgatóim is felmondják a leckét, mik az előnyei a csoportszervezésnek. De példaképet legtöbben volt tanáraik közül választanak,[39] s annak módszereitől nehezen vonatkoztatnak el, hiszen ők éppen ezért szerették őket. És a padok elrendezése, az osztálytermek berendezése is évszázadok óta változatlan. Igaz, legalább a katedra már nem kötelező.

[37] személyes közlés, 2016
[38] (Pukánszky & Németh, 1996)
[39] (Hercz & Takács, 2016)

IV. Az idő halad, az iskola marad.

A poroszos oktatást mi nem tanultuk. Így nőttünk fel, belénk ivódott. A tudományegyetemeken képzett középiskolai tanárok rendkívül felkészültek magából a tananyagból, aprólékos, alapos tudást szereznek a szaktárgyaikból. S ezt a tudást nehéz nem megosztani a kiváló képességű, egyetemre vágyó diákokkal. A maximalizmus a sajátunk, szeretnénk minél többet, minél jobbat adni gyerekeinknek, tanítványainknak. A tudást. Pedig inkább a tudáshoz vezető utat kellene tanítani.

*„A diákokat sablonszerűen formálják, ritkán, vagy egyáltalán nem véve figyelembe a személyes jegyeiket, motivációikat. Sokszor egyedül maradunk ambícióinkkal és álmainkkal, ám azok megvalósításáról keveset tudunk és senki nem tájékoztat minket. Az iskolai rendszer nem használja ki eléggé a technológiát, a Z-generáció információéhsége, multitasking-képessége és sóvárgása az online térre felhasználható lenne egy forradalmian új és ösztönző tanulófelület létrehozására és boldog, intelligens diákok nevelésére." (*11. osztályos diák)

Irodalom

A legjobb 100 középiskola rangsora. (2017). Heti Világgazdaság, 12.

Albert B., G. (2011). A nevelés történeti és elméleti alapjai. Egyetemi jegyzet. Kaposvár: Kaposvári Egyetem.

Bordás, A. (2010). A kiégés-szindróma a külföldi és a hazai szakirodalomban. Educatio, 666-672.

Çakıra, S., Akçab, F., Kodazc, A. F., & Tulgarerd, S. (2014). The Survey of Academic Procrastionation on High School Students with in Terms of School Burn-Out and Learning Styles. Procedia - Social and Behavioral Sciences 114 (2014) 654 – 662, 654-662.

Dobrovits, S. (1945). Magyarország értelmiségi népessége. file:1001-726-1-PB.pdf.

Dr. Endrefi, I. (é.n.). Gondolatok a magyarországi analfabétizmus történetéből. http://www.irasszakerto-endrefi.hu/Data/Sites/1/gondolatok-a-magyarorsz%C3%A1gi-analfab%C3%A9tizmus-t%C3%B6rt%C3%A9net%C3%A9b%C5%91l.pdf.

Freudenberger, H. (1974). Staff Burnout. Journal of Social Issues, 159-65.

Freudenberger, H., & North, G. (1992). Burnout bei Frauen. Frankfurt am Main: Krüger.

Gróf Klebelsberg Kunó politikai hitvallása. (1935). Budapest: Atheneum Kiadó.

Gróf Klebelsberg, K. (1926). Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. 1916-1926. Budapest: Athenaeum.

Herbart, J. F. (1932). Pedagógiai előadások vázlata. Budapest: Kisdednevelés.

Hercz, M., & Takács, N. (2016). Óvodapedagógus és tanító szakos elsőévesek pedagógus példaképei ... https://www.researchgate.net/publication/314221648.

Kunos, N. (2015). A kiégés-szindróma kutatása középiskolások körében - nemzetközi szakirodalmi áttekintés. In Szerk.: Falus, Felkészülés a pályára, felkészülés az életre (old.: 70-81). Eger: Líceum Kiadó.

Kunos, N. (2015). School-Related Burnout among Hungarian High School Students and Responsibility of Teachers in Prevention – a New Aspect of Teachers' Competences. EERA-ECER.

Kunos, N. (2017). Kiégés – ki a felelős? Középiskolások körében végzett reprezentatív kiégéskutatás vegyes módszertan alkalmazásával. In Személyes tér - közös világ: A Magyar Pszichológiai Társaság XXVI. Országos Tudományos Nagygyűlése : Kivonatkötet. 347 p. (old.: 347). Szeged: (ISBN:978-615-80241-4-3).

Lubinszki, M. (2012). A kiégés komplex értelmezése és prevenciós lehetőségei a pedagóguspályán . Docēre et movēre – Bölcsészet- és társadalomtudományi tanulmányok , 263-276.

Maslach, C. J. (1996). MBI: The Maslach Burnout Inventory: Manual. Consulting Psychologists Press, Palo Alto, CA.

Maslach, C., Schaufeli, B, W., & Leiter, M. (2001). Job Burnout. Annual Review Psychology, 52/397-422.

Melton, J. V. (2001). The Rise of the Public in Enlightenment Europe. Cambridge: Cambridge University Press.

Mészáros, I., Németh, A., & Pukánszky, B. (2003). Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe. Budapest: Osiris Kiadó.

Mészáros, I., Németh, A., & Pukánszky, B. (2003). Neveléstörténet. Szöveggyűjtemény. Osiris Kiadó: Budapest.

N. Tóth, Á. (2015). A pedagógia adósságai a harmadik évezred elején. http://publicatio.nyme.hu/546/1/.

Pukánszky, B., & Németh, A. (1996). Neveléstörténet. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Raiziene, S., Pilkauskaite-Valickiene, R., & Zukauskiene, R. (2014). School burnout and subjective well-being: evidence from crosslagged relations in a 1-year longitudinal sample. Procedia - Social and Behavioral Sciences 116, 3254 – 3258.

Roberts, M. (1992). Európa története 1789–1914. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Romsics, I. (2010). Magyarország története a XX. században. Budapest: Osiris.

Salmela-Aro, K. K.-E. (2009). School-Burnout Inventory (SBI). Reliability and Validity. 2009; , 48–57. European Journal of Psychological Assessment. Vol. 25(1), 48-57.

Salmela-Aro, K., & Näätänen, P. (2006). Short School Burnout Scale. University of Jyväskylä.

Salmela-Aro, K., Kiuru, N., Pietikainen, M., & Jokela, J. (2008). Does School Matter? The Role of School Context in Adolescents' School-Related Burnout. European Psychologist, vol. 13(1).

Sáska, G. (2006/1). Európa oktatásügye, ahogy a Kárpát-medencéböl látszik. Iskolakultúra, 3-16.

Schaufeli, W. M. (2002). Burnout and engagement in university students - a cross national study, MBI-SS. Journal Of Cross-Cultural Psychology. 33 (5), , 464-481.

Suplicz, S. (2013). Tanárok pszichológiai jellemzői diákszemmel. PhD értekezés. Debreceni Egyetem.

Szénay, M. (2009). A diákok "munkaideje". Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet.

Walburg, V. (2014). Burnout among High School Students: A Literature Review. . Children and Youth Services Review.

Wubbels, T., & Brekelmans, M. (2005). Two decades of research on teacher–student relationships in class. International Journal of Educational Research 43 1-2, 6-24.

Fekete Sándor

Ébredés után: a multikulturalizmus tündöklése és bukása[1]

Multikulturálisnak az olyan társadalmat nevezzük, amelyben különböző kultúrákhoz tartozó embercsoportok élnek együtt. De mit jelent ez: különböző kultúrákhoz tartozó embercsoportok? Mivel a kultúra mindazon értékek összességét jelenti, amelyeket az emberek illetőleg egy emberi társadalom vagy csoport magának megteremtett és objektivált, s mivel a kultúra szélesebb fogalom, mint a civilizáció, valamilyen kultúrája minden emberi társadalomnak, a civilizáció előtti társadalmaknak is van. De mennyiben és milyen értelemben fognak ezek különbözni egymástól?

Kézenfekvőnek látszik rögtön azt mondani, hogy egy civilizáció-előtti kultúra nyilván különbözni fog egy civilizációs-alapú kultúrától, tehát például az ausztrál bennszülöttek kultúrája az ausztráliai bevándorlókétól. Az Ausztráliába bevándorló britek kultúrája azonban nemcsak az ottani bennszülöttekétől különbözött, hanem az indiai bennszülött kultúrától is, jóllehet az indiai kultúra egy ősi civilizáción alapul. És egy brit kolónia kultúrája éppígy, ha nem is éppilyen mértékben különbözött az oroszországi vagy németországi „bennszülöttek" kultúrájától is (Nagy Péter cár idejében vagy a második világháborút követő megszállás idején), holott végül is – az időleges külön utak ellenére – az oroszok a kelet-európai, a németek pedig a nyugati kultúrához tartoznak. S persze otthon, Nagy-Britanniában is nyilvánvalóan különbözik egymástól az angol, a skót és az ír kultúra (Taylor 1992: 11–21).

A kultúrák különbözősége továbbá sok mindenben megnyilvánulhat. Shakespeare művei az angol kultúrához tartoznak, Goethe művei a némethez, s a különbség köztük nemcsak a különböző nyelvben fog megjelenni, hanem abban a szellemiségben is, amelynek a nyelv a megjelenítője. A kultúra nemcsak az úgynevezett magas kultúrát jelenti, hanem a mindennapok

[1] A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

kultúráját is, és e tekintetben a nyelvek hasonlósága vagy különbözősége nemcsak a nyelvrokonságtól függ. Az egymás szomszédságában vagy együtt élő etnikai csoportok nyelvében nagyon sok a kölcsönös átvétel, akkor is, ha eredetileg igen különböző eredetű nyelvekről van szó. A népzene és a néptánc, a viselet vagy az étkezési szokások vonatkozásában a szlovákok közelebb állnak a magyarokhoz, mint a nyelvrokon csehekhez. A mindennapi élet kultúráját minden népnél erősen befolyásolja a vallás: a protestáns és katolikus németek kultúrája közismerten eltéréseket mutat, sőt bizonyos fokig még a nyelvük is. A zsidó vallás olyannyira összefonódott a zsidók mindennapi életével, hogy évszázadokon keresztül mintegy maga konstituálta a zsidó etnikumot (a körülmetélés intézményében Spinoza például ilyen etnikum-fenntartó tényezőt látott), ezért nem csoda, hogy az asszimiláció során a zsidók vagy konvertáltak, vagy legalábbis elhagyták a vallásukat. Ismeretes Heinrich Heine mondása, miszerint áttérésével belépőjegyet váltott az európai kultúrához.

Hol húzzunk élesebb és hol kevésbé éles határt a különböző kultúrák között? A különböző nyelvi közegekben megfogalmazódott magaskultúra ugyanolyan éles különbséget teremt-e, mint a mindennapi népi kultúra és a vele összefonódott vallás? S a különböző vallások vajon már önmagukban élesen különítik-e el egymástól és állítják szembe egymással a különböző kultúrákat, például úgy, ahogyan legújabban Samuel Huntington ábrázolta?

Tanulmányomban abból a hipotézisből fogok kiindulni, hogy a tárgyunk szempontjából alapvető különbség a különböző nagy kultúrkörök között van, s ezen belül és részben ezek fölött lehetnek még további különbözőségek, amelyek a civilizáció alacsonyabb fejlődési fokain még nagyon jelentősnek tűnnek fel, a civilizáció fejlődésének előrehaladásával azonban fokozatosan veszítenek jelentőségükből (Grant – Sleeter 2011: 55–59).

Hogy a különböző etnikumokból (törzsekből, népekből) származó emberek egyenértékűek lehetnek, abban túlbecsülhetetlen jelentősége van a Római Birodalomnak. A görögök sohasem tudtak túljutni a patriarchális-gentilista azonosságtudat szintjén, amelyet jól mutat az athéni demokrácia fejlődésének csúcspontján hozott kirekesztő törvény, miszerint csak athéni anyától származó egyén tekinthető athéni polgárnak. (Ahogyan zsidónak is csak az volt tekinthető, akinek az anyja zsidó: számos esetben fordult elő, hogy valaki a nürnbergi törvények értelmében zsidónak számított, a rabbinikus törvények szerint viszont nem.) A hellenisztikus birodalmak tele voltak etnikai feszültségekkel: Egyiptomban, Szíriában a hellén vagy hellenizált uralkodó osztályok nem keveredtek a bennszülöttekkel, még ha bizonyos

szokásaikat át is vették. (E feszültségek közismert kirobbanása volt a Makkabi-féle felkelés.)

Bizánc átvette ezt az örökséget: nem csoda, hogy az arab hódítás oly könnyen elsöpörte a görög uralmat és szinte nyomtalanul eltüntette a Közel-Keletről a görög kulturális hagyományt. Ezzel szemben a Római Birodalom polgárainak azonosságtudata a római polgárjogon alapult, amelyet az idők során egyre jobban kiterjesztettek – még ha ez nem is ment ellenállás nélkül a hagyományokhoz erősebben és primitívebben kötődő rétegek részéről: a Gracchusoknak még az itáliaiak jogaiért is küzdeni kellett –, míg végül gyakorlatilag a birodalom minden szabad polgára rómainak számított. A modern nyugati államesme a rómaiaktól származik, mivel a nyugati királyságok Róma örökösei voltak, ezzel szemben a kelet-európai államokat a bizánci hagyomány erősen befolyásolta.

Mindazonáltal a középkorban minden európai keresztény állam (a római és a bizánci hagyományt követők egyaránt) részei voltak az európai keresztény közösségnek, a Respublica Christianának. Minden ilyen állam politikai berendezkedése a rendiségen alapult, habár e rendi-polgári társadalom nyugaton messzemenően kifejlődve, keleten viszont sokkal kevésbé fejletten, sőt sokszor csak formálisan volt jelen. Azonban a társadalom politikai rendjébe való betagolódás döntően az uralkodó iránti hűségen és a tőle kapott privilégiumokon alapult. Ezért alapvetően mindegy volt az etnikai származás, sőt többnyire még a más valláshoz való tartozás is, hiszen a zsidók éppúgy megkaphatták a maguk privilégiumait. Nyugaton számos, etnikailag francia terület tartozott a német Birodalomhoz, viszont a germán Flandria francia hűbér volt.

Keleten kezdettől fogva soknemzetiségű államok léteztek, de az ukrán származású lengyel nemes nemzetiségileg volt csak ukrán, politikailag azonban lengyel, éppúgy, ahogyan például a szlovák nemzetiségű vagy származású magyar nemes politikailag magyarnak számított. A más kultúrkörhöz tartozó zsidókkal már inkább voltak problémák: a tradicionális társadalmak általános xenofóbiája velük szemben gyakran csapott át üldözésekbe. Így volt ez nemcsak nyugaton, hanem keleten is, ahol a zsidók valójában egy magasabb kulturális szint hordozóinak tekintették magukat az úgymond erkölcstelen nemesekkel és barbár parasztokkal szemben.

A tradicionális társadalmak erős stabilitása és gyenge mobilitása következtében ezeknek az államoknak a keretébe bár különböző nemzetiségi kultúrájú (illetőleg a zsidók esetében, kivételesen, más kultúrkörhöz tartozó), de mégis alapvetően azonos identitású etnikai csoportok tartoztak.

Így a középkori társadalmak, nyugaton és keleten egyaránt, a maguk korporatív állami keretein belül jól biztosították a különböző etnikai és rendi csoportok együttélését. Magyarországon gyakran szokás idézni az állam első királyának, a később szentté avatott Istvánnak gondolatát, amely szerint az az állam igazán erős, amelynek többféle nemzetiséghez tartozó alattvalói vannak.

Nyugat-Európa nemzetállamai a kisebb feszültségek és a viszonylag szervesebb fejlődés következtében általában nem a francia, hanem az olasz és a német utat követték. Ennek végső soron az volt az oka, hogy a nemzeti piacot és a vele járó nemzeti szolidaritást a közös államnyelv erőltetése nélkül is meg lehetett valósítani: különösen jól mutatja ezt a három- illetve négy-nyelvű Svájc példája (Goldberg 1992: 51–77). A nyugat-európai nemzet alapvetően államnemzet, s ezért az államok megerősödése után, az újabb időkben, már ismét teret adhatott és adhat a regionalizmus és gyakran az etnikai alapú regionalizmus (autonómia) gondolatának. Ez a fejlődési folyamat még az egyébként végletekig centralizált Franciaországban is bekövetkezett.

Kelet-Európában viszont, ahol gyenge volt a polgári társadalom, az állam erőteljes beavatkozására volt szükség, a nemzeti piacok kialakítása céljából. Pontosabban: lett volna szükség. Kelet-Európa egyetlen szuverén állama ugyanis – ha az Oszmán Birodalomtól eltekintünk – Oroszország volt. A Németország és Oroszország között elhelyezkedő úgynevezett „Zwischeneuropa" államai a 14. és 18. század között mind elveszítették a szuverenitásukat. Finnország előbb svéd, azután orosz uralom alatt állt, a balti országok előbb skandináv és lengyel, majd végül szintén orosz uralom alatt, Lengyelország három: porosz/német, osztrák és orosz részre volt osztva, Magyarország az Osztrák Birodalom függőségében állt, a román fejedelemségek oszmán hűbér és az egész Balkán oszmán uralom alatt tengődött. Mindemez országok nemzeti függetlenségre vágytak, s ehhez persze nemzetté is kellett szerveződniük. Mivel államisággal nem rendelkeztek, átvették Németországból az úgynevezett kultúrnemzet gondolatát, azonban erősen módosítva. A német kultúrnemzet-gondolat ugyanis eredetileg azt jelentette, hogy az egyébként létező német államok, amelyeknek formálisan még közös intézményeik is voltak, a közös kultúra révén legalább elvi és szellemi egységet képezhetnek – a kultúrnemzet eszméje csak a későbbi nacionalizmus, sőt fajelmélet számára jelentette a német népiségű egyének misztikus egységének gondolatát. Kelet-Európában viszont, ahol nemcsak szuverén államok nem voltak, de mindenütt igencsak összevegyülve éltek együtt a különböző etnikumok, a kultúrnemzet eszméje eleve abban az eltorzult formában terjedt el, hogy a szanaszéjjel élő magyarok, szerbek, albánok és a többiek valamiféle lelki-kulturális közösség révén képeznek egy nemzetet.

A bécsi kongresszustól a versailles-i békekonferenciáig terjedő időszakban ezek az államok végre megkapták a hőn áhított függetlenséget. Azonban nem problémamentesen. A számos probléma közül a legnagyobb az volt, hogy csaknem minden állam területén, az úgynevezett államalkotó nemzeteken és nemzetiségeken kívül, egyéb nemzetiségek is voltak, illetve általában a különféle etnikumok a különböző államokban szétszórva éltek. Mihelyt a szuverén államiságot megkapták, az uralkodó helyzetbe került etnikumok természetesen politikai államnemzetek kialakításával próbálkoztak, s a más nemzetiségű lakosaikat hivatalosan ugyan csak integrálni, valójában azonban asszimilálni kívánták ebbe a politikai nemzetbe.

A térségben erőszakos békét és nyugalmat a jaltai paktum után itt megvalósított „Pax Sovietica" teremtett. Ennek felbomlása után kiderült, hogy a problémákat nem megoldották, hanem csak lefojtották. A nemzetiségi ellentétek újult erővel lobbantak lángra – legalábbis egy időre, főleg a nacionalista kormányzatok idején. Ennek az időszaknak az elmúltával azonban bizonyos kedvező jelek mutatkoznak a különféle nemzetek és etnikumok viszonyában. A megbékélést célzó szerződések sora jött létre, s ha nem is mindig tartják be, sőt időnként sorozatosan megszegik őket, mégis van hivatkozási alap, amelynek révén a követelményeket folyamatosan napirenden lehet tartani. Jóindulatú, ha nem is mindig sikeres kísérletek születtek az etnikai kisebbségek demokratikus képviseletére – ahol persze a fő problémát a parlamentáris-centralizált és a korporatív-föderális elv összeütközése okozza. Hogy a regionalitás és az autonómia gondolata oly nehezen hódít teret, sőt heves vitákhoz vezet, annak egyik alapvető oka a kultúrnemzet koncepciójához való makacs ragaszkodás, amelynek alapján minden etnikai autonómia gondolata természetszerűleg úgy jelenik meg, mint a politikai nemzetállam felbomlasztásának trójai falova. Mindent egybevetve a helyzet egyszerre ad okot pesszimizmusra és optimizmusra. Ha alaposan számba veszem a köztes-európai térség történelmi viszontagságait, kénytelen vagyok megállapítani, hogy ezek során a multikulturalizmus mindig meghátrált a nemzeti identitás, a nacionalizmus, a sovinizmus erői előtt (Kymlicka 1996: 21–29).

A kelet-európai térség legnagyobb etnikai problémáját jelenleg egyre inkább egy olyan probléma jelenti, amely nem annyira a tradicionális multikulturalizmus problémája (habár történetileg onnan ered), hanem inkább hasonlít ahhoz a modern multikulturalizmus-problémához, amely ma a nyugati államokban egyre nagyobb erővel jelentkezik.

Ez a probléma a cigánykérdés. A cigányok persze tradicionálisan jelen vannak Kelet-Európa országaiban, de helyzetük a modern társadalomban radikális

változáson ment át. A hagyományos társadalomban a cigányok mintegy a társadalom pórusaiban helyezkedtek el, most viszont bekerültek a modern társadalom véráramába. Ugyanolyan állampolgárok, mint az állam többi polgára, de a polgári társadalomnak nem ugyanolyan tagjai, mint a többi polgár, mivel – legalábbis jelentős részükben – nem ugyanazon értékek, érdekek és motivációk vezetik őket. Ezért a modern polgári társadalomba történő integrálásuk mindezidáig sikertelen maradt.

De mennyiben hasonlít ez a nyugati társadalmak multikulturalizmus-problémájához?

Mint láttuk, a nyugati nemzetállamok fejlődése oly sikeres volt, megerősödésük oly nagymértékben végbement, hogy az utóbbi időben már a keretek lazítására is gondolni lehetett. A tradicionális multikulturalizmus problémája Nyugaton – ellentétben Kelet-Európával – a földrajzi regionalizmus és föderalizmus szellemében nyert vagy nyer megoldást. Legalábbis elvi akadálya nincs annak, hogy ez ne csak Dél-Tirol vagy Skócia esetében legyen így, hanem Korzika esetében is. A multikulturalizmus modern formáját azonban a bevándorló, szórványokban (esetleg gettó-szerűen) elhelyezkedő, más kultúrájú kisebbségek problémája jelenti. Korábban ez nem jelentkezett problémaként: a bevándorlók egészen egyszerűen – és persze önkéntesen – előbb integrálódtak, azután asszimilálódtak.

Az elmúlt évtizedekben azonban olyan új bevándorlók jelentek meg a nyugati társadalmakban – különböző okokból, de ugyanazon eredménnyel –, akik nem kívántak és nem kívánnak integrálódni vagy éppen asszimilálódni. Az Amerikai Egyesült Államokban korábban nemcsak az európai származásúak, de az ázsiaiak és az afro-amerikaiak is kívánták a teljes integrálódást, sőt a teljes asszimilációt is. Most viszont, elsősorban a latin-amerikai bevándorlók, meg kívánják tartani saját külön identitásukat – és ugyanez a helyzet Nagy-Britanniában a bevándorolt színes bőrűekkel, Franciaországban az arabokkal, Németországban a törökökkel.

Mindezekre az etnikai csoportokra az jellemző, amit Kelet-Európában a cigányokkal kapcsolatban láttunk, hogy tudniillik más kultúrkörhöz tartoznak, mint a befogadó ország lakosainak többsége. Éppen ebből adódnak helyzetük problémái: mivel a beilleszkedés rendkívüli nehézségeket vet fel számukra, ezért inkább lemondanak róla, s mivel lemondtak róla, így azután még nehezebb lesz.

Szükséges-e mármost e csoportok integrálódása? (Hogy asszimilálódásuk nem szükséges, azt evidenciaként kezelem.) Attól függ, hogyan értjük ezt. A hagyományos multikulturalizmus története megmutatta, hogy a különféle kultúrák, sőt kultúrkörök egymás mellett élése nem vet fel megoldhatatlan

problémákat, sőt az adott társadalom színesítéséhez és gazdagításához vezet. Az értékek pluralizmusa nem jelenti feltétlenül az értékek relativitását is: minden kultúrának vannak olyan elemei, amelyeket az adott kultúrához tartozók igen fontosnak tartanak ugyan, de mégis esetlegesek.

A néphagyományban és a mindennapi élet szokásrendszereiben halomszámra találhatunk erre példákat, s ilyen alapon aligha lehetne értékkülönbségeket felállítani a kultúrák között. Problémát csak a különböző civilizáltsági fokú kultúrák ütközése vet fel. Ha a kultúráknak nem is, a civilizációknak igenis tulajdoníthatunk fejlődést: annak tagadása, hogy az euro-amerikai civilizáció magasabb rendű az ausztráliai bennszülöttek életénél vagy az indiai kasztrendszer civilizációjánál – még ha a haladás ellentmondásosságát be is kalkuláljuk – nem egyszerűen az értékek pluralizmusát, hanem relativitásukat, voltaképpen a teljes történelmi relativizmust jelentené (Taylor 1994: 102–117).

Az európai civilizációnak és kultúrájának a világon való, közel sem problémamentes elterjedése illetve – részben erőszakos – elterjesztése számos példát mutat azonban a különböző civilizációs fokok közötti konfliktusokra és a nem mindig szerencsés következményekre. A természetjogi irányzat alapján bármilyen nagy értéket és általános érvényességet tulajdonítsunk is például az egyéni szabadságjogoknak vagy a parlamentáris demokráciának, a történeti-jogi iskola részbeni igazsága szintén bebizonyosodott akkor, amikor ezek az értékek minden függetlenné vált gyarmaton – legalábbis egyelőre – használhatatlannak bizonyultak. A bevándorlás esetében viszont a konfliktus a visszájára fordítva jelentkezik: a bevándorlók hozzák magukkal alacsonyabb fokú civilizációjuk kultúráját egy magasabb civilizációjú országba. De nem jelent-e épp a szabadságjogok elleni támadást, tűrhetetlen intoleranciát, ha a bevándorlóktól integrálódást kívánnak? Megkívánhatja-e a többségi társadalom vagy éppen az állam a polgáraitól, hogy bizonyos – kulturális hagyományokra vonatkozó – társadalmi szabályokat betartsanak?

Úgy vélem, hogy bizonyos értelemben igen. Ugyanis az állam valamennyi polgára ugyanazokkal a jogokkal és egyben ugyanazokkal a kötelességekkel is rendelkezik (Majtényi 2007: 76–89). Senki sem rombolhatja tehát le azt az államot, nem pusztíthatja el azt az érték- és jogrendet, amely neki éppen a jogokat biztosítja. Minden (etnikai vagy más) kisebbségnek joga van saját identitásának megőrzéséhez, saját kultúrájának ápolásához, és ez nem mond ellent a többségi társadalom és az államegész érdekeinek. De nem lehet identitás-őrzésnek és kultúra-ápolásnak minősíteni az adott közösségen belüli olyan szokások fenntartását, sőt kikényszerítését, mint a titkos maffia-

szövetségek, az erőszakos tulajdonszerzés, a vérbosszú, a szexuális kényszer vagy éppen csonkítás. Ez nem fér bele a jogállamiság fogalmába, ahol ugyanis minden egyénnek szuverén joga, hogy egy közösségbe beletartozzon, vagy ne tartozzon bele. Egyáltalán: a kisebbségi kultúrák megőrzése jog, de nem kötelesség, minden – többségi vagy kisebbségi – kultúra változhat, és, ha nincsenek önkéntes fenntartói, akár el is tűnhet (Pogonyi 2010: 87–92).

Tanulmányom e pontján szeretném felvetni napjaink egyik legfontosabb kérdését: hogyan viszonyuljunk a többnyelvűséghez „többségiként", s hogyan „kisebbségiként"; utóbbi esetben megengedhető-e a saját (kisebbségi) nyelv oppozíciós motivációjú, a politikai szembenállást is kifejező használata?

Úgy vélem, a kisebbségi kultúra megőrzésének rendkívül fontos aspektusa a kisebbségi nyelv ápolása, ez azonban nem válhat társadalmi-politikai oppozícióvá. A társadalmi-politikai szocializáció során a kisebbségi eliteknek tudatosítaniuk kell: a többnyelvűség érték, de nem válhat eszközzé. Ebben az esetben véleményem szerint a nyelvhasználat motívuma az elsődlegesen meghatározó: a saját identitás megőrzése, a saját kultúra, a kisebbségi közösségi élet ápolása elfogadható, sőt támogatandó. Ha egy kisebbségi kultúra tagjai ragaszkodnak az őket alacsonyabb civilizációs szinten tartó, vagy éppen megnyomorító közösségükhöz, ez sajnálatos ugyan, de jogszerű. Ha azonban erőszakkal kényszerítik őket az odatartozásra, a „többségi", kizárólagos nyelvhasználatra, akkor ez magasabb civilizációs kultúrértékek megsértését jelenti és retorziót igényel. A multikulturalizmus elvét ugyanazon a civilizációs értékrenden belül szükséges érvényesíteni.

A mindennapok során sokszor hajlamosak vagyunk arra, hogy a saját kultúránk normáit, értékeit, szokásait standardként elfogadjuk, és más kultúrákat az általunk természetesnek vett, életünk folyamán megtanult minták alapján szemléljünk. Saját kultúránk megoldásmódjait egyedül üdvözítőnek, jónak, követendőnek tartjuk, míg másokét ezzel összehasonlítva, a miénkkel szembe állítva szemléljük – ezt a jelenséget nevezik etnocentrizmusnak. Például az ókori görögök, a rajtuk kívül lévőket barbároknak nevezték, míg a középkorban a keresztények a nem keresztényeket pogányoknak, hitetleneknek tartották. Az etnocentrizmus jellemzője, hogy az adott csoport tagjai magukat más csoportokénál jobbnak, tökéletesebbnek tekintik, kifejeződik mindez a névválasztásban, az egymáshoz való viszonyban, a másik csoportról vallott felfogásban, a róluk való elképzelések, hiedelmek széles skálájában. A saját kulturális rendszerünkből való kiindulás irányt ad, de egyúttal behatárolja és megszabja viselkedésünket, gondolkodásmódunkat, érzelmeinket, viszonyulásunkat.

Az emberi élet egyik legizgalmasabb kérdése, hogy az egyes társadalmak és korok emberei milyen változatos megoldásokat fejlesztettek ki az élet során felmerülő különböző problémákra. Az egyéni utak a kultúrában jelentkező kérdésekre végtelennek és igen változatosnak tűnnek, nem véletlen, hogy ma már a kulturális sokszínűség vizsgálatának igen jelentős, és szerteágazó antropológiai-politikatudományi-szociológiai szakirodalma létezik.

Az, hogy megvalósul-e az európai himnusz szelleme, miszerint „testvér lészen minden ember", két dologtól függ. Egyrészt attól, hogy kialakul-e az emberiség többségében a közös sors tudata. Ezt a globalizáció és az ökológiai fejlődés valószínűvé teszi. Másrészt attól, hogy megtalálja-e minden közösség a maga fenntartható életformáját közös bolygónkon. Ez utóbbi kérdésre azonban, látva a felbukkanó fenyegetéseket és az ezekre adott, az etnocentrizmus korai korszakait idéző reakciókat, nemhogy igenlő, de még a bizonytalanul reménykedő válasz is optimistának tűnhet.

Irodalom

GOLDBERG, David T. (1992): *Multiculturalism: a critical reader*. Oxford, Cambridge: BLACKWELL

GRANT, Carl A. – SLEETER, Christine E. (2011): *Doing multicultural education for achievement and equity*. New York, London: ROUTLEDGE

KYMLICKA, Will (1996): *Multicultural citizenship. A liberal theory of minority rights*. Oxford: CLARENDON PRESS

MAJTÉNYI Balázs (2007): *A nemzetállam új ruhája. Multikulturalizmus Magyarországon*. Budapest: GONDOLAT KIADÓ

Pogonyi Szabolcs (2010): Leleplezett multikulturalizmus? *Café Bábel*, (1): 87–92.

TAYLOR, Charles (1992): *Multiculturalism and „The politics recognition"*. Princeton: PRINCETON UNIVERSITY PRESS

TAYLOR, Charles (1994): *Multiculturalism. Examining the politics of recognition*. Princeton: PRINCETON UNIVERSITY PRESS

Gyukits György

Bükkszentkereszti konfliktus-kaleidoszkóp[1]

* A cikkben szereplő fotók, ha nem jelölünk forrást, saját készítésűek.

[1] A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta.A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

I. A kutatás célja

A kutatás célja Bükkszentkereszten a konfliktusok feltérképezése volt. A konfliktusok tipizálásánál Csizmadia (2015) tipológiájából indultunk ki. Csizmadia a konfliktusokról az individuális szinttől egészen a makroszintig ad áttekintést, a demográfiai, a társas, a munkaerő-piaci, területi valamint a hatalmi dimenziók mentén (1. ábra).

1. ábra. Konfliktus-tipológia

	mérési szint / hatókör		
	egyéni mikroszint	**csoportos mezoszint**	**közösségi makroszint**
1. demográfiai	korosztályi-generációs, nemi alapú, etnikai-kisebbségi		
2. magánéleti-társas	családi-társas élet, személyes kapcsolatok		
3. munkaerő-piaci	jövedelmi, munkavégzéssel összefüggő, vezető-beosztott		
4. területi-lakóhelyi	lakóhelyi, szomszédsági, regionális-térségi, urbanizációs		
5. hatalmi-intézményi	alá-fölérendeltség, politikai, döntéshozatali, képviseleti		

Forrás: Csizmadia: http://www.matud.iif.hu/2014/11/08.htm

Ennek megfelelően a kutatás során az alábbi konfliktus-típusokra kérdeztünk rá:

- magánéleti, családi
- baráti
- munkahelyi: vezető – beosztott, munkavégzés, jövedelem miatti
- oktatással kapcsolatos
- egészségügyhöz kötődő
- etnikai
- vallási jellegű
- ez életkori különbségekből adódó

- a nemi különbségekből fakadó
- deviancia miatti: drog, alkohol, bűnözés (erőszak, lopás…)
- szomszédokkal kapcsolatos
- politikai, képviseleti, hatalmi, jogi (pereskedés)
- vállalkozással, beruházással összefüggő
- globalizáció, migráció, környezetszennyezés, háború miatti

A kutatás kvalitatív és kvantitatív szociológiai módszer kombinációjával készült, melyet a módszertani részben részletesen tárgyalunk, de már most az elején arra hívjuk fel a figyelmet, hogy az interjús technika lehetőséget biztosított arra, hogy a megkérdezettek saját maguk definiálják magát a konfliktus fogalmát is, azaz hogy számukra mit jelent a konfliktus, egyáltalán mi konfliktus és mi nem az. Ez azért lényeges, mert abból indultunk ki, hogy jelentős eltérések adódhatnak a kutatás során használt tipológia és a megkérdezettek látásmódja között.

Továbbá mely konfliktusok lényegesek számukra, valamint hogyan küzdenek meg a konfliktusaikkal. Ez átvezet bennünket a konfliktusok egy másik nagyon lényeges aspektusára, mely a konstruktivitás és dekonstruktivitás dimenziójában ragadható meg (Sass, Síklaki, 2011). Ha némi pontatlansággal is, de egy kis lélekszámú település felfogható egyfajta közösségként, akkor a konstrutív konfliktusból a közösség tanulhat, mert tagjai megismerik a többiek szempontjait, véleményét, megérthetik az egyet nem értőket - ez változásokat indíthat el, ami enyhítheti a konfliktusok következtében kialakult feszültségeket. Ezzel szemben a dekonstruktív konfliktus esetében az érzelmeké a fő szerep, amely a szélsőséges álláspontok irányába hat, mely a közösséget bomlasztja, végső soron a közösség szétesését idézheti elő.

E konfliktusok feltárása révén azt reméljük, hogy nemcsak egyfajta látleletét adják a településen élők életének, az itt élők perspektíváinak, hanem bepillantást engednek a település jelenébe, múltjába és prognosztizálhatják a jövő lehetséges alternatíváit is.

II. Bükkszentkereszt – a kutatás helyszíne

Ahhoz, hogy a településen élők konfliktusait, konfliktusainak forrásait, konfliktuskezelésüket megérthessük, ha röviden is, de ismertetnünk kell a település sajátosságait - ezért először erre térünk ki. Egy település nem érthető meg a múltja nélkül, ezért ha vázlatosan is, de foglalkoznunk kell ezzel a kérdéssel, elsősorban a meglepően gazdag szakirodalmi anyag alapján, a főbb társadalmi és demográfiai változásokra koncentrálva.

Bükkszentkeresztet Újhuta néven Szimonidesz János alapította Mária Terézia uralkodása idején az 1770-es évek közepén. Az eredeti lakosok döntő többségében katolikus szlovákok, akik üvegkészítéssel foglalkoztak. Újhuta a Bükk hegységbeli un. Hutás települések sorába illeszkedik, mint amilyen Óhuta vagy Répáshuta. A hutás településeken az üvegkészítéssel foglalkozó népesség, legalábbis kezdetben, kiváltságos helyzetű szakmunkásokból áll, akik *„…nem tekinthetők urasági szolgáknak, jogállapotukban különböznek a lakosság többi részétől”* (Veres, 1989) és adót sem fizetnek. Van olyan

családnév, mint például az Orliczki, mely a kezdetektől egészen napjainkig előfordul a lakosok között - ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a sok hányattatás, elköltözés ellenére létezik folytonosság is a település lakossága körében.

Légyfogó: (Forrás: Bükki Üveghuták Kiállítóhelye és Üvegműves Tájház, Bükkszentkereszt).

Az üveggyártás megszűntével, az ezernyolcszázas évek elején ugyanis sokan elköltöznek. Akik itt maradnak, azoknak a megélhetési forrása továbbra is az erdő marad: favágókká, mészégetővé lesznek, de a fuvarozás is jelentős kereseti forrássá válik. Jellemző a cserekereskedelem a bükki falvak és az

Alföld között (Viga, 1984), ugyanis a Bükkben az élelmiszert, de még a kenyérnek való gabonát sem lehetett megtermelni, sőt az állatoknak való takarmányt sem, ezért az itt élők számára a kereskedelem alapvető fontosságú, melynek leglényegesebb eleme: meszet élelmiszerért.

Visszatérve az elköltözésre, ennek következtében a népesség elkezdett draszikusan csökkenni, ami az 1831. évi kolerajárvány után érte el mélypontját - ekkorra a település majdnem teljesen elnéptelenedett: csupán 55 lakosa maradt. A kolera pusztítása igen jelenetős, ebben vélhetően az is közrejátszhatott, hogy a település ivóvízellátása megoldatlan volt (Veres 2007).

Majd az ezt követő időszakban részben a betelepülésnek köszönhetően a lakosság száma ismét növekedni kezdett és 1848-ra majdnem elérte a négyszázat, így ekkor már kissé meg is haladta az ezernyolcszázas évek elejei maximumot (Veres László, 1995. 35.). Az 1870-es évekbeli gazdasági fellendülés pozitív hatással volt a bükkszentkeresztiek életére, mert növekedett a fakitermelés és így az ebből származó bevétel is. Ismét számottevően nő a népességszám egészen az első világháborúig, amikorra már meghaladja az ezret (KSH, 2011).

A statisztikai hivatal adatai alapján a magukat szlováknak vallók aránya a századfordulóra viszont drasztikusan csökken, mert amíg az 1880-as esztendőben a 629 lakos közül 538 szlováknak vallja magát, addig 1900-ra a 858-ra emelkedő összlétszámból csak 8 a szlovák - ennek hátterében azonban inkább a milleniumot megelőző magyarosító törekvések állhatnak:

”Ezt követően Pogonyi Bernát plébános, a falu egyik virilise emelkedett szólásra, …indítványozza továbbá, hogy kinek-kinek nem magyar hangzású neve van, és hajlandónak véli, hogy szintén az ezredéves ünnepély emlékére magyar hangzású nevet vegyen fel, mely czélokra az indítványozó a szükséges anyakönyvi kivonatok díjtalan szállítását ajánlja meg mindazoknak, kik az iránt hozzá ezen ünnepélyes évben fordulnak.” Így lesz a Matiscsákból Petőfi, vagy a Flekácsból Rákóczi (Veres, 2006). Gondolom nem kell az olvasót emlékeztetni arra, hogy a Petőfi is Petrovicsból lett.

Meg kell jegyezni azonban, hogy a mészkereskedés miatt az itt élő szlovákoknak mindig is szükségük volt a magyar nyelvre, éppen a kereskedés okán, mely olyan jelentéktelennek tűnő dolgokban is megnyilvánult, mint például hogy a magyar anyanyelvű területen vásárolt állatok magyar neveit megőrizték (Viga, 1969).

A világháború nagy fordulatot hoz a település életében, egyrészt a veszteségek, másrészt Trianon miatt, ugyanis az itt élő döntően szlovák népesség elszakad, vagyis határ választja el a többi szlovák ajkú településtől - ennek legfontosabb eleme, hogy a lakosság utánpótlása megszűnik.

Továbbá Trianon következtében Bükkszentkereszt lesz a legmagasabban fekvő település, ráadásul kimutatják, hogy a levegő itt nagyon egészséges - részben ezért, részben a táj festői szépsége miatt a település turista paradicsommá válik. Népszerűség tekintetében sokat nyom a latba a közeli Lillafüred kiépülése, ami akkoriban az elit üdülőhelyévé lesz, - és talán nem véletlen, hogy épp itt játszódik a Meseautó című film is. Így tudósít erről 1938-ban a Lillafüredi Fürdőújság: *„Régen nem tapasztalt élet indult meg Újhután, mely az utóbbi idők egyik legnagyszerűbb és legkellemesebb nyaralóhelyének bizonyult ….. Pensiók, épületek, vendéglők keletkeztek és a község csaknem valamennyi háza berendezkedett a fizető-vendéglátásra”* (Veres, 2006. 45. oldal).

De a korabeli elittel való kapcsolataiból is igyekszik a falu tőkét kovácsolni - ennek ékes bizonyítéka:

„A képviselő-testület egyhangú lelkesedéssel elhatározta, hogy vitéz Gömbös Gyula honvédelmi miniszter úr őnagyméltóságát Újhuta község díszpolgárává válassza. Újhuta község ezzel óhajtja kimutatni háláját és szeretetét az ember iránt, ki a vitézeket és hadviselteket egy táborba tömörítette, a nemzeti hadsereget és annak szellemét kiterjesztette”.

Talán nem teljesen a véletlen műve, hogy a miskolci bekötőút ez után megépül, *„és 1935-ben a Magyar Államvasutak gépkocsiüzeme már két autóbuszjáratot indított naponként Újhutára”.* (Veres, 2006, 45. oldal) Hétvégeken ún. filléres vonatok jöttek Miskolcra az ország különböző részeiről, hogy a kevésbé tehetős vendégek a Tiszai pályaudvarról buszjáratokkal Újhutára eljussanak - volt, amikor 600-an is felkeresték a települést (Veres, 2006).

A Lilla étterem terasza Bükkszentkereszten. Forrás: Veres, 2007

Az első világháború után még folytatódik a fakitermelés és a mészégetés, azonban ez már kiegészül az idegenforgalom adta lehetőségekkel, így viszonylag elfogadható megélhetést biztosított az itt élőknek, szemben mondjuk az innét alig negyven kilométerre, a Bükk lábánál elterülő Tarddal, ahol Szabó Zoltán (Szabó, 1986) klasszikus szociográfiájából tudhatjuk, micsoda körülmények uralkodtak az ezerkilencszáz harmincas évek közepén.

Aztán a történelem ismétli önmagát, legalább is az egyik interjúalany beszámolója szerint:

„De már olyan negyvenbe, már kaptunk egy olyan papot meg tanítót is akik, akik olyan céllal jöttek ide Bükkszentkeresztre, hogy elmagyarosítani. .. Összegyűjtötték az embereket itt a tetőn, és mondta itt a pap, hogy Magyarországon élünk, magyar kenyeret eszünk, magyarul beszéljünk. És akkor nagyon sok ember magyarosította a nevét. Volt Kohulák, Laucsák, szlovák nevek voltak, de volt félig lengyel is, történelmi nagyjaink nevét vették fel, például Csokonai, Petőfi. … Én maradtam Galuska, eredetileg Haluska volt, de mi lefordítottuk Galuskára. … ha nem lett volna erőszakosan, akkor sokkal többen beszélnek itt szlovákul”

Végül, de nem utolsó sorban meg kell jegyeznem, hogy 1940-ben a település neve Újhutáról Bükkszentkeresztre változott.

A második világháború és a rendszerváltás közötti időszak egyik legfontosabb eseménye, hogy az 1946-os csehszlovák-magyar lakosságcsere egyezmény keretében az 1941-es összeírás alapján 1685 lakosú faluból 600-an települtek ki ugyan önkéntesen, de jelentős csehszlovákiai agitáció hatására. Így emlékszik erre az egyik interjúalany:

- (Felmenői) *Szlovákok, anyukám is szlovákul beszélt, … Itt születtem, itt nőttem fel. Magyar vagyok, magyarnak érzem magam. Az én rokonságomnak a kilencvenöt százaléka kitelepült.*

- *Hova?*

- *Szlovákiába.*

- *Ezen belül?*

- *Összevissza. Vannak Morvába is. Rozsnyóba, akkor Nova Mestába.*

- *Miért költöztek el?*

- *Mert ide szlovákok jöttek agitálni, azokat megfizették.*

- *Mennyien mentek ki?*

- *Százan.*

- *Mikor?*

- *Negyvenhat, vagy negyvenhétbe. Ezek, akik innen mentek Szlovákiába, ez az érdekes, ezeket autóval vitték, és akik magyarok jöttek gyalog, ötven kilós csomaggal. … Aki itt hagyta az országot az hazaáruló, aki kiment ötvenhatba az is."*

A szakirodalom és a saját interjúk is azt támasztják alá, hogy az elköltözők jelentős része nem igazán lett megelégedve új hazájával, azonban állítólag büszkeségből, csak páran költöztek vissza. (Veres 2006).

A mezőgazdasági szempontból kedvezőtlen adottságok miatt a téeszesítés elmaradt.

2. ábra. A földosztás utáni birokviszonyok Bükkszentkereszten

0–5 katasztrális holdas gazdaságok	*224*
5–10 katasztrális holdas gazdaságok	*19*
10–20 katasztrális holdas gazdaságok	*14"*

Forrás: Veres 2006

Végül talán a legfontosabb változás, a régi életmód megszűnése a hatvanas évek végére (Bakó, 1968), mely döntően a mészégetésen alapult. A munkaképes lakosok jelentős része Miskolcon, elsősorban a nehéziparban talált magának munkát, vagyis ingázók lettek. Bükkszentkeresztről az 1960-as népszámlálás adatai szerint Kristóf (2015) számításai alapján Miskolcra ingázott az aktív keresők 28.9 százaléka. A Miskolc környéki települések összehasonlításában ez az érték közepesnek tekinthető - csak viszonyításképpen a legnagyobb Hejőbábán volt 67,6%, míg a legkisebb Sajószentpéteren 4.4%, viszont hasonló az akkor még Miskolctól önálló másik bükki település, Bükkszentlászló 25,3-os értékéhez (Kristóf, 2017).

A rendszerváltást követően a régiót és a megyét sújtó szociális problémák itt is jelentkeztek, úgymint a munkahely elvesztése - gondoljunk csak az ingázók magas arányára -, de épp ilyen a népesség elvándorlása, vagy a fogyása is.

1. táblázat. Természetes szaporodás és elvándorlás Bükkszentkereszten 1980-2011 között. Természetes szaporodás/fogyás: t.sz., elvándorlás: vánd.[2]

1980-1990	1990	1990-2001	2001	2001-2011	2011	
t.sz. vánd.	nép.	t.sz. vánd.	nép.	t.sz. vánd.	nép.	
Bükkszentkereszt fő	21	-22	1374	-96	-4	1274 - 85 17 1206

[2] Kristóf Andrea (2017): A Miskolci agglomeráció fejlődési pályája (1970-2015) In.: Történeti Földrajzi Közlemények 5. évfolyam 2. szám, főszerkesztő Frisnyák Sándor, Nyíregyháza, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. 74. oldal

A fenti folyamatok természetesen hatással vannak a település korösszetételére is (2. táblázat). Az ábráról leolvasható, hogy a 0-14 éves korosztály aránya 1990 és 2011 között szinte megfeleződik, míg a 60 évnél idősebbé nagymértékben növekszik.

2. táblázat. Korcsoportok megoszlása Bükkszentkereszten 1990, 2011.[3]

év	**1990**			**2011**		
korcsoportok	**0-14**	**15-59**	**60-x**	**0-14**	**15-59**	**60-x**
Bükkszentkereszt **%**	21,8	62,4	15,8	11,6	63,3	25,1

A Bükkszentkereszttel foglalkozó szakirodalom áttekintéséből az derül ki számomra, hogy a településen lévő egyenlőtlenségek sohasem voltak nagyok: még az ezerhétszázas években sem, amikor az itt dolgozó üvegművesek, ezek segédei privilegizált helyzetűek voltak. Az ezernyolcszázas években a fakitermelés, és mészégetés, az ezzel való kereskedés biztosan nem tette gazdag településsé, de nem is tartozott a legszegényebbek közé.

A Bükkben a fuvaros az „úr" (Veres, 2007. 75. oldal) tartja a mondás, mert annak ellenére, hogy a favágó és a fuvaros között nem nagy a társadalmi távolság, sőt e két csoport a házasság révén átjárható volt, azért a fuvarosnak ment jobban, mert a mész, fa, gyümölcs (elsősorban alma) szállításából jelentős haszonra tett szert, továbbá mobilitása révén nem volt annyira kiszolgáltatva a helyi viszonyoknak sem.

[3] Kristóf Andrea (2017): A Miskolci agglomeráció fejlődési pályája (1970-2015) In.: Történeti Földrajzi Közlemények 5. évfolyam 2. szám, főszerkesztő Frisnyák Sándor, Nyíregyháza, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. 75. oldal.

A mészkemence kibontása. (Veres, 2006)

A mészégetés megszűntével, a miskolci nehézipar előretörésével, a település lakossága jelentős részének ingázóvá válása következtében a falu lakói közötti vagyoni különbségeket a magát szocialistának nevező rendszer valószínűleg nem növelte, sőt inkább csökkenthette. A rendszerváltást követően e tekintetben egymásnak némileg ellentmondó adatok állnak rendelkezésre: Egyrészt Bükkszentkereszten a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a miskolci szuburbia és agglomeráció települései közül a legmagasabb kategóriába tartozik. (1 Térkép), másrészt az egy főre eső SZJA alapot képező jövedelem esetében ugyan felső, de már csak a második legmagasabb kategóriába tartozik (Kristóf, 2015. 80. oldal), ami azzal magyarázható, hogy a magas iskolai végzettségű miskolciak közül a relatíve kevésbé jómódúak költöznek Bükkszentkeresztre.

1. térkép. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25 év feletti népesség százalékában (2011).

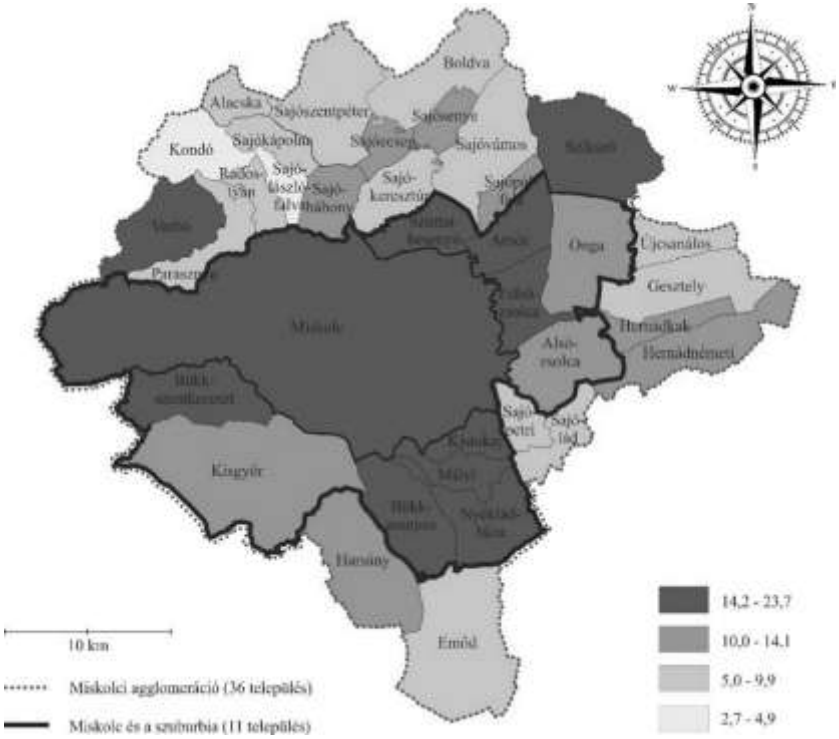

Forrás: Kristóf Andrea (2017): A Miskolci agglomeráció fejlődési pályája (1970-2015) In.: Történeti Földrajzi Közlemények 5. évfolyam 2. szám, főszerkesztő Frisnyák Sándor, Nyíregyháza, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. 77. oldal.

2. térkép. Az egy állandó lakosra jutó SZJA alapot képező jövedelem (2011).

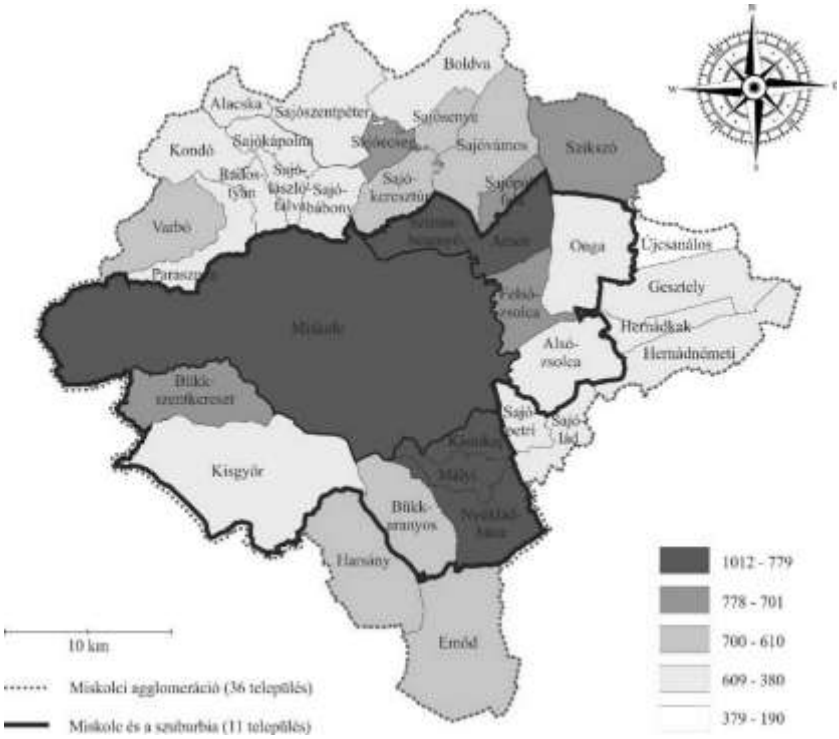

Forrás: Kristóf Andrea (2017): A Miskolci agglomeráció fejlődési pályája (1970-2015) In.: Történeti Földrajzi Közlemények 5. évfolyam 2. szám, főszerkesztő Frisnyák Sándor, Nyíregyháza, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. 80. oldal.

III. Módszer

A bükkszentkereszti kutatás egy nagyobb kutatási keretbe illeszkedik, melynek során öt borsodi települést vizsgáltunk, úgymint Ózdot, Sátoraljaújhelyt, Kistokajt, Fulókércset és fentiek alapján természetesen Bükkszentkeresztet.

A kutatás során kvalitatív és kvantitatív szociológiai módszert is alkalmaztunk. Az ezerfős kvótás kérdőíves vizsgálat idején Bükkszentkereszten 100 kérdőívet kellett volna lekérdezni, de a kvóta javítása érdekében végül 110 főt kérdeztünk meg. Ennek ellenére nem tudtuk a kvótát maradéktalanul tartani, pedig nagyon sokat fáradoztunk ezzel, próbálkoztunk a napszak váltogatásával, hétvége beiktatásával stb. Akiket szinte egyáltalán nem találtunk, azok az alacsony iskolai végzettségű fiatal nők és férfiak voltak. A kérdezés során segítségünkre voltak a polgármesteri hivatal illetve polgármesteri hivatal intézményén belül működő szociális iroda, az iskola, az óvoda vezetői és munkatársai. Kikértük az ő véleményüket is ez ügyben, és egységesen azt állították, hogy ezek közül az emberek közül nagyon sokan elköltöztek a településről úgy, hogy még itt lévő ingatlanjaikba vannak bejelentve, holott Miskolcon, Németországban, Angliában vagy ki tudja hol élnek valójában. Ezt támasztja alá az is, hogy amikor a kérdezés és interjúzás időszakában közel méteres hó esett, sok lakóház bejáratától az útig egyáltalán nem volt eltakarítva, ami azt mutatta meg, hogy jelenleg melyik házban nem laknak. A polgármesteri hivatalban érdeklődtem, nem lehetséges-e, hogy idős, magatehetetlen emberek bent ragadnak a házaikban? A jegyző arról tájékoztatott, hogy erre külön figyelnek, és van egy jelzőrendszerük is, tekintettel arra, hogy itt a hegyek között a hó elég gyakori. Tehát ezekben a házakban tényleg senki sem lakik.

Megpróbáltam hozzávetőlegesen megbecsülni az ilyen házak arányát, olyan 10-20%-osnak gondoltam. Megkérdeztem ezzel kapcsolatban a polgármestert is, ő olyan 10-12%-osnak vélte. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha 10-15%-os arányról beszélünk. Ez azt is jelentheti, hogy egyáltalán nem biztos, hogy a kvótától való eltérés, nem a tényleges lakosság arányt tükrözi.

A kutatás másik eleme a kvalitatív rész volt. Itt nyolc strukturált interjút kellett készíteni a település vezetőivel, szociális területen dolgozókkal, tanárokkal, egyházi személyekkel, vállalkozókkal stb., de e helyett huszonnégy

interjú készült, abból a megfontolásból, hogy minél árnyaltabb kép alakuljon ki. A véleményformálókon kívül interjú készült az egyszerű lakosokkal is.

Voltak olyan interjú alanyok, akik nem járultak hozzá a hangfelvételhez, ilyen esetben még aznap az elhangzottakról írásos összefoglaló készült.

Fent Jellegzetes téglaoszlopos tornácos lakóház az 1930-as évekből (Kulcsár Géza felvétele, In.: Veres, 2007)),

és ma:

IV. Eredmények

IV.1. Interjús kutatás

A konfliktus fogalmának értelmezése tekintetében megállapítható, hogy az interjúalanyok lényegében a kutatás értelmezésével megegyező módon használják a kifejezést, és a felmérés során alkalmazott tipológiába beleilleszthetőek azok a konfliktusfajták, amelyekről beszámoltak.

A kutatás egyik legfontosabb eredménye, hogy feltárta a népesség el- illetve bevándorlásához köthető konfliktusokat. A szlovák nemzetiségi önkormányzat volt és jelenlegi vezetőjével készült interjúból kiderül, hogy az ezerkilencszáznegyvenes évek elején újabb magyarosítási kísérlet kezdődött - ennek egyik eleme a magyar ajkú népesség betelepítése volt, az addig szin tiszta szlovák településre. Ez, párosulva a kormányzat egyéb intézkedéseivel, komoly konfliktusokat eredményezett a településen:

„Harmincnyolcban nagy volt az ellentét, édesapám is meg anyukám is nagyon nehezen tudtak magyarul"

Majd, ahogy arról a bevezetőben már volt szó, az ezerkilencszáznegyvenes évek végén szlovák családok költöztek a településről a néhai Csehszlovákiába – főleg a mai Szlovákia területére. Többen közülük pár év múlva visszajöttek, mert nem találták meg a számításukat (lásd a korábbi idézeteket is). A szlovák kisebbségi önkormányzat vezetői egyöntetűen azt állítják, hogy mára ezek a konfliktusok eltűntek. Lényegében a település elmagyarosodott, melyben meghatározó szerepet játszott:

„...Mikor innen kezdtek dolgozni (Miskolcra)*, akkor kezdett fellendülni a magyar nyelv. Meg a vegyes házasságok is, ami korábban nagyon ritka volt.*

- Szlovák?

- Nagyon háttérbe szorult. Értik, de nem beszélik."

Az iskoláskorú gyerekek a település szlovák nemzetiségi iskolájában tanulnak ugyan szlovákul, de a tanárokkal és óvoda vezetőjével készült interjú alapján megállapíthatjuk, hogy a szlovákot, mint idegen nyelet tanulják, nem a családból hozzák:

„Ezek a gyerekek, már nem értik a tót nyelvet, akik ide érkeznek három évesen, szinte nulla nyelvtudással."

A falu történetének egyik paradoxona, hogy a szlovák kultúra fenntartói a nem is olyan régen főleg Miskolcról betelepültek gyermekei, akiknek egyáltalán nincsenek szlovák gyökereik:

„Általában egyébként iskolázottabb, intelligens emberek jönnek. Egyébként, nagy örömmel iskoláztatják a gyerekeiket, elvállalják azt a terhet is, hogy szlovákul tanul a gyerek. Sőt a betelepült gyerekek sokszor eljutnak a szlovák nyelvvizsgáig is. .. Elég korrektül tudomásul veszik, hogy itt hagyományőrzés van. Szlovák néptáncokat kell tanulni a gyereknek. Citeráznak a gyerekek. Erős hagyományőrzés van. Eljárnak a volt városi gyerekek, beöltöznek népviseleti ruhába és citeráznak. Akarnak alkalmazkodni az új helyzethez. … Nekünk ez lenne a jövőnk, hogy a városokból költözzenek ki emberek. … A vidéki élet megszerettetése, én tanárként ezt a szívemen hordom. Ne haljon el ez az iskola. Lehetetlen, hogy egy életképes közeg azért szűnjön meg, mert külföldön dolgoznak emberek."

A falu történetének másik nagy paradoxona, hogy a település jelenlegi vezetése nem pusztán a nemzeti identitás megőrzése miatt ragaszkodik a szlovák nemzetiségi iskola titulus megőrzéséhez, hanem demográfiai okok miatt. Könnyen lehet, hogy már rég megszüntették volna az iskolát az alacsony tanulói létszám miatt, ha nem lenne nemzetiségi. A saját iskola, és tegyük hozzá óvoda, a település fennmaradásának talán az egyik legfontosabb biztosítéka. Így foglalja össze a kialakult helyzetet az egyik érintett:

„Demográfiai probléma, kevés a gyerek, ez a legsúlyosabb, a létünket érinti. Bezárják az iskolát, inkább húsbavágó kérdés. Minket itt a szlovák nyelv oktatása miatt nem egyszerű összevonni. Kicsit politika is van mögötte, nem terjedhet el a hír, hogy Magyarországon szlovák nemzetiségi iskolát bezárnak. Védve vagyunk."

A településre való betelepülés, illetve az innen történő elvándorlás következő nagy hulláma a rendszerváltozással illetve ez után következik be. A rendszerváltást megelőzően a falu népességének egy jelentős része naponta ingázott Miskolcra. Volt olyan interjúalany, aki arról számolt be, hogy gyalog járt a DIGÉP-be dolgozni úgy, hogy hajnalban indult és késő este ért haza, így csak pár órája maradt az otthoni alvásra és már kellett is kelnie. A miskolci nehézipar rendszerváltást követő csődje után ennek az életformának vége szakadt. Nehéz időszak köszöntött az itt élők többségére. Aki csak tudott, nyugdíjba ment, vagy próbálta kihúzni valahogy a nyugdíjig. Ez az, az idős

nyugdíjas generáció, amelyik nosztalgiával gondol vissza a késő Kádár korra, mint egyfajta aranykorra.

„Nekem a Kádár rendszer tetszett. Az a katonás, be kellett menni dolgozni. Egyformán büntettek, egyformán jutalmaztak. Ha valaki dolgozott megkapta, ha valaki nem dolgozott nem kapta meg. (Most) *fizetnek, akik nem dolgoznak annak is. … A fiatalság, tisztelet a kivételnek, nem tudja mi a munka."*

Az ezt követő generációból nagyon sokan elköltöztek, és nem csak az alacsony iskolai végzettségűek közül, mint akiket hiába kerestünk a kérőívezés során, hanem ahogy erre az egyik tanárnő visszaemlékezett, szinte alig maradt valaki rajta kívül Bükkszentkereszten az általános iskolás osztálytársai közül, pedig akkor még jóval népesebbek voltak az osztályok.

„Főiskolai, egyetemi diplomával kimennek felszolgálónak, aztán szépen lassan középvezető, kettőt-hármat is tudok, akik mosogatásból küzdötték fel magukat, és van, aki két diplomával ment ki. Miskolci diplomával, földrajz szakos volt."

Ez nagyon fáj az itt maradt szülőknek, így fakad ki egyikük a vele készült interjú során:

„A mi gyerekeinknek világgá kell menni, mert ami még nagy pofátlanság, hogy legyen egy asztalos, akármilyen szakmába, ha Pestre megy dolgozni dupla vagy tripla a fizetés, mint Borsodba, tehát ez már szegregáció, vagy hogy?"

Az itt maradó nagyszülőkkel készült interjúkból megtudhatjuk, hogy gyermekeik és unokáik nem csak a pár kilométerre lévő Miskolcra, vagy a távolabbi Budapestre, hanem a messzi külföldre is mentek szép számmal, főleg Angliába és Németországba.

„Munka után mennek. Miskolcra leköltöznek, de ki tudja, hol állnak meg az emberek. Nagyon sokan dolgoznak egyébként Angliában ebből a faluból. … Időnként visszajönnek, de nem tud már szervesen beépülni a falu életébe. A családot látogatja, karácsonykor jön, utána megint nem látjuk. Általában fiatalok mentek ki nősülés és férjhez menés előtt. Olyanról hallottam, hogy kint ment férjhez."

Az itt maradó idősödő szülő súlyos szociális problémát idézett elő, hiszen valakinek gondoskodni kellene róluk. Értelemszerűen minél távolabb élnek a gyerekek és unokák, annál súlyosabb az így előálló helyzet. Gondoljunk csak bele, nincs vezetékes gáz, mindenki fával fűt, az egyedül élő hetven-nyolcvan éves szülőknek, vagy sokszor csak a megözvegyült feleségnek egyedül kell a tűzifát hasogatnia, a havat lapátolni. Ez olyan nagy probléma, hogy van, aki

télire Miskolcra költözik a gyerekéhez, majd a hidegek elmúltával, tavasszal visszajön:

„Miskolcra ment a lányához télen, mert egy idős asszony. Nem tudná ellapátolni a havat, tehát a lányánál lakik, tavasszal visszajön. Vannak olyan házak, amiket eladtak, Debrecenből nem jönnek fel ellapátolni a havat."

Tehát volt olyan ház, ahol ezért nem volt eltakarítva a hó a bejárat előtt, mert az idős szülő ideiglenesen a gyerekéhez költözött. Így szinte lehetetlen megbecsülni az elköltözők arányát.

Tapasztalható azonban egy ezzel ellentétes áttelepülési hullám is. Főleg Miskolcról, de távolabbról úgyszintén, tipikusan felsőfokú végzettségűek költöznek ide, mert Miskolc – ahol esetleg dolgoznak, sokan például a Chinoinban – közel van, hiszen csak pár kilométer. De az is megfigyelhető, hogy itt vállalnak munkát például „Gyuri bácsi" gyógynövényes üzletében, vagy saját maguk kezdenek valamilyen, általában idegenforgalmi vállalkozásba.

Az ide járó gyerekek (harminc óvodás van) *szülei kettő kivételével mind diplomások, bejárnak Miskolcra."*

Tehát a falu fent említett eklektikus építészeti arculata a társadalmi egyenlőtlenségek fokmérője is egyben (lásd a mellékelt fotókat). A leamortizálódott házakban a többnyire idős vagy idősödő tősgyökeres bükkszentkereszti lakosok élnek, míg az újonnan építettekben vagy a felújítottakban a fiatal beköltözők, vagy ahogy itt mondják *idegenyek*.

„Ezek a nagy házasok ezek nem itteniek"

Meg kell említeni, hogy vannak még azok a jobb módúak is, akik őslakosok, de őket jobban elfogadják, mint a beköltözőket, ugyanis az interjúk során a gazdasági különbségekből eredő konfliktusok az őslakosok és a beköltözöttek közötti konfliktusokként tematizálódnak.

Az anyagi hátterű konfliktussal kapcsolatos képet árnyalja, hogy ha a jómódú, legyen akár beköltöző is, de munkát tud adni az itt élőknek, azt dícsérik, míg ha legyen akár helyi lakos is, de a falun kívülieket alkalmaz, azt módfelett elítélik. Ez azzal függ össze, hogy a településen nagyon nagy gondot jelent a foglalkoztatás. Ezt jól példázza, még a postásról is kiderült, hogy könyvelői középfokú végzettséggel rendelkezik. A problémát a polgármesteri hivatal elsősorban a közfoglalkoztatással próbálja enyhíteni.

A közfoglalkoztatottak azonban többnyire a nyugdíj előtt álló, alacsony iskolai végzettségű, már *„senkinek nem kellő”* lakosokból kerülnek ki, ugyanis nekik már elköltözni sem érdemes.

Az interjúkból kiderül, hogy van egyfajta életmód- és életfelfogásbeli ellentét is a helyi és a beköltöző diplomások között. Ennek jó példája a Debrecenből ideköltöző tanárnő, aki nem tud kijönni a helyi tanárokkal, ugyanis mást jelent számára a kultúra fogalma, és ennél fogva másképpen képzeli az ismeretek átadását a diákoknak. A konfliktus úgy „oldódik meg”, hogy otthagyja az iskolát és belép férje idegenforgalmi vállalkozásába.

Amiben viszont Bükkszentkereszt különbözik a tipikus borsodi településektől az, hogy roma népesség híján – a faluban csak egyetlen cigány család lakik – ennél fogva a faluban nincs etnikai konfliktus.

„Nem nagyon van itten más etnikum, talán egy család.”

Ez persze nem jelenti azt, hogy az etnikai konfliktus nem tematizálódik az interjúk során, hanem ez a kérdés a falu határain kívüli problémaként jelenik meg:

„Amiket hallok az a cigányság. Munkatársak beszélnek mit csináltak, főleg a lopások, szerencsére nem ilyen ember ember ellen. Szerencsére itt ilyen nincs.”

„- Megyében?

- Hát az elcigányosodás. …. Nem érzem magam biztonságban Miskolcon. Az én generációmnak ez nagyon fontos, hogy biztonságban tudhassa a családját. Ez a falu fog sokáig népesedni, és nem a kihalás fenyegeti, mert a közbiztonság olyan. Munkahelyet ad Miskolc, és amíg ad, addig ragaszkodnak (Bükkszentkereszthez*).”*

Hogy mekkora a félelem, azt jól illusztrálja az alábbi interjúrészlet:

„Megye?

Siralmasabb a helyzet. Cigányosodás. Már nem merünk elmenni a sírokhoz, hogy kilyukasztják az autón a gumit, megtámadnak minket. Félünk, - itthon gyújtunk gyertyát november elsején, mert nem merünk elmenni arra a vidékre.”

Fentiek következtében Bükkszentkereszten a szegénység, és az ebből eredő problémák sem etnicizálódhatnak. Tehát nincs tömbszerű szegregációban élő mélyszegény roma népesség – ami a régióban tipikusan a faluvégi cigánytelepet jelenti. De ennél fogva a szociális ellátórendszer igénybevétele sem etnicizálódik, értve ez alatt például a fent említett közmunka programot. Az iskolában és az óvodában pedig nincsenek

halmozottan hátrányos helyzetű tanulók, és ezért felzárkóztató programok sem. Ettől is nagyon más Bükkszentkereszt a többi borsodi településhez képes:

„Nincs hátrányos helyzetű gyermekünk. Nincs hátrányos helyzetű gyermek, nincs elvált szülők gyermeke, létezik az apuka, az anyuka, létezik a testvér a nagyszülő. .. Nekünk igazi problémáink nincsenek. Nem akarok egy idealisztikus világot láttatni, de én azt gondolom, hogy az egy hatalmas adománya a falunak, hogy itt dolgozó emberek élnek, és nincsenek a mindennapjaikban olyan jellegű problémák, hogy most nem tudom a gyereket felöltöztetni, hogy nem tudok neki adni enni, amik a valós problémák. Ezt az autót két év múlva vehetem meg, vagy fél év múlva, ez nem valós probléma."

A falu vezetőivel készített interjúkból kiderül, hogy igyekeznek elejét venni az elgettósodásnak. Sok az elköltözés miatt a faluban az üresen álló ház, de ezekben, más borsodi településekkel ellentétben nincsenek jogcím nélküli beköltözők. A település elslumosodásban a falu fő bevételi formájának, az idegenforgalomnak a veszélyeztetését látják. De az elslumosodó régió még így is hatással van a helyi idegenforgalomra, így beszél erről az egyik vállalkozó:

*„A turizmusban van lehetőség, (*De*) Miskolcon keresztül kell jönni, akkor inkább nem (*jönnek*), ez egy ilyen zárvány település."*

Az interjúk alapján megkockáztatható az a megállapítás, hogy a faluban nincs kábítószer fogyasztás. Ezt az összes interjú alátámasztja, mind a szakemberek, a tanárok, a szociális gondozók, mind az egyszerű lakosok interjúi.

„Itt kitudódik a kábítószer. Nincs, lent Miskolcon, keveredhet bele. Itt az iskolában soha."

Az alkohollal már más a helyzet:

„Gyerekek, óvodás korúak körében nincs ilyen, inkább egyedül élő idősebb férfiak, már aki így lesüllyedt. … Agglegények negyven valahány évesen, még él az anyjuk, és annak a nyugdíjából élnek. Szerintem elisszák. … Itt kimondottan nincs munka. Vagy közmunkába vannak, vagy pedig alkalmi munkákat vállalnak, az erdőn. Itt van egy jó pár vállalkozó. Van, aki csak oda jár, nagyon nehéz munka, mikor hazajön, megy a kocsmába. … Közmunkás, totálisan egyedül van, … teljesen, totálisan elitta az eszét."

Az egyik interjúalany, aki egyébként nem járult hozzá, hogy felvegyem a beszélgetést, előadta, hogy alkoholista férje amíg élt, folyamatosan bántalmazta és terrorizálta, őt és a lányát. A férfinak több öngyilkossági kísérlete is volt. Egy alkalommal pedig az interjúalanyt és a lányát is meg

akarta ölni, és csak a szerencsén múlott, hogy életben maradtak. Az interjúalany szerint a most negyvenes éveiben járó lánya azért nem ment férjhez, mert az apai rossz példa nyomán nem bízik a férfiakban. Itt hozzá kell tennem, hogy falusi környezetben egy ilyen párkapcsolati konfliktus magánügy, hiába a szomszédok, akikkel vidéken egészen közeli lehet a kapcsolat. De a beszélgetés során egyetlen egyszer sem történt említés arra, hogy az interjúalany fejében megfordult volna, hogy segítségére lehetnének, és nem az, hogy segítségére lettek volna a szomszédok. Az alkoholizmus mellett ugyanez figyelhető meg a fogyatékosság esetében is. Így jellemzi ezt egy kívülről beköltöző szakember:

„Ebben a faluban a problémákat szeretik a szőnyeg alá söpörni, vagy nem megmutatni, és bevándorlóként, én ezt felvállalom, hogy a sérült gyerekeknek szakszerű segítségre van szüksége, ha ezt tudjuk óvodai büdzséből finanszírozni díjmentesen, van siket, értelmi fogyatékos is, … sok, sok áldozatot kíván, nem vagyok rokona senkinek, … nálunk nem lehet probléma, és ebből szokott probléma lenni. …Könnyebb volt az, hogy iskolában kiderül…"

A terepmunka során találkozni lehetett ittas személyekkel az utcán, és a kocsmákban. De még a nem is kifejezetten kocsmában, hanem inkább beülős helyen, ahol kávé, tea, szendvics mellett azért lehet kapni alkoholos italt is bőven, megfigyelhető egy alkoholizáló törzsközönség, akinek tagjaival ahányszor betértem, mindig találkozni lehetett.

Ezek a megfigyelések is azt támasztják alá, amit a szakemberek, a lakosokkal készült interjúk is jeleznek, hogy az alkohol súlyos probléma a településen.

A település szociális intézményeivel, úgymint egészségügyi ellátás, iskola, bölcsőde stb. az interjúalanyok nagyon elégedettek, ezt példázza a háziorvosi ellátással kapcsolatos általános vélemény:

„Nagyon jó háziorvosunk van."

Az elégedettségben minden bizonnyal a teleülés jó anyagi háttere is szerepet játszik:

„Jól vagyunk tartva az önkormányzat részéről, talán az általános iskolában zenei nevelés, klasszikus zenére gondoltunk, a gyerekek citeráznak, sport van, mountain bike, ehhez kell a biztos anyagi háttér."

Ha van negatív vélemény, az a településen kívüli ellátórendszerre vonatkozik.

A konfliktusok tekintetében összességében jól jellemzik a jelenlegi helyzetet az alábbi interjúrészletek:

„Abszolút toleráns a falu főleg kifelé. Ezt egy *idegeny* mondja. *… Békés emberek, abszolút nem* jellemzőek a konfliktusok, *inkább csak ilyen virtuskodás, de még az sem, inkább zárkózott emberek."*

„Erősség a természet adta nyugalom, a várostól megfelelő távolság, van egy hátsó kis út, Bükkszentlászlóra, .. Üdülni jövünk haza. Mindenkinek dombtetőn itt-ott van a háza, szeretünk itt lakni. Nyugalom van, békesség van, jó itt lakni."

„Nem volt még konfliktusom.

- Településen?

- Nem hiszem, nem tudom, szerintem nincs, vagy nem tudok róla."

„Jó, csendes, hely, nincsenek lopások, meg az emberek jóindulatúak. … Szép a hely. Mezőcsát, az nem szép ehhez képest, - alföldi falu, egy mezőváros. Én nem is költöznék el innen."

„Próbálnak alkalmazkodni hozzánk Bükkszentkeresztiekhez. Semmi, nagyon jól megvagyunk."

„Olyan nyugodtan elvagyunk. … Itt tanítottam, soha nem volt szakmai féltékenység, ez egy nagyon békés falu."

„Nagyon szeretnek itt lakni az emberek, nagyon sok a beköltöző, komplett családok költöznek be. Még a mai napig is nyugalom békesség, csend, jó levegő, friss levegő."

A fenti interjúalanyok társadalmi háttere nagyon különböző: van közöttük idős, fiatal, tősgyökeres Bükkszentkereszti és *idegeny*, jómódú és kisnyugdíjas, mégis vélekedésük a kérdést illetően nagyon hasonló. A meglévő konfliktusok is jellemzően nem ítélhetők súlyosnak – ahogy az egyik interjúalany mondta, *nem igazi konfliktusok*, ezt illusztrálja az alábbi két idézet:

„Kimegyünk, vagy nem megyünk ki. Hová? Az udvarra. Viharban, vagy ködben nem megyünk ki… Szülői értekezleten az ember erről ad tájékoztatást, de a faliújságra nincs kifüggesztve. Ez most egy folyamatos problémaforrás. Miért nem visszük ki a gyerekeket, a foglalkozás rovására is, csak hogy neki este ne kelljen. A mosom kezeimet effektus. Majd az intézmény megoldja. … Ha kimegyünk, akkor meg azért fázott meg… ez mindig egy ördögi kört eredményez."

„Annyi volt, hogy reggel ötkor harangoznak, és egy kisgyerekes anyuka kérte, hogy ha lehet, mellőzzék már, mert mindig felkel a kisgyerek. Ott laknak a templom mellett. Na és akkor, ugye abbahagyták, erre fellázadt a falu, hogy mért nem harangoznak reggel ötkor! Reggel ötkor megy valaki templomba? Nem, csak olyan szokás. Akkor a gyereknek nem lehetne? Ha úgysincs értelme? Hát visszatették csak rövidebben."

Az utóbbi idézetből látható az is, hogy az amúgy nem túl komoly konfliktus még kompromisszumos megoldást is nyer.

„Nem vagyok konfliktuskerülő. Nem szeretem előidézni, de nem szeretem szőnyeg alá söpörni sem. Minden rosszban van valami jó is, konfliktusok is szülhetnek jó eredményt. Nem feltétlenül a negatívum az első szám, mert valamit a nemtetszését valahogy az embernek ki kell nyilvánítani. .. Mi az, ha nem a konfliktus, ami megoldhatna bármit. .. Az én ajtóm nyitva van, mert szerintem ez előre visz."

A fenti idézet azt a konfliktusokat felvállaló attitűdöt illusztrálja, melyet Bükkszentkereszten az interjúk készítése során tapasztalni lehetett, de azt is példázza, hogy a konfliktusokra a megkérdezettek pozitívan is tekinthetnek, mely a kialakult problémák megoldásában vihet előre.

IV.2. Kérdőíves kutatás

A kérdőíves kutatás eredményei az interjúséval teljes mértékben összhangban állnak:

ennek alapján megállapítható, hogy Bükkszentkereszthez a megkérdezettek nagyon erősen kötődnek - ezt jól mutatják a *mennyire szeret ezen a településen lakni* kérdésre adott válaszok, melyekből kiderül, hogy a megkérdezettek 89.8%-a szeret, és mindössze 3.7%-a nem szeret itt lakni. Ezzel szemben a*z elkövetkező 3 évben Önnek szándékában áll-e elköltözni erről a településről* kérdésre annak ellenére, hogy 82.4% százalékuk azt állítja, hogy nem, de a 11.1%-uk azt válaszolta, hogy igen. Fentiekhez hasonlóan a *rábeszélne másokat, hogy ezen a településen lakjon* 13% nemmel válaszolt, azonban itt is az igenek vannak döntő többségben, 70.3%.

Az interjúkból látható volt, hogy a jobb élet reményében sokan elköltöztek a településről, a kérdőívekből viszont az derül ki, hogy az elköltözésnek még mindig van egy körülbelül tíz százalékos tartaléka. E válaszok hátterében a foglalkoztatási gondok mellett a fűtés (említettsége megoldandó problémaként 19.2%), valamint az út és közlekedés (ennek említettsége 25,2%), de ezek mellett említést érdemelnek még a demográfiai problémák (8.1%), valamint az olyan egyszerűbben orvosolható gondok, mint a vásárlási lehetőségek korlátozottsága.

Jellemző az itt élőkre a jó általános közérzet: ezt mutatja, hogy a *jól érzem magam a bőrömben* állítással a megkérdezettek 76.4%-a ért egyet, ami minden bizonnyal összefügg azzal, hogy 87,9% jónak minősítette *a család legközelebbi tagjaival tartott kapcsolatát,* 67.9% *a barátokkal fenntartott kapcsolatát* (meg kell jegyezzük, hogy a kérdés nem a településen lévő barátokra, hanem általánosságban a barátokra vonatkozott), és 78.5%-uknak jó a magánélete.

A *volt-e valaha konfliktusa az alábbi területeken* kérdéssel kapcsolatban látható, hogy a legnagyobb említettségi arányú (60,7%) a magánéleti konfliktus, ezt követi a munkahelyi (49.1%), a baráti (44.9%) az egészségüggyel (40,6%), végül az oktatással kapcsolatos konfliktusok (30,8%). A sort a vallási konfliktus zárja (7.5%), ezt követi az etnikai (10.7%), majd a nemi különbségekből fakadó (11.3%). Meg kell jegyezni, hogy a fenti konfliktusok mindegyike, és a táblázatban szereplőké egy kivétellel nem csak a településen előforduló konfliktusokra vonatkozik. Például az egészségügy területén, ha valaki nem a háziorvosi ellátást veszi igénybe, és éppen ott volt valamilyen konfliktusa, akkor az már nem a bükkszentkereszti ellátásra vonatkozik. Itt segíthet a tereptapasztalat, melyből tudható, hogy a

háziorvossal nagyon meg vannak elégedve a faluban, tehát az említett konfliktusok elsősorban a miskolci egészségügyi intézményben voltak. Hasonló a helyzet az oktatással is, hiszen csak általános iskola van a településen. A leginkább csak Bükkszentkeresztre vonatkozó kérdés a szomszédokkal kapcsolatos konfliktus, mely a 22.4%-os említettségével egyáltalán nem tűnik magasnak, és az interjús kutatás eredményeit támasztja alá, mely egy idilli település képét vázolta fel. De még itt is lehet kivétel, ha valaki kétlaki életformát folytat, például azok, akiknek vagy közvetlen hozzátartozóiknak Miskolcon és Bükkszentkereszten is van lakóingatlanjuk.

Sokkal beszédesebbek: A *van-e olyan személy/csoport/közösség/intézmény a településen, akivel/amivel Önnek problémája, konfliktusa van jelenleg* kérdésre adott válaszok: ugyanis a megkérdezettek közül mindössze 5.6% válaszolt igennel, de az *ezen a településen sok konfliktus van az egyes családok között* kérdésre szintén nagyon alacsony az igen válasz (2.8%) - ez kifejezetten békés településképet mutat. A településen a közbiztonságot nagyon jónak tarja a megkérdezettek 86%-a, és az itt elkövetett bűncselekmények számát is rendkívül alacsonynak tartják. Ugyanez vonatkozik a kábítószerre is - ezek az eredmények is egy élhető település képét mutatják.

V. A bükkszentkereszti eredmények a kutatásba bevont többi település konfliktusainak tükrében

Az alábbi ábrákon a kiemelések a minimum és maximum szélsőértékeket jelölik, melyek többnyire szignifikáns eltéréseket is jelentenek egyben.

3.táblázat. Mennyire elégedett? (1 – egyáltalán nem, ... 5 – nagyon)[4]

	Sátoraljaújhely	Ózd	Bükkszentkereszt	Kistokaj	Fúlókércs	Össz..
A háztartása pénzügyi helyzetével	3,29	2,98	3,39	3,98	3,14	3,22
A barátokkal fenntartott kapcsolatával	3,8	3,82	3,81	4,09	4,36	3,85
Az élelmiszerszükséglete kielégítésének lehetőségével	4,05	3,72	4,21	4,16	3,75	3,94
A lakáskörülményeivel	3,95	3,75	4,15	4,34	3,96	3,92
A jövő nyújtotta lehetőségekkel	2,97	2,78	3,33	3,86	3,15	3
Az iskolai végzettségével	3,84	3,48	3,94	4,18	3,36	3,72
A szabadidő eltöltésének módjával	3,66	3,45	3,82	4,05	3,61	3,62
A magánéletével	3,94	3,69	4,23	4,5	4,29	3,93
A jelenleg végzett munkájával	3,79	3,55	3,86	4,51	3,96	3,75

Az 2. táblázatból leolvasható, hogy az elégedettségi kérdésekre adott válaszok a magas 2.8 – 4.5 szélsőértékek között mozognak, tekintettel arra, hogy egy kifejezetten rossz helyzetű régióban található településekről van szó. Ezen belül a bükkszentkereszti válaszok az átlaghoz közeli értékeket képviselnek, és az eltérés minden kérdés esetben pozitív, kivéve „a barátokkal fenntartott kapcsolatával" kérdést, de itt is az összes megkérdezettől való

[4] Forrás: Papp Z. Attila konferencia előadás (ppt), „Fecseg a felszín, hallgat a mély"Tudományos konferencia a társadalmi konfliktusok gyökereiről és megoldásukról, EFOP-3.6.2-16-2017-00007

eltérés csupán pár század. „A jövő nyújtotta lehetőségek” kérésre adott válaszok alapján látható, hogy ezzel a legkevésbé elégedettek a megkérdezettek, de a Bükkszentkeresztiek (3.33-as érték) viszonylag elégedettek, bár a Kistokaji válaszadók még ennél is pozitívabban látják a jövőt (3.86), míg az Ózdiak látják a legborúsabban a jövő kilátásait (2.78).

4. táblázat. Milyen mértékben ért egyet az alábbiakkal?
(1 – egyáltalán nem; ... 5 – nagyon).[5]

	Sátoralja-újhely	**Ózd**	**Bükk-szent-kereszt**	**Kis-tokaj**	**Fúló-kércs**	**Össz.**
Gyakran azt érzem, hogy „szétszakadok” a munkahelyem és a családom között.	2,51	2,84	2,71	2,52	2,95	2,67
Gyakran érzem feszültnek magam.	3,05	3,38	3,1	2,66	3,22	3,16
A családi életem harmonikus.	3,93	3,82	4,15	4,25	4,19	3,95
Baráti kapcsolataimra inkább a harmónia jellemző.	3,8	3,89	4,07	4,3	4,44	3,93
A munkahelyemen a főnököm megbecsül.	3,65	3,75	3,94	4,26	4,47	3,79
A munkahelyemen a kollégáim tisztelnek.	3,87	3,98	4,02	4,5	4,75	4
Jól érzem magam a bőrömben.	3,74	3,7	4	4,33	4,44	3,82
Általánosságban felvállalom a konfliktusokat.	3,73	4,1	4,02	3,93	4,33	3,95
Sokszor érzem, hogy nem tudok minden velem kapcsolatos elvárásnak eleget tenni	2,98	3,19	3,18	2,91	3,59	3,11

[5] Forrás: Papp Z. Attila konferencia előadás (ppt), „Fecseg a felszín, hallgat a mély”Tudományos konferencia a társadalmi konfliktusok gyökereiről és megoldásukról, EFOP-3.6.2-16-2017-00007

Összességében megállapítható, hogy a Bükkszentkeresztiek válaszai az összes megkérdezettéhez állnak közel, egyetlen egy esetben sem képviselnek szélsőértéket, így az individuális, a társas kapcsolatokat és a munkavállalást firtató kérdésekre sem.

5. táblázat. Volt-e valaha konfliktusa az alábbi területeken? (Az i*gen* válaszok, %-ban)[6]

	Sátoraljaújhely	**Ózd**	**Bükkszentkereszt**	**Kistokaj**	**Fúlókércs**	**Össz.**
magánéleti, családi*	57,6	54,4	60,7	31	37	54,5
baráti*	42,4	34,2	44,9	43,2	28,6	39,2
munkahelyi*	43,3	33,1	49,1	36,4	14,8	38,9
oktatással kapcsolatos*	31	16	30,8	20,9	18,5	24,3
egészségüggyel kapcsolatos	41,9	33	40,6	36,4	32,1	37,5
valamilyen értéktárggyal, vagyontárggyal kapcsolatos (pld. lopás)*	27,2	21,3	14	18,2	14,3	21,9
etnikai jellegű*	28,1	12,5	10,7	20,5	3,6	18,1
vallási jellegű	8,8	10	7,5	11,4	3,6	9
életkori különbségekből fakadó	20,1	16,4	17,5	25,6	7,1	18,1
nemi különbségekből fakadó	9,8	7,6	11,3	14,3	3,6	9,2
szomszédokkal kapcsolatos*	33,3	24,3	22,4	20,5	10,7	26,6
politikai, érdekképviseleti jellegű	20,1	10	13,1	20,9	0	14,4
vállalkozással, beruházással kapcsolatos	14,5	6,8	13,7	13,6	0	10,8

Az 5. táblázatból látható, hogy a magánéleti – családi és baráti – de a munkahelyi konfliktusokat is felvállalják, ami összhangban van a 6. ábra az „általánosságban felvállalom a konfliktusokat" állításra adott viszonylag magas (4.02-es) említettségével. A személyekhez kötődő konfliktusok közül

[6] Forrás: Papp Z. Attila konferencia előadás (ppt). „Fecseg a felszín, hallgat a mély" Tudományos konferencia a társadalmi konfliktusok gyökereiről és megoldásukról, EFOP-3.6.2-16-2017-00007

legalacsonyabb a szomszédokkal kapcsolatos, ami 22.4%-os értéket képvisel, viszont a többi településhez képest ez az érték átlagosnak tekinthető.

Az egészségüggyel és az oktatással kapcsolatos konfliktusok esetében meg kell jegyezni, hogy az átlagosnál magasabb említettségi aránynál nem a településen lévő intézményekkel lehet a baj, hanem a Miskolciakkal, hiszen Bükkszentkereszten csak a háziorvosi ellátás, és az általános iskola van, a többit Miskolc biztosítja. E helyi intézményekről pedig - mint azt korábban láthattuk - az interjúk során kifejezetten pozitívan nyilatkoztak.

A közbiztonság olyan jó a településen, hogy nem zárják a kertkaput és a bejárati ajtót, ami azért Borsodban egyáltalán nem általános - ezért olyan alacsony a valamilyen értéktárggyal, vagyontárggyal kapcsolatos (pld. lopás)" kérdésre adott említettségi arány, és akinek volt ilyen konfliktusa, az valószínűleg nem Bükkszentkeresztre, hanem egy másik településre vonatkozik – erről szintén volt szó az interjús részben.

Az etnikai konfliktusok alacsony említettsége (10.7%) azzal függhet össze, hogy - mint azt már korábban említettük - csupán egyetlen cigány család él a faluban. Azt gondolom, akik beszámoltak arról, hogy volt már etnikai konfliktusuk, ők sem erre a családra gondoltak, mert amikor az egyik idős nénivel készítettem az interjút, az udvarán éppen a tűzifát vágta az egyik falubeli cigány férfi - ez alapján úgy tűnt, eléggé konszolidált lehet a viszony ezzel a családdal. Az említett konfliktus pedig bármelyik másik településen is lehetett. A vallási konfliktusok alacsony említettsége azzal függhet össze, hogy szinte szín tiszta katolikus faluról van szó.

Az életkori és nemi konfliktusok is átlag körüliek, az életkori a többi település átlagához képest alacsonyabb, míg a nemi konfliktusok esetében némileg magasabb.

A politika természetű konfliktusok említettsége is alacsony, a többi településhez képest is valamivel kisebb az átlagnál, bár az érték szórása nagy.

A vállalkozásokkal kapcsolatos konfliktusok említettsége is alacsony a maga 13.7%-os értékével, a többi település átlagánál viszont magasabb, bár itt is elég nagy a szórás.

Összességében a táblázatok áttekintése után elmondható, hogy a vizsgált dimenziókban a bükkszentkereszti válaszok átlagosnak tekinthetők, a fent tárgyalt néhány kivételtől eltekintve. Ez az eredmény azért érdekes, mert a terepmunka alapján láthatóvá vált, amit a kutatás elején is sejteni lehetett, hogy Bükkszentkereszt borsodi mércével mérve egy kifejezetten jó helyzetben lévő település, és a kutatásba bevont öt település közül minden bizonnyal sok szempontból a legjobb helyzetben lévő. Ennek ellenére mind a

megelégedettség, mind a konfliktusok említettsége tekintetében nem jelenik meg ez a kedvező helyzet. Emögött több tényező is állhat, például a kérdezett konfliktusok jellemzően nem a településhez kötődnek -láthattuk ezt az egészségügy példáján -, de ugyanígy a politikai vagy a gazdasági természetű konfliktusok esetében is hasonló lehet a helyzet. Végül is csak a szomszédsági konfliktus az egyetlen, ami kizárólag a településhez kötődik, és ott a többi településhez képest átlag alatti értéket kapunk, de még e tekintetben sem áll jól Bükkszentkereszt (22.4%), mert Kistokajban ha kisebb mértékben is (20.5%), míg Fúlókércsen (10.7%) jelentősen kisebb a konfliktusok említettsége. Ahol nagyobb a konfliktusok említettsége, azok a városok: Ózd (24.3%), és Sátoraljaújhely (33.3%). A városban, mivel a szomszédok, mondjuk egy lakótelepi övezetben, gyakran nem is ismerik egymást, arra számíthatnánk, hogy jóval kevesebb a konfliktus. Persze, ha valaki volt az ózdi Velencén, vagy Hétes telepen, nem lehet kétsége a felől, hogy miért ilyen gyakori a konfliktusok említettsége. Ráadásul ezeknek a szomszédsági konfliktusoknak egy jó része etnikai konfliktus is egyben: erre jó példa Velence telep. Hétesen tereptapasztalataim alapján már csak roma népesség él. De miért magasabb Bükkszentkereszten a konfliktusok említettsége, mint a másik két faluban? Főleg a Fúlókérccsel való összehasonlítás az érdekes. Lehetséges, hogy ugyanabban a kérdőíves szituációban a Bükkszentkeresztiek jobban megnyílnak, mint a többi község lakói? Ha ez így van, akkor viszont feltehető, hogy a bükkszentkeresztiek szomszédsággal kapcsolatos konfliktusaikat nem minősítik súlyosnak - ezt egyébként az interjúk teljes mértékben alátámasztják. Erre a kérdésfeltevésre a válasz a program beavatkozási részében lesz kulcsfontosságú, mert a súlyos konfliktusok nem, vagy nehezen, illetve nagyobb körültekintéssel hozhatók felszínre.

IV. Összefoglalás

A kutatás eredményeit összefoglalva megállapítható, hogy Bükkszentkereszt lakossága körében a kérdőíves vizsgálat alapján a többi településhez képest átlagos a konfliktusok előfordulási gyakorisága. Jobban felvállalják a konfliktusaikat, de az interjús vizsgálat alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy e konfliktusokat egyáltalán nem tartják súlyosaknak, legalábbis ami a településsel kapcsolatba hozható. Relatíve optimistán tekintenek a jövőbe, ami egy gettósodó térségben némi kételyt ébreszthet bennünk, másrészt viszont ez az optimizmus a település jó adottságai miatt megalapozottnak tűnhet. Bükkszentkereszt ugyanis sok tekintetben hasonlít az ország más területein lévő, az idegenforgalomra alapozó településekre, mint az őrségi falvak, vagy a Bakony turista centrumának tekinthető Bakonybél. A felfejlődő idegenforgalom sokféle munkalehetőséget kínálhat az itt élő népességnek, ezáltal a szociális eredetű konfliktusok mérséklődésére lehet számtani, az egyenlőtlenségek esetleges növekedése ellenére is.

A másik lehetőség, hogy egyfajta „alvófaluvá" válik a település, azaz Miskolc közelsége révén a jobb anyagi helyzetűek, többnyire értelmiségiek lakhelyévé lesz. Ezért az „őslakos" – beköltöző konfliktusok éleződésére lehetne számítani, melyek mögött valójában a szociális egyenlőtlenségek állnak, de őslakosok között nagyon sok az idős, és a jövőben még inkább így lesz, akikre éppen életkoruk miatt egyfajta belenyugvó szemlélet jellemző, ezért e konfliktus sem válik valószínűleg számottevővé.

Ami a jövőben is az egyik legnagyobb kihívást fogja jelenteni a település számára, az az elöregedés, és ennek következtében az idősek ellátási problémái, amelyek - mint az interjúkból is láthattuk - már ma is nagy gondot jelentenek.

Ami talán a legvalószínűbb, hogy a fentiek együttesen valósulnak meg: tehát például az idegenforgalom, a turizmus mellett folytatódik Miskolcról a jobb módúak beköltözése, ezáltal a fent tárgyalt konfliktusok egyszerre lesznek jelen.

Végül, de nem utolsó sorban nem lehet kétséges, hogy a település jövője nagyban függ a régió gazdasági és szociális helyzetétől, mely hatással bír az itt megjelenő konfliktusokra és ezek intenzitására is.

Irodalom

Bakó Ferenc (1969): A mészégetők életmódja a Bükk hegységben. *Egri Múzeum Évkönyve,* 1969.https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_HEVE_agria06/?pg=282&layout=s

Csizmadia (2015): http://www.matud.iif.hu/2014/11/08.htm

Kristóf Andrea (2017): A Miskolci agglomeráció fejlődési pályája (1970-2015) In.: *Történeti Földrajzi Közlemények* 5. évfolyam 2. szám, főszerkesztő Frisnyák Sándor, Nyíregyháza, Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. 64-81 oldal.

KSH (2011): Magyarország településeinek népszámlálási-etnikai adatbázisa. Bükkszentkereszt: https://kisebbsegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/megjorsz_nepsz.pdf

Sass Judit, Síklaki István (2011): A társadalmi konfliktusok kezelése: https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0003_07_Tarsadalmi_konfl_kezelese/07_tarsadalmi_konfl_kezelese_1_1.html

SZABÓ Zoltán (1986): *A tardi helyzet. / Ciffra nyomorúság.* Budapest, AKADÉMIA KIADÓ/KOSSUTH KIADÓ,

Veres László (2007)**:** Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza. Szerk.: Viga Gyula: http://sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/100_falu/Bukkszentkereszt/index.htm

Veres László (1995): A Bükk hegység üveghutái. *Officina Musei 2.* Miskolc

Veres László,(1989) A Bükk hegység üveghutái, Miskolc;

Viga Gyula, (1984): Árucsere (Adatok egy termelési táj körülhatárolásához) in.: Répáshuta, egy szlovák falu a Bükkben , *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Népraji Kiadványai XIII, Szerkesztette:* Szabadfalvi József és Viga Gyula Miskolc, 171-189. oldal

Viga Gyula (1969): A Bükk-Vidéki falvak 19. századi életmódjához. *BAZE-Hont megyei Évkönyv* 21. 233-240. oldal

Kasznár Attila

Gondolatok a terrorizmus jelentette társadalmi veszélyekről[1]

Bevezetés

A posztmodern biztonságpolitika eseményei, valamint annak a ténye, hogy *„a világháborúk óta a hadviselésnek nemcsak a katonai formája változott meg, hanem a gazdaságilag fejlett és továbbfejlődő országok tekintetében politikai, társadalmi és gazdasági aspektusai is merőben más arculatot mutatnak,"*[2] igazolni látszanak azt a tényt, hogy elsőszámú biztonsági kihívásként a 21. században már nem a klasszikus fenyegetettségeket szükséges megjelölni, hanem az aszimmetrikus hadviselési módok közé tartozó terrorizmust.

Tulajdonképpen azt is mondhatjuk, hogy a tömegek megfélemlítése az, ami mindinkább veszélyt jelent, hiszen a terrorizmus valójában az erőszak alkalmazásának, továbbá az azzal való fenyegetésnek egy olyan sajátos stratégiája, amelynek elsődleges célja a félelem és a zavar keltése. Fontos leszögezni, hogy minden esetben előre jól körülírt, azonban az adott közösség által más eszközzel valóra nem váltható politikai eredmények elérésére kell irányulnia.

A terrorizmus nemzetközivé válása, vagyis a határokon átnyúló formációt öltő jellege, valamint a terroristák által alkalmazott módszerek és eszközök tekintetében bekövetkezett változások mind nagyobb kihívást jelentenek a terrorizmus elleni fellépés során. Azonban mik is jellemzik ezt az új és folyamatosan megújuló fenyegetettségi faktort, amely komplex kihívás elé állítja a nyugati társadalmakat? Melyek a posztmodern terrorizmus társadalmi

[1] A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

[2] ZALAI Noémi (2008): A XX. század háborúi és a terrorizmus elleni harc jellemzőinek összehasonlítása katonai, politikai és társadalmi kontextusok alapján. Szakmai Szemle: A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata 2008/2. 60. o

konfliktusokból eredő sajátosságai? Jelen írás ezekre a sarkalatos kérdésekre keresi a válaszokat.

II. A globális terrorizmus a társadalmi konfliktusok sorában

A terrorista támadásoktól korábban magukat védettnek tekintő nyugati kultúrkörhöz tartozó társadalmak, mint a globalizációs folyamatok aktív résztvevői, valamint az általuk alkotott államok közösségét nagymértékben sokkolta az a robbanásszerűen bekövetkezett, radikális változás, amely a biztonság dimenziójában a 2001. szeptember 11-ei, az Amerikai Egyesült Államokat ért terrortámadásokat követően zajlott. Az Amerikai Egyesült Államok elleni történelmi jelentőségű támadás azáltal, hogy új ellenségképet teremtett, egyben új irányokat is szabott a bipoláris világrend felbomlását követően útjukat kereső társadalmaknak, amely tény igazolja, hogy *„a terrorizmus alapvetően politikai jelenség, amely mögött strukturális és pszichológiai tényezők egyaránt vannak.”*[3]

Annak eredményeként, hogy az új ellenségkép egy az államiság megfogható létén kívül helyezkedő formációban jelent meg, jelentősen nőtt a lakosság általános biztonsághiánya, mivel ezáltal az állami erőszakmonopólium forrása vált körülhatárolhatatlanná. Az új viszonyrendszerben ugyanis az egyén nem tudja, hogy ki és mikor gyakorolja majd az erőszakot. A bizonytalanság ilyen fokon való megjelenése pedig egyszerre okoz politikai, társadalmi, kulturális és gazdasági, vagyis általános bizonytalanságot, amely magában hordozza az anarchikus állapotok kialakulásának veszélyét, mivel megdől az az alaptétel, hogy az állami főhatalom a legitim erőszak módszerének egyetlen jogszerű alkalmazója. Ezen szintű társadalmi bizonytalanság számos új konfliktus forrásává válik, egyben pedig megteremti annak a lehetőségét, hogy bevezetésre kerüljön az aszimmetrikus, vagy hibrid hadviselés fogalma. *„A hibrid hadviselés a hagyományos reguláris (lineáris, konvencionális) és az irreguláris (nem lineáris, nem konvencionális) hadviselés puha, közepes és kemény módszereinek, eljárásainak rugalmas alkalmazása abból a célból, hogy az ellenség államát, fegyveres erőit működésképtelenné, védtelenné tegyük és akaratunkat rákényszeríthessük, legfőképpen azzal a stratégiai céllal, hogy az erőszak szintje a konfliktus folyamán ne haladja meg a háborús szintet.”*[4] Pontosan ebbe a

[3] GÁL István László (2016): Új biztonságpolitikai kihívás a XXI. században: a terrorizmus finanszírozása. Szakmai Szemle 2012/1. 5. o.

[4] RESPERGER István (2016): „Nomen est omen„ nevében a végzet(e)? – A hibrid fenyegetésekre adható válaszok, a kontrahibrid műveletek. Terror & Elhárítás 2016/1. 49. o.

hibrid hadviselésbe illeszkedik a terrorizmus a maga sajátos flexibilis mozgásterével és eszközrendszerével, tökéletesen lemodellezve a szakértők által az új hadviselési módszerek terén felállított elméleti kereteket.

III. Az Európát érő posztmodern terrorfenyegetettség rendszere

Az Európában 2015 óta bekövetkezett terrortámadások rávilágítottak az új kihívásokra és tendenciákra. A terrorizmus kontinensen való megjelenését erősítő jelenségeket a nemzetközi szakértők elsősorban az alábbi problémák keretében határozzák meg:

2. Az illegális bevándorlási hullám;
3. A bevándorlók integrációjának kudarca;
4. A másod- és harmadgenerációs bevándorlók radikalizálódása;
5. A külföldről hazatérő harcosok aktivizálódása;
6. A felderítés/hírszerzés területeinek kihívásai;
7. Erőszakos beavatkozás a demokratikus folyamatok elősegítése érdekében;
8. A lehetséges megoldással összefüggésben elengedhetetlen a következő lépések megtétele;
9. A migránsközösségek problémáinak kezelése, tevékenységük figyelemmel kísérése;
10. A társadalmi integráció végrehajtása, a párhuzamos társadalmak felszámolása;
11. A rendvédelmi szervek fellépésének hatékonnyá tétele, a terrorizmus elleni szervezetek tevékenységének hatékonyabb összehangolása;
12. Az intézményközi információcsere gyors és aktív megvalósítása;
13. A szükséges jogszabályi változtatások megtétele.

A fenti csoportosítás alapján elemzett tények összeurópai szinten is egyértelművé teszik, hogy a globális terrorizmus, amely Földünk majd minden pontján jelenlévővé kezd válni, már Európát sem kíméli. Így az a korábbi társadalmi kép, amely arra épített, hogy kontinensünk társadalmában a nemzetközi terror nem jelentkezik konfliktusforrásként, mára hamisnak bizonyult, mivel a biztonsági környezet alapvető átalakuláson ment át.

A terrorkockázat számos, bonyolultan összefonódó összetevőből adódóan igen szokatlan és biztonsági hiányt okozó társadalmi állapotot eredményez. A nyugati társadalmak – ideértve az európai államok társadalmait is – jelenleg még mindig nincsenek felkészülve a területet érintő terrorizmus

aktivizálódása által gerjesztett új biztonsági kihívásokra. A felkészületlenségből adódik, hogy számos állam intézményrendszere a mai napig sem alkalmas a szakszerű, társadalmilag indokolt és a biztonsági szempontok alapján hatékony válaszok megadására. Vagyis, több esetben tapasztalható, hogy a rendészeti keretek nem a jelenlegi, illetve a jövőbeni, hanem a múltbeli állapotokhoz optimalizálva kerültek kialakításra, ebben a sajátos állapotban pedig gyakran a jövő kihívásaira való felkészülés szándéka is hiányzik.

Jól nyomon követhető a fenti gondolatsor a 2015 novemberétől, vagyis a francia fővárosban elkövetett terrortámadások napjától kezdve kialakult új, terrorveszéllyel magasan terhelt európai biztonsági helyzet kialakulása során, amely a gyakorlatban teljesen új kihívásokkal szembesítette az európai kontinens társadalmát. Egyértelműen megmutatkozik ugyanakkor az is, hogy a földrész államaira lecsapó terror, valamint az ezzel párhuzamban élesedő etnikai és vallási konfliktustömeg kezelése, annak komplex politikai, kulturális és gazdasági mivoltából eredendően csak és kizárólag komplex folyamatok során lehetséges. A kontinens jelenlegi társadalmi feszültségei több évtizedre visszamutató kezeletlen, elsősorban migrációs alapú problémák eredményei, amelyek felvállalásától a nyugati hatalmi elit egy része még mindig elzárkózik, holott az *„emberek egyéni vagy csoportos, országhatárokon, sőt kontinenseken átívelő vándorlása azonban nem nevezhető új típusú biztonsági kockázatnak, hiszen lényegében egyidős az emberré válással.”*[5]

A kezeletlen problémákból adódó helyzet az elsődleges forrása, hogy a jelenlegi európai terrorveszély fő forrását továbbra is a másodgenerációs migránsok jelentik, illetve tényként kell kezelni, hogy az utóbbi időszakban Európában elkövetett terrorcselekmények elkövetői is elsősorban a másodgenerációs migránsok közül kerültek ki. Pontosan ez az a társadalmi réteg, amelyiknek integrációja számos esetben sikertelennek bizonyult, miközben jelentős erők próbálják kisebbíteni a migrációban rejlő terrorista veszélyeket.[6] A sikertelenség természetesen nem tekinthető véletlennek, mivel a gyakorlatban hiányoztak azok az integrációs – hangsúlyozottan integrációs és nem asszimilációs – programok, amelyek elősegítették volna a beilleszkedést, illetve amelyek mentén egyáltalán meg lehetett volna kezdeni a más kulturális dimenzióból érkezettek integrálását. Az integrációs programok hiányában beilleszkedni nem tudó személyek olyan szociális hiányosságokkal küzdenek, amelyek a társadalmi együttélésük és kapcsolatépítésük során mély

[5] KAISER Ferenc (2018): Túlnépesedés, erőforrás szűkösség, „élettér” konfliktusok. Confessio 2018/2. 21. o.
[6] HANKISS Ágnes (2018): The Legend of the Lone Wolf. Journal of Strategic Security 2018/2. 69. o.

konfliktusok eredőiként jelentkezhetnek, melynek eredményeként a társadalom perifériájára sodródnak. Kitaszítottságuk eredményeként könnyen radikalizálhatóvá válnak, amely radikalizáció szociológiai folyamatként megnyilvánulva számos stációt érint, azonban a legtöbb esetben végkifejletében egy terrortámadásban, vagy annak előkészületében manifesztálódik, mintegy megvalósítva az extrémizmussal szembeni tudományos elvárásokat.[7]

A nyugati-európai országok elsősorban muszlim vallású migránsközösségeinek egy szűk része látványos radikalizálódási folyamatokon megy keresztül, míg a kelet-közép-európai államokban élők esetében a szélsőséges ideológiák irányába történő elmozdulás nem, vagy csak minimális mértékben mutatható ki. Megállapítható, hogy az első generációt, amely egy jobb élet reményében, munkavállalási célból érkezett a kontinensre, nem, vagy csak minimálisan érdeklik a radikális eszmék. Ugyanakkor a másodgeneráció számos esetben gyökértelennek mutatkozik, és tagjai – sokszor joggal – magukat a társadalom perifériájára szorult, meg nem értett és kitaszított személynek tartják. Ezek a fiatalok biztos pontot keresve a kellő támogatás hiányában könnyen válnak a kiszolgáltatottságukat kihasználni szándékozó, radikális eszméket terjesztő, elsősorban vallási szélsőségesek áldozatává. Ennek következményeként megy végbe radikalizációjuk, ami erős személyiségtorzuláshoz vezet, így gondolkodásukban helyet kaphatnak a terrorizmus, illetve a dzsihád eszméi.

Kiemelkedő társadalmi konfliktusforrásként jellemezhetjük a hazatérő, vagy visszatérő harcosok által jelentett kockázati tényezőt, amely a gyakorlatban az egyik legjelentősebb biztonsági krízist jelenti. Az Iszlám Állam szíriai és iraki térvesztésének eredményeként a korábban Nyugat-Európából nagy számban érkezett dzsihadista harcosok, a terrorszervezet helyi ellehetetlenülésével párhuzamosan visszatérnek a kibocsátó államokba, mint hazájukba, hiszen ezek a terroristák európai országok állampolgárai. Kisebb számban, de ugyanez a tendencia megfigyelhető a világ számos egyéb válságövezetével kapcsolatosan is. Az egyes háborús övezetekben fegyveres tevékenységet végző európai országok állampolgárainak radikalizációjával kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy általában sikerrel lezajlott. A fenti tény pedig azt is jelenti, hogy ezek a személyek hazatérve nem fognak törvénytisztelő állampolgárként élni, sőt gyakorlatilag nem fognak a társadalom konszenzusos tagjaiként, elfogadó magatartást sem tanúsítani. Ezen attitűdjük eredményeként az említett státuszú állampolgárok társadalmi

[7] A témában lásd bővebben: BOROSS Zsigmond Attila (2017): A jobboldali extrémizmus összetett ideológiája – mint a terrorizmus potenciális hivatkozása. Terror & Elhárítás 2017/4. 24. o.

reintegrálása nem csak nehéz, de a legtöbb esetben lehetetlen feladatnak bizonyul. Ebből már könnyen levonható az a következtetés is, hogy a hazatérő harcosok nagy többségben fogékonyak lehetnek az újabb terrorcselekmények elkövetésére, valamint a környezetük további radikalizálására.

Az új típusú társadalmi problémákon túl érdemes megemlíteni a terrorizmus eszközoldalán jelentkező radikális változásokat is. Kifejezetten új tendenciának tekinthető az Európát ért támadások sorában, hogy a nizzai, a berlini, a heidelbergi, a stockholmi, a több londoni, illetve a barcelonai támadások elkövetési eszközének gépjárművet választottak a terroristák. Az úgynevezett ramming típusú támadás – amelynek során az elkövető gépjárművel az áldozatok közé hajt – korábban nem számított az európai kontinensen bevett szokásnak. Az új támadási forma megjelenése természetesen nem tekinthető meglepőnek, hiszen tökéletesen illeszkedik abba a képletbe, amely szerint a terroristák mind a cselekményeik bekerülési költségét, mind az esetleges dekonspirációs faktorokat minimalizálni akarják. Ennek a szándéknak a megvalósítására pedig leghatásosabb formának a ramming típusú támadások kivitelezése tűnik, mivel ezek költsége elenyésző, és az általuk megvalósított romboláshoz képest elenyésző szervezést igényelnek, miközben az elkövetésben, illetve annak előkészítésében szerepet vállaló személyek számát minimálisra lehet csökkenteni. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy az elkövetések során a jövőben is kiemelt szerepet kapnak majd a korábbiakban már bevált, ezért hagyományosnak tekinthető eszközök, ezek közé tartoznak a pokolgépek, illetve a különböző lőfegyverek is. Nagy változásnak tekinthető annak a ténye is, hogy a bűncselekmények elkövetése során a terroristák törekednek a nagy rombolási kapacitással rendelkező eszközök felhasználására, amelynek oka a megváltozott célrendszer.

Az európai terrorizmus történelmének eseményei korábban elsősorban a terrorról, mint figyelem-felkeltési eszközről szóltak, vagyis amint azt Tálas Péter is számos alkalommal kifejtette, amíg a hagyományos, klasszikus típusú terrorizmus bizonyos szintű önkorlátozást alkalmazott, addig a posztmodern terrorizmus keretei között a támadási opciók korlátlanokká váltak.[8] Tulajdonképpen úgy összegezhetők Tálas gondolatai, hogy míg a korábbi időszakok támadásai során csak korlátozottan jelent meg az emberélet kioltására irányuló szándék, addig az Európában megjelent posztmodern terrorizmus egyik fő sajátossága, hogy az elkövetők az áldozatok számának

[8] TÁLAS Péter (2007): A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára. http://kisebbsegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/904.pdf (letöltve: 2018. január 24.)

maximalizálására, továbbá a lehető legnagyobb anyagi kár okozására törekednek.

Ebben a sajátos, konfliktusorientált társadalmi környezetben csak és kizárólag összetett állami és államközi intézkedések – válaszok – széles ernyője alatt várható a sikeres, a társadalmi biztonságot szavatoló fellépés. Kiemelten is igaznak tekinthető ez azért, mert a terrorizmus olyan komplex feladatokat ró az elhárításában részt vevő intézményekre, – itt ki kell emelni, hogy nem csak a rendvédelmikre – amelyek végkimenetelükben csak és kizárólag akkor nevezhetők sikeresnek, ha azokat megelőző rendszerben képesek végrehajtani. Vagyis, a terrorelhárítás során hangsúlyozni kell a preventív jelleget, amelynek viszont szerves része a társadalmi konfliktusok feltárása és szakszerű kezelése, amelyből azonban rögtön adódik, hogy ennek végrehajtásához az állami intézményrendszer egészének harmonikusan összehangolt, és állandóan megújuló feladatvégzése szükséges, miközben „*a biztonságpolitikai dimenziók a globalizáció következtében folyamatosan változnak, ugyanakkor a korábban meghatározott kihívások, kockázatok és fenyegetések fogalmi rendszere még mindig érvényes.*”[9]

A jelenlegi európai, terror alapú biztonsági krízist okozó társadalmi konfliktusrendszer egyik legfőbb pontja a migrációban keresendő, amellyel kapcsolatosan megállapítható, hogy „*az elmúlt években Európát érintő súlyos migrációs nyomás résztvevőinek összetételét tekintve túlnyomórészt a fiatalabb, mobilizációra képes generáció tagjait láthatjuk, akik más oldalról fogékonyabbak is a fejlődő technikai megoldások iránt.*”[10] Pontosan ez a réteg az, amelynek radikalizálása igen könnyű feladat a szélsőséges csoportok és egyének számára. Amennyiben ennek a migrációs folyamatnak a felszámolására törekszünk, akkor a legkiterjedtebb formában a migránstömegek forrásországban történő megtartása, vagyis a migrációs folyamat blokkolása mutatkozik szükségesnek. A feladat nem tűnik könnyűnek, ebben az esetben ugyanis a világ válságövezeteibe tartozó, gyakran háború, nemzetiségi konfliktusok és gazdasági nyomor által sújtott, gyatra infrastruktúrájú államokban kellene megteremteni annak a kereteit, hogy a lakosság ne kívánjon elvándorolni onnan. A feladat kivitelezése összetett gazdasági, szociális, katonai, rendészeti és egyéb szakmai tényezők elegyéből kell, hogy összeálljon, hiszen a feladat gyakorlatban nem más, mint az adott, migrációkibocsátó államok gazdasági talpra állítása, infrastrukturális

[9] KASZNÁR Attila – BÁCS Zoltán György – ZALAI-GÖBÖLÖS Noémi (2017): A terrorfenyegetés forrásai. In.: KASZNÁR Attila (szerk.): Bevezetés a terrorelhárítás alapjaiba.: Dialóg Campus Kiadó Budapest. 11. o.

[10] DOBÁK Imre (2017): Tömeges migráció a mobilkommunikáció tükrében. Szakmai Szemle: a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat tudományos-szakmai folyóirata 2017/1 104. o.

és oktatási, szociális rendszerének kiépítése, amelyek a helyi létbiztonság növelésének garanciái lehetnek.

Kisebb volumenű, azonban így is alapvető nehézségeket okozó feladat Európa és az Európai Unió határainak migrációs alapú védelme, amely szintén az egyik megoldási opcióként szerepelhet. Ebben az esetben kulcskérdés a határokra érkező tömegek megfelelő szűrőmechanizmusú biztonsági ellenőrzése, amelynek célja, hogy *„ne lépjen be, vagy ne tartózkodjon, ne telepedjen le az országban (és az EU területén) olyan külföldi személy, aki veszélyezteti az ország belső biztonságát, törvényes rendjét, függetlenségét.”*[11] Annak érdekében, hogy ezek a biztonsági intézkedések a megfelelő szinten kerülhessenek végrehajtásra, többek között az európai államok társadalmi konfliktusainak teljes feltárása is szükségesnek mutatkozik, mivel ez teszi lehetővé, hogy a terrorizmus belső forráspontjai, illetve az azokhoz csatolható személyek és perszonális hálózataik azonosíthatók legyenek. Az intézkedések magas színvonalú, hathatós végrehajtása összeurópai érdeket jelent, mivel az Unió területére bejutott, esetlegesen terrorkockázatot jelentő személyek további mozgásának, valamint a már meglévő radikális közösségekkel való későbbi kapcsolatépítésének megakadályozása jóval nehezebb feladatot – ezzel együtt biztonsági kockázatot – jelent, mint a belépésük ellehetetlenítése.

Sosem szabad elfeledkezni annak a tényéről, hogy a migráció nem ér véget a letelepedéssel, a munkavállalással, vagy egy adott országban való huzamosabb életvitelszerű tartózkodással. Ezt bizonyítja annak a ténye is, hogy Európában a jelenlegi legnagyobb terrorfenyegetettséget a másodgenerációs migránsok radikalizálódott közösségei jelentik, mivel az integráció hiánya generálja az érintett társadalmi csoportok esetén a többségi társadalommal való konfliktusok többségét, holott *„ez a csoport közelebb kellene, hogy legyen a befogadó kultúrához, mint az első generációs bevándorlók, mégis idegen.”*[12] Vagyis a jelenlegi társadalmi problémák kezelésének azonnali, hathatós eszköze az integrációs programok kidolgozása és végrehajtása volna, úgy a többedgenerációs migránsok, mint az újonnan a kontinensre érkezők esetében, mivel *„a terrorizmus és az ahhoz vezető radikalizmus fő forrása a társadalom perifériájára sodródás, a modernizáció és a szociális kilátástalanság.”*[13]

---

[11] LAUFER Balázs (2017): Migrációs státuszkérelmezők esetében felmerülő lehetséges nemzetbiztonsági és terror kockázatok. Terror & Elhárítás 2017/3. 103. o.

[12] BÁCS Zoltán György (2017): A radikalizáció és a terrorizmus kapcsolata, egyes formái, gondolatok a megelőzés lehetséges perspektíváiról. Nemzetbiztonsági Szemle 2017/1. 7. o.

[13] KASZNÁR Attila – ZALAI-GÖBÖLÖS Noémi (2017): A globális erőközpontok és a nemzetközi biztonság. Bíbor Kiadó Miskolc. 121. o.

A jelenlegi keretek között az európai társadalmak csak és kizárólag abban az esetben maradhatnak meg, ha a korábban az integráció hiányában kialakult párhuzamos társadalmak felszámolása megtörténik, mivel ezek a kezelhetetlen, és az állam életében alapvető kockázatokat jelentő konfliktusok forrásaként funkcionálhatnak. Alapvető politikatudományi kitétel ugyanis az állam esetében a szuverenitás megléte, márpedig a párhuzamos társadalmakban kialakuló párhuzamos intézmények, illetve álintézmények – ide sorolhatók a saría rendőrségek – pontosan a szuverenitásnak a meglétét teszik megkérdőjelezhetővé.

IV. Összegzés

A fentebb részletezettek alapján elmondható, hogy az európai államokban kialakult társadalmi törések olyan konfliktus-realizálódások sorát zúdították a kontinens államainak lakosságára, amelyek kezelésére a legtöbb ország nincs felkészülve. Ebből adódik, hogy elengedhetetlen ezeknek a konfliktusforrásoknak a realizálása, illetve a megfelelő kormányzati irányítású válaszmechanizmusok kiépítése, még akkor is, ha igaznak fogadjuk el azt a kitételt, hogy a 2015-ben megindult migránsáradat nehezebbé teszi a megfelelő válaszok kialakítását.[14]

A terrorizmus az eddigi tapasztalatok alapján a közeljövő egyik legjelentősebb biztonsági kihívásaként fog jelentkezni, és várhatóan hosszútávon az is marad. Annak a ténye, hogy rendkívül változatos megjelenési formával bír, amely mind több arcot ölt magára, olyan mértékben teszi kiszámíthatatlanná a biztonsági környezetet, amely társadalmi konfliktusok sorát eredményezheti. A békés társadalmi együttélés ezen a szinten jelentősen megbomlik, és további problémák forrásává válik. A biztonságérzet hiánya pedig magával hozza a gazdasági és politikai bizonytalanság kiterjedését is, ezáltal újabb válsághelyzeteket teremt.

Különös fontosságot kell ugyanakkor annak a ténynek tulajdonítani, hogy a politikatudomány szabályai alapján a közösségek nagyarányú elégedetlensége új társadalmi törésvonalakat teremt, amelyek strukturális változásokat eredményeznek. Ennek tükrében a terrorizmus európai megjelenésével kapcsolatos folyamatokhoz csatolható társadalmi problémák végső soron, extrém esetben az európai politikai viszonyokat is megváltoztathatják.

Irodalom

Bács Zoltán György (2017): A radikalizáció és a terrorizmus kapcsolata, egyes formái, gondolatok a megelőzés lehetséges perspektíváiról. *Nemzetbiztonsági Szemle* 2017/1. 5-26. o.

Boross Zsigmond Attila (2017): A jobboldali extrémizmus összetett ideológiája – mint a terrorizmus potenciális hivatkozása. *Terror & Elhárítás* 2017/4. 23-48. o.

[14] KISS Álmos Péter (2016): First Thoughts about the Terrorist Attacks in Paris and Brussels. Defence Review: The Central Journal Of The Hungarian Defence Forces 2016/1. 19. o.

Dobák Imre (2017): Tömeges migráció a mobilkommunikáció tükrében. *Szakmai Szemle: a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat tudományos-szakmai folyóirata* 2017/1 101-111. o

Gál István László (2016): Új biztonságpolitikai kihívás a XXI. században: a terrorizmus finanszírozása. *Szakmai Szemle* 2012/1. 5. o.

Hankiss Ágnes (2018): The Legend of the Lone Wolf. *Journal of Strategic Security* 2018/2. 54-72. o.

Kaiser Ferenc (2018): Túlnépesedés, erőforrás szűkösség, „élettér" konfliktusok. *Confessio* 2018/2. 21-29. o.

Kasznár Attila – Bács Zoltán György – Zalai-Göbölös Noémi (2017): A terrorfenyegetés forrásai. In.: KASZNÁR Attila (szerk.): *Bevezetés a terrorelhárítás alapjaiba*.: DIALÓG CAMPUS KIADÓ Budapest. 11. o.

KASZNÁR Attila – ZALAI-GÖBÖLÖS Noémi (2017): *A globális erőközpontok és a nemzetközi biztonság.* BÍBOR KIADÓ Miskolc.

Kiss Álmos Péter (2016): First Thoughts about the Terrorist Attacks in Paris and Brussels. Defence Review: *The Central Journal Of The Hungarian Defence Forces* 2016/1. 13-21. o.

Laufer Balázs (2017): Migrációs státuszkérelmezők esetében felmerülő lehetséges nemzetbiztonsági és terror kockázatok. *Terror & Elhárítás* 2017/3. 67-107. o.

Resperger István (2016): „Nomen est omen„ nevében a végzet(e)? – A hibrid fenyegetésekre adható válaszok, a kontrahibrid műveletek. *Terror & Elhárítás* 2016/1. 49. o.

Tálas Péter (2007): A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára. http://kisebbsegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/904.pdf (letöltve: 2018. január 24.)

Zalai Noémi (2008): A XX. század háborúi és a terrorizmus elleni harc jellemzőinek összehasonlítása katonai, politikai és társadalmi kontextusok alapján. Szakmai Szemle: *A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos-Szakmai Folyóirata* 2008/2. 54-65. o

Siskáné Dr. Szilasi Beáta - Vadnai Péter - Mihályi Helga

A társadalmi konfliktusok statisztikai alátámasztása és térbeli megjelenítése[1]

I. Bevezetés

Az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 projekt keretében vizsgálja a kutató csoportunk a „Társadalmi együttélési formák és normák, együttélési simulások és konfliktusok multikulturális környezetben" témát. Az alapkutatásának célja a társadalmi konfliktusok természetének jobb megértése, szisztematikus leírása az Észak-magyarországi régióban, illetve javaslattétel a különféle típusú és természetű társadalmi konfliktusok lehetséges kezelésére. A projekthez kapcsolódóan létrejött egy statisztikai (kvantitatív) munkacsoport, melynek feladatai közé tartozik egy társadalominformatikai adattárház létrehozása és az adatok térbeli megjelenítése. A cikkben a szekunder adatokhoz kapcsolódó primer adatokból származó kérdésköröket igyekszünk összeilleszteni.

A konfliktusokat több szempont alapján lehet tipizálni. A típusalkotások jelentősége a megfelelő kezelési eljárás megválasztásában rejlik. A korábbi vizsgálatok során például annak alapján rendeztük őket, hogy az emberi viszonyrendszer mely szintjén lépnek föl.

Egy másik típusalkotó sajátosság, hogy a konfliktus alapja tényszerűen, vagy csak a résztvevők percepciója szerint létezik (képzelt). A „tényszerű" konfliktusok mögött egymással ténylegesen szemben álló célkitűzések, érzelmek, értékek, érdekek húzódnak meg. Ezzel szemben a "képzelt" konfliktusok emberi félreértésből, tévedésből, történelmi hagyományból,

[1] A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg. A szerzők ezúton is köszönetet mondanak a támogatásért.

sztereotípiákból, előítéletekből, ellenségeskedésből fakadnak. Irreális konfliktusok jellemzően az etnikai csoportok, futballcsapatok szurkolói közötti konfliktusok.

A konfliktusokat keletkezésük legfőbb okai alapján különböző típusokba sorolhatjuk.

- Kapcsolati (személyközi, interperszonális) konfliktusok
- Értékkonfliktusok
- Strukturális konfliktusok
- Kommunikációs és információs konfliktusok
- Érdekkonfliktusok (http://konszenzus.org/wp-content)

A kutatás alapkoncepciója azon az elképzelésen alapul, hogy a települések üzemeltetésében és mindennapjaiban jelen lévő konfliktusok számos esetben megnehezítik, avagy gátolják a működést. A folyamatos feszültségek és érdekellentétek feloldására az élhető települési környezet kialakításához, az emberi jól-lét (well-being) érdekében is fontos lépéseket tenni, megoldásokat keresni. A kutatás célja a lehető legtöbb konfliktus feltárása, a problémák kiváltó tényezőinek összegyűjtése és mindezek megjelenítése. A statisztikai kutatócsoport a társadalominformatikai térképekhez szükséges adatbázis feltöltésére és folyamatos bővítésére törekszik, mind a szekunder (KSH, TeiR adatbázisok, önkormányzati, megyei adatok), mind a primer (empirikus vizsgálat) adatok gyűjtésével, statisztikai elemzésével és megjelenítésével.

Az adattárház kialakítása során gyűjtött statisztikák szorosan kapcsolódnak azokhoz a főbb konfliktustípusokhoz, melyeket a nagymintás adatgyűjtés (Észak-magyarországi régió települései) során előzetesen meghatároztunk, és ami elvezetett az 5 mintatelepülés kiválasztásához (Ózd, Sátoraljaújhely, Fulókércs, Bükkszentkereszt, Kistokaj). A települések két főtípusa (város, falu) esetében eltérő intenzitással, és jellemzőkkel ugyan, de jelen van a konfliktusok jó része.

II. A társadalmi konfliktusok statisztikai alátámasztása: demográfia, társas kapcsolatok

Az első vizsgálatba bevont konfliktustípus a demográfiai alapon nyugvó (generációk közötti) problémák feltárása, ami a mai magyarországi viszonyok között is egyre fontosabb kérdéssé válik, ahogy az elöregedés folyamata előrehalad. Az alapadatok a következők voltak: lakónépesség az év végén; a népesség három korcsoportja; a népesség nemek szerint; a népesség családi állapota; vándorlási egyenleg. Az 1. ábra alapjául szolgáló népességszám változás, amit bázisviszonyszámmal adtunk meg (a bázisév a 2001-es volt), jól mutatja, hogy a régióban nincs egyetlen olyan járás sem, ahol pozitív irányú népességszám változást tapasztaltunk volna.

Az öt mintatelepülés esetében a 2016-os elöregedési index eltérően alakult. A legmagasabb értékkel Bükkszentkereszt rendelkezik, itt az érték 286,8, a második és harmadik helyen a két város áll, Sátoraljaújhely 181,1, és Ózd 144. Két településen Kistokaj (78,8) és Fulókércs (38,1) fiatalosabb a korszerkezet. Az idősebb és fiatalabb generációk közötti távolság az értékrendek a viselkedési és erkölcsi normák különbségein, valamint a családon belüli kommunikációs formák eltérésén is alapszik, ami konfliktusok forrásává válhat.

1. ábra. Az Észak-magyarországi régió lakónépesség számának változása (2001 és 2016 között) és a nyilvántartott álláskeresők száma járási szinten (2001, 2011, 2016)

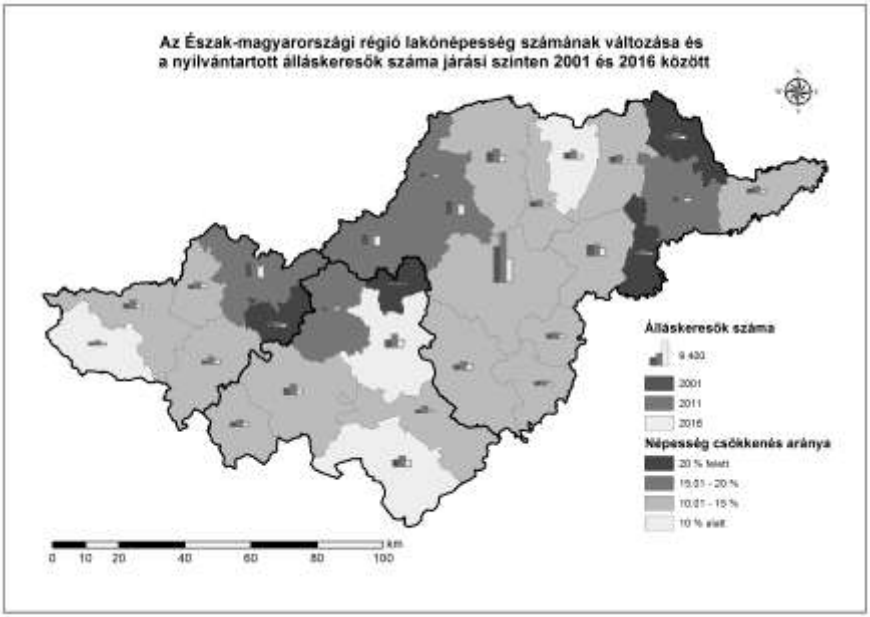

Forrás: KSH, szerkesztette: Vadnai Péter

A 2. ábrán látható, hogy a vizsgált települések mindegyikén megjelent a válaszadók esetében az életkori különbségekből adódó feszültség.

2. ábra. Van-e életkori különbségekből adódó feszültség? (%)

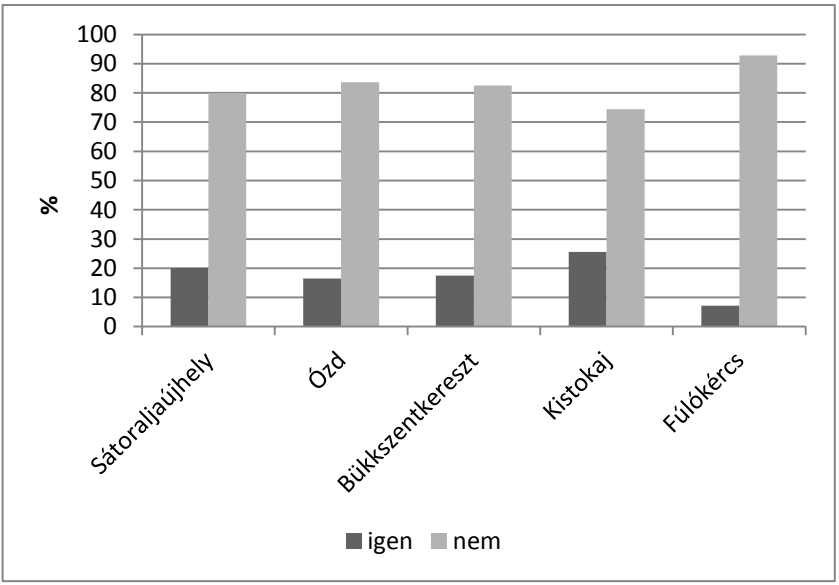

Forrás: primer adatbázis, szerkesztette: Siskáné Szilasi Beáta

Az arányokat tekintve az igen válasz Kistokaj esetében volt a legmagasabb (25,6%), miközben a legalacsonyabb érték a szintén fiatalos kormegoszlást mutató Fulókércs (7,1%) esetében jelentkezett. Három településen (Ózd, Sátoraljaújhely és Bükkszentkereszt) hasonló gyakorisággal válaszoltak igennel. A települések különböző méretűek és eltérő korszerkezet jellemzi őket, ami arra utal, hogy ez a konfliktustípus jelen van az urbánus és a rurális társadalmi térben is.

A második nagy témakör a magánéleti-társas konfliktusokhoz kapcsolódik, ahol a szekunder adatbázisból két mutatót választottunk ki: háztartásszám; a családok gyerekszáma. A 3. ábrán látható kapcsolati erősséget bemutató adatsor a primer kutatásból származik. A két város és a három falu között abban nincs különbség, hogy az emberek jó része nagyon erős kapcsolatot tart

fenn a legközelebbi családtagokkal, azonban Kistokaj kivételével a vizsgálatba bevont településeknél megjelent az egyáltalán nem tart kapcsolatot válasz is.

3. ábra. A család legközelebbi tagjával tartott kapcsolat erősségének megoszlása (5-ös mérési skálán; 1=egyáltalán nem, 5= nagyon) (%)

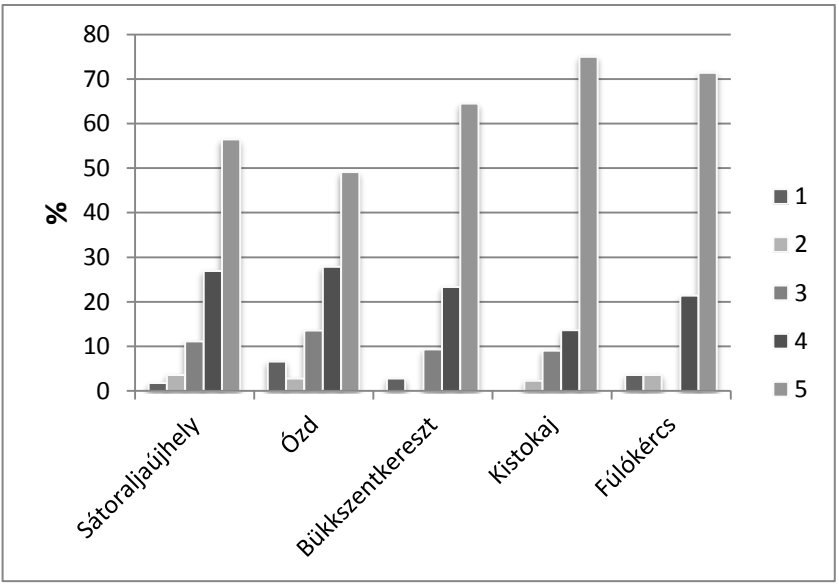

Forrás: primer adatbázis, szerkesztette: Siskáné Szilasi Beáta

III. A társadalmi konfliktusok statisztikai alátámasztása: lakóhely, intézmény, bűnözés

A települések jellemzőit, arculatát az ott élő emberek alakítják a természeti és épített környezet keretei között. A települések azonban az időben folyamatosan változnak, bizonyos tényezők megerősödése (társadalom, gazdaság) vonzóvá tehet egy életteret, míg mások (hanyatlás, bűnözés, szegregáció) taszítóvá, ami az elnéptelenedéshez, majd megszűnéshez vezet. A településeken belüli konfliktusok egy része ezekhez a komponensekhez kapcsolódik. A vizsgálatainkba a területi-lakóhelyi konfliktusok alátámasztásához a következő mutatókat használtuk: lakások/házak építési ideje; szobák száma. Természetesen a tiszta statisztikai mutatók mögött jelentős minőségi eltérések húzódnak meg, amit a primer adatbázis adatai segítenek megérteni.

4. ábra. A lakáskörülményekkel szembeni elégedettség megoszlása a vizsgált településeken (5-ös mérési skálán; 1=egyáltalán nem, 5= nagyon) (%)

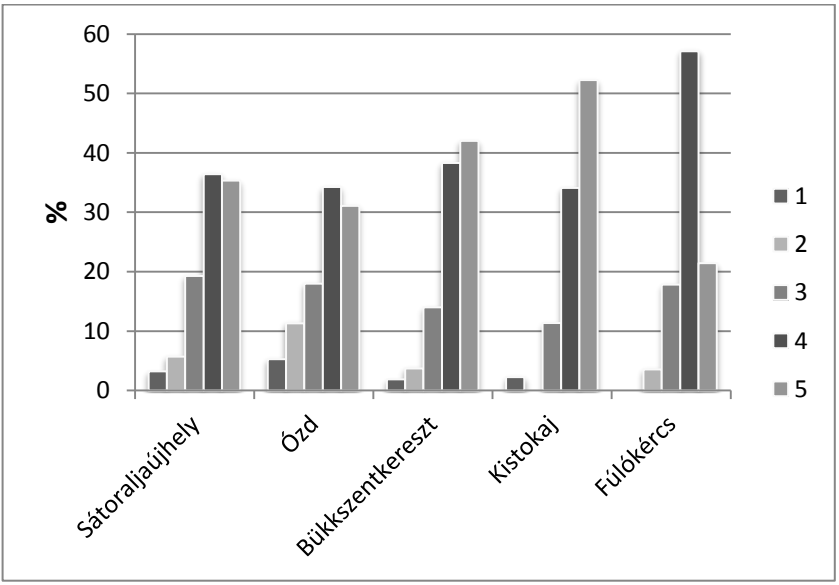

Forrás: primer adatbázis, szerkesztette: Siskáné Szilasi Beáta

A 4. ábra alapján elmondható, hogy a válaszadóink inkább elégedettek voltak a lakáskörülményeikkel, mint nem. Leginkább elégedett a Kistokajban élők csoportja volt, a falvak esetében a legkevésbé elégedettek a fúlókércsiek voltak a lakhatással. A két város esetében egyértelműen az Ózdon élők voltak kevésbé elégedettek, míg Sátoraljaújhelyen ennél a kérdésnél a 4-es és 5-ös elégedettségi értékek domináltak.

Az intézményi témakörhöz a következő mutatókat válogattuk le: oktatási intézmények; háziorvosok, szociális ellátás, hátrányos helyzetűek, munkanélküliségi ráta, közmunka. A települések esetében az egyik legfontosabb kérdés a munkalehetőségek megléte, avagy hiánya. A statisztikai adatokból számított bázisviszonyszám alapján, ami a nyilvántartott álláskeresők arányának változását mutatja be, arra a következtetésre juthatnánk, hogy jelentős javulás figyelhető meg a vizsgálatba bevont települések esetében.

A pozitív változás oka a globális válsághoz kapcsolódó munkaerőpiaci átalakításokhoz köthető. A globális gazdasági válság által generált folyamatokra adható egyik lehetséges válasz, amit számos ország (köztük Magyarország is) bevezetett, a foglalkoztatáshoz kapcsolódó szakpolitikai trend a „workfare society" modellje. Magyarországon 2011-től alakult át a közfoglalkoztatási rendszer, aminek keretében a „segély helyett munka" elv alapján igyekeztek elérni, hogy társadalmilag hasznos, értéket teremtő foglalkoztatási formát alakítsanak ki (Koós 2016).

5. ábra. A nyilvántartott álláskeresők aránya 2016-ban a 2001-es bázisévhez viszonyítva

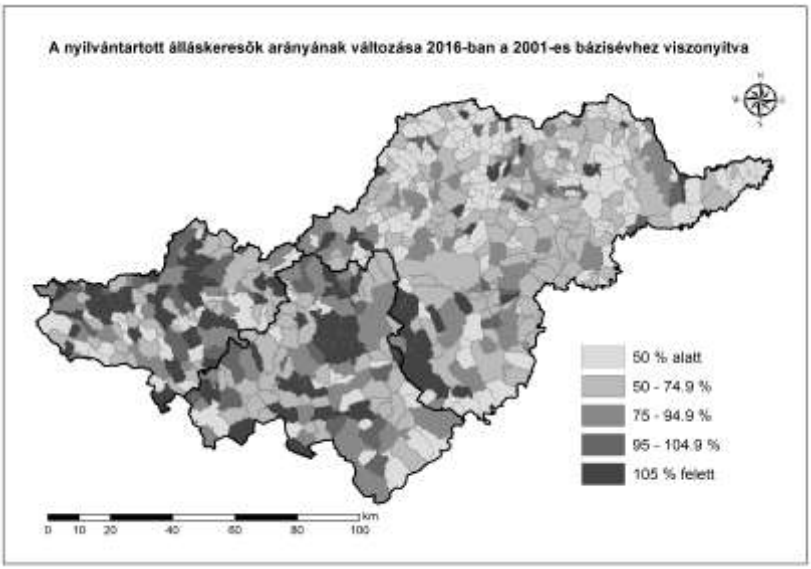

Forrás: KSH, saját számítás, térkép: Vadnai Péter

A közfoglalkoztatásban résztvevők arányát a tényleges létszám mellett a közvetlen munkahelyteremtésre fordított kiadások mutatják, melyek GDP-hez mért aránya nagyon eltérő lehet az egyes országokban. Európát alapul véve elmondható, hogy 2012-ben Magyarország, Írország, Bulgária és Franciaország költött a legtöbbet közvetlen munkahelyteremtő közfoglalkoztatási programokra. A ráfordítások a későbbiekben csak három országban növekedtek: Bulgária, Lettország és Magyarország. A közvetlen munkahelyteremtésbe bevont résztvevők aránya eltérő az egyes országokban, a legmagasabb arányt (2006-2012 között 5% fölötti értéket 100 álláskeresőre vonatkoztatva) Szlovákiában, Bulgáriában, Luxemburgban, Franciaországban, Írországban és Magyarországon találjuk (Siskáné-Halász 2017)

A 5. ábrán látható csökkenő arányok tehát ennek a gazdasági intézkedésnek a következtében alakultak ki, ami a lényeges kérdés lesz a jövő szempontjából, hogy mennyien fognak a közmunkaprogramból átkerülni az elsődleges

munkaerőpiacra, hiszen ez a foglalkoztatási forma nem hosszú távú fenntartásra szolgál.

A munkával való elégedettség az öt településen jelentősen eltér, Kistokajban voltak a válaszadók a legelégedettebbek, míg Fúlókércsen ugyan inkább elégedettek voltak a munkával, de sokkal inkább szórtak az értékek és a nagyon elégedetlen kategória is jelentős válaszadási arányt mutat. Bükkszentkereszt, Ózd és Sátoraljaújhely válaszadói inkább elégedettek voltak, de szintén erősen szórtak a válaszok.

6. ábra. A munkával való elégedettség százalékos megoszlása a vizsgált településeken (5-ös mérési skálán; 1=egyáltalán nem, 5= nagyon) (%)

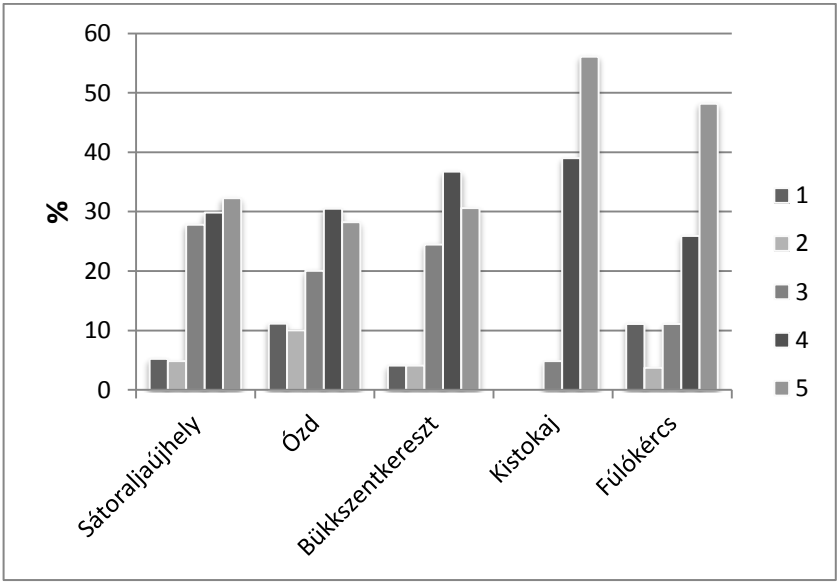

Forrás: primer adatbázis, szerkesztette: Siskáné Szilasi Beáta

A szolgáltatások közül az alapellátáshoz tartozó mutatókat vizsgáltuk meg, Az oktatás kategóriában megvizsgáltuk az óvodák és az általános iskolák számának változását, hiszen a szülőknek jelentős problémát okoz, ha a gyermekeket másik településre kell elszállítani minden nap. A 7. ábrán az egészségügyi ellátás egyik részét a háziorvosi szolgálat jelenlétét vizsgáltuk bázisviszonyszám segítségével, ide tartozó mutatók voltak még a védőnői

szolgáltatás és a gyermekorvosi szolgáltatás. A régióban van olyan település, ahol megszűnt a háziorvosi ellátás, hasonló konfliktusforrásként szolgálva, mint az oktatás esetében.

7. ábra. A háziorvosi szolgáltatók számának változása 2011-ben a 2001-es bázisévhez viszonyítva

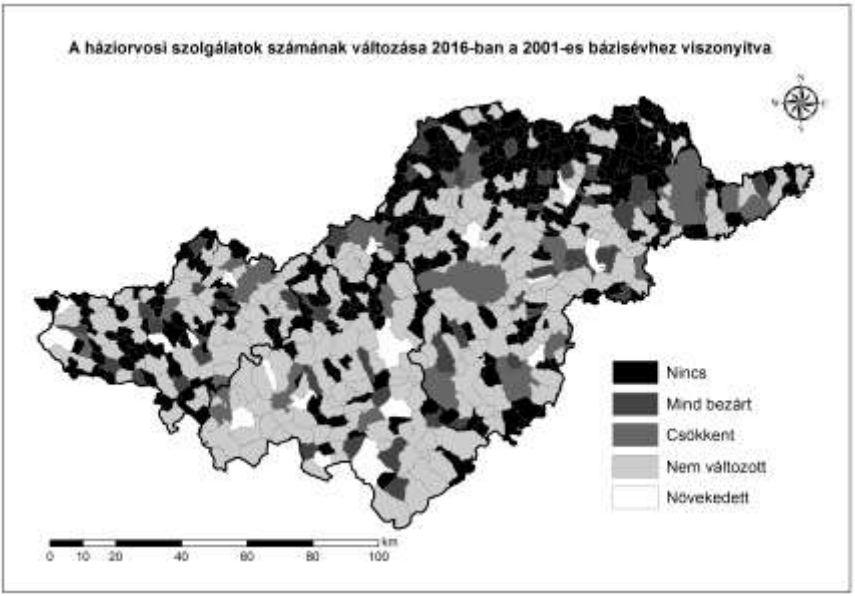

Forrás: TEIR, térkép: Vadnai Péter

A települési konfliktusok egy jó részét a bűnözéssel kapcsolatos történések határozzák meg. A munkaképes népesség időszakos átrendeződése morális válsághelyzetet idézhet elő és kitermelhet egy helyileg bűnözésből élő elkövetői kört. A bűnözést vizsgáló kutatók hamar felismerték, hogy az egyén bűnelkövetővé válása szoros kapcsolatban van a társadalmi környezettel, mivel az döntő befolyással bír az elkövető személyiségfejlődésére. A fentiek következtében a kriminológia egyre szorosabb kapcsolatba került a szociológiával, azzal a tudományággal, amely az egyes társadalmi tényezők összefüggéseit hivatott vizsgálni (www. blszk.sze.hu).

A társadalmi tényezők bűnözésre gyakorolt hatásának vizsgálata gyakran valamely, az egész rendszer szempontjából fontos jelenség és a bűnözés

összefüggésének vizsgálata útján történik. Ez az úgynevezett monokauzális vizsgálat, mely kiemeli a társadalmi viszonyok egy-egy nagy területét (lásd például szegénység, dezorganizáltság, anómia), s ennek a területnek a bűnözéssel való kapcsolata szolgál a bűnözés mibenlétének általános magyarázatául. Az egész társadalmi rendszer oldaláról történő megközelítés, ezzel szemben különbséget tesz egyfelől azok között a társadalmi viszonyok között, amelyek közvetlen kapcsolatban vannak vagy lehetnek a bűncselekmény elkövetésével (mikrokörnyezet), másfelől azok között a társadalmi jelenségek között, amelyek rendszerint csak közvetve hatnak a bűncselekmények elkövetésére (makrokörnyezet) (Vígh 2006).

8. ábra. A bűnesetek száma 1000 lakosra vonatkozóan 2011-es adatok szerint

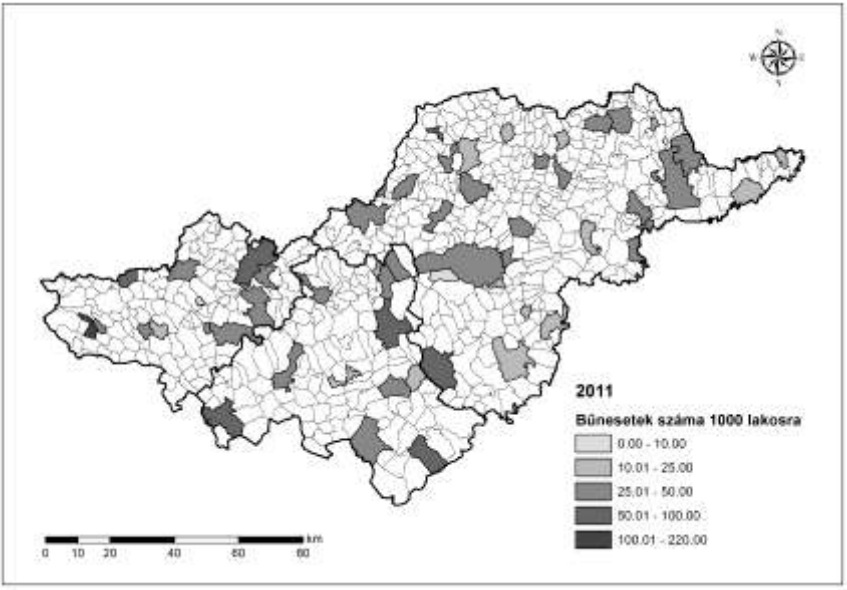

Forrás: TEIR, szerkesztette: Vadnai Péter

A területi mintázat esetében, ami Borsod-Abaúj-Zemplén megyét illeti, az 1989-es nyolcadik helyezéshez képest romlott a térség helyzete, mivel 2006-ban már országosan az ötödik, a keleti régióban pedig a legfertőzöttebb

területi egységnek számított. A 218 %-os növekedés az országos átlagot meghaladta (Piskóti 2007).

Az Észak-magyarországi régióra vonatkozóan elkészített bűnözési térképünk esetében a 2011-es TEIR adatokat tudtuk felhasználni (8. ábra) és ezt vetettük össze a demográfiai helyzettel és az iskolai végzettséggel.

A vizsgált települések esetében két fontos tényezőt figyelhetünk meg az újabb adatok tükrében: az egyik, hogy a bűnözési adatok nem nőttek, vagyis a térségben nem emelkedett a bűnözési kedv, aminek oka lehet a gazdasági mutatók és a társadalom gazdasági erejének csökkenése is (aprófalvak elszegényedő és elöregedett népessége). A másik tényező, hogy a generációs válságok, a migrációs veszteség (belső vagy külső) következtében, egyre nagyobb teret kaphatnak a településeken. Ez megmutatkozik az eltérő életminőségben és életviteli folyamatokban is.

Az erősödő elvándorlás következtében a falvak (rurális területek) egyre inkább kiürülnek, a helyben maradó lakosság átlagéletkora nő, a bűnözéssel szembeni (lopások, betörések) ellenállás csökken. A jövőben fontos kérdés lesz, hogy ezeken a területeken erősödni fog-e a bűnelkövetés a demográfiai szerkezet eltolódásának következtében.

A másik jelentős kérdés a személyes érintettség, a primer kutatás során a válaszadók arra a kérdésre, hogy érintett volt-e valamilyen bűncselekmény kapcsán, elszenvedője volt-e például lopásnak a 9. ábrán látható megoszlásban válaszoltak.

9. ábra. Érte-e valamilyen értéktárggyal kapcsolatos bűneset, például lopás? (%)

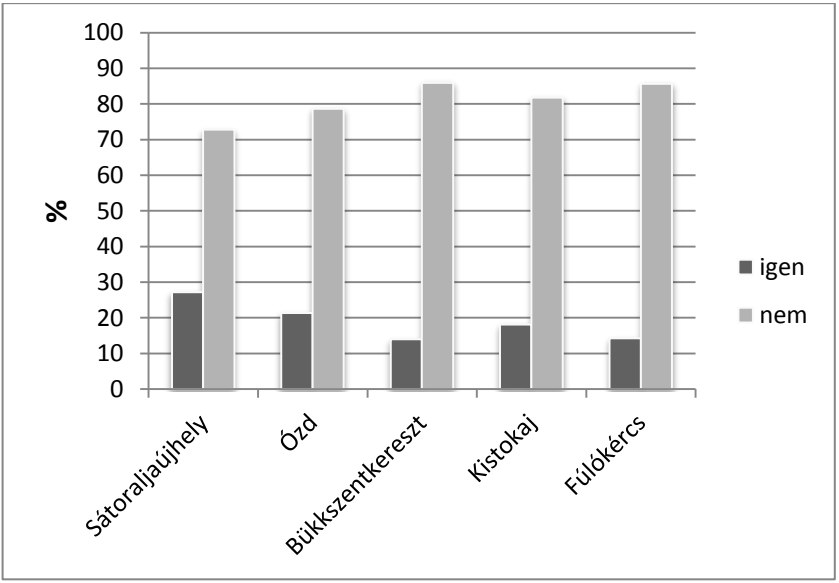

Forrás: primer adatbázis, szerkesztette: Siskáné Szilasi Beáta

A két város esetében kaptuk a legmagasabb arányokat az érintettségre, Sátoraljaújhely válaszadói közül 27,2% esett az igen kategóriába, míg Ózdon ez az arány 21,3% volt. A falvaknál Kistokaj esetében volt a legmagasabb az arány (18,1%). Fulókércsen és Bükkszenkereszten az arány teljesen azonos volt, a válaszadók 14%-át érintette lopás.

IV. Összegzés

A kutatás során az eddigi adatok alapján is bebizonyosodott, hogy a települések üzemeltetésében és mindennapjaiban jelen lévő konfliktusok számos esetben megnehezítik, avagy gátolják a működést. A folyamatos feszültségek és érdekellentétek feloldására az élhető települési környezet kialakításához, az emberi jól-lét (well-being) érdekében is fontos lépéseket tenni, megoldásokat keresni. A szekunder statisztikai adatok hozzájárultak a mintatelepülések kiválasztásához, a primer kutatás adatai pedig segítenek a tényleges konfliktusok feltárásában. A két statisztikai forrásból elkészített és folyamatosan bővített adatbázis segít a térbeli folyamatok, azonosságok és különbségek, megjelenítésében, ezzel is többlet információt adva a települési konfliktusok rendszeréhez. Az eddigi vizsgálatok alapján jelen vannak demográfiai, intézményi, munkaerőpiaci és bűnözéssel kapcsolatos konfliktusok a településeken. Ezek azok a konfliktustípusok, melyek az urbánus és a rurális területen is megjelennek, és meghatározzák a településeken élők mindennapjait. A vizsgálatok folytatás során még részletesebb adatokhoz fogunk jutni, melyek elősegítik majd egy általános intézkedési terv, egy konfliktuskezelési modell felállítását. A projekt folytatása során a következő feladat az öt, primer adatokkal rendelkező, mintatelepülés pozícionálása és összehasonlító vizsgálata a járási szintű adatokkal.

Irodalom

Koós B. (2016): Közfoglalkoztatás a mezőgazdaságban. – *Tér és Társadalom* 30. 3. pp. 40-62.

Piskóti Zs., (2007(: Borsod-Abaúj-Zemplén megye bűnözésföldrajza, valamint négy település a bűnözés tükrében. *TDK dolgozat, ME-FGI* 18. p

Siskáné Sz. B. – Halász L. 2017: Globális munkaerőpiaci kihívások az új gazdaságföldrajzi folyamatok tükrében / Recent challenges in the global labour market in light of new economic geography. *Földrajzi Közlemények*, 141. évf. 3. szám, Budapest, pp: 263-275

VÍGH József 2006: *Kriminológiai alapismeretek*, Budapest, NEMZETI TANKÖNYVKIADÓ, pp.196-197.

Eredmények…Megoldások a bűnmegelőzésben; *Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Rendőrfőkapitányság szakmai kiadvány*a 2007. p.13. www. blszk.sze.hu/images/Dokumentumok

http://konszenzus.org/wp-content /uploads/AVR/lecke3_lap2.html

https://www.ksh.hu/
www.teir.hu

Csepeli György

A közelítő szingularitás

A szingularitás a lét történetét felhasító esemény, mely egyszerre vég és újrakezdés. Mint Kurzweil írja, "ha egy nagy tömegű csillag szupernova-robbanáson megy át, a maradéka végül egy látszólag nulla kiterjedésű és végtelen sűrűségű pontban zuhan össze, és a középpontjában létrejön egy szingularitás" (Kurzweil, 2014.51.) Ebből jön létre az információ, melynek története az emberi élet földi regényével újra kezdődött. Az evolúciós sorban előtte álló elődeivel szemben az ember egyedülállóan képes az információt a természeti valóságban és a nyelv által által teremtett társadalmi-kulturális valóságban egyszerre felfogni, továbbítani, teremteni (Smith, Szathmáry, 2012). A megszületett egyszeri emberi lények egyszerre örökítik, mentik át az elődeiktől kapott információt a gének és a mémek útján.

Az információ az élet napi folytatásához elengedhetetlen kapcsolat a világgal, mely csak akkor segít hozzá ha a túléléshez, ha az élő szervezetnek van olyan képessége, melynek birtokában az információt felfogni, feldolgozni, kiértékelni, majd a valós és a kívánatos helyzetek összevetésekor döntéssé érlelni képes. A döntést követően az információ a cselekvés sikerének vagy kudarcának a jelzője.

Az intelligencia az információ kezelésével összefüggő kognitív képességek együttese, mely minden élőlényben működik, de legfejlettebb, az adaptációt leginkább lehetővé tevő szerveződése a "homo sapiens" evolúciós úton létrejött sajátja.

A mesterséges intellligencia alkalmazások ma már részévé váltak a modern emberi környezetnek. A technológiai fejlődés üteme alapján előre látható, hogy nincs messze a teljes szingularitás bekövetkezése sem, amikor a planetáris hálózatra csatlakozott különféle mesterséges intelligencia alkalmazások és az emberi intelligencia közös platformra kerül a problémák meglátásában és megoldásában. A másod-és harmadgenerációs robotok a felhőbe költözött, folyamatosan tanuló, természetes nyelvet is megértő központi intelligencia segítségével működnek.

Az emberi agy intelligenciáját felülmúló szuperintelligencia fölényének titka az érzelem mentesség, a körültekintés, a fáradhatatlanság és a korlátlan tanulási képesség (Bostrom, 2016). Ma még a tudományos fantasztikus

regények és filmek problémája, hogy gépi és a sajátos emberi intelligencia együttese harmonikus vagy konfliktusos lesz. Elvileg mindkét forgatókönyv lehetséges.

A negativ forgatókönyv lehetőségét Heidegger már akkor meglátta, amikor még szó sem volt internetről, Big Data-ról, szuperintellginciáról.

A Fekete füzetek nyilvánosságra kerülésével nem lehet kérdés, hogy Heideggert, az embert, megfertőzte a nemzeti szocializmus. Hitler kezdetben nem volt ellenszenves számára, s németként abban reménykedett, hogy Hitler nemzeti szocializmusa visszaadja a németeknek, amit az elsővilágháborús vereséggel elvesztettek hitben, reményben, önbecslésben.

Heidegger és Hitler liasonja azonban egyoldalú volt, s nem tartott sokáig. A filozófus 1934-ben elvállalta a Freiburgi Egyetem rektori pozícióját. A beiktatásakor mondott patetikus beszédében a nyugati gondolkodás kezdeteit elevenítette fel, hogy megállapítsa, a kezdet meghaladhatatlan. Az efféle beszéd nem tetszhetett a nemzeti szocialista uraknak, s Heideggernek hamarosan fel kellett állnia a rektori székből.

A nemzeti szocializmus rendszere Heidegger számára egyszerre volt azonosulásra hívó élmény, s hátborzongató tapasztalat. Ha nem hitt volna Hitlerben, s nem hitte volna, hogy a nemzeti szocializmus a létező egészét szólítja meg, akkor nem következett volna be a kiábrándulás sem, mely rádöbbentette a modern kor igazi problémájára, a lét elfelejtésére.

Heidegger a nemzeti szocialista rendszerben a létfelejtés egyik esetét látja, mely beállítása szerint azonos rendben van a létező kommunizmus és a fogyasztói kapitalizmus rendszereivel. Mindegyikben közös az ember ittlétének egyneműsítése, az emberi sors titoktalanítása, a sokértelműség iránti teljes érzéketlenség, a végesség iránti tudatlanság, az istenek elmenekülése.

A létfelejtést kikényszerítő totális működést Heidegger machinációnak nevezi, mely a számítás, a tervezés, a gyorsaság, az óriásiasság, a tömegesség elveinek bevezetésével az egész földet a maga uralma alá hajtó totális szervezet megjelenését eredményezi. Miként Heidegger írja, “a machináció a minden csinálhatóságára való berendezkedést jelenti, mégpedig úgy, hogy a mindenre vonatkozó feltétlen számítás feltartóztathatatlansága előirányzottan tételezve van”. (idézi Schwendtner, 2013. 60.)

Ez a szervezet önmaga fenntartásán kívül másra nem alkalmas, és mindent, ami nem tartozik hozzá, azt elpusztítja. A machináció jellemző jegye a “planetáris idiotizmus”. Planetáris, mert a Föld egészét keríti hatalmába, s idióta, mert önmagán kívül másra nem gerjed, mindenki mást megsemmisít.

A machinációként elképzelt, az egész földgolyót a maga uralma alá hajtó totális ellenőrzést lehetővé tevő rendszer megvalósulására a huszadik század végén megjelent új kommunikációs technológiák megjelenéséig kellett válrni. A huszadik század végén megjelent az internet, melynek révén aki rákapcsolódott, mindenki mással azonnal kapcsolatba kerülhetett. Az internet azonban messze több lett, mint egy globális Telefonhírmondó. Minden lépés, amit valaha, valaki az "infokommunikációs szupersztrádán" lépve tett, nyomot hagyott maga után. Hatalmas mennyiségű szöveg, kép, hang, mozgókép, adat került az internetre, s ez a folyamat ma is tart.

A huszonegyedik században az internet a föld minden pontján elérhető kommunikációs hálózattá fejlődött, melynek minden pontjáról elérhető az összes többi pontból internetre kitett információ. A hálózat kapacítása szintén nőtt, és továbbra is nő. A gyorsaság, az óriásiasság, a tömegesség, melyeket Heidegger a machináció jellemző tulajdonságaiként írt le, messzemenően mind alkalmas az internet leírására is.

A kérdés csak az volt, az embereket és a dolgokat mind egyetlen, nagy, planetáris hálózatba kerülő hatalmas, de kaotikus információtömeg miként rendeződik, s kinek a kezébe kerül. Az információk rendezését, politikai, gazdasági, katonai, kulturális, fogyasztói célú felhasználását csak azok a szervezetek engedhetik meg, amelyek az információ strukturálására, elemzésére és kiértékelésére alkalmas eszközökkel rendelkeznek, s ezeket az eszközöket folyamatosan fejlesztik.

A gazdaság, a kereskedelem, a kommunikáció viiágában megoldandó problémák közül egyre többről derült ki, hogy megoldásuk nem igényel bonyolult gondolkodást, mivel egysíkuak, a kombinációk ugyan nagy számúak, de igazi meglepetést nem tartogatnak.

A kezdetben kifejlesztett mesterséges intelligencia alkalmazások éppen erre a célra voltak jók. Amikor még az internetre csatlakoztatott eszközök kevéssé voltak képesek a gyors, hatékony, nagymennyiségű információ továbbítására, a mesterséges intelligencia mutatványai alig jelentettek többet mint Kempelen Farkas híres-hírhedt sakkgépe. A legnagyobb feltűnést az IBM által kifejlesztett, Watson névre keresztelt mesterséges intelligencia alkalmazás váltotta ki, mely 2011- ben a Jeopardy nevű kérdezz-felelek televíziós showban 1 millió dollárt nyert helyes válaszaival, maga után utasítva két embert. Watson maga nagy karriert futott be, s ma már megjelent a munkaerőpiacon. Ügyfélszolgálatot, gyártásfejlesztést, logisztikai felügyeletet vállal. Olcsóbb és megbízhatóbb mint emberi versenytársai, akik elfáradnak, öregszenek, szülnek, időnként rossz hangulatban kénytelenek dolgozni.

A mesterséges intelligenciával felszerelt első generációs robotok látnak, hallanak, cselekednek, de akció rádiuszuk behatárolt. De csak azt látják, hallják, teszik, amire beprogramozták őket. Persze ez sem kevés. Pakolnak, dobozolnak, szüretelnek, fejnek, sütnek-főznek, pincérkednek, slágert szereznek, ujságxhíreket írnak, a béna emberi testre szerelve a testet mozgatják, Norbert Wiener 1949-ben a New York Times kérdésére azt nyilatkozta, hogy " a gépek annyira lecsökkentik a gyári rutinfeladatokat végző munkások gazdasági értéke, hogy egyszerűen nincs olyan alacsony bér, amennyiért megérné tovább alkalmazni őket". (idézi Ford, 2017).

Nem kellett száz év ahhoz, hogy Wiener jóslata valósággá váljon. A termelés teljes folyamatát az elektronikus térben szerrvezett és onnan vezetett 4.0 ipari forradalom egyre több munkahelyet vesz el az emberektől a gyárakban, s hasonló fejlemények várhatók a nem túl bonyolult, jól algoritmizálható feladatokat ellátó egyéb munkakörökben a szolgáltatások területén.

A szingularitást minden nap közelebb hozza a az internetre csatlakozott dolgok és emberek forgalma által létrehozott hatalmas adattömeg, mely egyre csak nő. Ez a Big Data, mely a Heidegger átal már megsejtett machináció szíve. Csakhogy a Big Data előtt az emberek feletti totális hatalom megszerzése és megtartása igen jelentős ráfordításokat igényelt a hatalom birtokosaitól. A nemzeti szocialista és a kommunista machinációk a közvetlen totális ellenőrzés eszközeire voltak utalva. A társadalom tagjainak kordában tartása a rendőrség, a titkosrendőrség, a határőrség,a cenzúra dolga volt. A fogyasztói kapitalizmus eszközei jóval kevésbé voltak véresek, de ugyanolyan hatékonyak voltak, mégha alkalmazásuk inkább a lélek, semmint a test ellenőrzésén, fegyelmezésén alapult (Marcuse, 1990).

A Big Data révén mindenki, akár akarja, akár nem, élete szinte minden pillanatában adatot termel, mely nemcsak róla, hanem a vele állandó vagy rendszertelen kapcsolatban álló személyekről is információt ad. Az adatok mintázatainak feltárása révén az adatok feletti hatalommal rendelkezők nemcsak azt tudják megmondani, hogy a személy mit csinált, és csinál, hanem azt is, hogy mit fog csinálni, mit fog venni, hova fog utazni, mire vágyik és mitől fél.

A hálózatra csatlakozott emberek és dolgok minden lépése bekerül az elektronikus térbe, ahol a folyamatosan bővülő adattömegből kiszűrt összefüggések alapján a közpponti intelligencia a hálózatra kapcsolt emberek és dolgok mozgásának előrejelzésére lesz képes, ami emberek esetében az ajánlást, az óvást, a megelőzést, a remények és a vágyak kiszolgálását, a veszélyektől való félelem csökkentését ígérik.

A jövő nagy ígérete az élet problémamentesítése, a testi zavarok előrejezése s ezáltal elhárítása. A testi működés legkülönbözőbb módjait folyamatosan monitorozó, testre telepített hordozható eszközök által a nap 24 óráján át továbbított adatok alapján a központi intelligencia algorotmusai a legcsekélyebb rendelllenességet is képesek lesznek jelezni, s a jelzés alapján a bevatkozás felöl intézkedni. A Big Data alapú megoldásoknak a már kialakult betegségek diagnosztizálásában sem lesz versenytársa az emberi intelligencia.

Másfelől lehetetlen nem látni, a Big Data orwell, machinációs perspektíváit. A Big Data mögül a Big Brother kandikál ki, aki mindent és mindenkit a maga hatalma alá akar kényszeríteni. A Big Data azért válhat a szabadság elvételének új, immár teljes egészében infokommunikációs alapon működő, planetáris hatósugarú eszközévé, mert megjelenését megelőzte és követte a a hardver robbanásszerű fejlődése, a mobil eszközök egyre hatékonyabb újabb és ujabb generációinak forgalomba állítása és az internet adattovábbító kapacitásának óriási ütemű bővülése. Kurzweil úgy látja, hogy "az információtechnológiai teljesítmény különböző mérőszámainak -ár-teljesítmény, sávszélesség, kapacitás-duplázódási ideje körülbelül egy év." (Kurzweil, 2014. 96).

A legnagyobb kihívás az új generációs, komplex feladatok megoldására képes, összekapcsolt mesterséges intelligencia alkalmazások működését egyáltalán lehetővé tevő elektronikus tér sebezhetősége. Az USA Kongresszusa által tartott meghallgatáson 1998-ban L0pht, egy bostoni hack-elő közösség egyik tagja azt nyilatkozta, hogy 30 perc elég lenne nekik a teljes internet megbénítására. Amikor ez a belejelentés elhangzott, akkor még nem jelentett többet, mint egy esetleges kellemetlenség bövetkezhetőségét. Az internet összeomlásama már az egész világot érintő katasztrófa lenne (Flournoy, Sulmeyer, 2018)

Nem zárható ki az automatikus hekkertámadás, az önvezető autók baleseteinek előidézése, drónok polgári célpontok megtámadására való betanítása, katonai pusztító vírusok bejuttatása működő rendszerekbe. A mesterséges intelligencia alkalmazásai megemelik az emberi színjátékhoz eleve hozzá tartózó Jó és a Rossz közötti küzdelem tétjeit.

Irodalom

Bostrom, N. (2016.): Szuperintelligencia. Budapest: Ad Astra ford: Hidy Mátyás

Kurzweil, R. (2014.): A szingularitás küszöbén. Budapest: Ad Astra.

FLOURNOY, M., SULMEYER, M. (2018.): Battlefield Internet. *Foreign Affairs*, vol. 97. No. 5. 40-47

FORD, M. (2013.): *Robotok kora. Milyen lesz a világ munkahelyek nélkül?* Budapest, HVG KÖNYVEK. Ford: Garamvölgyi Andrea

MARCUSE, H. (1990.): *Az egydimenziós ember*. Budapest, KOSSUTH. ford: Józsa Péter

Schwendtner T. (2013.): Ujraértelmezés a fiókban. Heidegger nácizmuskritikája 1935-1940. *Magyar Filozófiai Szemle*. 52.2, 53-66.

SZATHMÁRY, E., SMITH, J.M 2012. A földi élet regénye. Az élet születésétől a nyelv kialakulásáig. Budapest, AKADEMIAI

Csizmadia Ervin

Pártok, kormányzati ciklusok és ciklusváltások

A négy évenkénti váltógazdálkodásból az „örök kormányzás" felé: az 1990-2010 közötti Magyarország példája összehasonlító perspektívában

I. Bevezetés

A pártpolitika oly annyira maga mögé szorít szinte minden más politikatudományi témát, hogy a kormányzati ciklusok természetéről (amelyeknek persze nem kis része pártpolitika) lényegesen ritkábban beszélünk. A 2018-as választás után például sokakat az a kérdés foglalkoztat, hogy a Fidesz immár egymást követő harmadik kormányzati ciklusa egyfajta bebetonozódást jelent-e, vagy valamikor lehetséges lesz-e még a visszatérés az úgynevezett „normális" váltógazdálkodáshoz. Erre a kérdésre a közvélemény egy része pesszimista választ ad, s úgy érzékeli, hogy a Fidesz permanens kormányzása egyfajta *új állampártiságot* jelent.

Ahhoz, hogy a mai helyzet (tartós kétharmados kormányzás) kialakulásának gyökereit jobban megértsük, távolabbra, egészen a rendszerváltásig kell visszamennünk. Ebben a tanulmányban ugyanakkor valóban csak a gyökereket vizsgálom, s a kezdetektől nem jutok el a máig, hiszen az írást 2010-tel befejezem. Nem célom tehát a mára kifejlődött „új állampártiság" természetének vizsgálata, annál inkább az *előfeltételek* megértése, amikor is az addig szinte szabályszerűen ismétlődő egyciklusú kormányzások „átváltanak" kétciklusúba, amikor tehát egy jól bejáratott trend megváltozik. E váltás szempontjából a kulcsév 2006, de tágabban mindezt az 1990-nel kezdődő átmenet készíti elő és ez a periódus 2010-ig tart. 2010-2018-at tehát 1990-2010-ből érthetjük meg s a feladat az, hogy mind alaposabban megértsük.

Az 1990-2010 közötti parlamenti ciklusokat elemezve döntően négy kérdés érdekel: 1. A kormányzati ciklus intézményesítésére vonatkozó pártpolitikai alkuk; 2. A kormányzati szereplők pártösszetétele és a politikai aktorok magatartása; 3. A „ciklustöréshez”[1] vezető mechanizmusok jellege; 4. Az új ciklusterjedelem hatása a pártversenyre és a kormányzat teljesítőképességének csökkenésére.

A dolgozat nem csupán magyar terepen vizsgálódik, hanem tágabb összehasonlítási perspektívát is nyit, amikor adatokat hoz Nyugat- és Kelet-Közép-Európáról. Már most jelzem azonban, hogy a külföldi adatok inkább csak a fő tendenciákat jelzik, s nem adnak választ olyan mikro-folyamatokra, amelyek pedig a hazai kormányzati ciklusok természetével kapcsolatosan – e dolgozat szempontjából - lényegesek. A külföldi példák bemutatása mégis rendkívül fontos, két okból. Egyrészt a kormányzási ciklusokra vonatkozó nyugat-európai adatokat áttekintve képet alkothatunk arról, 1990 környékén milyen minták álltak a rendszerváltó aktorok rendelkezésére. Ezért és nem másért használok 1945 és 1990 közötti adatokat. Hiszen arra vagyok kíváncsi, hogy a demokrácia klasszikus kiépülésének időszakában Európa más országaiban – mondhatni: a minta-országokban – milyen ciklus-terjedelmek érvényesültek. Ezekkel összehasonlítva feltűnik majd, hogy a hazai ciklustrendek *rövidebbek.* Másrészt hozok kelet-közép-európai adatokat is, amelyek azért fontosak, mert rávilágítanak arra, hogy a magyar kormányzati ciklusok – ebben az összevetésben – *nem is olyan rövidek.*

A dolgozat megírására azonban mindezeken túl még egy dolog adta a lökést, ez pedig a témának a magyar politikatörténet hosszabb folyamataiba való belehelyezése. Pártpolitikai értelemben ezt egy korábbi tanulmányomban (Csizmadia, 2009), illetve egy újabb könyvemben (Csizmadia, 2017) már megtettem. A mostani írás annyiban más, hogy ezúttal csak jelzem ezt a történelmi dimenziót, de hosszasabb elemzésre nem vállalkozom, továbbá az elemzés kereteként a pártpolitika egy sajátos szegmensét, a kormányzati ciklus természetét vizsgálom.[2]

Kiinduló hipotézisem: 1990 után Magyarországon *másfajta ciklusgazdálkodás és ciklusterjedelem alakult ki, mint amit a modern magyar politikából (1867-1945) megismerhettünk*.[3] Szemben azzal a

[1] Ciklustörésnek a hagyományszerűen, több ciklus alatt intézményesített kormányzati idő megváltozását nevezem. Ha ez szokásszerűen 4 év, amely hirtelen megváltozik, akkor „ciklustörésről” van szó.

[2] A ciklus fogalmáról és összefüggéseiről lásd: Csizmadia, 2012: 57-65.

[3] Ezt több ciklusú, váltógazdálkodás nélküli kormányzásnak nevezhetjük. Erről bőségesen írok 2009-es tanulmányomban és 2017-es könyvemben.

történelmi trenddel, amelyben a hosszú, olykor több évtizedes ciklusok érvényesülnek, 1990 után egy stabil, négyévenkénti váltógazdálkodás alakul ki. Ez nem azt jelenti, hogy a demokrácia új pártpolitikai aktorai ne törekednének akár több ciklusú kormányzásra, azt azonban igen, hogy erre nem *képesek.* Amikor pedig képesek lesznek (mondjuk 2006-ban), akkor az egész párt-, kormányzati és politikai rendszer átalakulását indítják el.

A dolgozatban először megvizsgálom a nyugat-európai kormányzati ciklusok néhány jellemzőjét abban az időszakban (1945-1990), amikor ezek a demokráciák újraépítették magukat a második világháború után. (I. fejezet) Ezt követően kitekintek az 1990 utáni Kelet-Közép-Európára is, alátámasztandó, hogy 1990 után e régióban a kormányzati hatékonyságot egy ciklusnál hosszabb időszakra alig-alig tudják biztosítani, sőt számos ország összehasonlító adatai ciklusokon belüli rapid kormánybukásokról és -váltásokról szólnak. (II. fejezet). Utána a magyar demokrácia első hosszabb periódusáról (1990-2002) beszélek. Ezt a 12 évet három egyciklusú kormány tölti ki, s még a 4. kormány (2002-2006) is egyciklusúnak indul, de 2006-ban „váratlanul" az MSZP-SZDSZ kormány egy második ciklusra is mandátumot szerez. (III. fejezet). Majd a kétciklusú kormányzásra való áttérés körülményeit, illetve a kormányzat gyors erodálódásának a ciklusváltással való összefüggését világítom meg. (IV. fejezet). Végül összefoglalom az értekezés tanulságait és egy összefogottabb ciklus-kutatás szükségessége mellett hozunk fel érveket (Konklúzió). Mint már megállapítottam: a 2010 utáni fejleményekkel a dolgozat egyáltalán nem foglalkozik. Ennek indoka döntően az, hogy ezúttal nem a 2010-2018 közötti (immáron három ciklusra kiterjedő) kormányzás mindennapjai érdekelnek, hanem *az egyről többciklusúra való váltás háttere*. Ez pedig elsősorban a 2006-2010 közötti időszakot jelenti. Az olvasó a 2010 utáni fejleményekről bőven tájékozódhat az elmúlt 8 évre vonatkozó rengeteg publikációból,[4] s a már említett, 2017-es könyvemből.

A dolgozatban sok szerzőre hivatkozom majd. Közülük most Csaba Nikolenyi-elméletét (Nikolenyi, 2004.) emelem ki, amelynek két sarokpontja a kormányzatok kompozíciója és a kormányzati aktorok elrendeződése.[5] Igyekszem előterjeszteni egy elméletet arról, hogy minden országban létezik egy úgynevezett „normális" kormányzati ciklus. Ez a kormányzásoknak és -váltásoknak hosszabb távon megszokott

[4] A legátfogóbban: Körösényi szerk., 2015.

[5] A kormányzati kompozíció fogalma Nikolényi dolgozatának egyik kulcskategóriája. A továbbiakban inkább kompozíció helyett a beszédesebb „pártösszetétel" fogalmát használom.

menete. Ha egy országban egy kormány működése átlagosan 8-12 év, akkor itt ezt tekinthetjük „normál" ciklusnak. Másutt, ahol más a helyzet, a „normál" ciklus leírás is mást jelent. Magyarországon 1990 és 2002 között 4 éves ciklusok érvényesülnek, itt tehát ezt tekintem „normál" kormányzati ciklusnak. Állításom az lesz, hogy a magyar politikában a „normál" ciklus 2006-os megtörése (az első 4 évnél hosszabb ciklus intézményesedése) új tendenciákat, a pártverseny hevesebbé válását, sőt az egész rendszerváltáskori rendszernek a teljes átrendeződését készítette elő.[6]

Míg a külföldi adatokat viszonylag kevés elméleti megállapítással terhelem, a magyar ciklusok megközelítésében hasznosítom az informális intézmények elméletének és az aktor-elméletnek a tanulságait.[7]

[6] A dolgozatnak nem tárgya, hogy ennek az átalakulásnak – különösen a 2010 után bekövetkező – fázisait bemutassa. Csupán jelzem, hogy szignifikáns összefüggést látok a hirtelen ciklusterjedelem-változás és a látszólag konszenzuálisnak mondott elitstratégiák kimerülése és egy merőben új intenzitású pártverseny kialakulása között.

[7] Aktor-elmélet alatt azt értem, hogy a vizsgálat nem annyira a rezsimre, a polity-re, mint inkább a szereplők szándékainak és motivációinak, cselekvéseinek értelmezésére koncentrál. Ennek kapcsán fontos szerepet kap az informális dimenziók vizsgálata. (Lásd például: Lauth, 2000., Helmke-Levitsky, 2004., Williamson, 2009.) A tanulmányhoz nagyon jól hasznosítható – és történeti összehasonlításokat is tesz - :Wiener, 2010/ a, b.

II. Nyugat-európai empirikus kormányzati ciklus-kutatások

Mindjárt az elején szeretném megindokolni, hogy a rendelkezésre álló rendkívül bőséges nyugat-európai irodalomból miért az 1945-1990 közötti időszakra vonatkozó részét használom. Mivel az 1990-ben létrejövő magyar demokrácia kormányzati ciklusainak természetét kívánom jobban megérteni, adja magát, hogy olyan támpontokat keressek, amelyek az átmenet idején, mint *minták* álltak a rendszerváltó aktorok rendelkezésére. Mivel a magyar egy *induló* demokrácia volt 1990-ben, szándékosan választottam a nyugati fejlődésnek azt a periódusát, amely 1945 után kezdődik, s amely ez által magán viseli, ha nem is az induló, de mindenesetre az *újrakezdő* demokráciák jegyeit. Nem azért nem foglalkozom tehát az 1990-2010 közötti Nyugat-Európáról szóló irodalommal, mert az ne lenne releváns, hanem azért, mert olyan mintákat keresek, amelyek összehasonlíthatóak, s az 1990 utáni nyugat-európai demokráciák fejlettségüknek egészen más szintjén állnak, mint induló magyar demokrácia. Fontos szemléleti kiindulópontként az 1990 utáni hazai kormányzati ciklusok jellegének vizsgálatában arra a kérdésre keresem a választ, hogy azok mennyiben mások az 1990 előtti nyugati kormányzati ciklusok terjedelméhez *képest.*

Az 1945 utáni kormányzati ciklusok tanulmányozása az 1960-as években kezdődött (Riker, 1962), s a kutatók a 70-es-80-as évektől már olyan standard fogalmakkal operálnak, mint „cabinet duration", „government stability", „cabinet survival" vagy a „government dissolution". (Lieserson, 1970., Laver, 1974., Sanders-Herman, 1977., Warwick, 1979., Browne-Frendreis-Gleiber, 1984., Lijphart, 1984., Schofield, 1987., Laver-Schofield, 1998.) A rengeteg elméleti kísérlet mellett[8] a nagy minőségi és

[8] A dolgozat kereteit szétfeszítené, ha a koalíciókra és a kormányzati ciklusokra vonatkozó elméleteknek akár csak vázlatos rajzát akarnánk adni. Laver és Shepsle - és őt követve még sok kutató – különbséget tesz determinisztikus és sztochasztikus elméletek között. Az előbbiek feltételezik a ciklusidő „biztosságát", illetve kormány általi birtoklását, az utóbbiak a kormányok működését folyamatosan kritikus események által kitettnek minősítik, amelybe bele is bukhatnak. (Lásd: Laver-Shepsle, 1998: 30.) Az elméleti kutatási irányok bemutatásától és csoportosításától azonban eltekintünk. A parlamentek és a demokratizálódás összefüggéséről Lásd Fish, 2006., Helms, 2008. Magyar nyelven: Ilonszki, 1994., Ilonszki-Judge, 1996., Ilonszki-Kurtán, 1999; Horváth, 2009., 2011. Az újabb nyugati irodalomból lásd a Political Science című folyóirat 2011. júniusi valamint a Commonwealt and Comparative Politics című folyóirat 2011. 4. tematikus számait.

mennyiségi ugrás az 1945 utáni időszakra vonatkozó adatbázisok összeállításával és az összehasonlító ismeretek elképesztő gazdagodásával következett be. Az adatbázisok készítése egyszerre hozott áttörést a vizsgált országok saját kormányzati ciklusainak belső fejlődési dinamikájára, illetve az egyes országok kormányzati ciklusainak hasonlóságaira és különbségeire vonatkozóan. Az előbbiek vonatkozásában elég utalnunk a holland kormányzati ciklusok történeti mintázatainak alakulását rendszerező – döntően játékelméleti alapozású – kutatásokra (lásd: Grofman-Roozendaal, 1994., Roozendaal, 1993.) vagy a norvég kormányzati ciklusok és a pártok vizsgálatára (Narud, 1995., Polgár, 2006.)

Az országok közötti összehasonlító kormányzásterjedelem-kutatások között az egyik első Norman Schofield munkája (Schofield, 1995.), amelyben a szerző 12 európai demokrácia kormányainak átalagos hosszát hasonlítja össze az 1945-1987 közötti időszakban. (1. táblázat)

1. táblázat. Európai koalíciós kabinetek átlagos hossza (hónapokban). 1945-87

Ország	Átlagos tartam	Koalíciós szereplők száma a kormányokban (átlag)
Luxemburg	45	3,5
Írország	39	2,6
Ausztria	38	2,2
Németország	37	2,9
Izland	34	2,9
Norvégia	32	3,2
Svédország	28	3,2
Hollandia	27	4,5
Dánia	26	4,5
Belgium	22	4,0
Finnország	15	5,0
Olaszország	13	3,5
Átlag	**26**	**3,7**

Forrás: Schofield, 1995: 249.

A táblázat alapján világos, hogy a II. világháborút követően Európában a luxemburgi kormányok átlagos élettartama volt a leghosszabb (majdnem négy év) és az olasz kormányoké a legrövidebb (átlagosan alig haladta meg az egy évet). Viszonylag magas a német és az osztrák kormányok átlagos működési ideje és alacsonyabb a holland, dán és norvég kormányoké, s meglepetéssel töltheti el az olvasót a finn kormányok kifejezetten rövid átlagos élettartama (különösen, ha napjaink finn politikája felől nézünk a korábbi adatokra). Ugyancsak érdekes tájékoztatást kapunk e tanulmányból másik fő szempontunk, a különféle kormányzati kompozíciók gyakoriságáról. (2. táblázat)

2. táblázat. Az európai koalíció-típusok gyakorisága 1945-1987

Ország	Egypárti többségi	Fölös többségi	Minimális többségi	Kissebségi	Összesen
Luxemburg	-	1	9	-	10
Írország	4	-	3	5	12
Ausztria	3	3	6	1	13
Németország	-	2	10	-	12
Izland	-	2	10	2	14
Norvégia	4	-	3	8	15
Svédország	1	-	3	10	16
Hollandia	-	8	6	3	17
Dánia	-	-	2	18	20
Belgium	1	4	15	2	22
Finnország	-	17	5	10	32
Olaszország	-	18	3	14	35
Összesen	**13**	**55**	**77**	**73**	**218**

Forrás: Schofield, 1995: 251.

Egyetlen ország példáját kiragadva: Olaszországban 1945 és 1987 között 35 kormány működött a következő megoszlásban: 18 „fölös többségi", 14 kisebbségi és 3 „minimális többségi". Érdekes adat, hogy a fölös többségi kormányok, a maguk 17 hónapos kormányzati átlagával, majdnem kétszer annyi időt kormányoztak, mint a kisebbségi kormányok a maguk 9 hónapos átlagával (Schofield, 1995: 250.) Nyilvánvaló, hogy a fölös többségek egyfelől túlbiztosításként szolgáltak, másfelől azonban az összehasonlító adatok is azt mutatják: ezek a kormányok bármilyen másfajta kormányzati típusnál hatékonyabbak. Ugyanakkor folyamatos jelenlétük kényszer is volt, hiszen az 1945 utáni periódus szélsőségesen frakcionalizált (általában legalább 7 párt volt a parlamentben) politikai versenyt eredményezett. 1990 után viszont éppen abból kiindulva határozzák el az egész választási és pártrendszer reformját, hogy a régi proporcionális rendszer a kormányzás szintjén sem volt hatékony. Az 1993-94-es választójogi reform eredményeképpen új pártok és koalíciók keletkeztek, amelyeknek eredményeképp növekedett a kormányzatok kormányzási ideje, de a kormányzati stabilitás továbbra sem megoldott.

Egy másik metszetben arról kapunk adatokat, hogy az egyes kormányzati típusokhoz sorolható kormányok mennyi időt töltöttek el a kormányzásban. (3. táblázat)

3. táblázat. Az európai kabinetek átlagos időtartama (hónapokban kifejezve), típus szerint:1945-1987

Ország	Egypárti többségi	Minimális többségi	Fölös többségi	Kissebségi	Összesen
Luxemburg	n.a.	47	5	n.a.	45
Írország	49	42	n.a.	30	39
Ausztria	46	4	24	20	38
Németország	n.a.	33	49	n.a.	37
Izland	n.a.	39	40	8	34
Norvégia	48	37	n.a.	24	32
Svédország	24	24	n.a.	30	28
Hollandia	n.a.	31	34	4	27
Dánia	n.a.	43	n.a.	22	26
Belgium	46	25	12	7	22
Finnország	n.a.	19	15	10	15
Olaszország	n.a.	17	17	9	13
Összesen	45	33	21	19	26

Forrás: Schofield, 1995: 251.

Végül még egy érdekes összefüggés: Müller és Strom a nyugati parlamentáris demokráciák kormányzását vizsgálva 1945 és 1999 között egyetlen területre fókuszál, arra, hogy 16 nyugat-európai demokráciában hogyan alakult az egypárti és a koalíciós kormányzások viszonya. (Müller-.Strom, 2000.) A következő ábra ezt mutatja be. (Lásd az 1. ábrát)

1. ábra. Koalíciós és egypárti kormányok Nyugat-Európában 1945-1999.

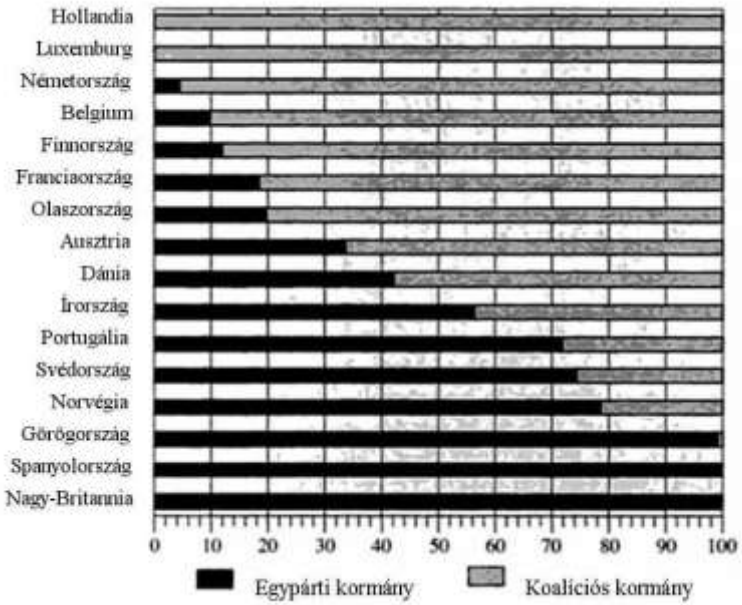

Forrás: Müller-Strom, 2000: 2.

Az ábra világosan mutatja, hogy a 16 országnak majdnem a fele (7 ország) inkább többségi kormányzásokat alkalmazott ebben az időben (Nagy-Britannia és Spanyolország 100 százalékban, Görögország szinte 100 százalékban), a fennmaradó 9 országból 7-ben hol többségi, hol koalíciós kormányok alakultak (de inkább a koalíciósak domináltak), míg két országban (Hollandiában és Luxemburgban) kizárólag koalíciós kormányok működtek (viszont a luxemburgi kormányok jóval hosszabb életűek voltak, mint a hollandok – lásd, Schofield, 1995: 249.)

Míg a fenti szerzők elévülhetetlen érdeme, hogy az összehasonlító adatbázisok felhalmozását elindítják, és kiváló adatsorokat produkálnak, addig a 90-es évek másik meghatározó irányzata a kormányzati-ciklus kutatás komplex kritériumrendszerének felállításával lép fel. Jaap Woldendorp és munkatársai már 1993-ban kísérletet tesznek egy olyan

adatbázis létrehozására, amelyben pontosan meghatározzák a kormányzás fogalmát, a kormányzás kezdő- és zárónapját és számos más kérdést, ami a korábbi kutatásokban zavart és bizonytalanságot okozott. (Woldendorp-Keman-Budge, 1993: 1-120.). Ez a munka lesz azután az alapja az 1998-ban megjelent, 20 európai országra kiterjedő komplex adatbázisnak (Woldendorp-Keman-Budge, 1998: 125-164.), amelyben lefektetik a kormányzáskutatás az óta is legkomplexebbnek tekintett kritérium-rendszerét, s a kritériumok közé felveszik a kormány megalakulását és befejeződését, a kormányon eltöltött napok számát, a kormány megszűnésének okait, a kormány típusát, a kormánypártok parlamenti mandátumainak arányát, a miniszterelnöki és a miniszteri hivatali idő hosszát, a miniszterelnökök és a miniszterek cserélődését a kormányban és így tovább. (Uo.: 126-127.)

III. Kelet-közép-európai összehasonlító ciklus-kutatások

A kelet-közép-európai vonatkozásban az 1990-2010 közötti időszakról szeretnénk képet nyerni, s az érdekel bennünket, hogy a Magyarországgal nagyjából hasonló időben induló új demokráciák milyen ciklusterjedelem-gazdálkodást mutatnak. A témával kapcsolatban tizenegy évvel az első Woldendorp-féle alapozás és adatgyűjtés után látott napvilágot Ferdinand Müller-Rommel és munkatársai 11 kelet-közép-európai országra vonatkozón kutatása (Müller-Rommel-Fettelschoss-Harfst, 2004.).

E kutatás apropójaként a szerzők megállapítják, hogy bár az elmúlt években sok kutatás foglalkozott a posztkommunista országok választási, kormányzati és pártrendszereivel, az összehasonlító pártkormányzás-kutatás mégis terra incognitának számít. (Uo: 869.) A kormányok összehasonlító vizsgálatára a szerzők átveszik és alkalmazzák a Woldendorp-féle szempontrendszert, ugyanakkor megjelölik azokat a specifikus sajátosságokat is, amelyek ebben a térségben meghatározzák a létrejövő pártkormányok „empirikus profilját". Hét ilyen jellemzőt különítenek el.

Az első: az 1989-93 közötti nagy intézményes átrendeződések kérdése, amelynek során 7 új állam deklarálta függetlenségét.

A második: az első szabad választások – Lengyelországot kivéve - megtörténtek.

A harmadik: a függetlenség és a szabad választások eredményeképp a térség országai keresztülmentek egy „intézményes konszolidáción": a pártok stabilabbá váltak és a kormányzati rendszer is hasonlóvá vált a nyugat-európai modellekhez.

A negyedik: e térségre vonatkozóan is kialakult a kormányzati stabilitás és hatékonyság új kritériumrendszere, ami elsősorban a tartósabb kormányokat ismerte el hatékonyaknak, míg a rövid életűeket kevéssé.

Az ötödik: a kormányzati hatékonyságot alapvetően befolyásoló tényező a pártok száma a kormányzatban. A sok párt törvényhozási és kormányzati jelenléte növeli a konfliktusok lehetőségét.

A hatodik: a kormányzat típusa (egypárti többségi, többpárti többségi, kisebbségi stb.) meghatározza a kormányzat sikerességét. Végül: Kelet-

Közép-Európa új kormányzati ciklusai szempontjából is fontos a kormányfők és a miniszterek hivatali idejének hosszúsága.

A szerzők azt az előzetes következtetést vonják le, hogy „Közép-Kelet-Európában a kormányalakítás és a kormányzás befejeződésének tendenciái nagyon hasonlóak a nyugat-európai mintákhoz" (Müller et. al.: 2004: 877.). Például megállapítják, hogy 1990 és 2003 között működő 73 pártkormányból a legstabilabb képet Magyarország és Csehország mutatja (4-4 kormány működött), míg a legkevésbé stabilnak Lettország (10 kormány), Lengyelország (9 kormány), Lettország, Észtország (8-8 kormány) bizonyult (Uo. (875.) A 73 kormány átlagos működési ideje 1,5 év, ami nem sokkal rosszabb, mint az 1950-1983 működő nyugat-európai kormányoké, amelyek átlagosan 1,8 évet töltöttek a kormányzásban. (Uo., 875., Lásd még Budge-Keman, 1990: 61.)

Müller-Rommel egy másik írásában pontosan megadja 10 kelet-közép-európai kormány működésének időtartamát. (4. táblázat).

4. táblázat. Párt-kormányok működési időtartama években (1990-2003)

Ország	**Kormány**									**Átlagidő, az ügyvivő kormányokat leszámítva**	**Az összes kormány átlaga**	
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**		
Bulgária	1,14	1,80	*0,27*	2,05	*0,27*	4,17					2,29	1,62
Cseh Köztársa-ság	3,50	1,49	*0,53*	3,99								
Észtország	2,03	0,45	0,54	1,08	0,28	2,04	2,83	1,19			1,31	1,31
Magyarország	3,58	0,56	3,97	3,89							3,00	3,00
Lettország	1,19	1,26	1,15	0,48	0,67	0,63	0,19	0,44	0,80	2,51	0,93	0,93
Litvánia	*0,28*	2,94	0,79	2,43	0,45	0,99	0,68				1,38	1,22
Lengyelország	0,45	0,79	0,49	1,36	0,92	1,73	2,60	1,36	1,36		1,32	1,23
Románia	1,76	2,04	0,27	1,29	0,04	1,66	0,02	1,02			1,34	1,01
Szlovákia	0,18	0,66	0,32	0,74	3,88	3,96					1,62	1,62
Szlovénia	1,20	1,86	1,05	3,27	0,48	2,05					1,65	1,65

Forrás: Müller-Rommel, 2005. 5.

A táblázatból kiolvasható, hogy a magyar kormányok és a cseh kormányok a legtartósabbak, miközben számos ország kormányai alig lépik túl az 1 éves élettartamot. Lettországban például a 10-ből mindössze 1 kormány érte meg a 2,5 évet és 3 jutott túl az 1 éven, az összes többi 1 év alatt teljesített. Látványos változást (kormányzati ciklus-növekedést) regisztrál a szerző Szlovákia esetében, ahol az első 4 kormány egyaránt 1 év alatt teljesített, majd a következő 2 kitöltötte mandátumát. (A tendencia a vizsgálatot követően is folytatódott és hipotetikusan megfogalmazható: talán köze van Szlovákia komparatív előnyeinek fokozódásához a környező országokkal szemben). Litvániában viszont éppen fordított a helyzet: a vizsgálati időszakba bevont utolsó 3 kormány közül egyik sem érte meg az 1 éves működést.

Még érdekesebb a szerző másik adatsora, amely kabinettípusok szerint is bontja a kormányzati ciklusokat. Ebből az állapítható meg, hogy a kormányzatok háromötöde többségi, egyharmada kisebbségi; a többségi kormányok átlagos élettartama viszont kétszer akkora (2 év), mint a kisebbségieké (1 év). Müller-Rommel 19 minimális többségi kormányt és 16 fölös többségi kormányt regisztrál, s ezek működési ideje közel azonos. Ez Nyugat-Európával összevetve feltűnő különbség, hiszen ott jóval tartósabbak a minimális többségi koalíciók (Uo.:6.)

További fontos innovációja a dolgozatnak, hogy a Woldendorp-féle metódust alkalmazva kíváncsi a miniszterelnököknek és a miniszterelnöknek a kormányzásban eltöltött összehasonlítható adataira is, s a térségi adatokat nyugat-európai adatokkal ütközteti. Nyugat-Európában például a miniszteri élettartam kétszer annyi, mint Kelet-Közép-Európában; míg régiónkban egy miniszter átlagosan 2 évet, addig Nyugaton 4,5 évet tölt a hivatalában. (Uo.:8.) A vizsgálatba vont kormányfők is sokkal kevesebbet vannak hivatalban, mint nyugati kollégáik: 49 térségbeli miniszterelnökből 15 kevesebb, mint 1 évig volt hivatalban igaz 9 miniszterelnök, több mint 4 évig. Az arány nem jó; „a miniszterelnökök 66 százaléka nem elég hosszú időt tölt a hivatalában, ahhoz, hogy beletanuljon szerepébe" (Uo. 10.)

A kelet-közép-európai kormányok, miniszterelnökök és miniszterek együttes mutatóit vizsgálva a szerző egy még érdekesebb megállapítást tesz, amikor megállapítja: élettartam dolgában a miniszterelnökök állnak a legjobban (2,4 év), őket a miniszterek követik (2 év) s csak a harmadik helyen állnak a kormányok (1,6 év), azaz az *aktorok* szintjén van a relatíve legnagyobb, míg a *struktúra* szintjén a relatíve legkisebb stabilitás. (Uo.: 10.)

A szerző által kifejlesztett Kabinet Stabilitási Indexből az is kiderül, hogy Magyarország e kombinált mutató tekintetében Szlovénia után (Csehországgal együtt) a második helyen áll. (lásd az 5. táblázatot).

5. táblázat. Kelet-Közép-Európa országainak kormánystabilitási indexei (1990-2003)

Ország	**Átlagos kormányzati terjedelem (években)**			**Összesített (kormány, miniszterelnök, miniszterek) rangsor**
	Kormány (rangsor)	**Miniszterelnök (rangsor)**	**Miniszter (rangsor)**	**Átlag rangsor**
Szlovénia	1,65 (3)	5,16 (1)	2,54 (1)	1,3
Cseh Köztársaság	2,38 (2)	3,31 (2)	2,35 (4)	2,6
Magyarország	3,00 (1)	3,00 (4)	2,37 (3)	2,6
Szlovákia	1,62 (4)	3,25 (3)	2,41 (2)	3,0
Észtország	1,31(8)	2,09 (5)	1,90 (6)	6,3
Lengyelország	1,23 (6)	1,58 (7)	1,67 (7)	6,7
Bulgária	1,62 (5)	1,62 (6)	1,45 (10)	7,0
Románia	1,01 (9)	1,35 (10)	1,93 (5)	8,0
Litvánia	1,22 (7)	1,43 (9)	1,55 (9)	8,3
Lettország	0,93 (10)	1,55 (8)	1,61 (8)	(8) (8)
Összesen	1,60	2,43	1,98	

Forrás: Müller-Rommel, 2005: 11.

A hasonlóság-tézist más kutatások is alátámasztják. A Somer-Topcu-Williams szerzőpáros például összehasonlítást tesz az 1945-1989 közötti nyugati és az 1991-2003 közötti kelet-közép-európai kormányok átlagos élettartama között. (6. táblázat)

6. táblázat. Átlagos kormányzati időtartam Nyugat-és Kelet-Közép-Európában

Nyugat Európa		**Közép-Kelet Európa**	
Állam	**Időtartam (Napok)**	**Állam**	**Időtartam (Napok)**
Olaszország	251,0	Lettország	330,7
Finnország	319,1	Románia	369,9
Belgium	450,4	Litvánia	446,9
Dánia	578,5	Lengyelország	449,1
Hollandia	649,7	Észtország	476,9
Németország	671,0	Bulgária	590,0
Svédország	744,6	Szlovákia	593,0
Norvégia	753,7	Szlovénia	603,7
Ausztria	800,6	Csehország	869,5
Egyesült Királyság	850,2	Magyarország	1095,7
Írország	935,0		
Átlag időtartam	636,7	Átlag időtartam	582,5

Forrás: Somer-Topcu-Williams, 2008: 316.

A táblázatból világosan leolvasható: az 1990 előtti nyugati kormányok átlagos élettartama mindössze 54 nappal több, mint az 1990 utáni kelet-közép-európai kormányoké. Sok adat tanúskodik tehát arról, hogy az 1990 utáni „negyedik hullámos" demokráciák mintha megismételnék, reprodukálnák a nyugati trendeket, amit azonban problematikus következtetésnek tartunk. Inkább tűnik megalapozottnak az állítás, hogy Kelet-Közép-Európa egyetlen országában sem intézményesültek a hosszabb ciklusok, amelyek számos nyugat-európai országban markánsan jelen voltak.

IV. A rendszerváltás utáni egyciklusú magyar kormányok összehasonlításának szempontjai

Áttérve Magyarországra a fenti kutatásokból és adatsorokból két fő tanulságot szűrhetünk le: 1. Az 1945-1990 utáni nyugat-európai kormányzati ciklusok terjedelme hosszabb, mint a magyar ciklusoké, ami arra utal, hogy ott a hosszú ciklusoknak volt a politikai-gazdasági stabilitást és hatékonyságot előmozdító szerepe, a politikai stabilitást hosszabb ciklusok segítségével valósították meg.[9] 2. A kelet-közép-európai országok többségében viszont a ciklusok rövidebbek, ami nyilvánvalóan nem azt jelenti, hogy itt az aktorok ne kísérelnék meg a ciklusidő kitöltését vagy reprodukálását, csupán azt, hogy ezt – különböző okok miatt – nem tudják megtenni. A 4 éves magyar ciklusok tehát nem is olyan rövidek, és sokáig úgy tűnik, garanciái a megfelelő politikai stabilitásnak. Ám ez a stabilitási hagyomány egy idő után – a 2000-es évek első felében – megszakad; a továbbiakban ennek a folyamatnak a különféle összetevőivel foglalkozunk.

A magyar kormányzati ciklusok természetének kutatása – ahogy a bevezetőben is említettem – eléggé elhanyagolt kutatási terület. Meglehetősen keveset tudunk például arról, milyen erők, motívumok és körülmények hatására alakult ki az a 4 éves ciklusszerkezet, amelynek jellemzője 1990 és 2002 között, hogy minden választáson más győz. A témát ebből a – szerintem fontos és speciális - szemszögből nem tárgyalják az 1990-ben intézményesített új kormányszerkezet törvényi és politikai hátterét tárgyaló munkák sem (Molnár, 2004., Wiener, 2010. a, b.) Átfogóbb cikluskutatási előzmények híján annyit állapíthatunk meg, hogy a demokratikus kormányzás stabil kereteinek megteremtésében fontos szerep jutott az MDF-SZDSZ paktumnak. Ez abból indult ki, hogy bár az MDF szilárd többséggel rendelkezik a parlamentben, a kormányképesség

[9] Annak ellenére jelenthetjük ezt ki, hogy a fenti áttekintésben épp az ide vágó két legmarkánsabb példa nem szerepel: Anglia és Németország. Mindkét ország 1945 utáni kormányzásában előfordultak három-négyciklusú kormányzások, összefüggésben a jóléti államok prosperálásával. Másutt – mint például Olaszországban - soha nem ilyen szoros az összefüggés, sőt: a gazdasági prosperitást törékeny és rövid életű koalíciók is képesek fenntartani. Bár 1993 után az olasz pártrendszer teljes szétesése azért azt mutatja, hogy a rövid távú és gyakran cserélődő kormányok előbb-utóbb mind kormányképtelenné válnak.

fenntartásához szüksége van az SZDSZ kiemelt külső támogatására[10]. Körösényi András szerint azonban, noha a legfőbb kormány- és ellenzéki párt megegyezett egymással az intézményes rend (a szilárd kormányzás) fenntartásában, az aktorok között kezdettől fogva erős kompetitív tendenciák működtek. (Körösényi, 1993:17) E kompetitív tendenciák létezésére példa, hogy az SZDSZ akkori elnöke 1990 őszén, a néhány hónnappal korábban megkötött paktum hatálytalanítására hív fel, és az SZDSZ szerepét már nem a kormány (külső) támogatásában, hanem az MDF-kormány törekvéseivel való erős szembenállásban határozza meg (Kis, 1990: 5.). Az egész új rendszer alapvonása ez a kettősség: formális értelemben a kormányzás stabilizálása, amelyet azonban informálisan megkérdőjelez a heves pártverseny és az ellenzék kormányellenes stratégiája.

Ezzel a jellegzetességgel együtt is a fentebb említett „normál-ciklus" stabilnak tekinthető és 2002-ig változatlanul fennmarad. Csaba Nikolenyi tanulmánya alapján a kormányzati (koalíciós) aktorok felől nézve ennek két meghatározó támasztékát láthatjuk: 1. Az egymást váltó koalíciós kormányok mindvégig „fölös többségiek"; 2. A koalíciós kormányzás meghatározó szereplője pedig egy domináns párt, amely mellett nem fejlődik ki egy rivális centrális párt (Nikolenyi, 2004: 135-143.)[11] A két tényező vonatkozásában nagyon eltérő mintázatot mutatnak Nyugat- és Kelet-Európa kormányzatai. A nyugati kormányzati ciklusok – mint már utaltunk rá – sokszor hosszabbak, a kelet-közép-európaiak rövidebbek, mint 4 év. A többciklusú kormányzás hagyománya Nyugat-Európában nagyon különböző pártösszetételű kormányokat teremtett: a nagykoalícióktól a kisebbségi kormányokig. Magyarországon ezzel szemben a variabilitás csupán – mint Bihari Mihály kifejti - a 4 évenkénti cserékben mutatkozott meg (Bihari, 1999:271.), a kormányzati kompozíciók és a koalíciós aktorok egymáshoz való viszonya meglehetősen invariábilis volt. Lássuk ezeket részletesebben.

[10] 1990 áprilisában kötötték meg az MDF-SZDSZ paktumot. Szövegét lásd: Magyarország Politikai Évkönyve. Ökonómia Alapítvány-Economix Rt. Szerk: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László, 1991. 428-429.

[11] A fogalmak bővebb kifejtésére később kerül sor.

IV.1. A koalíciók pártösszetétele

A Bihari szerint (Bihari, 1999: 270.) „innovációt jelentő" 4 évenkénti változások valamint az erősen versengő aktor-magatartás[12] mellett felmerül a kérdés, mitől marad meg mégis a kormányzati stabilitás. Követve Nikolenyi elméletét először a koalíciós kormányok pártösszetételének állandóságára hívjuk fel a figyelmet. Ez az állandó (ideológiai színezettől független) összetétel a „fölös többségi". A rendszerváltás után Magyarországon ilyen volt az Antall-, a Horn-, és az első Orbán-kormány, s majd csak a 2002-ben hatalomra kerülő Medgyessy-kormánnyal változik a helyzet, amikor az első „minimális többségi" kormány alakul meg, hogy utána a Gyurcsány-kormány is ezt a szerkezetet örökölje meg. Ez egészen 2008-ig működik, majd 2008-2010 között újabb variáns formálódik ki: a Gyurcsány- és a Bajnai-kormány kisebbségi státusban kormányoz, hogy végül a 2010-es választásokon egy újabb koalíciós összetétel (nevezzük ezt kvázi-egypárti vagy dominánspárti kormányzásnak) jöjjön létre.

Ez a folyamat ellentétes tendenciájú például a lengyel vagy a cseh folyamatokkal, ahol az 1990 utáni korai években nem találkozunk fölös többségi kormányokkal; a lengyel kormányok minimális többségiek vagy egypárti kisebbségiek; a cseh kormányok pedig kisebbségi koalíciósak vagy egypárti kisebbségiek. (Nikolenyi, 2004: 128.) A két környező ország a nagyon változatos, de nem fölös többségi koalíciók felől halad a szűkebb többségű, de stabil kormányzati pártösszetételek felé. Magyarországon viszont éppen fordítva: a rendszerváltás idején látszólag nagy elit-egyetértéssel létrehozott kormányzati stabilitás a 2000-es évekre egyre nehezebben lesz tartható, amit kifejez az aktorok törekvése új összetételek, sőt cikluskeretek kipróbálására. (lásd a 2. ábrát)

[12] Erre a versengésre példa, hogy a rendszerváltás utáni első ciklusban a kezdetben lojális külső támogató SZDSZ 1991 és 1994 között totálisan támadja az MDF vezette kormányt. Kis János több cikkben is jelzi: pártjának a kormány felmorzsolása az érdeke, s már 1991 tavaszán a kormány távozása utáni helyzetre készül. Lásd: Kis , 1991.

2. ábra. A magyar kormányok pártösszetétele (1990-2002)

A kormányok megnevezése	A koalíció összetétele	Fölösleges párt
Antall-(Boross-) kormány	fölös többségi	KDNP
Horn-kormány	fölös többségi	SZDSZ
Orbán-kormány	fölös többségi	MDF
Medgyessy-(Gyurcsány-) kormány	minimális többségi	Nincs

Forrás (a Medgyessy-kormányig): Nikolenyi, 2004: 129.

A Nikolenyi-féle elméletet Magyarországra alkalmazva megállapítható, hogy az egyciklusú kormányzás és a fölös többségi szerkezet között logikai összefüggés van, s amikor (2002-től) a fölös többségi szerkezetet nem sikerül fenntartani, felborul a 12 éve tartó egyensúly és mind a koalíción belül, mind azon kívül átrendeződnek a viszonyok a konfliktusoknak egy új intenzitását hozva létre. Mindennek értelmezéséhez figyelembe kell vennünk két tényezőt: 1. Egyciklusú kormányzását már a Fidesz koalíciós kormánya is szerette volna meghosszabbítani, de elbukta a 2002. évi választásokat, ezért nagyon vehemens ellenzékké válik 2002 után; 2. A választásokon győztes baloldal nem szerez – 1994-hez hasonlóan – abszolút többséget, ezért az SZDSZ-szel való koalícióját a korábbitól merőben eltérő konfigurációban, nagyobb konfliktus-rendszerben kell megkezdenie.

Nikolenyi másik elméleti felvetése, hogy a fölös többségi kormányzás után az első minimális többségi kormány idején válnak el egymástól a domináns és a centrális játékosok. Domináns játékosnak nevezi a pártarénában a legnagyobb parlamenti képviselettel és azon belül a legerőteljesebb kormányzati pozícióval rendelkező pártot (amely fontos sajátossága a „hivatal-központúság); centrális játékosnak pedig azt, amely elengedhetetlen a kormányzáshoz (és nem annyira hivatal- mint inkább policy-orientált). A szerző az aktorok koalícióbeli konfigurációja szerint ötféle kabinettípust különböztet meg. (3. ábra)

3. ábra. Kabinettípusok a domináns-centrális dimenzió szerint

Domináns játékos	**Centrális játékos**	**Kabinettípus**
Létezik	létezik	Domináns/Centrális
Létezik	létezik	Domináns, Centrális
Létezik	hiányzik	Domináns
Hiányzik	létezik	Centrális
Hiányzik	hiányzik	meghatározhatatlan

Forrás: Nikolenyi, 2004: 136.

Az ábráról leolvasható, hogy az első két típusban egyaránt létezik mind a domináns, mind a centrális szereplő. A különbség, hogy míg az elsőben egy és ugyanaz a szereplő mindkettő, a másodikban két különböző játékosról van szó. A szerző 8 kelet-közép-európai ország kormányait vizsgálva Magyarország esetében azt találja, hogy az első három magyar kormányban a domináns és a centrális párt megegyezik, míg 2002-től kezdődően – az SZDSZ személyében – megjelenik egy önálló centrális párt is. Mivel az egyciklusú kormányzás magyar szisztémájában másfajta kormányzati variánsok (egypárti, kisebbségi stb.) 2002 előtt – ellentétben más környező országokkal - nem léteztek, a kormányzás innovációjának szinte egyetlen csatornája a domináns-centrális játékosok egymáshoz viszonyított relációjában mutatkozik meg, azaz abban, hogy a domináns párt és a centrális párt egybeesik-e vagy a centrális párt önállósul. 2002-től van önálló centrális párt, 2006-tól ugyancsak, s ennek jelentősége majd 2008-ban mutatkozik meg, amikor a centrális párt kilép a kormánykoalícióból. (Lásd a 4. ábrát)

4. ábra. Kabinet-típusok Magyarországon (1990-2002)

A kabinet neve	**A kabinet típusa**
Antall (Boross)	Domináns és Centrális párt egybeesik
Horn	Domináns és Centrális párt egybeesik
Orbán	Domináns és Centrális párt egybeesik
Medgyessy-Gyurcsány	Domináns és Centrális párt különválik

Forrás (az Orbán-kormányig): Nikolenyi, 2004: 142.

A koalíción belüli domináns-centrális viszony és a kormány-ellenzék viszonyrendszer átalakulása

Amennyiben a Nikolenyi nyomán kialakított elméleti keret megállja a helyét, abból az következik, hogy a minimális többségi kormányzásra való áttérés (a fölös többségi kormányzatok egymásutánja után) átalakítja az aktorok viselkedését mind a kormánykoalíción, mind pedig a kormány-ellenzék viszonyrendszeren belül. A korábbi kormányzati ciklusában is domináns MSZP 2002 és 2006 között először kerül abba a helyzetbe, hogy szembetalálkozik koalíciós partnere – immár centrális pártként – szerepnövekedésével, amely mind szakpolitikai, mind általában vett koalíciópolitikai területeken kimutatható. Hiába tűz ki tehát a Medgyessy-kormány olyan – egyébként plauzibilis – célokat, mint a „demokrácia helyreállításának" vagy a „jóléti rendszerváltás" megteremtésének programja, ezeket a célokat a minimális többségi újonnan létrejövő kormányzás keretei között nem tudja teljesíteni, mert a kormány munkáját – mint új elem – nagyon megterheli a centrális kormányzópárt egyre növekvő informális befolyása (Lásd: Wiener, 2010./a, b).

Említsünk meg egy példát ennek alátámasztására. Medgyessy Péter miniszterelnök D 209-es ügyének kipattanása nem csupán azért fontos, mert az aktuálpolitika szintjén váratlan meglepetéssel szolgál a kisebbik koalíciós párt számára (amely rövid ideig fontolgatja is kilépését a koalícióból), de azért is, mert ettől kezdődően az MSZP – mint a minimális többségi koalíció domináns pártja - a korábbiaknál is jobban rá van utalva

a centrális SZDSZ lojalitására. Ez az SZDSZ stratégiai felértékelődéséhez – s ez által a kormányzati stabilitás leértékelődéséhez - vezet. Míg az első közös kormányzás idején az abszolút többség segítségével az MSZP féken tudja tartani az SZDSZ-t, és a liberális párt nem tud önálló centrális pólust képezni, a 2002-2006 közötti ciklusban nem ez a helyzet; az SZDSZ kormánybuktató potenciálja 2002-től folyamatosan növekszik, amit az SZDSZ 2004-ben be is vált.

Politológiai értelemben e két faktor (koalíciós pártösszetétel és a kormányzó pártok egymáshoz való viszonya) együttes és hirtelen változásában keresendő Medgyessy Péter idő előtti bukásának magyarázata. A kormányfő bukása ugyanakkor az első kézzelfogható bizonyíték a „hagyományos" 4 éves ciklusidőt illető kihívások létezésére. A kormány ugyan ebben a ciklusban is kitölti mandátumát, de a kormányfő nem, s ha nem is következik be (mint az ellenzék követeli) előrehozott választás, a fölös többségi kormányok utáni korszakban megkezdődik a ciklusgazdálkodás normáinak újradefiniálásáért folyó politikai verseny. Ennek része például az előrehozott választások követelése a Fidesz által,[13] illetve annak a gondolatnak az ismétlése, hogy a 2002-es választási eredmények nem reálisak és nem fejezik ki a valódi választói akaratot[14]. Ezek a törekvések ugyan közvetlenül nem járnak sikerrel, de közvetve hozzájárulnak ahhoz, hogy – noha a bal-liberális oldal megnyeri a 2006-os választásokat - újra csak minimális többségi kormány jön létre, s a koalíciót alkotó pártok viszonya elmérgesedik, majd 2008-ban válással végződik.

[13] Ugyanakkor érdemes felfigyelni arra, hogy a Fidesz „hivatalosan" és tartósan soha nem vállalja fel az előrehozott választások kiírásának követelményét, ezt inkább a párthoz közel álló teoretikusok teszik meg. Az Az előrehozott választások retorikájának bírálatához lásd: Körösényi: 2008.

[14] Vö. a Fidesz XVII. Kongresszusán (2003. május) elfogadott Alapító levéllel: http://www.fidesz.hu/index.php?Cikk=10594

V. A kétciklusú kormányzás, mint a pártverseny új kerete

Eddig az 1990-et követő „ciklus-állandóságról" beszéltem, amely 2002-őt követően - egymásba kapcsolódó változások láncolatának köszönhetően - 2006-ra „ciklustöréshez", azaz a „normál ciklus" felbomlásához vezet. A 2002 és 2006 között bekövetkező változások azonban a folyamatnak csak a kezdetét jelzik; a folyamat második szakaszában a kormányzati pártösszetétel és a kabinettípus még változatlan (minimális többségi és domináns-centrális), viszont 2006-ban az új demokrácia történetében először a regnáló kormánykoalíció nem veszíti el a soron következő választást és egy második kormányzati ciklust kezdhet meg. Hipotézisem az, hogy noha az MSZP készült az ismétlésre, erre az „innovációra" sem ő, sem politikai ellenfelei nem voltak felkészülve, elsősorban azért nem, mert Magyarországon 1990 óta a kétciklusú kormányzás senkinek nem sikerült, nem vált „normál" állapottá. A 8 éves ciklusra való áttérést – nyugati összehasonlításban – akár a hosszabb ciklusnormákhoz való felzárkózásként, s a kormányzat lehetőségeinek kitágulását mutató innovációként is értelmezhetnénk,[15] azonban mégsem ez következett be, hanem a kormányzat gyors és szinte minden fontos mutatót érintő "degenerálódása"

[15] Lásd a Magyar Köztársaság kormányának programja: https://hirkozpont.magyarorszag.hu/srv/letolt?id=961804&lang=hu. A program középpontjában az új Magyarország megteremtése állt. Ez különösen akkor érdekes, ha összehasonlítjuk az MSZP 2006-os választási programjával:http://magyarszocialistapart.network.hu/blog/magyar-szocialista-part-hirei/eros-koztarsasag-sikeres-magyarorszag-a-partprogram. Kormányzása során a 2. Gyurcsány-kormány folyamatos erőfeszítéseket tett a kormányzati hatékonyság és cselekvőképesség növelésére. Ennek érdekében születtek a különféle részprogramok, amelyeket az ellenzék rendkívül hevesen támadott.

V.1. A hirtelen ciklusterjedelem-növekedés „degeneráló" hatása

A négy évenkénti váltógazdálkodás biztosítja ugyan a kormány- és az ellenzéki pártok kormányzásban történő rendszeres cseréjét, s megfelel a rendszerváltás idején uralkodó konszenzuális felfogásnak (aminek eredményeképp a kormányzati stabilitás valóban imponáló mutatói jöttek létre a környező országokhoz képest), a 2000-es évek elejétől azonban mégis csak változás történik: a kormányzó koalícióknak (szemben az első és talán a második koalíciós kormánnyal) reális esélyük van arra, hogy újabb 4 évig kormányozzanak.

Csakhogy amíg a ciklusterjedelem megnövekedése elvben növelhetné a kormányzati hatékonyságot és lehetőséget adna a kormánynak távlati programja megvalósítására, a gyakorlatban erre nem lesz lehetősége, ugyanis a „ciklustörés" következtében a kompetitív elitmagatartásnak újabb – a korábbiaknál turbulensebb – változatai jönnek létre. Több oka is van ennek. Az egyik, hogy bár a régi-új kormány minimális többségi jellegű, céljai mégis *radikálisak* s a radikális kormányzati attitűdnek, az ország radikális reformokkal történő átalakításának nincs hagyománya az 1990 utáni időben. A másik, hogy az őszödi beszéd nyilvánosságra kerülése után (ami maga is következmény) nincs esély a stabil és kiegyensúlyozott kormányzásra. Ellentétben azzal a nyugat-európai tendenciával, hogy egy hosszabb ciklusgazdálkodáson belül a *második* ciklus lehet a legtermékenyebb időszak, nálunk ez a periódus *terméketlenné* válik és váratlan sebességgel „degenerálja" a kormányt annak ellenére, hogy az mindent megpróbál vezetési tekintélye növelésére és a kormányzati hatékonyság maximalizálására.

A kormányzati „degenerálódás" egyébként Timothy Heppel fogalma, aki összehasonlító tanulmányában – angol példán - három hosszú ideig működő kormányzat „degenerálódási" tüneteit gyűjti és hasonlítja össze: az 1960-as évek elejéig működő konzervatív MacMillan-kormányéit; az 1990-es évek második feléig működő konzervatív Major-kormányéit; és a Blair–Brown-féle munkáspárti kormányéit. (Heppel, 2008). Az ő gondolatmenetén haladva igyekszem közelebb férkőzni annak megértéséhez, hogy a második ciklusába lépő Gyurcsány-kormány miért jutott el kritikus gyorsasággal a „degenerálódáshoz" vagy – semlegesebben fogalmazva – a cselekvőképtelenséghez.

A szerző kiindulópontja először is az, hogy egyértelmű a kapcsolatot a kormányzási periódus terjedelme, illetve a degeneratív tendenciák

felerősödése között; minél tovább „szolgál” egy kormány, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a kezdetben meglévő pozitív potenciálja az ellentétébe csap át, illetve, hogy a kezdetben gyengének mondható ellenzéki pozíciót sikerül egy a választások megnyerésére alkalmas pozícióra konvertálni. Heppel ugyanakkor nem beszél a hirtelen ciklusváltás jelenségéről, amikor egy országban rapid módon felborul a ciklusgazdálkodás. Hipotézisünk viszont az, hogy nem csupán akkor degenerálódhat egy kormány, ha túl sokáig kormányoz, de akkor is, ha *váratlanul hosszabb ideig* gyakorol kormányzati hatalmat, mint az adott ország politikai vagy ciklus-hagyományaiból az következne. Nagy-Britanniában 1945 után a hagyomány általában a kétciklusú kormányzás volt, amihez képest a Heppel példáiban szereplő három-négy ciklusú kormányok kivételnek számítanak. Magyarországon 1990 után a hagyomány az egyciklusú kormányzás, amihez *képest* az első kétciklusú kormány rövid idő alatt „degenerálódik”. Lássuk, milyen szempontokat ad meg Heppel a „degenerálódás” jellemzésére. (Lásd az 5. ábrát)

5. ábra. A többciklusúságból következő kormányzati degenerálódás öt jellemzője

1. A kormányzási kompetencia elvesztése,
2. A vezetésre való képesség elvesztése
3. Belső ideológiai megosztottság,
4. Korrupciós ügyek és botrányok megszaporodása,
5. Az ellenzék fokozódó aktivitása és kormányzóképességének látványos jelei

Forrás: Heppel, 2008: 380.

Heppel nem azt állítja, hogy egy 3-4 ciklusú kormányzás utolsó ciklusa *eleve* degeneráló jellegű, azt azonban igen, hogy ilyen hosszú kormányzási időszak alatt a felsorolt területeken radikális változások *állhatnak* be. Például fontos vízválasztó a „degenerálódás” felé vezető úton, ha a korábban hozzá kötődő, általa birtokolt gazdasági kompetenciát a kormány nem tudja megtartani vagy bomlását helyreállítani, s ha egy

korábban gazdaságilag kompetensnek (sőt egyedül kompetensnek) tűnő kormány elveszíti a mértékadó gazdasági körök beléje vetett bizalmát. De a szerző részletesen elemzi a többi kritériumot is, megállapítván, hogy minél rosszabbul teljesítenek a kormányok, az ellenzék annál jobban kiaknázhatja a helyzetben rejlő lehetőségeket. (Uo.: 381.)

A Heppel-féle elemzési kritériumok mentén haladva, az ő vizsgálatának logikáját alkalmazva megállapíthatjuk, hogy a második Gyurcsány-kormány esetében rövid idő alatt mind az öt kritérium tekintetében zuhanásszerű romlás következik be.

1. Kompetencia. A kormányzati kompetencia és a vezetési képesség tekintetében a kormány számára már a kormányzás elején végzetessé válik az őszödi beszéd, mint „szignifikáns esemény". Gareth Smith fejtett nagyon érdekes elméletet arról, hogy a választók elsősorban események, nem pedig ideológiai orientációk alapján azonosulnak pártokkal. Szignifikánsak azok az események, amelyeknek hatására a választók alapvetően megváltoztatják az eseményben érintett párttal kapcsolatos véleményüket. Ezek az események stratégiai fontossággal bírnak az adott párt, mint brand szempontjából. (Smith, 2005: 92-93.) Smith alapján felvethetjük, hogy az őszödi beszéd olyan szignifikáns eseményként rögzül, amely minden más eseményt maga mögé szorít, s a kormányfő, illetve a Gyurcsány-kormány hiába próbálkozik egyfajta „permanens szakpolitikai kormányzással",[16] semmilyen kormányzati „ellen-eseménnyel" nem sikerül hatástalanítani az „eredeti" szignifikáns eseményt. Így Gyurcsány törekvése az őszödi beszéddel tőle elvitatott kompetencia visszaszerzése azért sikertelen, mert bár a kormány gazdasági irányvonala módosításának szükségességét helyesen ismeri fel, a szignifikáns esemény utóhatása elsöpri ezt, elvitatván a miniszterelnök gazdasági kompetenciáját is. A helyzet nagyon hasonló ahhoz, mint amiről Heppel ír első példájában: a konzervatív MacMillan-kormány 13 éves kormányzás után, a gazdaság mélyülő válságára dolgoz ki mentőnek szánt programot, de a közönség már nem hiszi el, hogy ehhez megvan a kormányfő szükséges kompetenciája.

2. Vezetőképesség. A vezetőképességet is nagymértékben rontja az őszödi beszéd szóhasználata és az, hogy megkérdőjeleződik a szónok szavahihetősége. Gyurcsány Ferenc 2001 és 2006 között (igaz, a jobboldal számára már ebben az időszakban is nagyon vitatott módon, de) legitim leader, 2006-tól kezdődően azonban – az ellenzék számára - illegitim

[16] A 2. Gyurcsány-kormány politikai felfogásának jellemzésére, a szignifikáns őszödi eseménytől való elszakadásra használom a „túlfeszült policy kormányzás" kifejezést. Lásd erről: Csizmadia, 2008: 352-364.

vezetővé, a kormány pedig illegitim testületté válik. A legitimitás hiánya vagy bizonytalanná válása lehetetlenné teszi, hogy a „normális" 4 éves parlamenti ciklusok kormány-ellenzék viszonya megmaradjon. A változás 2006 után nem abban van, hogy a kooperatív elitmagatartások kompetitívbe fordulnának (mint láttuk a kompetitív magatartás a rendszerváltás idejétől megvan), hanem abban, hogy a kompetitivitás *abszolúttá* válik, s azt a továbbiakban nem mérsékli a kormányzók és az ellenzék közötti minimális tisztelet.[17]

3. Belső megosztottság. Oka a kormányzat „degenerálódásának" a koalíción belüli belső megosztottság növekedése is. Ez a megosztottság már 2002-ben, a D 209-es üggyel nyilvános vitajelleget ölt; 2004-ben, Medgyessy megbuktatásával folytatódik, de valóban kritikussá az őszödi beszéd nyilvánosságra kerülése után válik. A tanulmánynak nem témája sem az MSZP-n belüli törésvonalak elemzése, sem az SZDSZ-nek a koalícióban játszott szerepe. Az utóbbival kapcsolatban annyit kell megállapítanunk: 2008-ban a párt azzal indokolja a koalícióból való kilépését, hogy céljait nem tudta megvalósítani a kormányban: a domináns MSZP akadályozta a centrális SZDSZ kormánybeli szerepét, s ahelyett, hogy valamilyen egyensúlyt találtak volna, a dominánspárti kormányzati tradíciókba nem sikerült beilleszteni két egyenrangú párt kormányzásának új tapasztalatát.

4. Botrányok. A belső megosztottságnak (bár ez adatokkal nehezen volna alátámasztható) *tünete* az őszödi beszéd nyilvánosságra hozatala. Mivel 2006 és 2010 között senki sem próbálja a kiszivárogtatás felelősségét a korabeli ellenzékre hárítani, az akció az MSZP-n belüli, klasszikus lejáratási akciónak vagy a szorult helyzetből való stratégiai kimenekülésnek tekinthető. Bármelyik változat is a valós, a szignifikáns esemény (MSZP-s országos és fővárosi politikusok börtönbe kerülését is eredményezve) botrányok egész láncolatának beindulásához vezet, s mindez a már egypárti kormányt és a Szocialista Pártot a „korrupcióval" hozza összefüggésbe. A „korrupt párt" negatív képét az MSZP 2010-es választások előtt, de utána sem tudja hatékonyan ellensúlyozni.[18]

[17] E tekintetben osztom Guglielmo Ferrero legitimáció-felfogását, különösen a legitimitásról és a prelegitimitásról írottakat. Lásd: Ferrero, 2001: 157-170.

[18] A Fidesz 2010-ben kezdődő kormányzásában – éppen a korábbi botrányok és korrupció felszámolására – olyasféle „forradalmi" kormányzással próbálkozik, mint 1993-ban Berlusconi akkor alakuló Forza Italiája, amely a hagyományos olasz pártok korrupciós és botrányos ügyeinek köszönhette gyors felfutását és kormányra kerülését.

5. Az ellenzék vitalizálódása. A kormányzat „degenerálódásában" komoly szerepet játszik 2006 nyarától kezdeményező és „leleplező" módon fellépő ellenzék,[19] amely ettől kezdve egészen a 2010. évi választásokig azt próbálja elhitetni, hogy a/ a baloldal gazdasági és vezetési kompetenciája nincs többé meg; b/ egy megosztott, belső vitákkal és botrányokkal terhelt párttal szemben a Fidesz egy belülről egységes, egy cél irányába menni képes, erkölcsös párt.[20] A választók pedig 2010-ben ezt a retorikát fogadják el, s kevéssé foglalkoznak azzal, hogy a Fidesz kétharmados választási győzelmének okai milyen, a 2000-es évek elejétől kiformálódó szerkezeti változások miatt következtek be.

A ciklus-terjedelem hirtelen megváltozása tehát nemhogy nagyobb kormányzati stabilitást nem hoz, de inkább az instabilitást eredményez, sőt a rendszer alapkérdéseit feszegeti. A Fidesz 2010-ben bekövetkező hatalmas méretű választási győzelme már e növekvő instabilitásra adott felelet, vagy másképpen: a dominánspárti magyar kormányzási múlt feltámadása. De ez már egy másik történet.[21]

[19] Ennek a változásnak az első látványos bizonyítéka Orbán Viktor háromrészes cikksorozata a Magyar Nemzetben: A vízválasztó: július 29., augusztus 5., szeptember 9. Sok utólagos értékelő szerint ezekben az írásokban a Fidesz vezetője már – igaz nem nyíltan – az őszödi beszéd ismeretében fogalmaz meg „leleplező" véleményt.

[20] Nem említem külön a Gyurcsány-kormányt felváltó Bajnai-kormányt, amely eleve rövid mandátummal, átmeneti időre kapott megbízást, s alapvetően nem árnyalja a 2006-os ciklus-hosszabbítás kapcsán elmondottakat.

[21] A 2010-es domináns párti kormányzás kialakulása szoros összefüggésbe hozható azzal a bemutatott tendenciával, hogy a fölös többségi kormányzás megakadt, s a választók a minimális többségi, majd a kisebbségi kormányokat nem tartották megfelelően stabilnak. 2014 és 2018 választási eredményei igazolják ezt az állítást: a 4 éves „normál ciklusok" logikája elakadt.

VI. Konklúzió: egy koncentráltabb cikluskutatás felé

A fenti tanulmány fő állítása, hogy bár a pártok kormányzati szerepét vizsgáló politikatudomány sokat foglalkozik a kormányzati ciklusok természetével (lásd az I. és a II. fejezetet), viszonylag kevés figyelem fordítódik a ciklusok terjedelmének azon belül a „hirtelen" ciklusváltások, illetve ciklus-hosszabbodások specifikusabb tanulmányozására. (III. és IV. fejezet). Áttekintettem és összehasonlítottam az 1945-1990 közötti nyugat-európai és az 1990 utáni kelet-közép-európai kormányzati ciklusokat, és a külföldi trendeket összevetettem a magyar ciklusokkal. Egyfelől azt állítottam, hogy – hasonlóan a többi környező országhoz – a magyar politikai elit is a nyugat-európai demokráciák kormányzati modelljeit tekintette etalonnak 1990 után; másfelől azonban arra is rámutattam, hogy az újonnan létrejött demokráciákban az olykor többciklusú nyugati mintáktól eltérő, ún. rövid – és azon belül erősen kompetitív - ciklusokat intézményesítettek.

Igyekeztem megmutatni, hogy a kormányzati stabilitásnak legalább két olyan hordozója volt, amely közvetlenül a ciklusok természetéhez kötődik: a kormányzatok *pártösszetétele* és a *kabinetek típusa*. E két metszetben különbséget tettem a demokratikus rendszer első 12 éve (három fölös többségi és domináns/centrális kormány és a következő 8 éve (minimális többségi, majd kisebbségi kormányok, illetve a domináns és a centrális szereplők különválása) között. Végkövetkeztetésem pedig az volt, hogy ezeknek a szerkezeti változásoknak a bekövetkezése átformálta az aktorok viselkedését, amiből a ciklusgazdálkodás 1990 körül kialakult normáinak megváltozása következett. Különösen fontosnak tartottam továbbá felvetni a ciklus-hagyományok kérdését, értve ez alatt az ország meghatározó, leginkább kipróbált ciklushosszúság-mintázatát. Az 1990 utáni Magyarországon a 4 éves normálciklus-mintázatot azonosítottam s azt az állítást fogalmaztam meg, hogy ennek felborulása (a kétciklusú kormányzásra való áttéréssel) nem hatékonyságnövekedést, hanem ellenkezőleg: „degenerálódást" eredményezett. Nyilván ennek a „degenerálódásnak" meghatározó szerepe van abban, hogy a 2010-ben hatalomra jutó jobboldali kormány az „erős kormányzás" jelszavával kezdte meg működését s a kormányzásban visszaállította azt a korábbi trendet, amikor a domináns és a centrális párt egybeesik.

A tanulmány ezen a ponton megáll, ugyanakkor a fentiek nyomán felvetődik egy *új kutatási program,* amely azonban már nem csupán az 1990-2010 közötti két étvized kormányzati ciklusaira koncentrál, hanem kísérletet tesz egyrészt a teljes periódus (1990-2018) áttekintésére; másrészt a téma *történeti* léptékű tágítására is. Ami az előbbit illeti: nyilvánvalóan nem írhatjuk a véletlen számlájára, hogy az MSZP-SZDSZ koalíció 2006-os „ciklus-hosszabítása" után az elmúlt nyolc évben a Fidesz sorban három választást nyert egymás után, s ezzel – legalábbis pillanatnyilag úgy tűnik – a múltnak adta át a rendszerváltás négy éves, rövid ciklusait. Itt lehetséges persze a politikatudomány jelen-centrikus magyarázata, miszerint a 2000-es évek végétől Magyarország egyre inkább hibrid rendszer, s ennek következménye az 1990-ben létrejött demokratikus rendszer szabályainak és hagyományának kiiktatása. De lehetséges egy (s erre a bevezetőben már utaltam) *történeti* magyarázat is. Ezt a történeti dimenziót a rendszerváltás utáni hazai politikatudomány kevéssé méltatta figyelemre, szemléleti horizontjából kihagyta, holott a 2010-es, 2014-es és 2018-as fejlemények alapján úgy tűnik: egyre sürgetőbb kihívás a mai történések ilyen aspektusból való mérlegre tétele is. A kérdés, amely empirikus tesztelésre vár: vajon a magyar pártpolitikai/kormányzati múltnak van-e bármilyen köze ahhoz, ami az elmúlt időszakban történt, vagy az egy lezárt szakasz s a problémák teljesen új keletűek? Kutatói meggyőződésem alapján az előbbi válaszhoz állok közel, de természetesen elfogadom, hogy a történelem-jelen nexus erejéről szóló hipotézist csak további mélyreható összehasonlító vizsgálatok támaszthatják alá.

Irodalom

Browne, Eric C.-Frendreis, John, P.-Gleiber, Dennis, W (1984): An „Events" Approach to the Problem of Cabinet Stability. *Comparative Political Studies*, July, 167-197.

BUDGE, Ian-KEMAN, Hans (1990): *Parties and Democracy: Coalition Formation and Government Fuctioning in Twenty States*. OXFORD UNIVERSITY PRESS.

Courtenay Ryals-Conrad-Golder, Sona N. (2010): Measuring Government Duration and Stability in Central Eastern European Democracies. *European Journal of Political Research,* 49., 119-150.

Croissant, Aurel-Merkel, Wolfgang (2000): Formal Institutions and Informal Rules of Defensive Democracies. *Central European Political Science Review*. December, 31-48.

Csizmadia Ervin (2008): A második Gyurcsány-kormány három megközelítésben. In: SÁNDOR Péter–VASS László (szerk.): Magyarország politikai évkönyve 2008-ról. Budapest, DEMOKRÁCIA KUTATÁSOK MAGYAR KÖZPONTJA, 352–365.

Csizmadia Ervin (2009): A magyar pártfejlődés történelmi perspektívában: új hipotézisek. *Politikatudományi Szemle*, 4. 7-33.

Csizmadia Ervin (2010): Kormányzás „normális és „abnormális" ciklusban. *Magyarország Politikai Évkönyve*. Digitális változat.

Csizmadia Ervin (2012): A kormányzati ciklus – teoretikus szempontok és tanulságok. Docēre et movēre – Bölcsészet- és társadalomtudományi tanulmányok a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 20 éves jubileumára. *ME BTK*, 57-65.

CSIZMADIA Ervin (2017): *A magyar politikai fejlődés logikája. Összehasonlítható-e a jelen a múlttal, és ha igen, hogyan?* Budapest, GONDOLAT KIADÓ.

Druckman, James, N. (2008): Dynamic Approaches to Studying Parliamentary Coalitions. *Political Research Quarterly*, September, 479–483.

FERRERO, Guglielmo (2001): *A hatalom*. KAIROSZ KIADÓ.

Fish, Steven M. (2006): Stronger Legislature, *Stronger Democracies*, January, 5-20.

Frognier, Andre (1993). The Single Party/Coalition Distinction and Cabinet Decision-Making, in: J. BLONDEL - F. MÜLLER-ROMMEL (eds.), *Governing Together*. London: MACMILLAN, pp. 43-76.

Greven, Michael Th. (1995): Demokratizáció és intézményépítés. *Politikatudományi Szemle*, 1. sz. 9–20.

Grofman, Bernanrd -Roozendaal, Peter van (1994): Toward a Theoretical Explanation of Premature Cabinet Termination. With Application to Post-War Cabinets in the Netherlands. *European Journal of Political Research*. September, 155-170.

Grzymala-Busse, Anna (2001): Coalition Formationand Regime Divide in East Central Europe. *Comparative Politics*, October, 85-14.

Helmke, Gretchen-Levitsky, Steven (2004): Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda. *Perspectives on Politics*, December, 725-740.

Helms, Ludger (2008): Studying Parliamentary Opposition in Old and Democracies: Issues and Perspectives. *The Journal of Legislative Studies*, 1-2. 6-19.

Heppel, Timothy (2008): The Degenerative Tendencies of Long-Serving Governments… 1963… 1996… 2008? *Parliamentary Affairs*, 4. sz. 578–596.

Horváth Péter (2009): Ki kormányozzon? Választói preferenciák és kormányalakítás Magyarországon, 1990-2009. *Politikatudományi szemle*, 2. 49-74.

Horváth Péter (2011): Aszimmetrikus koalíciók. A választási programok szerepe a koalíciók pártösszetételében. 1990-2002. Working Papers in *Political Science*. 4.

Humphreys, Macartan (2008): Coalitions. *Annual Review of Political Science*, June, 351–386.

Ilonszky Gabriella (1996): A parlamenti képviselők jelölésének elméleti és pártszervezeti kérdései Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 1. sz. 43–68.

Ilonszky Gabriella–Judge, David (1994): Képviselet és képviselői szerepek. Elmélet és magyarországi tapasztalatok. *Politikatudományi Szemle*, 2. sz. 5–24.

Ilonszky Gabriella–Kurtán Sándor (1999): A magyar parlamenti elitek: demokratizálás és elitváltás. *Politikatudományi Szemle*, 4. sz. 49–80.

Kis János (1990): A megállapodás. *Beszélő*, május 5.

Körösényi András (1993): Kié a hatalom? A hatalom pluralitása Magyarországon, 1990–1992. *Politikatudományi Szemle*, 4. sz. 5–20.

Körösényi András (1995): Kényszerkoalíció vagy természetes szövetség? Szocialista-szabaddemokrata koalíciókötés, 1994. In: Gombár Csaba et.al.: Kérdőjelek: a magyar kormány 1994-1995. Budapest: *Korridor. Politikai Kutatások Központja*, 260-280.

Körösényi András (2008): A rendkívüli állapot retorikája. *Kommentár*, 2008. 1. 102-113.

Lauth, Hans-Joachim (2000): Informal Institutions and Democracy. *Democratization, Winter*, 21-50.

Laver, Michael (1974): Dynamic Factorsin Government Coalition Formation. *European Journal of Political Research*, September, 259-270.

Laver, Michael (1998): Events, Equilibria and Government Survival. *American Journal of Political Science*, 42. sz. 28–54.

LAVER, Michael- SCHOFIELD, Norman (1998): *Multipary Government. The Politics of Coalition in Europe.* MICHIGAN UNIVERSITY Press.

Laver, Michael-Shepsle, Kenneth A. (1998): Events, Equilibria, and Governmnet Survival. *American Journal of Political Science*, January, 28-54.

Levy, Margaret (2006): Why We Nedd a New Theory of Government. *Perspectives on Politics,* 1. 5-19.

Lieserson, Michael (1970): Game Theory and the Study of Coalition Behavior. In Sven Groennings, E. W. Kelley, and Michael Lieserson (eds.): The Study of Coalition Behavior. New York, *Holt, Rinehart and Winston*.

Lijphart, Arend (1984): Measures of Cabinet Durability: A Conceptual and +Empirical Evaluation. Comparative *Political Studies*, July, 265-279.

Lynch, Richard–Baines, Paul–Egan, John (2006): Long-Term Performance of Political Parties. Towards a Comparative Resoure-Bases Perspective. *Journal of Political Marketing,* 3. sz. 71–92.

Magyarország Politikai Évkönyve, 1991. Szerkesztette: Kurtán Sándor-Vass László-Sándor Péter. *Ökonómia Alapítvány Economics* Rt., 428-429.

MAIR, Peter (1997): *Party System Change: Approaches and Intepretations.* Oxford: CLARENDON PRESS.

Mershon, Carol–Shvetsova, Olga (2008): Parliamentary Cycles and Party Switching in Legislatures. *Contemporary Political Studies*, January, 99–127.

Molnár Péter (2004): A magyar kormányzati működés és struktúra kérdései a rendszerváltást követően, I. *Közpolitika*, március-április, 5-42.

Müller, WOLFGANG C.-.Strom, Kaare (2000): *Coalition Governance in Western Europe* (*1945-1999)*

Müller, WOLFGANG, C.–STROM, Kaare (2006): *Coalition Governments in Western Europe*. New York, OXFORD UNIVERSITY PRESS.

Müller-Rommel, Ferdinand (2005): Types of Cabinet Durability in Central Eastern Europe. *Center for the Study of Democracy. UC Irvine. Letöltés*.

Müller-Rommel, Ferdinand-Fettelschoss, Katja-Harfst, Philipp (2004): Party Government in Central European Democracies: A Data Colection (1990-2003). *European Journal of Political Research*, 43., 869-893.

Narud, Hanne Marthe (1995): Coalition Termination in Norway: Models and Cases. *Scandinavian Political Studies*, 1. 1-24.

Nikolenyi, Csaba (2004): Cabinet Stability in Post-Communist Central Europe. *Party Politics*, 2. 123-150.

O'Donnell, Guillermo (1994): Delegative Democracy. *Journal of Democracy*, January, 55-69.

Ottaway, Marina (2003): Democracy Challenged: The Rise of Semi-Authoritarianism. Washington DC. *Carnegie Endowment for International Peace*.

Pesti Sándor (2001): Parlament és parlamentarizmus Magyarországon (1848–1945) I. *Politikatudományi Szemle*, 4. sz. 57–76.

Pesti Sándor (2002): Parlament és parlamentarizmus Magyarországon (1848–1945). II *Politikatudományi Szemle*, 1–2. sz. 263–298.

Plasser, Fritz–Ulram, Peter (1995): Demokratikus konszolidáció Kelet-Közép-Európában. *Politikatudományi Szemle*, 1. sz. 21–42.

Polgár Tamás (2007): Haladás Párt. *Politikatudományi Szemle*, 1. 65-89.

RIKER, William (1962): *The Theory of Political Coalitions*. New Haven, CT, YALE UNIVERSITY PRESS.

Roozendaal, Peter van (1993): Cabinets in Netherlands (1918-1990) The Importance of „Dominant" and „Central" Parties. *European Journal of Political Research*, 23. 35-54.

Sanders, D. –Herman, V. (1977): The Stability and Survival of Governments in Western Europe. *Acta Politica*, July, 346-377.

Schiemann, John W (2004): Hungary: The Emergence of Cancellar Democracy. *The Journal of Legislative Studies,* 2-3. 128-141.

Schofield, Norman (1987): Stability of Coalition Governmnet in Western Europe: 1945-1986. *European Journal of Political Economy*, 3. 555-591.

SCHOFIELD, Norman (1995): Coalition Politics

Smith, Gareth (2005): Political Significant Events and their Effect ont he Image of Political Parties, *Journal of Political Marketing*, 2-3. 91-114.

Somer-Topcu, Zeynep,-Williams, Laron, K. (2008): Survival of the Fittest? *Cabinet Duration in Postcommunist Europe*.

Strom, Kaare (2008): Communication and the Life Cycle of Parliamentary Democracy. *Political Research Quarterly, September*, 537–542.

Strom, Kaare–Müller, Wolfgang C. (1999): The Keys to Togetherness: Coalition Agreements in Parliamentary Democracies. *The Journal of Legislative Studies*, 3–4. sz. 255–282.

Strom, Kaare-Müller, Wolfgang, C. eds. (2000): Coalition Governance in Western Europe. Introdution. In: *Coaliton Governments in Western Europe*. Oxford UNIVERSITY PRESS. 1-31.

Strom, Kaare-Müller, Wolfgang C- Torbjorn, Bergman (2010): Cabinets and Coalition Bargaining – The Democratic Life Cycle in Western Europe. *Oxford University Press.*

Toole, James (1999): Government Formation and Party System Stabilization in East Central Europe, 4. 441-461.

Tzelgov, Eitan (2011): Communist Successor Parties and Government Survival in Central Eastern Europe. *European Journal of Political Research*, 50., 530-558.

Warwick, Paul (1979): The Durability of Coalition Governmnets in Parliamentary Democracies. *Comparative Political Studies*, 11. 464-498.

Warwick, Paul (1992): Economic Trends and Government Survival in West European Parliamentary Democracies. *American Political Science Review*, December, 875–887.

Wiener György (1997): Hatalmi viszonyok és kormányzati struktúra (1988-1994): *Eszmélet*, 36. sz. tél.

Wiener György (2010/a): Formális és informális elemek a kormányzásban. *I. Közjogi Szemle*, 1. 24-33.

Wiener György (2010/b): Formális és informális elemek a kormányzásban *II. Közjogi Szemle,* 2. 7-16.

Williamson, Claudia R. (2009): Informal Institutions Rule: Institutional Arrangements and Economic Performance. *Public Choice*, February,

Woldendorp, Jaap-Keman, Hans-Budge, Ian (1998): Party Government in 20 Democracies: An Update (1945-1998). *European Journal of Political Research*, January, 125-164.

Woldendorp, Jaap-Keman, Hans-Budge, Ian (1993): Government in Parliamentary Democracies. Data Collection, *European Journal of Political Research*, July, 1-120.

Szerzőink

CSEPELI György (Budapest, 1946): 1971 óta tanít az ELTE-n. Közel 15 éve a Miskolci Egyetemen másodállású egyetemi tanár. Több neves külföldi egyetem vendégprofesszoraként tartja számon. Rangos tudományos folyóiratok szerkesztőbizottsági tagja, a magyar Szociológiai Társaság elnöke. Érdeklődési területe a szociálpszichológia, a többség-kisebbség viszonyának vizsgálata és az információs társadalom.

CSIZMADIA Ervin (Szőny, 1958): Politológus, az MTA Politikatudományi Intézetének főmunkatársa, a Miskolci Egyetem Alkalmazott Társadalomtudományok Intézetének docense. Érdeklődési területei: Pártok, parlamentarizmus, agytrösztök, formális és informális politika, Magyarország politikai fejlődése összehasonlító perspektívában.

FAZEKAS Csaba (Debrecen, 1968): PhD. habil., történész, 1992 óta a Miskolci Egyetem oktatója, jelenleg a BTK Alkalmazott Társadalomtudományi Intézetének docense.

FEKETE Sándor (Debrecen, 1976): Politológus, filozófus, magyar nyelv és irodalom szakos középiskolai tanár, az irodalomtudományok doktora. 18 éve a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának oktatója. Érdeklődési és kutatási területei: politikai kommunikáció, retorika, politikai filozófia, irodalom és politika.

GRÉCZI-ZSOLDOS Enikő (Körmend, 1974): Nyelvész, főszerkesztő, a Miskolci Akadémiai Bizottság alelnöke. 20 éve a Miskolci Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének oktatója. Érdeklődési és kutatási területei: szociolingvisztika, dialektológia, irodalomtudomány.

GULYÁS Klára (Miskolc, 1980): Kulturális antropológus, az Eszterházy Károly Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskolájának doktorandusza, a Miskolci Egyetem Antropológiai és Filozófiai Tudományok Intézetének külső óraadója.Kutatási és érdeklődési területei: roma kultúra antropológiája, roma értelmiség, hátrányos helyzetű gyermekek és felnőttek esélyegyenlőségi kérdései, női szerepek átalakulása, szociális városrehabilitáció, felzárkózáspolitikai fejlesztések.

GYUKITS György (Budapest, 1961): Szociológus, 26 éve a Miskolci Egyetem ATTI oktatója. Kutatási területe: egészségszociológia, szociálpolitika, romológia.

KASZNÁR Attila (Budapest, 1976): Politológus, biztonságpolitikai szakértő, a Miskolci Egyetem ATTI oktatója. Korábban az NKE NBI Terrorelhárítási Tanszékét vezette. Kutatási területe a terrorizmus globális megjelenési formái és annak társadalmi háttere, valamint a kelet-ázsiai biztonságpolitikai folyamatok.

KUNOS Nóra (Miskolc, 1965): Középiskolai tanár, 30 éve a Miskolci Zrínyi Ilona Gimnázium történelem-orosz-társadalomismeret szakos tanára, az Eszterházy Károly Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskolájának hallgatója Érdeklődési és kutatási területei: iskolai mentálhigiéné, alternatív pedagógiák, pszichológia. Disszertációjának témája: a középiskolás diákok körében tapasztalható kiégés jelensége, a pedagógusok szerepe a felismerésben, megelőzésben, kezelésben.

MIHÁLYI Helga (Miskolc, 1975): Szociológus, középiskolai tanár, európai uniós szakközgazdász. 20 éve a Miskolci Egyetem ATTI oktatója. Érdeklődési és kutatási területei: demográfiai folyamatok, európai uniós intézmények, gazdaságszociológia, területfejlesztés.

SZABÓ-TÓTH Kinga (Miskolc, 1974): 1998 óta tanít a Miskolci Egyetemen, docens, dékánhelyettes. 2005-ben szerezte doktori fokozatát a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológiai Doktori Iskolájában. 2008 júliusától (féléves kihagyással) vezeti a Miskolci Egyetem ATTI-t. Kutatási területe a családszociológia és a kisebbségszociológia.

VADNAI Péter (Miskolc, 1982): Tudományos segédmunkatárs, okleveles geográfus, térinformatikus. 9 éve dolgozik a Miskolci Egyetem Földrajz-Geoinformatika Intézetében. Érdeklődési és kutatási területei: Kartográfia, talajtérképezés, térinformatikai folyamatok automatizálása, programozás